UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Theologia Moralis Universa, Complectens Omnia Morum Præcepta, Et Principia Decisionis Omnium Conscientiæ Casuum, Suis Quæque Momentis Stabilita

Ad usum Parochorum, & Confessariorum

Continens Tractatus De Virtutibus Moralibus, De Justitia Et Jure Et De Contractibus

Antoine, Paul-Gabriel

Ingolstadii, MDCCXXXIII.

VD18 90392159

urn:nbn:de:hbz:466:1-40993

Visual Library

Th. 2233.

g. II
2π

THEOLOGIA
MORALIS UNIVERSA,
COMPLECTENS
OMNIA MORUM
PRÆCEPTA,
ET
PRINCIPIA DECISIONIS
OMNIUM CONSCIENTIÆ
CASUUM,
SUIS QUÆQUE MOMENTIS STABILITA.
AD USUM PAROCHORUM, ET CONFESSARIORUM.
TOMUS II.
CONTINENS
TRACTATUS DE VIRTUTIBUS MORALIBUS, DE JUSTITIA ET JURE ET DE CONTRACTIBUS. Collegii Sedibonne. Societatis Jesu.
AUCTORE
R. P. PAULO GABRIELE ANTOINE, SOCIETATIS JESU PRESBYTERO, S. THEOLOGIÆ DOCTORE ET EX-PROFESSORE.
CUM FACULT. SUPER. ET PRIV. CÆSAR.

INGOLSTADII,
Sumptibus JOANN. ANDREÆ de la HAYE,
BIBLIOPOLÆ ACADEMICI,
ANNO MDCCXXXIII.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

THEOLOGIA
MORALIS UNIVERSA,
COMPLECTENS
OMNIA MORUM
PRÆCEPTA,
ET
PRINCIPIA DECISIONIS
OMNIUM CONSCIENTIÆ
CASUUM,
AD NORMAM PLANE SUMMARUM, ET
COMPENDIARIAM.
TOMUS II.
TRACTATUS DE VIRTUTIBUS MO-
RALIBUS DE IUSTITIA ET IURE
R. P. PAULO GABRIELE AN-
TONII, SOCIETATIS IESU PRES-
BYTERO, S. THEOLOGIÆ DOCTO-
RE, ET PROFESSORE
OLIM PRIMARIO, ET NUNC EMERITO.
EDITIO NOVISSIMA.
SUMPTIBUS IOANN. ANDR. KALTHOFF.
BIBLIOPOLÆ AUGUSTANI.
ANNO MDCCXXXIII.

TRACTATUS
DE VIRTUTIBUS MORALIBUS, ET VITIIS EIS OPPOSITIS.

VIrtutes Morales sunt eæ, quæ habent pro objecto attributionis immediato actus humanos ùt honestos, hoc est, consentaneos naturæ rationali ut rationali, & legi divinæ, & pro formali ipsam honestatem elucentem in illis actibus. Quælibet autem virtus moralis seorsim sumpta habet pro objecto materiali certos actus honestos sibi proprios, & pro objecto formali specialem honestatem elucentem in suis actibus.

Præter Religionem quatuor sunt primariæ virtutes morales, à quibus aliæ dimanant vel quibus annexæ sunt, unde dicuntur Cardinales, nimirum Prudentia, Fortitudo, Temperantia, & Justitia, quæ commendantur Sap. 8. *Sobrietatem, & prudentiam docet (sapientia) & justitiam, & virtutem, quibus utilius nihil est in vita hominibus.*

CAPUT PRIMUM.

De Prudentia, & Vitiis ei oppositis.

I. PRudentia est virtus, qua certò novimus, quid in quavis particulari actione agendum sit tanquam honestum, vel fugiendum tanquam turpe, in ordine ad finem ultimum: nam agitur hîc de perfecta prudentia, quæ proposito vero, & ultimo fine totius vitæ humanæ, nempe Deo, seu Dei gloria, & possessione, præscribit media ad hunc finem apta. Est virtus Moralis tum objectivè, quatenus versatur circa eandem materiam, decernendo, & dictando, quid virtus moralis prosequi, & quid fugere debeat: tum directivè, quatenus dirigit voluntatem ad eliciendos actus semper honestos, & fugiendos inhonestos. Non residet tamen in voluntate, sed in intellectu, unde dicitur virtus intellectualis, morum doctrix.

II. Prudentiæ actus sunt benè consultare, rectè judicare, & præcipere executionem.

III. Peccata specialiter Prudentiæ opposita, alia sunt per defectum, scilicet 1. Præcipitatio, & inconsideratio, quæ sunt peccata ejusdem speciei, & gravitatis, cujus sunt illa, quibus homo se exponit præcipitanter, & inconsiderate judicando, vel agendo: nam eodem præcepto prohibentur. 2. Mentis inconstantia, qua sine justa causa mutatur sententia. Est mortalis quando quis ex voto, vel charitate,

vel

vel alio præcepto tenetur graviter perseverare in sententia. 3. Negligentia, quæ est mortalis, vel venialis prout quis negligit id, ad quod graviter, vel leviter obligatur, aut adit periculum graviter, vel leviter peccandi.

Alia sunt per excessum nempe 1. Prudentia carnis, quæ proposito malo fine, nempe bono creato inordinatè expetito, præscribit media ad hunc finem assequendum apta; est mortale ei obsequi in re gravi; nam Rom. 8. *Prudentia carnis mors est ... Sapientia carnis inimica est DEO, legi enim DEI non est subjecta.* 2. Astutia, quæ est notitia mediorum pravorum, occultorum, ad fallendum aptorum, cum affectu exequendi conjuncta. Est mortalis vel venialis pro ratione affectûs, cui subest, & damni, quod proximo obvenit, & pravitatis medii. Ad hanc revocantur dolus, & fraus, quæ in eo inter se differunt, quòd dolus sit astutiæ executio sive verbis, sive factis, fraus autem solis factis. 3. Nimia solicitudo temporalia acquirendi, vel conservandi, quæ prohibetur Matth. 6. *Ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, &c.* Mortalis est, cùm ex solicitudine violatur gravis obligatio, vel cùm in re creata ponitur finis ultimus; ùt facit is, qui ex affectu illius peccat mortaliter, vel sic peccare paratus est, potiùs quàm re illa carere.

CAPUT II.

De Fortitudine, & Virtutibus ei annexis, ac Vitiis oppositis.

Q. 1. *Quid est Fortitudo, & quænam sunt vitia ei opposita?*

Resp. I. Fortitudo est virtus, quæ animum secundùm rectam rationem, & legem divinam moderatur, circa ea, quæ acerba, & terribilia sunt: ita ut nec pravo timore, nec temeritate quidquam agat, aut omittat contra rectam rationem, & legem divinam: quare moderatur timorem, audaciam, & tristitiam in gravibus malis, & periculis præsertim mortis. Ejus actus sunt aggressio, & perpessio.

Resp. II. Peccatur contra Fortitudinem per excessum & defectum timoris, & audendi: unde quatuor sunt vitia ei opposita. 1. Timiditas seu timor inordinatus, cùm timetur quod, vel quando non oportet, vel plusquam oportet. 2. Animi stupiditas, qui est defectus timoris rationabilis, ùt cùm quis mala seu pericula non formidat, nec cavet, quæ, vel quando, vel quantum oportet formidare, & cavere. 3. Audacia, seu temeritas, quæ est excessus in audendo vel aggrediendo, quando, ubi, quomodo non oportet. 4. Ignavia, quæ est defectus audendi, ut cùm quis non aggreditur vel non sustinet quod, & quando, & sicut recta ratio dictat.

Q. 2.

Q. 2. *Quænam sunt Virtutes Fortitudini annexæ, & Vitia his oppositæ?*

Resp. Sunt quinque ejusmodi virtutes, nimirum

1. Magnanimitas, quæ est virtus ad contemptum rerum caducarum, & ad opera magna, ac heroica qua talia in omni virtutum genere inclinans: quare licet versetur circa opera ardua aliarum virtutum, est tamen specialis virtus; quia ad illa inclinat ex motivo proximo sibi proprio, nempe quia sunt magna & ardua, hoc est consentanea animo magno & generoso, ad maximam dignitatem, perfectionem, ad amicitiam, ac filiationem Dei, beatitudinémque destinato, & magnis gratiæ præsidiis instructo. Ei per excessum opponuntur præsumptio, ambitio, & vana gloria, de quibus dixi in Tract. de peccat. Per defectum verò Pusillanimitas, quæ est vitium, quo quis ex animi parvitate, nimiáque abjectione recusat tendere in id, quod est suæ potentiæ proportionatum, detrectátque officium, vel res magnas, quibus gerendis aptus est cum auxilio Dei; suámve authoritatem, dignitatem, & privilegia negligit, cùm id necessarium vel utile est ad Dei honorem, aut aliorum utilitatem. Est mortale, vel veniale peccatum, prout sub mortali, vel veniali tenetur suscipere id quod detrectat; vel tueri id quod negligit.

2. Humilitas, est virtus, quæ vera nostri cognitione appetitum excellentiæ propriæ secundùm rectam rationem & Dei voluntatem moderatur, ne inordinatè extollamur, & inclinat ad vilitatem nostram, ac subjectionem erga Deum actibus internis, & externis agnoscendam, ac profitendam, atque omnem gloriam, ac honorem Deo ùt bonorum omnium authori tribuendum. Ejus actus præcipui sunt. 1. Agnoscere se ex se ipso nihil esse, nihil habere, sed omnia accepisse à Deo: imò se esse peccatorem, adeóque summâ pœnâ, & contumeliâ dignum. 2. Nihil sibi adscribere, sed se ipsum contemnere, omnem honorem, gloriam, ac laudem Deo ùt bonorum omnium authori attribuere. 3. Neminem contemnere, nemini velle præponi; sed omnes sibi animo præferre, considerando aliorum perfectiones, ac virtutes, sua verò vitia, & peccata, juxta illud. Phil. 2. *In humilitate Superiores sibi invicem arbitrantes.* 4. Subjicere se in omnibus Deo, & Superioribus ùt Dei Ministris propter Deum. 5. Laudes, & honores, quantùm recta ratio permittit, fugere; ea propter se nunquam quærere, nec partis delectari. 6. Contemptus, contumelias, & humiliationes æquo animo propter Deum exemplo Christi ferre; imò & diligere. 7. In rebus externis, & functionibus, quantùm in se est, amplecti semper id, quod est abjectius, & minùs honoratum

ratum, habita tamen ratione decori, dignitatis, & officii.

Humilitas est virtus præstantissima, virtutum procreatrix, & radix summæ, ac æternæ gloriæ; juxta illud Christi, *Qui se humiliat, exaltabitur.* Luc. 14. & 18. éstque necessaria ad salutem, imò est fundamentum aliarum virtutum, sicut Superbia est radix omnis peccati. Ei opponitur non solùm Superbia, sed etiam inordinata sui abjectio, quæ fit cum injuria, aut neglectu muneris proprii, aut jacturâ statûs sui, vel damno eorum, quibus prodesse debes: ut si pater infra filium, Superior infra subditum exteriùs se abjiciat; nam humilitas inclinat ad sui abjectionem juxta rectam rationem, & ùt decet. Unde illud Eccli. 9. *Est qui se nimiùm submittit.*

3. Magnificentia, quæ est virtus inclinans ad magna opera externa magnis sumptibus efficienda, quando recta ratio dictat, & præcipuè ad ea, quæ pertinent ad honorem Dei. Differt à liberalitate, quòd hæc circa sumptus mediocres, & inordinarios, illa circa majores versetur. Ei opponitur per excessum profusio, qua quis majores sumptus facit, quàm ratio dictat; est mortalis ratione gravis damni proximo illati, ut si propterea debita non solvas, Eleemosynas omittas, &c. per defectum verò parvificentia, qua quis, præ animi angustia, opus magnos sumptus requirens non audet suscipere, quando oportet, vel susceptum re-

linquit, vel non decorè perficit, est mortalis, si graviter quis ad opus magnum teneatur, v. g. ex voto, promissione, &c.

4. Patientia, qua in rebus adversis mœror temperatur, & mala præsentia æquo animo tolerantur. Ei opponitur per excessum impatientia, qua quis plus justo de malis dolet. Potest esse mortalis ratione scandali, vel mali, quod quis ex impatientia facit, optátve, vel præcepti violati. Per defectum insensibilitas, seu animi durities, cùm quis ob animi stuporem nec propriis nec alienis malis movetur.

5. Perseverantia, seu constantia, quæ inclinat, & firmat ad persistendum in opere bono, non obstante molestia ac difficultate quantumvis diuturnâ, quandiu recta ratio dictat. Ei opponitur per excessum pertinacia, quâ quis proprium sensum, vel agendi propositum retinet quando non oportet, vel plusquam oportet: per defectum inconstantia in agendo, quâ quis sine justa causa à bono proposito desistit. Utráque est mortalis, vel venialis, pro subjecta materia, seu prout gravis, vel levis obligatio violatur. Est autem semper veniale sine justa causa propositum bonum mutare, vel ab eo benè cæpto desistere in re non præcepta; quia inordinatum est, & contra rectam rationem leviter & sine rationabili causa bonum propositum mutare, vel ab inchoato bono discedere.

CAPUT

CAPUT III.

De Temperantia, & Virtutibus ei annexis.

Q. 1. *Quid est Temperantia?*

Resp. Temperantia latè sumpta est virtus, quæ juxta rectam rationem, & legem divinam operationes, & passiones humanas moderatur. Sive est Virtus refrænans animi affectus, qui ipsum contra rectam rationem alliciunt, illósque moderans secundùm rectam rationem, ac legem divinam. Sed sic sumpta non est virtus specialis, nam id præstat omnis virtus moralis in sua materia; justitia enim, v. g. affectum à furtis, & injuriis avertit. Temperantia strictè sumpta est virtus, quæ secundùm rectam rationem, ac Legem divinam moderatur appetitum, & usum rerum, quæ delectationem sensuum, præsertim gustûs, & tactûs pariunt, qualia sunt esculenta, poculenta, & venerea. Hinc tres sunt temperantiæ species, nempe abstinentia, sobrietas, & castitas.

Abstinentia. Est virtus, quæ juxta rectam rationem moderatur appetitum & usum ciborum oblectantium; atque etiam potionis non inebriantis.

Sobrietas. Est virtus, quæ appetitum, & usum potionis vim inebriandi habentis moderatur juxta rectam rationem. Supple semper, & juxta Legem divinam; nam quidquid est

& juxta

contra rectam rationem, est etiam contra Legem Dei, cùm recta ratio sit intimatio Legis divinæ æternæ.

Regula autem, ac mensura cibi, potûs, ac somni sumenda est ex fine proximo, ad quem ista per se referuntur, qui est bona corporis valetudo, & idonea mentis ad suas functiones obeundas dispositio, seu habitudo, ad Dei gloriam ultimatè ordinata: nam finis est mensura eorum, quæ sunt ad finem. *Habet vir temperans in hujusmodi rebus mortalibus, & fluentibus vitæ regulam utroque testamento firmatam, ut eorum nihil diligat, nihil per se appetendum putet; sed ad vitæ hujus, atque officiorum necessitatem, quantùm sat est usurpet utentis modestiâ, non amantis affectu.* ait S. Aug. lib. de Morib. Eccles. cap. 21. Per necessitatem intellige non solùm absolutam, ac physicam, sed etiam moralem: non enim illud solùm dicitur necessarium vitæ humanæ, ejúsque officiis, sine quo absolutè vivere, aut ea officia omnino obire non potes: sed etiam id sine quo hoc non potes commodè, & convenienter tuo statui, spectatis quoad qualitatem cibi, & potûs circumstantiis statûs, conditionis, officii, opulentiæ, loci, personarum quibuscum vivis, & negotiorum occurrentium. Igitur ad temperantiam spectat, nec plus, nec minùs cibi, potûs, & somni sumere, quàm ad bonam corporis valetudinem, & vires ad munera sua rectè obeunda requisitas, aptámque mentis ad suas fun-

functiones dispositionem expediat; cum hoc discrimine, quòd major quantitas sit illicita: minorem autem subinde sumere ob justam, & graviorem causam, quàm sit robusta valetudo corporis, v. g. ob carnis mortificationem, vel satisfactionem pro peccatis, sit laudabile, etiamsi vires corporis imminuantur; modò tamen valetudo non nimis frangatur, nec mens reddatur ad suas functiones ineptior, ita ut homo semper valeat rectè præstare ea, ad quæ tenetur. Ea quippe bona est corporis valetudo, quæ optimè menti, & animæ saluti servit; nam corporis est, ut animæ serviat ad suas functiones, quæ omnes ad Dei gloriam, & salutem nostram referri debent. Hæc autem abstinentia major, quàm ratio temperantiæ per se exigit, pertinebit ad aliam virtutem, ex cujus affectu servatur, v. g. castitatem, pœnitentiam, &c.

Castitas. Est virtus, quæ cohibet, vel moderatur appetitum, & usum venereorum, ac delectationis venereæ secundùm rectam rationem, & Legem divinam. Pudicitia autem vel est eadem virtus, quæ castitas, vel ejus pars integralis cohibens oscula, amplexus, aspectus, & tactus impudicos, eorúmque delectationem. Triplex est castitas, nempe virginalis, conjugalis, & vidualis. 1. Est voluntas constans, & efficax abstinendi totâ vitâ ab omni prorsus actione & delectatione venerea. 2. Est voluntas constans & efficax abstinen-

ſtinendi ab omni actione & delectatione venerea cum non conjuge, & ea utendi cum conjuge ſemper juxta rectæ rationis, & Legis divinæ regulam. 3. Eſt propoſitum abſtinendi in poſterum propter Deum ab omni actione, & delectatione venerea percepta in conjugio.

Abſtinentiæ opponitur gula ſtrictè ſumpta, ſobrietati ebrietas, & caſtitati luxuria, de quibus dixi in Tract. de Peccat.

Q. 2. *An licet agere ob voluptatem, ſeu delectationem moderatam & per ſe licitam, eámque propter ſe appetere?*

Reſp. Neg. Quia 1. omnis actus, qui non eſt bonus ſaltem ratione finis, hoc ipſo malus eſt, ùt docet S. Auguſt. lib. 4. contra Julian. cap. 3. *Cùm facit homo aliquid, ubi peccare non videtur, ſi non propter hoc facit, propter quòd facere debet, peccare convincitur.* ídque ſatis indicat Chriſtus Matth. 12. dum ait: *Omne verbum otioſum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii.* utique tanquam de peccato. Ergo omne opus otioſum moraliter eſt malum, æquè ac verbum otioſum, cùm ſit eadem ratio, & ſpecies ibi ponatur pro genere. At omnis actus, qui non eſt bonus, eſt ſaltem otioſus moraliter, ſeu inordinatè ad mores: ergo malus eſt. Jam verò actus non eſt bonus, niſi habeat finem honeſtum, hoc eſt, conſentaneum naturæ rationali & Legi divinæ.

divinæ. 2. Homo deliberatè agens tenetur ſemper agere propter finem proportionatum, ſeu conſentaneum naturæ rationali quatenus rationalis eſt, ideóque propter finem honeſtum; tenetur enim ſemper agere modo proportionato, ſeu conſentaneo naturæ rationali, quâ rationali: alioqui ſciens, ac volens deficit à conditione ſua, & à dignitatis præſtantia, qua brutis excellit, séque ipſum deprimit ad modum agendi brutalem. Non poteſt autem agere modo proportionato naturæ rationali quâ rationalis eſt, niſi agendo propter finem conſentaneum naturæ rationali, quatenus rationalis eſt. 3. Agens ob delectationem agit inordinatè, & contra rectam rationem: nam pervertit rerum ordinem à Deo authore naturæ inſtitutum, ſecundùm quem delectatio ex natura ſua eſt propter operationem, non autem operatio propter delectationem, ut agnovit Ariſtot. *Bonum delectabile*, inquit, *cùm ſit inferius honeſto, ordinatur per ſe ad illud.* & docet S. Thom. 1. 2. q. 4. a. 2. ad 2. *Divinus intellectus, qui eſt inſtitutor naturæ, delectationes appoſuit propter operationes.* ut ſcilicet faciliùs, promptiùs, meliùs, & conſtantiùs efficerentur. Itáque delectatio moderata poteſt quidem percipi, & appeti ùt medium, ſed non ùt finis; cùm inordinatum ſit, velle ſiſtere in eo tanquam fine actionis, quod Deus inſtituit ſolùm ùt medium ad actionem meliùs, promptiùs, & conſtantiùs faciendam. 4. Innoc. XI. damna-

damnavit has propos. 8. *Comedere & bibere usque ad satietatem ob solam voluptatem non est peccatum, modo non obsit valetudini; quia licitè potest appetitus naturalis suis actibus frui.* hoc est, sistere in delectatione actuum tanquam in fine obtento. 9. *Opus conjugii ob solam voluptatem exercitum omni penitùs caret culpâ, ac defectu veniali.*

Hinc manducare etiam moderatè, audire Musicam, odorari florem, & similia oblectamenta capere ob solam delectationem, per se loquendo est venialis culpa.

Q. 3. *Quænam sunt virtutes Temperantiæ annexæ?*

Resp. Sex, Mansuetudo, Clementia, Studiositas, Modestia, Eutrapelia, & Circumspectio.

1. Mansuetudo est virtus, quæ iram moderatur juxta rectam rationem sic, ut non irascamur, nisi quando, quantùm, cui, & quomodo oportet. Ei opponitur per excessum iracundia, de qua alibi: per defectum verò nimia dissimulatio, cùm nempe ex iræ defectu mala impunita manent; nec quis irascitur ubi, quando, quantùm & quibus oportet, ut justitia servetur, vitia corrigantur, scandalum tollatur, &c. Est mortalis ex genere suo, cùm repugnet Charitati, vel Justitiæ.

2. Clementia est virtus, quâ Superior ex animi lenitate inclinatur ad pœnam debitam miti-

mitigandam, vel remittendam, quantum patitur recta ratio, justitia, disciplinæ bonum, Rei salus, & ædificatio publica.

Ei opponitur per excessum crudelitas, quâ quis ex animi austeritate propensus est ad exigendam pœnam ultra meritum culpæ. Est ex genere suo mortalis, cùm repugnet Charitati, & justitiæ. Per defectum verò nimia lenitas, qua quis pœnam remittit, aut mitigat ubi severitate utendum recta ratio dictat, ad delinquentem emendandum, servandam disciplinam, &c. Est culpa gravis, vel levis, pro ratione damni, vel scandali, quod ex ea provenit.

3. Studiositas est virtus, quæ secundùm rectam rationem moderatur appetitum sciendi, & ipsum studium, ita ut quis ea solum velit scire, quæ ipsius conditioni, & capacitati conveniunt, & studeat eâ diligentiâ, quâ oportet, iis rebus, quibus oportet, ex debito fine, & in debitis circumstantiis loci, & temporis. Unde ejus est refrœnare affectum inordinatum cognoscendi, moderari studium, incitare ad diligenter addiscendum res necessarias & convenientes.

Ei opponitur per excessum Curiositas, quæ est inordinatus appetitus cognoscendi. Est autem inordinatus vel ex parte objecti, & tunc definitur, appetitio vel cura superflua cognoscendi ea, quæ ad se non pertinent, sive quæ nec ad propriam, nec ad proximi utilitatem,

nec ad Dei honorem conducunt: vel ex parte modi, ùt si ea, quæ ad te spectant, velis addiscere tempore non congruenti, vel laboribus immodicis, & corpori, vel menti noxiis. Curiositas est mortalis. 1. Ratione objecti prohibiti, v. g. si legas libros ab Ecclesia, aut Superioribus prohibitos, aut velis scire ea, quæ dicuntur in Confessione, &c. 2. Ratione medii, si adhibeatur graviter illicitum, ùt superstitiosum, &c. Vel ratione finis mortaliter mali. 3. Ratione periculi peccandi mortaliter, ut si legas libros contra fidem, aut bonos mores, &c. 4. Si per studium minùs utile homo impediatur ab addiscendis iis, quæ scire tenetur. 5. Ratione nocumenti, seu damni, ut si ob immoderatum studium valetudo graviter lædatur. 6. Si quis ab alio scire vult, quod sub mortali revelare nequit. 7. Ratione injuriæ gravis, ut si quis litteras alterius clausas sine consensu ejus, à quo, vel ad quem scribuntur, saltem prudenter præsumpto, aperit, & legit: nam tunc violatur jus, quod quisque habet, nè arcana consilia, & negotia litteris commissa sine ejus consensu cognoscantur. *Ita Navar. Tolet. Layman, & alii.* Unde est mortale contra justitiam litteras alienas legere, quando continent secreta magni momenti, vel ea, quæ multùm expedit non innotescere, vel quæ multùm optat celari is, à quo, vel ad quem scribuntur, vel quando timeri potest inde secutura aliqua infamia, vel aliud damnum gra-

ve.

ve. Cùm autem id omne ante apertionem ignoretur, ideò litterarum alienarum apertio lectióque ordinariè mortalis est ob morale periculum lædendi jus secreti in re gravi. Id etiam est contra fidem publicam, cui sigilla litterarum credita intelliguntur. Multi docent esse solùm veniale litteras à Domino dilaceratas, & in publicum projectas ex sola curiositate colligere, junctísque partibus legere; quia tunc habentur pro derelictis. Sed hoc alii negant; quia Dominus lacerando satis ostendit se non derelinquere jus, quod habet ad secretum litterarum. At quare in publicum projicit? num sibi imputare debet, damnum inde secutum? Item peccat contra justitiam, qui alterius scripta ipso invito legit, & quidem mortaliter, si fiat cum gravi damno, vel alter valde cupiat esse secreta, gravitérque sit laturus. Excipe nisi constaret scripta vergere in damnum injustum communitatis, vel etiam privati; nemo enim habet jus ad medium injustum. Possunt quoque litteræ aperiri auctoritate publicâ, nempe Principis, Magistratûs, cùm id exigit bonum commune, cui jura privatorum subordinantur. Sed ii, qui secreta legerint, tenentur celare. Parentes habent etiam jus aperiendi literas liberorum, curæ suæ subjectorum. Curiositas autem, qua non læditur graviter Charitas, nec justitia, est per se solùm venialis, secluso periculo graviter peccandi; vel prohibitione gravi: quia non est per se

magna inordinatio, quòd quis præcisè id, quod ad se non pertinet, cognoscere velit sine gravi injuria alterius, aut supervacaneam in eo curam ponat, modo necessaria non negligat; vel plus æquo appetat cognitionem rerum sibi necessariarum, aut utilium.

Per defectum adversatur Studiositati Negligentia, quæ est voluntaria omissio studii, vel inquisitionis ad discendum, quæ quisque scire, vel discere tenetur. Estque peccatum grave, vel leve pro gravitate, vel levitate rei, quæ sciri debet, spectato ejus fine.

4. Modestia duplex est: una est modestia motuum externorum, quæ motus, & gestus corporis externos moderatur secundùm rectam rationem, ita ut congruant personæ spectatæ tum in se, tum in ordine ad eos, quibuscum versatur, & ad locum, tempus, statum, &c.

Ei opponitur per excessum Petulantia, & Insolentia, qua non servatur decorum in voce, gestu, & aliis motibus externis corporis: ùt si quis vocem nimiùm attollat, gestus, aut gressus insultos habeat, si Religiosus mores aulicos sectetur, &c. Per defectum morum ruditas, seu Rusticitas,

Altera est modestia cultûs, seu parcitas, qua in cultu, ornatúque corporis, & apparatu rerum externarum, domûs, supellectilis, conviviorum, &c. servatur mediocritas, & congruitas ad personam, facultates, statum, conditionem,

nem, approbatam consuetudinem, & ad tempus, locum, &c. Contra hanc peccatur 1. Per Luxum, excedendo modum consuetum, & convenientiam conditioni, ac facultati personæ in vestibus, conviviis, supellectili, &c. Item assumendo vestem alterius sexûs. *Cultus exterior* (inquit S. Thom. 2. 2. q. 169. a. 2. ad 3.) *debet competere conditioni personæ secundùm communem consuetudinem. Et ideò de se vitiosum est, quòd mulier utatur veste virili, aut è converso: & præcipuè quia hoc potest esse causa lasciviæ, & specialiter prohibetur in lege... Potest tamen quandóque hoc fieri sine peccato propter aliquam necessitatem, vel causâ se occultandi ab hostibus, vel propter defectum alterius vestimenti, vel propter aliquid aliud hujusmodi.* 2. Ratione affectûs inordinati, quando nimium studium in hujusmodi rebus ponitur, ùt sæpe faciunt fœminæ multùm temporis tam pretiosi in se ornandis collocantes. 3. Per defectum, & dicitur Sordiditas, qua non servatur decorum in cultu corporis, & rerum suarum.

Porrò peccata contra utrámque modestiam interdum sunt mortalia, scil. ratione scandali, damni, pravi finis, &c. sic excessus in ornatu, & apparatu externo est mortalis ratione effectûs, si sit causa non solvendi debita, non dandi eleemosynas necessarias, non collocandi liberos in statu convenienti, vel alia non præstandi, ad quæ quis tenetur: vel ratione affectûs graviter immoderati, ut si propter orna-

tum aliquis sit paratus peccare mortaliter: vel ratione scandali, quod sæpè dant mulieres in modo se exornandi, qui ad luxuriam alliciat intuentes, ùt reverâ alliciunt mulierum reseratus sinus, cæteræque corporis nuditates, ùt docet S. Carol. in instruct. Confessar.

Sed an mulieres peccant, si se ornent ad placendum viris?

Sic respondet S. Thom. 2. 2. q. 169. a. 2. *Si mulier conjugata ad hoc se ornet, ut viro suo placeat, potest hoc facere absque peccato. Illæ autem mulieres, quæ viros non habent, nec volunt habere, & sunt in statu non habendi, non possunt absque peccato appetere placere virorum aspectibus ad concupiscendum: quia hoc est dare eis incentivum peccandi. Et si quidem hac intentione se ornent, ut alios provocent ad concupiscentiam, mortaliter peccant. Si autem ex quádam levitate, vel etiam ex quadam vanitate propter jactantiam quamdam, non semper est peccatum mortale, sed quandóque veniale. Et eadem ratio. quantùm ad hoc, est de viris.* Et ad 2. ait: *Mulierum fucatio est quædam species fictionis, quæ non potest esse sine peccato ... Non semper tamen talis fucatio est cum peccato mortali, sed solùm quando fit propter lasciviam, vel in Dei contemptum.*

5. Eutrapelia seu jucunditas est virtus, quæ inclinat ad servandum modum, ac decorum in dictis, & factis ludicris ad animi recreationem institutis.

Contra

Contra illam peccatur per excessum 1. Ratione objecti, si immodestum, petulans, contumelioſum, injurioſum, obſcœnum, periculoſum, vel prohibitum jocandi, aut ludendi genus uſurpetur. 2. Ratione circumſtantiarum, ſi genus ludendi, vel jocandi alioqui licitum exerceatur in loco vel tempore indebito, modo indecoro, nimis diu, vel contra dignitatem perſonæ illud uſurpantis, vel ejus, coram quâ uſurpatur. 3. Ratione immodici affectûs.

Per defectum verò peccatur, cùm quis ex animi auſteritate, ſeu moroſitate omnem honeſtam animi recreationem ſibi neceſſariam repudiat, vel in aliis impedire conatur.

6. Circumſpectio eſt virtus, quæ ſermones moderatur ſecundùm rectam rationem, & Legem divinam, ita ut non loquamur niſi quando, ubi, quæ, quibus, & quomodo oportet. Eſt valde neceſſaria, quia ex ejus defectu innumera admittuntur peccata, nam *lingua ignis eſt, univerſitas iniquitatis.* Jac. 3.

APPENDIX.

De Jejunio Eccleſiaſtico.

Q. I. *Quænam ad illud requiruntur?*

Reſp. I. Quia 1. Abſtinentia à carnibus, atque etiam ab ovis, & lacticiniis; nam hæc

sunt etiam prohibita jure communi, eò quòd ex carne originem ducant, & multum nutriant, can. 6. dist. 4. ex S. Gregor. ibi: *Par est, ut quibus diebus a carne animalium abstinemus, ab omnibus quoque, quæ sementinam carnis trahunt originem, jejunemus: à lacte videlicet, caseo, & ovis.* Hinc Alex. VII. damnavit hanc propos. *Non est evidens, quòd consuetudo non comedendi ova, & lacticinia in Quadragesima obliget.* Verùm hac in re spectanda est cujusque regionis legitima consuetudo, nam quibusdam in locis esus ovorum, & lacticiniorum omnibus jejuniorum diebus prohibetur, in plerisque verò solùm in Quadragesima: imò dicunt in quibusdam, ut in Germania ne in Quadragesima quidem. S. Thom. 2. 2. q. 147. a. 8. ad 3. ait: *In jejunio quadragesimali interdicuntur universaliter etiam ova, & lacticinia. Circa quorum abstinentiam in aliis jejuniis diversæ consuetudines existunt apud diversos, quas quisque observare debet secundùm morem eorum, inter quos conversatur.*

2. Abstinentia à pluribus refectionibus, ita ut intra spatium diei naturalis non nisi semel corpus reficiatur. Sic enim Ecclesia vult per jejunium corpus castigari, & concupiscentiam coërceri, ut tamen natura ipsa non notabiliter lædatur: multùm autem læderetur, si una refectio non permitteretur; & corpus non castigaretur, nec concupiscentia satis coërceretur, si permitterentur duæ. Hæc refectio debet

bet esse continua, alioqui non esset una, sed reperita. Si quis tamen ob urgentis negotii causam ab illa nondum sufficienter sumpta discedat, potest confecto negotio ad eam redire, eámque perficere; quia spectatis circumstantiis, & ex intentione censetur unica moraliter refectio. Secùs, si satis refectus ab ea discesserit. Non licet autem diu protrahere prandium, nam hoc esset æquivalenter duplicem refectionem sumere: idem enim est in ordine ad nutriendum corpus, sumere novam, aut diu continuare eandem refectionem, quæ reipsa erit moraliter, & virtualiter multiplex. Nec refert, quòd non semper edatur, sed fiat combulatio, nam interea concoquit stomachus cibos sumptos, qui sufficiebant pro integra refectione, & alii substituuntur.

Hinc qui die jejunii mane comedit etiam inculpatè, putà ex inadvertentia, tenetur eo die abstinere ab alia refectione, si potest sine gravi incommodo; quia jejunium adhuc quoad unicam refectionem servare potest, *Lessius*.

3. Certum tempus refectionis, quod nunc ex recepta consuetudine est circa meridiem, ita ut non liceat sine justa causa hanc horam anticipare, ut constat ex sensu, & praxi Ecclesiæ. Potest tamen pro arbitrio differri refectio usque ad horam tertiam pomeridianam, vel solis occasum, ante quod tempus olim vetita erat, saltem in Quadragesima.

Q. 2. *An præceptum jejunii per se obligat sub mortali?*

Resp. Aff. Constat 1. ex consensu Doctorum, & fidelium. 2. Quia res præcepta capax est gravis obligationis (cùm sit opus virtutis in suo genere grave,) & ab Ecclesia absolute præcipitur. Præcepta autem obligant pro gravitate materiæ, saltem dum Superior expressè non declarat se velle tantùm leviter obligare. 3. Alex. VII. damnavit hanc propos. *Frangens jejunium Ecclesiæ, ad quod tenetur, non peccat mortaliter, nisi ex contemptu, vel inobedientiâ hoc faciat, putà quia non vult se subjicere præcepto.*

Hinc peccat mortaliter 1. Qui die jejunii, vel abstinentiæ carnium, comedit sine necessitate carnes; nisi excuset à mortali materiæ parvitas, quæ communiter admittitur, eò quòd prohibeantur carnes prout nutritivæ, seu refectivæ virium, at parùm carnis parùm nutrit; ergo etiam parùm seu sub parva culpa, & non graviter prohibetur. Hæc tamen parvitas difficilè constitui potest. 2. Qui vescitur ovis, aut lacticiniis, nisi permissa sint ab Episcopo, vel legitima consuetudine. 3. Qui aliquid notabile extra unam refectionem, & collatiunculam comedit, etiam interruptim.

An autem mortale sit tempus refectionis notabiliter anticipare sine justa causa?

Controvertitur. Layman censet olim quidem

dem notabilem anticipationem fuisse mortalem, nunc verò spectatâ hodiernâ Ecclesiæ consuetudine esse solùm venialem. Sed Covar. Nav. Sanchez, Comitol. Azor, Reginal. & alii docent etiam nunc esse mortalem, & probant 1. Ex sensu fidelium, & ex fine jejunii. 2. Ex cap. *Solent.* de Consec. dist. 1. *Nullatenus jejunare credendi sunt, si antè manducaverint, quàm vespertinum celebretur officium.* & ex Conc. Rothomag. an. 1072. cap. 21. *Nullus in Quadragesima prandeat, antequam, horâ Nonâ peractâ, Vespertina incipiat. Non enim jejunat, qui ante manducat.* Ergo ex mente Ecclesiæ tempus refectionis lege, vel consuetudine universali statutum, est conditio pertinens ad substantiam præcepti, vel ad modum substantialem illius. Nam etsi in anticipatione horæ discessum sit ab instituto veteris Ecclesiæ, non tamen in eo, quòd certa hora servetur, quam non liceat comedendo prævenire. 3. Ex S. Thom. in 4. dist. 15. q. 3. a. 4. q. 3. *Ille jejunium solvit, qui Ecclesiæ determinationem non servat. Unde cùm Ecclesia instituerit certum tempus comedendi jejunantibus, qui nimis notabiliter anticipat, jejunium solvit.* Porrò juxta multos nulla est culpa, si ob justam causam, qualis est iter necessarium faciendum, tempus illud notabiliter antevertatur, eò quòd id usu receptum sit apud doctos, & probos; & faciliùs excusatio in hoc locum habeat, quàm in aliis ad jejunium requisitis, cùm refectionis tempus ad finem jejunii minùs conducat.

Q. 3. *Quid dicendum de Cænula seu Collatiuncula?*

Resp. I. Hæc consuetudine inducta est, & ab Ecclesia tolerata, ideóque ex probata piorum ac timoratorum consuetudine determinanda est, secundùm quantitatem, & qualitatem ciborum. De quantitate id universim dici potest, eam debere esse valdè modicam, ne cænula convertatur in cænam; & juxta multos non debere esse eandem pro omnibus, & ubique, sed diversam pro diversitate complexionum, laborum, ac regionum, quarum aliæ aliis calidiores sunt: unde fit, ut alii minore cibo, quàm alii indigeant. In variis locis consuetudo plus permittit in Vigilia Nativitatis, & in Cæna Domini, quàm aliis diebus. Quoad qualitatem prohibentur ii cibi, qui valdè nutriunt, qualia sunt ova, pisces, legumina cocta, quippe ignis coctio materiam nutritioni aptiorem efficit; ut proinde corruptela sit, inquit Azor, si fumantur legumina, & pisces. Nam cùm lex jejunii unicam refectionem permittat, inductáque sit consuetudine Cænula, in hac iis solùm cibis licet uti, qui ipsa consuetudine sunt approbati, quales sunt leviores, ut fructus, & pro more regionis parùm casei. Licet tamen sumere jusculum ex leguminibus coctis ob necessitatem, ita ut habeat rationem medicinæ potiùs, quàm cibi: nam ex S. Thom. medicinarum assumptio non solvit jejenium.

Resp.

Resp. II. Non licet Cænulam sumere mane ante meridiem: quia Ecclesia præcipit, & Canones præscribunt, ut nil sumatur in cibum antè horam consuetam, quæ circiter meridiem est. Imò non licet cænulam sumere etiam meridie, dilatâ ad Vesperam Cœnâ, nisi justa causa subsit, ut ratione negotiorum per diem gerendorum, hospitum, itineris, vel si quis aliter non posset noctu dormire. *Ita Navar. Azor. Less. Layman, dicens hanc esse communem sententiam.* quia consuetudo cænulam permittens habet, ut nocte tantùm sumatur, nisi adsit justa causa excusans: quæ tamen si absit juxta multos erit solùm veniale; quia non violatur jejunium quoad substantiam, sed solùm variatur ejus circumstantia non substantialis.

Q. 4. *An qui ex justa causa dispensatus est in abstinentia carnis, hoc ipso liberatur abstinentiâ ab alterâ refectione?*

Resp. Neg. Quia 1. istæ duæ abstinentiæ, quas lex jejunii præscribit, sunt à se invicem separabiles, & seorsim conducunt ad finem præcepti, videlicet macerationem carnis; & causa dispensationis sufficiens pro una, non semper sufficit pro duabus. Cùm autē lex plures obligationes dividuas continet; qui unam exequinequit, tenetur ad aliam, si possit. 2. Papa Romæ, & Episcopi in variis Diœcesibus, cùm dispensârunt in abstinentia carnis ob causam pro ea sola sufficientem, declarârunt se non dispen-

dispensare in abstinentia à pluribus refectionibus, sed ejus obligationem relinquere. Et dicitur extare authentica de hoc Innocentii XII. declaratio.

Q. 5. *An toties quis peccat mortaliter, quoties die jejunii sumit refectionem iteratam?*

Resp. Non pauci affirmant. Quia 1. juxtà omnes toties quis peccat, quoties carnes comedit; quia præceptum abstinendi à carnibus est negativum, vetans ne ullo diei tempore comedantur: at præceptum abstinendi à pluribus refectionibus est etiam negativum; nam non præcipit unam refectionem, sed præcisè plures refectiones prohibet. Ergo sicut peccatur per quasvis comestiones carnium, ita & per quotlibet, & singulas refectiones ultra unam: præcepta enim negativa violantur non solùm per 1um & 2um Actum, sed etiam per quioscumque alios sequentes. 2. Quando vetatur aliquid sæpiùs, quàm semel uno eodémque tempore fieri, non solùm prohibetur fieri bis, sed etiam ter, quater, &c. Sic cùm Lex vetat, ne fidelis sæpiùs quàm semel eodem die communicet, aut sæpiùs in vitâ Baptizetur, non solùm 2. sed etiam 3. & 4. actu violatur præceptum. Deinde mortificatio carnis, quæ est finis legis, adhuc aliqua obtineri potest per omissionem aliarum refectionum: nam si quis mane, & in prandio se refecerit, adhuc notabilis est mortificatio se abs-

abstinere Vesperi, ut fuisset abstinere mane, & semper subtrahitur materia concupiscentiæ. 3. Ecclesia solùm permittit unam refectionem, idque ad mortificationem carnis. Ergo præter secundam refectionem vetatur quoque alia ulterior, quæ etiam repugnat mortificationi carnis.

Hinc tres refectiones sumere non licet ei, cui duæ sufficiunt, & permissæ sunt ob infirmitatem.

Q. 6. *An violat jejunium qui extra refectionem consuetam, & cænulam aliquid bibit, vel comedit?*

Resp. 1. Multi docent non violari potu etiam vini, modò non in ea quantitate bibatur, quæ censeatur esse in fraudem jejunii; quia id permittit consuetudo à tempore immemoriali; nam cùm potus ordinetur potius ad distributionem cibi per corpus, & refrigerium sanguinis, quàm ad alendum; ideò Ecclesia ejus usum non vetuit. Idem dicunt de electuariis quibusdam, quæ parum nutriunt, v. g. Thæo. Sed alii id negant, aut non concedunt, nisi de potu necessario ad sitim sedandam, qui nihil, aut parùm nutriat, & de electuariis, quæ in parcissima quantitate, & cum necessitate sumuntur, ita ut sint loco medicinæ. Circa hoc sic habet St. Thom. 2. 2. q. 147. a. 6. ad 2. *Jejunium Ecclesiæ non solvitur nisi per ea, quæ Ecclesia interdicere intendit instituendo jejunium. Non autem*

autem intendit Ecclesia interdicere abstinentiam potûs, qui magis sumitur ad alterationem, licet aliquo modo nutriat. Et ideo licet pluries jejunantibus bibere. Si autem quis immoderatè potu utatur, potest peccare, & meritum jejunii perdere: sicut etiam si immoderatè cibum in una comestione assumat. Et ad 3. *Electuaria, etiamsi aliquo modo nutriant, non tamen principaliter assumuntur ad nutrimentum, sed ad digestionem ciborum. Unde non solvunt jejunium, sicut nec aliarum medicinarum assumptio, nisi fortè aliquis in fraudem electuaria in magna quantitatè assumat per modum cibi.*

Resp. II. Juxta omnes violatur jejunium, si extra hæc tempora sumatur jusculum, lac, vel similis potio, quæ ad nutriendum principaliter ordinatur: quia vetantur ea omnia, quæ per se, ac principaliter ordinantur ad nutritionē, sive ea comedendo; sive bibendo, aut sorbendo sumatur, nam hæc cibi nomine veniunt, ùt docet Bellarmin. lib. 2. de Bonis oper. cap. 1. idem dic de pomis, pyris, uvis recentibus, & omnibus aliis fructibus: nam hæc, & similia sumere est juxta communem sensum revera comedere, non bibere; & ex se nutriunt. *S. Antonin.* Licet tamen ob necessitatem aliquid in parva quantitate sumere per modum medicinæ, quamvis nutriat. Sic manè pauxillum panis cum hausta vini sumere licet ei, qui aliter sine gravi incommodo non posset jejunare, vel functiones animi, aut munera sua rectè obire

bire: nam id tum se habet per modum medicinæ, quæ non prohibetur diebus jejunii.

Resp. III. Qui exiguum quid nutritivum sæpiùs eodem die sumit, etsi sine proposito aliquid notabile sumendi, peccat mortaliter, cùm ad quantitatem notabilem scienter pervenit. Quia 1. Alex. VII. damnavit hanc propos. *In die jejunii, qui sæpius modicum quid comedit, etsi notabilem quantitatem in fine comederit, non frangit jejunium.* 2. Plura illa medica conflat simul magnam quantitatem, & producunt notabilem effectum, in quo unluntur, scilicet notabilem nutritionem. Nam nutriunt perinde, ac si magna quantitas continenter sumeretur, singulæ enim partes cibi, sive simul, sive interruptè sumantur, addunt robur, & substantiam, quæ roboratio manet simul post sumptas omnes partes. Hinc non licet bibere pro arbitrio, & toties aliquid exiguum, manducare ne potus noceat; nam sic sæpius modicum quid comedendo perveniretur ad quantitatem notabilem, ideóque violaretur jejunium.

Porrò non excusatur à culpa veniali, qui rogatus ab amico exiguum quid comedit, ne inurbanus videatur; nam non est hæc justa, ac legitima causa solvendi ex parte jejunium; nec licet unquam peccare, vel leviter. *Azor, & alii.*

Q. 7. *Quinam excusantur à Lege jejunii?*

Not. Certum est omnes Christianos post

21um. annum completum teneri ad jejunium ab Ecclesia præceptum, nisi justa ex causa excusentur. Nam nemo qui potest, excipitur, & Lex est universalis, ut constat ex sensu Ecclesiæ; & causa hujus præcepti in omnibus locum habet, nam omnes egent mortificatione carnis, & castigatione corporis, ut subjiciatur spiritui, & Deo satisfiat pro peccatis.

Resp. Quoad abstinentiam ab altera refectione excusantur generatim omnes, qui sine gravi incommodo, seu damno jejunare non possunt. Speciatim verò hi 1. Ægroti, infirmi, item convalescentes, quos infirmitas valde extenuavit: quia iis non sufficit una refectio, sed indigent crebriore, & modica. De sufficienti gravitate infirmitatis consulendus est prudens Medicus, nam ratione officii, & peritiæ ad ipsum spectat hoc judicium. Quòd si causa ei est dubia, & incerta, auctoritate Superioris opus est; quia tunc necessaria est juris relaxatio, ad quam Medicus, vel Confessarius potestatem non habet. *Azor.* Qui autem ob infirmitatem non possunt jejunare omnibus diebus Quadragesimæ, sed possunt aliquot diebus cujusque hebdomadæ, v. g. alternis, vel duobus, &c. tenentur illis diebus, quibus non habent justam causam non jejunandi. Nam cùm singulis diebus sit affixa nova obligatio jejunandi, & hæc non tollatur nisi per justam causam; si aliquot diebus impleri possit obligatio, tunc ea urget. Qui verò dormire neque-

nequeunt, nisi sumptâ cœnâ, non ideò excusantur à jejunio, cùm possint illud servare sine gravi incommodo, v. g. Collatiunculam circà meridiem sumendo, & integram refectionem serò: nam præceptum obligans ad aliquid, simul obligat ad media saltem non valdè difficilia, licèt non ordinaria.

2. Prægnantes, & Nutrices; nam egent cibo pro se, & pro fœtu vel prole, & jejunium iis graviter noceret.

3. Pauperes, qui non habent, quod uni justæ refectioni sufficiat, sed. (ut ait S. Thom. q. 147. a. 4. ad 4.) *Pauperes, qui possunt sufficienter habere quod eis sufficiat ad unam comestionem, non excusantur propter paupertatem à jejuniis Ecclesiæ; à quibus tamen excusari videntur illi, qui frustratim eleemosynas mendicant, qui non possunt simul habere quod eis ad victum sufficiat.*

4. Pueri, ex communi, ante annum 21um. completum non obligantur: quia cùm usque ad hoc tempus communiter crescant, ac firmentur hominum corpora, egent frequentiore cibo, *tum propter debilitatem naturæ, tum propter necessitatem augmenti, quod fit de residuo alimenti*, ait S. Thom. a. 4. ad 2. Nec obstat quod aliqui ante hoc tempus non indigeant frequenti cibo, quia legislator *attendit id, quod communiter & in pluribus accidit*, ait S. Thom. monens conveniens esse, ut adolescentes jejunent plus vel minus secundùm modum suæ ætatis, ut cum tempus obligationis advenerit,

faciliùs eam exequantur, & præsertim ut carnis concupiscentias, quibus tunc exæstuat natura corrupta, jejunio coerceant. Imò possunt adolescentes ad jejunium obligari, ob urgentem gravem necessitatem, sive publicam, ut Jon. 3. sive privatam, ùt si egeant hoc remedio ad cohibendam libidinem; nam bonum commune, & privatum spirituale præferri debet bono privato, & corporali.

Quoad senes, quamvis aliqui putent eos à jejunio eximi circa annum septuagesimum, tamen ex communi, teste Layman, aut saltem communiore, non est pro iis certum tempus constitutum, quo lege jejunii sint soluti, eò quòd alii citiùs, alii tardiùs viribus deficiant; cùm è contra communiter crescant, & firmentur homines usque ad annum 21um. Quare senes non excusantur, nisi quando corporis vires deficiunt, ita ut pluribus modicis egeant refectionibus aliàs grave nocumentum passuri. *Senes si sunt multùm debiles, & modo possunt excusari, sicut dictum est de infirmis. Ratione autem senectutis tantùm non excusantur, si sunt fortes ad ferendum jejunium; nec est determinata ætas ab aliquo, usque ad quos annos quis tenetur ad jejunium.* ait S. Antonin. 2. p. tit. 6. cap. 2. §. 5.

5. Operarii, opifices, & ii omnes, qui ex officio exercent opera laboriosa, ob quæ sine gravi incommodo jejunare nequeant. Quales sunt agricolæ, fossores, vinitores, fabri lignarii, & ferrarii, pistores, bajuli, & alii similes, quorum

rum labor gravis est, & corpus multùm defatigat. Idque juxta multos, quamvis non sint pauperes, modo talia opera ex officio exerceant: quod, teste Sylvestro, iis concessit Eugen. IV. Ita ut non teneantur cessare ab exercitio suæ artis seu professionis ad jejunandum. Porrò eo die, quo non laborant, ut si dies Festus superveniat in Quadragesima, tenentur jejunare, nisi aliàs grave incommodum sentirent ob laborem præcedentis diei, aut judicio prudenti redderentur inepti ab laborandum die sequenti.

Ex communi, non excusantur notarii, scribæ, pictores, barbitonsores, sartores, Typographi, qui torcular non tractant, sed caracteres duntaxat componunt; sutores, qui non suunt, sed solùm scindunt corium, & materiam præparant; famuli, & ancillæ, qui non magnis in laboribus exercentur; & omnes quorum labor non est gravis, nec fit cum magna agitatione, quando unam justam refectionem sibi accomodatam habere possùnt: quia isti possunt sine notabili incommodo jejunare. Hinc Alex. VII. damnavit hanc propos. *Omnes officiales, qui in republica corporaliter laborant, sunt excusati ab obligatione jejunii, nec debent se certificare, an labor sit compatibilis cum jejunio.* Item Professores, seu Præceptores, qui manè & serò docent, non excusantur à jejunio præcisè ob suum laborem, nisi adsit specialis infirmitas: nam experientiâ constat eos

posse communiter jejunare sine gravi nocumento, quod solùm potest eos excusare.

6. Qui pedibus conficiunt iter, quod in tempus aliud à jejunio liberum nequeat commodè differri, modo spectatis omnibus, ùt itineris longitudine, viarum difficultate, laboris gravitate, itinerantis viribus, &c. non possint sine notabili incommodo jejunare; quare circa hoc non potest determinari numerus leucarum, qui generatim excuset à jejunio; nam alii plus, alii minùs laboris capiunt ex via, & viæ aliæ aliis sunt difficiliores, tempus etiam potest augere, vel minuere incommoda, &c.

Dixi, *pedibus*, quia non excusantur, qui equo, vel curru iter faciunt, nisi fortè ob extraordinariam concussionem, ac defatigationem non possint sine gravi incommodo jejunare. Nam lex jejunii obligat, quando servari potest sine notabili incommodo, seu nocumento. Hinc Alex. VII. damnavit hanc propos. *Excusantur absolute à præcepto jejunii omnes illi, qui iter agunt equitando, utcumque iter agant, etiamsi iter necessarium non sit, & etiamsi iter unius diei conficiant.*

7. His causis multi addunt pietatem, sive opus præstantius, & Deo gratius, incompossibile moraliter cum jejunio, ut sunt opera misericordiæ, tum corporalia, tum spiritualia, & etiam religionis, quæ quis jejunando non possit exercere, nec in tempus aliud differre, si exerceantur ex officio, vel obedientia, vel ob necessi-

necessitatem proximi: quia (ut ait S. Thom. 2. 2. q. 147. a. 4. ad 3.) *Non videtur fuisse intentio Ecclesiæ statuentis jejunia, ut per hoc impediret alias pias, & magis necessarias causas:* Nam cum Ecclesia præcipiat jejunium ut promotivum ad bonum, non intendit obligare ad illud prout impedimentum est majoris boni.

Observa. 1. Nemo ab abstinentia carnis liberatur præcisè ob ætatem, & laborem gravem: Sed ad hoc requiritur morbus, vel infirmitas major, & specialis; quia abstinentia à carnibus rariùs potest grave nocumentum inferre, quàm abstinentia ab altera refectione.

2. Quamvis adsit gravis infirmitas, vel morbus, adhuc petenda est licentia à Superiore, nisi fortè in certis casibus ex consuetudine non petatur. Ita S. Thom. loco cit. & Conc. Tolet. 8. c. 9. id exigit. Tum quia rectus ordo disciplinæ id postulat: tum ut agnoscatur auctoritas Ecclesiæ: tum maximè ut vitetur periculum seipsum decipiendi, & violandi legem: nam sibi quisque facilè fingere potest adesse causam justam exemptionis.

3. In dubio de sufficientia causæ ad non jejunandum, semper peti debet dispensatio; quia stat pro lege possessio, & in dubio tutior pars eligi debet. Dispensare possunt cum sæcularibus Episcopus, vel etiam Parochus, juxta cujúsque Diœcesis consuetudinem; nam potestas dispensandi in hac lege sæpe occurrente potest ex consuetudine esse ei concessa,

cùm bonum animarum id postulet. Cum regularibus verò Superior localis: quia in suos potestatem habet quasi Episcopalem. Confessarii autem, sicut & Medici possunt solum declarare obligationem ieiunandi non esse, ubi id constat, & causam dispensandi sufficientem esse, vel non esse: qui graviter peccabunt, si imprudenter, & nimiâ facilitate declarent. *De consilio rationabili Medici infirmus solvens jejunium, vel comedens carnes diebus prohibitis non peccat: sed peccaret Medicus, si sine causa rationabili, vel saltem dubia talia mandat, vel ordinat infirmis:* ait S. Antonin. loco cit.

CAPUT IV.

De Virtutibus Justitiæ annexis.

NAm de Justitia erit Tractatus specialis. S. Thom vocat Virtutes Justitiæ annexas, alii verò Justitiæ species imperfectas, quæ versantur circa aliquod debitum ad alterum, sed quod non est tam rigorosum, quàm debitum Justitiæ, vel quod adeò magnum est, ut nequeat reddi ad æqualitatem: tales sunt Religio, Pœnitentia, Pietas, Observantia, Obedientia, Gratitudo, Affabilitas, Liberalitas, & Veritas in dicendo. De Religione fusè dictum est, de Pœnitentia suo loco; nunc de aliis.

1. Pietas sumpta pro speciali virtute, est virtus per quam tribuitur debitus cultus tum parentum

rentibus tanquam vitæ, & educationis post Deum authoribus: tum patriæ, quia patria aliquo modo est principium ortûs, eò quòd parentes foveat, & idonea ad ortum, & educationem suppeditet: tum etiam aliis consanguineis ob coniunctionem, quam habent cùm parentibus. Consistit hic cultus tum in honore parentibus suo tempore, & loco deferendo, tum in obsequiis & necessariis vitæ subsidiis præstandis, ex S. August. l. 83. quæst. q. 31.

2. Observantia est virtus, per quam defertur cultus, hoc est, honor, & obsequium Superioribus, ob eminentiam coniunctam cum beneficio gubernationis; atque etiam aliis personis virtute, sapientiâ, aut dignitate conspicuis, quatenus ratione talis perfectionis idonei sunt ad nos gubernandum, seu dirigendum, saltem exemplo suo, vel consilio. Duplex est, nempe politica, qua ob dignitatem politicam, vel excellentiam humanam; & religiosa, qua ob dignitatem, vel perfectionem supernaturalem cultus defertur.

3. Obedientia duplex est, alia est virtus generalis, inclinans ad observandum quodvis præceptum ex quovis motivo bono: & sic obedire pertinet ad quamlibet virtutem, ex cuius motivo mandatum servatur. Ei opponitur inobedientia generalis, quæ est vitium generale, consistens in cuiusvis præcepti violatione, ex quovis motivo; ideóque est pec-

catum mortale in re gravi, veniale in levi, & includitur in omni peccato tanquam ratio generica.

Alia est virtus specialis inclinans subditum ad exequenda præcepta Superiorum, quia præcepta sunt. Ei opponitur inobedientia formalis, quæ est violatio præcepti, quia præceptum est: unde semper mortalis est, etiam in re levi: quia est contemptus præcepti, ac potestatis præcipiendi; nam nolle obedire præcepto eo quod præceptum sit, est illud contemnere, & simul potestatem, unde manat.

Porrò obedientia minùs strictè sumpta est virtus, qua quis voluntati Superioris se accommodat, sive præcipiat, sive non.

4. Gratitudo est virtus inclinans ad compensandum beneficium acceptum, quantùm, & ubi recta ratio postulat. Eius officia sunt beneficii æstimatio, benigna acceptatio, gratiarum actio, grata commemoratio, & repensio beneficii pro loco, & tempore. Ei opponitur Ingratitudo, quæ est peccatum, cùm disconveniat naturæ rationali ut rationali, & opponatur virtuti; *ex hoc enim aliquid dicitur esse peccatum, quod virtuti contrariatur.* Ait S. Thom. 2. 2. q. 148. a. 1.

5. Affabilitas est virtus, quæ totam conversationem nostram cum proximo, consistentem in colloquiis, convictu, & actionibus, quibus cum illo tractamus, ita moderatur, ut ei gra-

ei grata sit, servata tamen decoris ratione; efficitque, ne nimis blandè, neque nimis asperè in congressibus nos geramus. Ei opponuntur per excessum blanditiæ, & adulatio; per defectum morositas, quâ proximo molestia, & tædium in congressibus affertur.

6. Liberalitas est virtus, quæ moderatur amorem divitiarum, & reddit nos faciles, & promptos ad eas impendendas, quantùm, & quando recta ratio dictat. Unde ejus officium est 1. Moderari affectum divitiarum secundùm rectam rationem. 2. Est largitio, & modus debitus in ea servandus. Ei opponitur per defectum avaritia: per excessum prodigalitas, quæ consistit in defectu conservandi, & excessu erogandi: quamvis hæc sit sæpe venialis, quatenus cum sola liberalitate pugnat: est tamen mortalis culpa, cùm quis inde se reddit impotentem ad solvenda debita, ad sustentandam convenienter familiam, ad Eleemosynas erogandas; &c. vel ratione finis, periculi, scandali, &c.

7. Veritas in dicendo, seu veracitas est virtus, qua inclinamur ad semper loquendum conformiter menti nostræ: unde facit ùt rectè utamur signis ordinatis ad mentem alteri patefaciendam. Ei opponitur mendacium: circa quod

Q. 1. *An omne mendacium est intrinsecè malum?*

Resp. Aff. Ita omnes, & Aristot. ipse l. 4. Et hic c. 7. dicit mendacium per se esse malum, & vituperabile. Prob. quia in se continet inordinationem, nam pervertit naturalem institutionem, & finem locutionis ad hoc entibus intellectivis concessæ, ut possint inter se communicare sensus suos: ac proinde per se evertit communicationem cum hominibus, & commercium vitæ socialis: estque deceptivum proximi. Ideo omne mendacium in Scriptura prohibetur. *Noli velle mentiri omne mendacium.* Eccli 7. *Verbum mendax justus detestabitur.* Prov. 13. *Nolite mentiri invicem.* Col. 3. *Deponentes mendacium, loquimini veritatem.* Eph. 4. unde Alex III. c. 4. *de usur.* ait quod *Scriptura Sacra prohibeat pro alterius vita mentiri.* Mendacium tamen, quod nec proximum, nec honorem Dei graviter lædit, nec scandalum parit, nec est contra bonos mores, veniale est, quale est merè jocosum, vel officiosum, ut docet S. August. in Psal. 5. Nam tunc ejus inordinatio non censetur gravis. At mendacium pernicioſum, quod graviter lædit bonum proximi, vel honorem Dei, aut grave scandalum parit, est mortale: quia graviter repugnat charitati Dei, vel proximi, vel etiam justitiæ, aut religioni; tale est omne mendacium contra fidem religionem, vel bonos mores, in judicio, testimoniis, juramentis,

con-

contractibus, detractione gravi; &c. *os quod mentitur, occidit animam.* Sap. 1. *perdes omnes: qui loquuntur mendacium.* Psal. 5.

Idem dic de simulatione, nam est verè, & propriè mendacium in facto, mendacium enim est locutio contra mentem. Per locutionem autem intelligitur actuum internorum significatio per quævis signa mentis significativa, sive sint verba, sive facta, gestus, nutus, sive scriptura. Nam (ut ait S. August. lib. de mendac. c. 3.) *Ille mentitur, qui aliud habet in animo, & aliud verbis, vel quibuslibet significationibus enuntiat.* Et Thom. 2. 2. q. 111. a. 1. ait: *ad virtutem veritatis pertinet, ut quis talem se exhibeat exteriùs per signa exteriora, qualis est. Signa autem exteriora non solùm sunt verba, sed etiam facta. Sicut ergo veritati opponitur, quòd aliquis per verba exteriora aliud significet, quàm quod habet apud se, quod ad mendacium pertinet: Ita etiam opponitur veritati, quod aliquis per aliqua signa factorum, vel rerum aliquid significet contrarium ejus, quod in eo est: quod propriè simulatio dicitur. Unde simulatio propriè est mendacium quoddam in exteriorum signis factorum consistens. Non refert autem utrum aliquis mentiatur verbo, vel quocumque alio facto. Unde cum omne mendacium sit peccatum, consequens est etiam, quod omnis simulatio est peccatum.* Sed q. 110. a. 3. ad 4. ait: *licet tamen veritatem occultare prudenter sub aliqua dissimulatione, ut August. dicit in lib. contra Mendac.* aliud est enim verum celare, & aliud falsum significare.

Q. 2. *An aliquando licet uti æquivocatione, vel restrictione mentali?*

Not. Æquivocatio hîc est vox, seu propositio varios habens sensus; quam proferens prævidet ab audiente accipiendam in alio sensu, quàm ipse intelligit. Duplex est; alia determinabilis exteriùs, & latè dicta, cujus scilicet sensus verus à proferente intellectus potest per se cognosci ex circumstantiis, aut indiciis exterioribus: alia non determinabilis, & strictè dicta, cujus sensus à loquente intellectus non potest ullatenus deprehendi.

Restrictio mentalis est propositio, cujus verba exteriùs prolata falsum sensum, & contrarium menti loquentis exprimunt, si præcisè secundùm se spectentur; sed conjuncta cum iis, quæ mente retinentur, faciunt sensum verum. Duplex est; una purè mentalis, & strictè dicta, cujus sensus à loquente intellectus non potest ex circumstantiis, aut indiciis exterioribus deprehendi: ùt si quærenti, an videris Petrum respondeas: *non vidisse* subintelligendo *in foro*, cum tamen videris domi tuæ. Nam ex nullis circumstantiis colligi potest, te interrogari de visione in foro, aut de illa respondere. Altera non purè mentalis, cùm verba exteriùs prolata adjunctas habent circumstantias externas, quibus ea, quæ mente retinentur, per se facilè cognosci possunt: ita ut circumstantiæ ex usu apud prudentes recepto consignificent, & verum sensum restrictionis

ctionis sufficienter indicent; inter quas recensentur status Confessarii, Legati, Secretarii, obligatio secreti, &c.

Resp. I. Nunquam licet uti æquivocatione non determinabili exteriùs, nec restrictione purè mentali. Quia 1. sunt per se deceptivæ proximi, & contra naturalem institutionem, ac finem locutionis, & signorum ordinatorum ad exprimendos conceptus mentis. Ideóque sunt per se malæ, & inordinatæ. 2. Earum usus est pernicioſus Reip. & societati humanæ; nam si licitus esset, tolleretur sermonum certitudo, nemo enim unquam certus esset de fide, & mente alteriùs, omnibúsque dolis pateret aditus: & sic everteretur auctoritas testimonii humani, & fides humana, ideóque & commercium inter homines corrueret. 3. Sunt mendacium, & si juretur, fiet perjurium. Nam locutio totaliter sumpta est contra mentem, cùm neque ex se, neque ex circumstantiis externis habeat vim significandi totam propositionem internam, aut partem illam in mente subintellectam; sed id solùm significet, quod verba in suo sensu obvio præ se ferunt, quod quidem est contra mentem. Enimverò, ut ait de Lugo, veritas propositionis vocalis consistit in ejusdem propositionis secundùm significationem externam vocibus impositam, conformitate cum mente loquentis. Deinde voces datæ sunt homini à natura ipsa, ut suos conceptus patefaciat, & ut iis non

utatur

utatur nisi juxta significationem semel impositam. *Verba* (inquit S. Augustt. Enchir. 22.) *propterea sunt instituta, non per quæ se invicem homines fallant; sed per quæ in alterius quisque notitiam cogitationes suas perferat. Verbis igitur uti ad fallaciam, non ad quod instituta sunt, peccatum est.* 4. Innoc. XI. damnavit has propos. Sicut jacent. 26. *Si quis vel solus; vel coram aliis, sive interrogatus, sive propria sponte, sive recreationis causâ, sive quocumque alio fine juret, se non fecisse aliquid, quod revera fecit; intelligendo intra se aliquid aliud, quod non fecit, vel aliam viam ab ea, in qua fecit, vel quodvis aliud additum verum; revera non mentitur, nec est perjurus.* 27. *Causa justa utendi his amphibologiis est, quoties id necessarium, aut utile est ad salutem corporis, honorem, res familiares tuendas, vel ad quemlibet alium virtutis actum, ita ut veritatis occultatio censeatur tunc expediens, & studiosa.*

Resp. II. Certum est non licere uti ulla æquivocatione etiam determinabili, neque restrictione etiam non purè mentali. 1. Ex intentione decipiendi proximum, seu ei falsam opinionem ingenerandi; quia hoc per se malum est: nam (ut ait Layman) sicut veritas est mentis perfectio, ita falsitas omnis est dehonestatio, & dedecus ejusdem: alterius autem mentem ad Dei similitudinem conditam dedecorare velle intrinsecè malum est. *Verbis uti ad fallaciam, non ad quod instituta sunt, peccatum*

catum est, ait S. Augustin. sup. 2. Quoties interrogans habet jus inquirendi, & sciendi veritatem, ùt Superior, Judex, &c. Nam huic juri respondet in interrogato obligatio clarè, & sine ambiguitate veritatem detegendi & juxta interrogantis mentem, respondendi. *Azor dicens esse communem omnium sententiam.* 3. Quando non adest gravis, & justa causa occultandi veritatem: quia bonum, & Lex societatis humanæ exigit, ut clarè, & juxta interrogantis mentem respondeamus, quamvis non habeat jus strictum rem illam cognoscendi saltem dum non adest gravis, & justa causa eam occultandi. Quæ Lex fundatur in ipsa natura hominis, in quantùm est animal sociabile. *Quia homo est animal sociale, naturaliter unus homo debet alteri id, sine quo societas humana servari non posset. Non autem possent homines ad invicem convivere, nisi sibi invicem crederent tanquam sibi invicem veritatem manifestantibus. Et ideo virtus veritatis aliquo modo attendit rationem debiti.* ait S. Thom. 2. 2. q. 109. a. 3. ad 1.

Hinc quærenti, an liceat uti æquivocatione, vel restrictione mentali dici debet id non licere, ùt constat ex propos. damnata cit. non solùm quia æquivocatio, & restrictio simpliciter dictæ intelliguntur ordinariè de æquivocatione non determinabili exteriùs, & de restrictione purè mentali; sed etiam quia interrogatio est indefinita, ideóque universalis. At juxta communem sententiam, non licet in casibus

ſupra dictis uti reſtrictione etiam non purè mentali, nec æquivocatione etiam determinabili.

Itaque poteſt eſſe ſolùm controverſia in caſu, ubi adeſt obligatio, vel alia gravis cauſa, occultandi veritatem ei, qui non habet jus exigendi ejus cognitionem, nec ſuppetit alia via eam occultandi, & intenditur ſolùm occultatio veritatis, non autem deceptio proximi, quæ tantùm permittitur.

Multi earum uſum cum tali limitatione defendunt poſt S. Antonin. 2. p. tit. 10. cap. 1. §. 1. & S. Raymund. lib. 1. *Sum tit. de Mendac.* Quia, inquiunt, per eas non affirmatur falſum, ſed verum, quamvis obſcuriùs expreſſum, ita ut tamen veritas ex circumſtantiis extrinſecis deprehendi poſſit, & ſic non ſunt per ſe deceptivæ, nam verba ùt conjuncta ſignis, vel circumſtantiis humano modo cognoſcibilibus, ſunt ſignificativa totius propoſitionis mentalis. Neque repugnant ſocietati ſeu commercio humano, cùm potiùs ad illud ſint neceſſariæ: nam alioqui nulla erit via licitè ſervandi vitam proximi, & ſecretum graviter obligans, & eludendi importunitatem hominum curiosè inquirentium de iis, quæ ad illos non ſpectant, nec eos ſcire expedit, & quæ ſine gravi damno injuſto revelari nequeunt. Addunt adverſarios ſuos eaſdem quoad rem admittere, ſed mutato nomine appellare vel fictionem, vel figuram, vel præciſionem, vel uſur-

usurpationem sensûs mystici, præcisivi, formalis; aut ita illas definire, ut videantur intelligere solùm æquivocationem non determinabilem, & restrictionem purè mentalem, vel usurpatam cum intentione decipiendi proximum.

Sed alii cujusvis æquivocationis, & restrictionis usum absolutè, & indiscriminatim damnant. Quia 1, earum usus fuit incognitus Patribus & præsertim S. August. tanquam utilis ad vitandum mendacium, aut necessarius ad occultandam in necessitate veritatem. Nam S. Doctor lib. contra Mendac. cap. 18. proponit casum hominis gravi morbo periclitantis, cujus jam vires ferre non possint, si ei mortuus unicus, & charissimus filius nuntietur, quique à te sciente verè mortuum esse quærit, an vivat. Unum tantùm ex his tribus. *Mortuus est, vivit, nescio*, Respondere potes inquit S. August. nam quidquid aliud dixeris, vel si tacueris nihil aliud credet æger, quàm filium mortuum esse. Sic casum S. Doctor resolvit: ex illis tribus duo sunt falsa nempe, *Vivit*, & *nescio*, nec dici possunt nisi mentiendo. Unde id unum salva veritate, cui, (non obstante quolibet incomodo inde per accidens secuturo,) adhærere debes, respondere potes, *Mortuus est*. 2. Quia dicunt eas esse mendacia, & per se deceptivas proximi. 3. Quia, inquiunt, non est necessitas iis utendi; nam si dere sub secreto commissa interrogeris, re-

ſpondere debes interrogationem illam illicitam eſſe, nec tibi licere quidquam ad eam reſpondere. Reus verò non legitimè interrogatus reſpondere debet ſe nihil habere, quod dicat. Addunt non eſſe abſurdum, quod in certis caſibus nulla reſtet via licita occultandi veritatem, ſicut nec ſe defendendi contra injuſtum aggreſſorem.

Not. Clerus Gallicanus an 1700. hanc propos. *Patriarchæ, & Prophetæ, ipſe Chriſtus, nedum viri, & Juſti, & Sancti æquivocationibus, ſive amphibologiis, & reſtrictionibus mentalibus uſi ſunt.* damnavit ùt ſcandaloſam, & impiam.

TRA-

TRACTATUS DE JUSTITIA, ET JURE, ET INJURIIS, ET RESTITUTIONE.

PARS PRIMA.

De Justitia, & Jure.

CAPUT I.

De Justitia.

Nota. Justitia sumitur 1. Pro gratia sanctificante, quam qui habet, dicitur justus. 2. Pro complexione omnium virtutum, seu virtute generali. 3. Pro speciali virtute morali, ut hîc.

Q. 1. *Quid est Justitia, prout est Virtus specialis?*

Resp. Est virtus moralis perficiens, & in-

clinans voluntatem ad constanter, ac perpetuò tribuendum unicuique jus suum, id est, quidquid ei debitum est ex Jure. Nam Jus hic sumitur non pro jure formali, quod est facultas legitima ad aliquid, sed pro jure objectivo, seu objecto illius facultatis, nempe pro debito ex jure, seu debito rigoroso. Duplex quippe est debitum; unum simplicis honestatis, & est illud, cujus violatione contrahitur solùm turpitudo moralis: tale est debitum gratitudinis. Aliud est debitum ex jure, seu debitum rigorosum, de quo solo hìc agitur, & est illud, quod si non redditur, contrahitur non solùm turpitudo moralis, sed etiam obligatio restituendi, vel satisfaciendi, vel subeundi pœnam, quæ exigi possit ab eo, cui illud debetur. Justitia autem versatur circa hoc debitum rigorosum. Unde ejus objectum materiale est redditio debiti rigorosi: formale verò est specialis honestas hujus redditionis.

Q. 2. *Quomodo dividitur Justitia?*

Resp. Dividitur in legalem, commutativam, distributivam, & vindicativam.

Justitia legalis est virtus inclinans ad tribuendum communitati, seu Reip. debitum, ùt debitum communitati propter bonum commune, sive ad præstanda ea omnia, quæ communitati debita sunt in ordine ad bonum commune. Dicitur legalis quia habet pro objecto id, quod debetur communitati ratione legum; voca-

vocatur etiam generalis, quia versatur circa debitum ex jure communi, seu generali, quod habet communitas, sive ejus princeps, ad actiones, & bona privatorum in ordine ad bonum commune. Hæc justitia est vera species Justitiæ propriè sumptæ; nam versatur circa debitum rigorosum propriè dictum ùt tale: communitas enim, & ejus Princeps habet verum Jus Justitiæ in subditos, ad exigenda ea quæ necessaria sunt, vel utilia ad bonum commune. Et vicissim est in subditis debitum, & obligatio rigorosa præstandi ea, quæ communitas, aut Princeps pro suo Jure exigit, in ordine ad bonum commune. Idque ex natura rei, nam stare non potest communitas sine tali jure in subditos.

Justitia commutativa est virtus inclinans ad reddendum ad æqualitatem debitum rigorosum particularibus vi dominii, aut proprietatis vel pacti, aut contractûs, alterúsve tituli particularis, ratione cujus habent Jus in re, vel Jus ad rem. Unde spectat Jus fundatum in titulo particulari, & æqualitatem rei ad rem. Sic vocatur, quia inter actiones quas moderatur, valdè frequentes, & illustres sunt commutationes, hoc est, mutuæ utrimque dationes, & acceptiones, nam versatur adhuc circa alias actiones, putà simplices tributiones, ut cum, v. g. datur quod promissum est liberaliter cum intentione dandi jus ad rem, promissione acceptata.

Justitia distributiva est virtus inclinans communitatem, seu ejus Principem, & Ministros ad distribuenda civibus bona communia, officia, munera proportionatè ad cujusque merita, & dignitatem: onera verò communia proportionatè ad cujúsque facultatem, & vires. Unde spectat non æqualitatem rei ad rem, sed proportionem rerum ad personas, seu ad personarum merita, dignitatem, & facultates.

Justitia vindicativa est virtus inclinans Superiorem ad reum pro merito puniendum. Non est omnino contradistincta à commutativa, & legali, sed ad utramque pertinet sub diverso respectu: nam vindicta debetur læso, & communitati ex officio à Principe vel judice, & sub hac ratione vindicta pertinet ad Justitiam commutativam. Item debetur Reip. ratione legum propter bonum commune; Reip. enim interest, & legibus statuit, ut puniantur crimina, & sub hoc respectu pertinet ad legalem.

Porrò violatio cujuscumque Justitiæ supra-dictæ est peccatum ex genere suo mortale, juxta doctrinam omnium, inquit Suarez. Nam quælibet est virtus magni momenti. Unde ejus violatio in materia gravi, est gravis inordinatio.

CA-

CAPUT II.

De Jure.

Q. 1. *Quid est Jus?*

Resp. Jus formale, cui respondet debitum rigorosum, est potestas legitima ad aliquid, cujus violatio obligat ad restitutionem, vel satisfactionem, vel pœnam, quæ possit exigi à læso.

Dicitur 1. *Legitima*, id est, lege aliquâ concessa, vel legi conformis, vel justo titulo nixa.

2. *Ad aliquid*, scilicet retinendum, obtinendum, agendum, omittendum, impediendum, vel ad utendum, aut fruendum aliqua re, vel de ea disponendum.

Q. 2. *Quomodo dividitur Jus?*

Resp. Dividitur 1. in Jus in re, seu reale, quod est potestas legitima circa rem sibi obligatam, & suam factam, ideóque dat actionem in rem ipsam, ita ut possit res illa vindicari, ac repeti ubicunque fuerit; & in Jus ad rem, quod est potestas legitima ad obtinendam, sibique obligandam rem nondum sibi obligatam, seu factam suam, ideóque non parit actionem in rem, sed in personam, quæ illam debet. Sive Jus in re est Jus, quod quis habet in re, ut jam suâ factâ, & dat actionem realem. Jus ad rem est Jus, quod quis habet ut res aliqua fiat sua, & parit actionem personalem. Actio autem hîc est Jus prosequendi in judicio

id, quod suum est, vel quod sibi debetur. Div. 2. In varias species.

Q 3. *Quænam sunt species Juris realis?*

Resp. Sunt Dominium, usus, ususfructus, servitus, Emphiteusis, feudum, Pignus, & Hypotheca, quibus affinis est possessio; hîc aliquæ, cæteræ alibi exponentur.

§. I.

De Dominio.

Q 1. *Quid est Dominium, & quotuplex?*

Resp. Dominium in genere est Jus gubernandi, vel disponendi de re aliqua, tanquam sua, unde duplex est, Jurisdictionis, & proprietatis. Dominium Jurisdictionis est potestas gubernandi subditos in illorum commodum, præcipiendo scilicet, prohibendo, judicando, puniendo, &c. Duplex est, aliud politicum, seu sæculare, quod est potestas gubernandi subditos in rebus temporalibus, qualis est in Regibus, & aliis Principibus: aliud Ecclesiasticum, quod est potestas gubernandi subditos in ordine ad bonum spirituale, qualis est in Papa & Episcopis, &c. Gubernandi actus sunt præcipere, vetare, permittere, iudicare, punire, remunerare.

Dominium proprietatis, de quo solo hîc agitur, est Jus disponendi de re aliqua, tanquam sua, seu suo nomine, arbitratu, & auc-

ctoritate, nisi lex, vel pactum obsistat. Quod addo, quia ejus usus potest lege, vel pactione impediri: sic Pupillus non potest bona sua alienare, licèt sit eorum Dominus; nec debitor pignus, quamvis sit eius Dominus, ob pactionem cum creditore initam.

Dividitur 1. in altum, quod habet Resp. seu Princeps, disponendi de bonis, & actionibus privatorum ad bonum commune; & in humile, quod quisque privatus habet disponendi de suis bonis, in proprium commodum. 2. In plenum seu perfectum, quod est Jus disponendi de re, & fructibus eius, tanquam suis; & non plenum, quod est Jus disponendi, vel de sola re, vel de solis emolumentis; unde subdividitur in directum, quo quis habet solam proprietatem rei sine Jure percipiendi eius fructus, & in utile, quod est Jus disponendi de fructibus, & emolumentis rei non de ipsa re.

Q. 2. *Quænam subjiciuntur Dominio hominis?*

Resp. I. Res omnes externæ, & inferiores, usibus humanis subiectæ, cadunt sub Dominium hominis Jure naturæ, ut agri, montes, flumina, plantæ, bestiæ, metalla, & alia similia. Ex Psal. 8. *Omnia subjeciſti sub pedibus ejus.* Nam homo habet à natura potestatem disponendi de illis in suum commodum.

Resp. II. Ex communi Doctorum sententia, homo non habet Jure naturæ Dominium in alterum

alterum hominem: quia omnes homines Jure naturæ sunt pares, cùm sint eiusdem naturæ, ab eodem parente, & in eundem finem conditi; potest tamen homo illud habere Jure gentium, & civili, ùt constat ex Scriptura.

Dominium autem in servos, seu mancipia, quatuor modis acquiritur. 1. Jure belli iusti. 2. Nativitate, ita ut qui nascitur ex serva servus fiat. 3. Justa condemnatione, ùt cùm quis ob crimen servitute damnatur à Judice. 4. Emptione, homo enim, cùm sit Dominus suæ libertatis, potest se ipsum vendere. Possunt etiam parentes ob gravissimam necessitatem vendere proles non emancipatas: quamdiu enim proles sunt sub patria potestate, parentes habent Jus ex illis percipiendi omnia emolumenta quæ ipsi de se percipere possent, si essent sui Juris. Jure tamen civili solus Pater potest vendere prolem, & solùm propter nimiam paupertatem, & victûs causâ. Imò in Gallia ne Pater quidem id potest propter quamcumque necessitatem, nam leges vetant, & irritant ejusmodi venditiones.

Hinc non licèt servis fugere, saltem si venditione, vel nativitate facti sint servi, modò iis alimenta necessaria tribuantur, nec vi impellantur ad peccandum, quam aliter vitare nequeant: nam fugiendo seipsos Domino subtrahunt, & furantur, contra Jus, quod habet in illos, ideóque ei iniuriam inferunt. *Servum fugitivum sui furtum facere, & ideò non habere locum*

locum nec usucapionem, nec longi temporis præscriptionem manifestum est. l. 1. Cod. *de servis fugit.* An autem iusto bello captis, & in ser-servitutem redactis ab infidelibus, liceat fugere ad suos, controvertitur. Sed inter omnes constat non licere, si promiserint se nunquam fugituros; nam iure naturali fides data servari debet. *Azor.*

Resp. III. Homo non habet dominium vitæ suæ, sed solus Deus est Dominus vitæ hominum. Ita omnes ex Sap. 16.., *Tu es Domine, qui vitæ, & mortis habes potestatem.* Quia homo non potest licitè disponere de suo esse, illud destruendo pro arbitrio; nam non potest esse Dominus sui esse: quia Dominus, est quid relativum, ideóque ad aliud; & dicit superioritatem, quæ nequit esse erga seipsum, quamvis quisque possit esse Dominus suarum actionum. Item homo non est Dominus suorum membrorum; quia non est Dominus sui-ipsius, ergo nec membrorum, nam homo est omnes partes simul, quæ suum esse componunt, & integrant.

Resp. IV. Ex communi, neque Resp. seu Princeps habet Dominium vitæ suorum subditorum. Nam Deus solus illud habet, cùm solus sit creator hominum, qui cùm solus dederit eis totum esse, ad eum solùm pertinet illud esse pro arbitrio destruere, & occidere innocentes. Princeps tamen habet convenientem usum vitæ subditorum in ordine ad bonum commune; nam potest illam in bello expo-

exponere, quando id necessarium est ad bonum commune, & interficere homines scelestos, ut custos tranquillitatis & boni publici; sicut homo, ut custos vitæ suæ, potest resecare membrum putridum, & exponere partem pro salute totius.

Resp. V. Ex communi, homo est verè Dominus suæ famæ, & honoris: nam homo famam propriâ industriâ, virtute, ac labore sibi acquirit, & auget; potest eius restitutionem condonare; & in multis casibus potest se ipsum infamare ob iustam causam, v.g ad sui humiliationem, ad coërcendam superbiam, ad restituendam famam alteri, ad Dei misericordiam commendandam. Non tamen licèt seipsum infamare sine rationabili causa; nam esset contra rectam rationem & illud Eccli. 41 ... *Curam habe de bono nomine.*

Q. 3. *Quænam requiruntur ad acquirendum Dominium?*

Resp. I. Ad acquirendum Dominium rei, quæ nullius est, sufficit sola rei apprehensio facta animo illam faciendi suam, *quod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur.* l. 3. ff. *de Acquir. rer. Domin.* Nisi aliter speciali aliqua lege, vel consuetudine statutum sit.

Resp. II. Ad acquirendum dominium rei, quæ habet Dominum, Jure naturæ sufficit mutuus consensus signo externo expressus; sed

Jure

Jure positivo duo ordinariè requiruntur, scilicet titulus, & traditio, ex l. 20. Cod. de pact. *Traditionibus Dominia rerum, non nudis pactis transferuntur.* juncta Lege. 31. ff. de Acquir. rer. Domin. *Nunquam nuda traditio transfert dominium; sed ita, si venditio, aut aliqua justa causa præcesserit, propter quam traditio sequeretur.*

Titulus autem est fundamentum dominii, ac radix, sive ratio, & causa propter quam Dominium alieni competit, ùt venditio: per eum tamen non habetur dominium, aut jus in re, sed solùm jus ad rem, nisi accedat traditio, quæ est veluti conditio requisita à jure, ùt vi tituli acquiratur dominium. Traditio verò duplex est, alia realis, qua res ipsa datur in manus; & alia ficta, seu civilis, quæ fit per instrumentum, ùt per traditionem clavium, aut similem aliam actionem lege, vel consuetudine instituram.

Dixi, *ordinariè*, quia licet ad acquisitionem dominii semper requiratur titulus, tamen ad eam lex non requirit traditionem in his casibus. 1. In hæreditate, cujus dominium acquiritur sola acceptatione hæreditatis. l. 23. ff. *de Acquir. vel amitt. poss.* 2. In legato, cujus Dominium acquiritur, ubi primùm hæres hæreditatem adiit. L. 66. ff. *de Furt.* 3. In Beneficiis, in quibus jus in re per solam collationem, & acceptationem acquiritur. 4. Ex titulo donationis, venditionis, alióve simili acquiritur

Do-

Dominium civitatibus, Ecclesiis, aliisque similibus piis locis ob speciale privilegium.

Q. 4. *Quomodo acquiritur Dominium animalium?*

Resp. I. Animalia ex sua natura mansueta, & domestica, ut oves, equi, gallinæ, anseres, boves, &c. Quantumvis aberrent, & fugiant, semper remanent prioris Domini, nec fiunt occupantis. *Ita omnes. ex instit. de rer. divis.* ubi dicitur furati, qui hæc animalia detinet, cùm effugiunt; nam hæc etiamsi fugerint, non assequuntur naturalem libertatem; cum naturali sua indole sint domestica: ac proinde remanent prioris Domini. Quare non licèt ea capere, vel detinere, nec eorum pelles, si extincta sint. Idem dic de animalibus ex natura sua feris, vel sylvestribus, ut sunt cervi, lepores, &c. Quæ ejus, à quo capta sunt, custodiâ, seu loco concluso coërcentur; vel quæ usu mansuefacta habent consuetudinem redeundi ex libera vagatione in potestatem Domini, ut columbæ, cuniculi, accipitres, cervi cicurati, &c. Nam tamdiu carent naturali libertate. Animalia autem, quamdiu carent libertate naturali, habent Dominum, & sic non sunt occupantis. Deinde tales feræ non minùs possidentur à dominis, quàm aliæ domesticæ. Hinc non licèt capere pisces ex vivario alterius, nec cuniculos, aut columbas pascentes in agro tuo occidere;

quam-

quamvis possis abigere; nec eas illecebris, aut fraude in tuum columbarium traducere: alioquin teneris restituere, cùm habeant Dominum, qui habet jus, ne ex eius dominio extrahantur, vel occidantur. Nec obstat quòd cuniculi, & columbæ damnum privatis afferant, nam cùm sint Reip. utiles, privati debent illud pati propter bonum publicum, & tale onus censetur à Rep. illis imponi hoc ipso, quòd ex privilegio, vel consuetudine concedit columbarium erigi, vel garenam institui.

Si verò eiusmodi animalia redeundi consuetudinem amittant, censentur recuperâsse naturalem libertatem, & sic sunt primò occupantis; nam iam nullius sunt, & iam in ordine ad priorem Dominum perinde se habent, ac si nunquam capta fuissent, ut avis, quæ ex cavea in liberam aream evasit, vel piscis, qui è tuo vivario in fluvium transit. *ex Instit. de rer. divis.* Hinc tibi licet retinere columbas, quæ sponte, non attractæ, se sociaverunt tuis columbis, & ad proprium columbarium redire desierunt. Examen verò apum quamvis avolet ex alveario tuo, tamdiù tuum manet, quamdiù in tuo conspectu versatur, nec difficilis est eius prosecutio. *Instit. de rer. divis.* Quòd si difficile sit illud sequi, & recuperare, potest à quovis capi.

Resp. II. Animalia fera, & sylvestria, si antea nullius fuerint, vel quæ aliquando alicuius fuerunt, sed jam naturalem libertatem recuperâ-

runt, fiunt primò occupantis, *Inst. de rer. divis.* & l. 3. ff. *de acquir. rer. dom.* Quia, cùm naturali libertate gaudeant, nullius sunt: quæ autem nullius sunt, fiunt primò occupantis, nisi lex specialis, vel consuetudo obstet.

Sed, cujus est fera læsa, vel laqueo capta?

Resp. Si feram læsisti, quantùm satis est ad capiendum, & læsam insequeris cum certitudine morali eam capiendi, est tua. Tunc enim censetur amisisse naturalem libertatem per vulnus inflictum, & à te quasi capta: unde si alius eam ceperit, tenetur tibi restituere. Item si fera laqueo tuo ita capta sit, ut non sit evasura, est tua: unde non potest ab alio capi, sicut nec piscis per tuum rete captus; nam ei ademisti libertatem, & per instrumentum tuum occupâsti: possumus enim, sicut manibus, ita & instrumentis rem apprehendere, & in potestatem nostram redigere. Quòd si fera erat facilè evasura, est primò occupantis; quia nondum amisit libertatem, *ex Instit. de rer. divis.*

Q. 5. *Cujus est thesaurus?*

Resp. Jure naturali, & gentium totus est inventoris: nam quæ nullius sunt, fiunt Jure naturali & gentium primi occupantis. Thesaurus autem nullum habet Dominum, nam definitur in Jure, *vetus quædam depositio pecuniæ, cujus non extat memoria, ut jam Dominum non habeat.*

habeat. l. 31. ff. *de Acquir. rer. Dom.* Ubi per pecuniam intelliguntur quævis opes mobiles, ut vasa, gemmæ, annuli, catenæ aureæ, &c. Dicitur autem vetus depositio; nam si non sit vetus non censetur thesaurus, sed res inventa, quæ Domino, & in eius defectum eius hæredibus, restitui debet, qui si cognosci nequeant, impendi debet in usus pios, quia sunt bona incerta.

Jure tamen civili communi, obligante in conscientia, hæc statuta sunt de Thesauro. 1. Thesaurus totus est illius, qui eum in proprio fundo reperit. *Instit. de rer. Dom.* Si tamen arte magica ibi inventus sit, totus pertinet ad fiscum, saltem post sententiam judicis. 2. Qui fortuitò thesaurum in fundo alieno reperit, fit Dominus dimidii, alterum verò dimidium tenetur ante sententiam judicis tradere Domino speciali fundi, sive sit Princeps, sive privatus, *ex Instit. de rer. divis.* quæ dispositio non est pœnalis, sed definitiva proprietatis rerum. 3. Thesaurus de industria quæsitus in fundo alieno sine consensu Domini totus est domini, l. *Unicâ. cod. de Thes.* Varii tamen putant inventorem non teneri ante sententiam judicis, tradere nisi dimidium, ob hæc verba legis ex ea parte pœnalis: *totum locorum Domino reddere compellatur.* 4. Si thesaurus inveniatur in platea, foro, vel via publica juxta multos dividi debet cum fisco, juxta alios totus est inventoris.

Not. In his sicut in aliis spectandæ sunt speciales locorum leges, vel consuetudines, & servandæ. Sic in Gallia thesaurus in alieno fundo repertus in tres partes æquales dividi debet, quarum una sit inventoris, altera Domini fundi, tertia Dynastæ, seu alti justitiarii, vel Regis, si solus in loco sit altus justitiarius. Thesauri verò à Domino fundi inventi media pars est inventoris, alia Dynastæ vel Regis. Imò circa hoc variæ sunt in variis provinciis consuetudines.

Q. 6. *Cujus sunt Lapidicinæ, venæ Metallicæ, Gemmæ, Lapilli, &c.*

Resp. I. Lapidicinæ, carbonariæ, cretariæ, arenariæ, fodinæ ferri, plumbi, quæ sunt in fundo alicujus, pertinent ad dominum fundi: nam vel sunt pars fundi, qui non consistit in sola superficie, sed in tota profunditate usque ad centrum terræ; vel sunt ejus fructus. Idem dic de venis metallicis, spectato solo jure naturali, & gentium, quia sunt partus fundi, cum in eo nascantur, seu formentur, vel ejus partes. Jure tamen civili in variis locis venæ auri, & argenti in fundo privatorum repertæ, sunt partim Principis, partim inventoris. Possunt autem Principes ob bonum commune sibi jus effodiendi hæc metalla vindicare, & concedere privatis jus ea inquirendi ubilibet etiam in agris alienis, & eruta fisco applican-

di

di ad sustinenda onera Reip. compensato solo damno, quod infertur loco.

Resp. II. Gemmæ, corallium, lapilli, & similia, quæ inveniuntur in promontoriis sunt occupantis, *Instit. de rer. divis.* quia nullius sunt.

Q. 7. *Quinam sunt alii speciales modi acquirendi dominium?*

Resp. Sunt alluvio, specificatio, accessio, confusio, commixtio, inædificatio, pictio, implantatio, satio, nativitas *ex Instit. de rer. divis.* & l. 7. ff. *de Acquir. rer. Dom.* Itaque

1. Per *alluvionem*, id quod vi aquarum insensibiliter uni fundo detrahitur, & alteri adjicitur, fit Domini fundi, cui fit adjectio. Dico, *insensibiliter*, nam si notabilis pars tui prædii statim subita aquarum tempestate adjiciatur meo, ea tibi remanet.

2. Per *specificationem*, cùm res aliena ita mutatur in aliam speciem, ut ad primum statum reduci nequeat: ùt si ex alienis lanis vestem conficias, vestis est tua; sed teneris solvere pretium lanæ, & damna, si quæ sint, & ad hoc datur actio alteri. At si res aliena in pristinum statum restitui possit, ut vas argenteum in massam argenteam, dominium vasis acquiritur ei, cujus est materia.

3. Per *accessionem*, cùm quid ad ornatum alteri rei adjicitur: ùt si quis alienam domum pinxerit, pictura Domino domûs cedit, nec

tenetur ad impensas, nisi tale ornamentum postulaverit.

4. Per *confusionem, & commixtionem*, si materiæ ad duos dominos spectantes, sive casu, sive communi consensu confundantur, vel permisceantur; quod resultat, fit commune utriquè pro rata materiæ, si materiæ ab invicem secerni nequeant, ùt duo vina confusa, vel duo acervi tritici permixti: si verò res separari possint, ùt oves in grege permixtæ, debent separari.

Si autem alienam pecuniam, Domino inscio vel invito, tibi hoc ignoranti datam misceas tuæ, volens totam habere tuam, nec jam discerni possit à tua, acquiris ejus dominium. l. 78. ff. *de Solut.* Teneris tamen restituere rem æqualem, nam nemo locupletari potest ex re aliena cum damno ejus Domini. *Reg.* 48. *Jur. in* 6.

5. Per *Inædificationem*, ædificium in alieno fundo constructum cedit Domino fundi, qui tenetur materiam, & operas solvere, si alter bona fide ædificaverit: secùs, si mala fide. Item si quis in fundo suo ædificat ex materia alterius, fit Dominus materiæ, sed tenetur alteri de damno. Quòd si Mœvius in fundo Caii ex Titii materia ædificet, ædificium cedit Caio; sed Titius potest petere pretium materiæ, vel eam vindicare, si diruatur ædificium.

6. Per *Pictionem*, in tabula aliena pictor fit Domi-

Dominus tabulæ, sed tenetur priori Domino tabulæ de damno.

7. Per *implantationem*, & sationem; nam arbores, plantæ in aliquo fundo à quolibet collocatæ, eo ipso quòd radices egerunt, cedunt Domino fundi. Idem est de seminibus in agro alieno sparsis; nam sicut ædificia solo cedunt, ita multò magis plantæ, & arbores, cùm à terra sustententur, alimentum, & incrementum trahant: qui tamen arborem alienam in suo fundo transplantavit, tenetur de damno.

8. Per *Nativitatem*, quod ex animali fœminei sexûs nascitur, pertinet ad Dominum animalis, l. 5. ff. *de Rei Vindic.*

Q. 8. *Quinam sunt capaces Dominii?*

Resp. I. Omnis, & sola substantia intellectualis est capax Dominii: quia Dominium est facultas de re aliqua disponendi arbitratu suo, quæ facultas non potest esse sine intellectu, & voluntate. Hinc bruta Dominium non habent in terræ gramina; neque qui ea prohibet, injuriam ipsis infert, sed eorum Domino.

Resp. II. Infantes sunt capaces juris, & Dominii. Constat tum ex communi usu omnium gentium, tum ex illo ad Gal. 4. *Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt à servo, cùm sit Dominus omnium.* nam licèt ad usum Dominii requiratur usus rationis, tamen ad Dominium habituale, & in actu primo, sufficit natura intellectualis, ac libertas innata; & aliun-

de possunt Infantes jus suum exercere per eos qui eorum curam agunt, nempe per Parentes, Tutores, Remp.

Q. 9. *An Filius-familias habet Dominium bonorum, quæ dicuntur fortunæ?*

Not. I. Filius-familias dicitur is, qui adhuc est sub Patria potestate. Patria autem potestas est jus lege civili inductum, quod habet solus Pater, vel Avus Paternus in personam, & bona liberorum legitimorum, vi cujus potest de illis disponere secundum quod leges ei permittunt.

Not. II. Bona Filiorum-familias sunt quadruplicia, nempe castrensia, quasi-castrensia, adventitia, & profectitia.

Castrensia sunt ea, quæ acquiruntur in militiâ, vel occasione militiæ, ùt stipendia militaria, hostium spolia, ducum, vel commilitonum dona; vel in obsequio Principis in ejus aula exhibito: item ea, quæ eunti ad militiam, vel ad obsequium Principis dantur, & lucra omnia, quæ ex talibus bonis, interventu alicujus contractûs, proveniunt.

Quasi-castrensia dicuntur ea, quæ habent privilegium castrensium, & sunt ea, quæ filius acquirit ex officio, & munere publico, ut Judicis, Advocati, Tabellionis; ex professione alicujus artis liberalis; & quod datur intuitu talis functionis, ùt libri, &c. ex liberalitate Principis: ex Officio Clericali, ex Beneficio Eccle-

Ecclesiastico; item quæ dantur Filio-familias ùt ipse tantùm, non Pater, usum-fructum habeat. Denique id omne, quod acquiritur post Clericatum. Authent. *Presbyteros, Cod. de Episcop.*

Adventitia sunt ea, quæ neque castrensia sunt, neque quasi-castrensia, neque à Patre, aut ejus intuitu donata sunt, sed aliunde filio proveniunt, putà successione in bona materna, amicorum donatione, aut legato, inventione thesauri, propriâ industriâ, labore, &c.

Profectitia sunt ea, quæ proveniunt à Patre vivo, vel Patris gratiâ donata sunt, vel ex bonis Paternis acquisita, v. g. negotiando.

Resp. Filius-familias habet plenum dominium in bona castrensia, & quasi-castrensia, eorúmque administrationem liberam. Undè potest sine consensu Patris de illis arbitratu suo disponere per contractus, donationes, imò per testamentum, si compleverit annum 14. bonorum autem adventitiorum habet proprietatem, sed Pater usum fructum: unde filius non potest de illis disponere. Profectitiorum verò filius-familias, nec habet proprietatem, nec usum fructum. Ratio horum est dispositio Juris Civilis.

Q. 10. *An servi, seu mancipia habent dominium aliquarum rerum?*

Resp. Non habent dominium lucri, & fructuum suarum operarum, ac laboris, sed Do-

minus, ût constat ex Jure: at habent dominium etiam perfectum non solùm famæ, & bonorum spiritualium, sed etiam, secundùm multos, temporalium. 1. Quæ Dominus eis concessit. 2. Quæ servo dantur ad compensationem injuriæ illatæ in bonis, quorum est Dominus, ut in fama. 3. Quæ eis data sunt ea conditione, ut non acquirantur Domino. 4. Quæ de bonis suis ludo, aut aliqua negotiatione sine Domini detrimento lucrantur. Ratio est quia jura non reddunt servum incapacem Dominii: nec consentaneum esset imbecillitati humanæ, ut tale onus imponeretur invito, esset enim magna occasio peccandi. Imò jura supponunt in eo dominii capacitatem; nam l. *vix ff. de judic.* servis datur actio contra Dominos, si dicant se suis nummis redemptos. Quare jura, quæ dicunt servos, quidquid acquirunt quâvis causâ, vel occasione, Dominis acquirere, intelligenda sunt regulariter, & de lucro sui laboris, aut saltem consuetudine jam mitigata sunt. Hinc servus à religioso solemniter professo differt, qui est prorsus incapax dominii.

§. II.

De Præscriptione.

Nota. Præscriptio sumpta pro usu capione, ùt nunc sumitur, est acquisitio dominii per possessionem bonæ fidei continuatam

tam tempore per legem definito. Nomine dominii, jura, servitutes, officia & beneficia etiam comprehenduntur.

Q. 1. *An per Præscriptionem verè acquiritur in foro conscientiæ dominium rei alienæ absque consensu, & culpa prioris Domini?*

Resp. Aff. *Est communis.* Quia Resp. vel Princeps vi dominii alti in bona subditorum, habet potestatem disponendi de bonis privatorum ad bonum commune, ideóque transferendi rerum dominia, & jura absque consensu, & culpâ prioris Domini, quando id postulat bonum commune. At Principes hac potestate usi sunt, & re ipsa voluerunt rerum dominia sola præscriptione sic transferri, id postulante bono publico, ne scilicet dominia essent incerta, lites multiplicarentur, ùt patet ex multis legibus civilibus approbatis Jure Canonico, quæ sine ulla limitatione, & distinctione dicunt: *Bono publico usucapionem introductam esse, ne scilicet quarumdam rerum diù, & ferè semper incerta dominia essent.* L. 1. ff. de usu-cap. *Ut aliquis litium finis esset*, L. ult. ff. pro suo; & usucapionem definiunt, *Adjectionem dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti.* L. 3. ff. de usucap. Item Jus Canonicum, quod præcipuè bonum animæ spectat, approbat indistinctè præscriptiones bonæ fidei, ùt patet ex toto titulo *de Præscript.* Itaque præscriptio introducta est principaliter non

non ad puniendam negligentiam prioris Domini, sed ob prædictos fines ad bonum commune spectantes, & quietem civium, ac familiarum, & ad excitandam diligentiam, & curam possessorum circa bona sua, cap. 5. *de Præscript.* Hinc licet retinere rem legitimè præscriptam, etiamsi postea cognoscatur fuisse alterius, nisi tamen prior Dominus per judicem restituatur in integrum: quæ restitutio conceditur Minoribus, qui habent jus eam petendi toto quadriennio à die, quo Majores facti sunt. Idem Jus Ecclesiæ, & aliis piis locis conceditur per quadriennium à die, quo Ecclesia novit præscriptionem bonorum suorum, ex cap. 1. *de restit. in integrum in 6.* & interdum conceditur etiam Majoribus ob justas causas. Post Sententiam autem judicis est obligatio in conscientia res præscriptas restituendi, quia justa est, nec nititur falsa præsumptione, sed legibus ita disponentibus.

Q. 2. *Quænam conditiones requiruntur ad legitimam præscriptionem?*

Resp. Quatuor, videlicet possessio, bona fides, titulus, & continuatio possessionis cum bona fide per tempus lege definitum.

1. Requiritur possessio, ex Reg. 3. Jur. in 6. *Sine possessione præscriptio non procedit*; & ex l. 25. ff. de usucap. Sufficit autem possessio civilis. Hinc usufructuarius, conductor, feudatarius, &c. non possunt rei proprietatem præ-

præscribere, cùm rem non possideant suo nomine, sed solùm nomine directi Domini; item nec colonus, nec is, qui ab eo agrum emisset absente, & ignorante Domino; quia civilis possessio manet apud Dominum absentem, quamdiu retinet animum possidendi, vel donec sciat rem suam ab alio occupatam, nec audeat eum repellere. Licèt autem, qui per alium possidet, v. g. per colonum, possit præscribere, non tamen is, qui alieno nomine possidet: quia qui alterius nomine possidet, non est verè possessor, sed alius per eum possidet.

6. Requiritur bona fides, ex Reg. 2. Jur. in 6. *Possessor malæ Fidei ullo tempore non præscribit:* alioquin furta, & injuriæ foverentur, iisque via aperiretur. Hæc debet perseverare toto tempore ad præscribendum requisito, ut constat ex Conc. Lateran. Gener. 4. cap. 41. relato in cap. ult. de præscript. ibi. *Quoniam omne, quod non est ex fide, peccatum est, synodali judicio definimus, ut nulla valeat absque bona fide præscriptio tam Canonica, quàm civilis; cùm generaliter omni constitutioni, atque consuetudini derogandum, quæ absque mortali peccato non potest observari. Unde oportet, ut qui præscribit in nullâ temporis parte rei habeat conscientiam alienæ.* Bona autem fides hîc est persuasio, quâ quis prudenter judicat rem esse suam, & à se licitè retineri: nam (ùt notat Lessius) si quis ex ignorantia crassa, aut affectata,

ctata, vel ex inordinata cupiditate existimat rem esse suam, vel non esse alienam, non est bona fides. Duplex hìc bona fides distinguitur. 1. Cùm quis prudenter judicat rem esse suam, & hæc requiritur ad inchoandam possessionem: nam qui inchoat possessionem dubitans sitne res sua, an aliena, ex communi, non est bonæ fidei possessor; ideóque non procedit præscriptio, donec deposito prudenter dubio possessionem inchoet: quia nulla est ratio, cur ipse potiùs rem possideat quàm alter, ac proinde eam sibi vindicans, facit injuriam alteri; nec ejus conditio est melior quàm conditio alterius. 2. Cùm quis post diligentem inquisitionem veritatis nescit, nec judicat probabiliùs rem, quam habet, esse alienam, ideóque judicat se posse ùt suam retinere. Hæc juxta multos sufficit ad continuandam possessionem, quia ut quis post inchoatam bona fide possessionem perseveret esse possessor bonæ fidei, satis est, quòd post diligentem veritatis inquisitionem non habeat rei alienæ conscientiam, ex Conc. Lateran. cit. & ex S. August. in cap. *Si virgo*, 34. q. 1. *Tamdiù quisque bonæ fidei possessor rectissimè dicitur, quamdiù se possidere ignorat alienum. Cum verò scierit, nec ab aliena possessione recesserit, tunc malæ fidei possessor perhibetur. Hinc justè injustus possessor vocabitur.* At dubitans num res sit aliena, vel sua, non habet conscientiam rei alienæ, & ignorat se possidere alienum. Deinde possessio bona

fide

fide inchoata est ratio sufficiens ad rem sibi retinendam, donec probetur esse alienam: quia *in pari causa potior est conditio possidentis.* Reg. 65. Jur. in 6. Possessor autem, cùm dubitare incipit, tenetur diligenter exquirere veritatem: qua diligenter investigata, si perseveret dubium, potest juxta multos determinatè, & prudenter judicare se posse rem ùt suam retinere; eò quòd in tali dubio melior est conditio possidentis: sed sine tali judicio non potest rem illam retinere; nam si dubitans an res sit sua, simul dubitet an liceat sibi eam retinere, non continuat possessionem bona fide; l. 32. ff. *de Usucap.*

Hinc 1. Leges civiles statuentes præscriptionem triginta, & quadraginta annorum procedere etiam cum mala fide, abrogatæ sunt Jure Canonico, ùt patet, ex Conc. Later. cit. & cap. 5. *de Præscript.* 2. Si creditor certo tempore non exigat à te debitum, licet postea ei denegetur actio in judicio, non tamen præscribis contra illum, si nôris debitum; sed teneris solvere totum debitum, nam habes conscientiam debiti quod tuâ sponte teneris solvere, & sic cares bona fide ad præscribendum. Si quis tamen invincibiliter ignoret debitum, vel prudenter putet solutum fuisse, potest illud præscribere spatio triginta annorum cum illa bona fide. L. 3. *Cod. de Præscript.* 30. *vel* 40. *an.*

Not. Ignorantia Juris saltem clari etiam inculpa-

culpata, ex communi, impedit præscriptionem saltem ordinariam: ùt si acceperis aliquid à Pupillo sine Tutoris auctoritate, ignorans invincibiliter eam requiri, non præscribis. Secùs de ignorantia facti invincibili, ùt si ignores eum esse pupillum, currit præscriptio ex l. 4. ff. *De juris, & facti ignor.* ibi. *Juris ignorantiam in usucapione negatur prodesse, facti verò ignorantiam prodesse constat.* De ignorantia invincibili juris dubii controvertitur. Imò juxta multos invincibilis ignorantia juris clari non obest præscriptioni à triginta, vel quadraginta annorum; quia jura loquuntur de præscriptione ordinaria, quæ tribus, vel decem, vel viginti annis expletur, cùm illa sola, inquit Lessius, cognita sit jure Digestorum, unde jura citata desumpta sunt.

3. Requiritur titulus coloratus, sive apparens, qui scilicet putetur probabiliter verus, licèt sit falsus, ut cùm intervenit causa de se apta ad transferendum dominium, v. g. donatio, venditio, &c. Sed ex latente aliquâ causâ fuit invalida. Constat ex utróque jure ex l. *Usucapio.* cod. de usucap. &. cap. 17. de præscript. nam sine titulo non potuit esse bona fides initio possessionis. Ad præscriptionem tamen longissimi temporis, nempe triginta, vel quadraginta annorum, præsumitur titulus præcessisse: quia difficiliùs probatur, qua ratione inchoata sit possessio tam longo tempore durans, nisi juris præsumptio sit contra præscribentem. Dixi

Dixi, *coloratus*, nam titulus verus, seu validus sufficit sine præscriptione ad transferendum dominium secuta traditione. Quare cùm in l. cit. requiritur titulus verus, & in cap. cit. justus, utraque hac voce intelligitur causa de se apta ad transferendum dominium, quamvis reipsa sit invalida ob aliquem defectum occultum.

4. Requiritur possessio cum bona fide continuata per totum tempus lege definitum, quod tempus diversum est pro diversitate rerum præscribendarum; nam ex communi, res mobiles possessione triennali cum titulo præscribuntur, *Instit. de usucap.* Sed sine titulo requiruntur triginta anni: quia res immobiles contra privatum præscribuntur triginta annis sine titulo: ergo idem censeri debet de mobilibus, cùm nihil aliud de his statutum sit absente titulo.

Ad præscribenda bona immobilia contra Ecclesiam Romanam requiruntur centum anni, contra aliam Ecclesiam, vel Hospitale, vel Monasterium, vel pias causas, quadraginta anni ex Authentica, *Quas actiones.* cap de SS. Ecclesiis. Ad præscribenda verò immobilia privatorum, cum titulo requiruntur decem anni inter præsentes, & viginti inter absentes. *Institut. de usucap.* sine titulo requiruntur triginta anni, ùt colligitur ex l. 3. *Cod. de præscr. triginta vel quadraginta annorum*, & ex c. 3. *de Præscript.* ubi dicitur res præscribi possessione tri-

ginta annorum, nulla facta mentione tituli. Si autem Dominus fuit partim præsens, partim absens, tot anni sunt adjiciendi, quot abfuit, ex Authenticâ *quod si.* Cod. de præscript. longi temp. ita ut duo anni absentiæ computentur tantum pro uno anno præsentiæ. Unde si præsens fueris octo annis, & postea in alieno territorio habites, ut res immobilis præscribatur contra te, requiruntur adhuc quatuor anni, Res autem quælibet Minoris non præscribitur nisi triginta annis.

Dixi, *sine titulo*, supple, qui probetur, nam tunc præsumitur præcessisse. Quare ad præscribendum requiritur titulus coloratus, vel qui probetur, vel qui præsumatur præcessisse.

Not. 1. Præsentes hìc dicuntur ii, qui in eodem territorio, licèt non in eadem civitate, habitant, absentes, qui in diversis territoriis. 2. In hac materia tempus breve dicitur, quod est minus decennio. Longum est spatium decem annorum inter præsentes, & viginti inter absentes. Longissimum triginta, vel quadraginta annorum; immemoriale verò, cujus initii non exstat memoria etiam apud seniores. 3. Bona mobilia sunt res corporales, quæ loco moveri possunt, ùt animalia, vestes, pecunia, &c. Ad hæc revocantur debita, & actiones, quæ ex rebus mobilibus competunt. Immobilia sunt quæ loco moveri non possunt, ùt domus, fundus, &c. Ad quæ reducuntur res incorporeæ, ùt jura, servitutes, census, usufru-

fructus, Beneficia; Item debita, & actiones, quæ ex rebus immobilibus competunt, aliáque jura ad illa spectantia.

Q. 3. *An qui bona fide accepit aliquid ab auctore malæ fidei, potest illud præscribere?*

Resp. I. Hæres qui bona fide aliquid ab auctore malæ fidei accepit, nunquam potest illam præscribere: est communis, ex Instit. de usucap. & l. 11. ff. de diverſ. temp. præscript. ibi: *Cùm hæres in jus omne defuncti succedit, ignoratione sua defuncti vitia non excludit.* Quia hæres in jure censetur una persona cum defuncto, succeditque uti in omnia jura, ita etiam in omnes obligationes reales, & onera: unde cùm defunctus ob injustitiam contraxerit obligationem rem mala fide possessam restituendi, hæres in hac obligatione succedit. Item *Vitia possessionum à majoribus contracta perdurant, & successorem auctoris sui culpa comitatur,* L. 11. cod. de acquir. & retin. poss.

Resp. II. Qui rem bona fide ab auctore malæ fidei accepit alio titulo, quàm hæreditatis, putà donationis, emptionis, legati, &c. potest eam præscribere tempore ordinario. Est communis, ex l. 5. ff. *de Divers. temp. præscript.* Excipiuntur duo casus. 1. Si res sit immobilis, & ille contra quem præscribitur, ignoret eam ab alio possideri, tunc enim ad præscribendum requiruntur triginta anni ex Authent. *Malæ fidei,* cod. de præscript. longi temp. 2. Si res

illa sit furtiva, vel vi possessa, nam non potest tunc præscribi spatio decem, vel viginti annorum *Instit. de usucap.* Sed juxta multos potest spatio triginta annorum ex l. *Sicut* cod. *de Præscript.* triginta, vel quadraginta annorum.

Q. 4. *An res omnes præscribi possint?*

Resp. Multa præscribi non possunt, scilicet homo liber, res sacræ, & religiosæ, ùt calices, templa, cœmeteria, &c. Jus decimarum percipiendarum à Laico, res publicis usibus destinatæ, ùt forum, pons, via publica, &c. Limites Provinciarum, Episcopatuum, & Parochiarum, si de illis constat; res Pupilli; immunitas ab iis, quæ quis ùt subditus debet Principi, ùt sunt tributa, obedientia, &c. quamdiu scilicet manet subjectio, nam subditus potest præscribere immunitatem, per quam desinit esse subditus: ad quod requiruntur quadraginta, vel quinquaginta anni cum titulo, & sine titulo tempus immemoriale: nulla tamen potest præscribi exemtio à jurisdictione spirituali summi Pontificis, quia Christus absolutè voluit omnes Christianos illi, ùt Vicario suo & Ecclesiæ capiti visibili, semper subjectos esse in spiritualibus.

§. III.

§. III.

De usu, usu-fructu & servitute.

Q. 1. *Quid est usus?*

Resp. Usus duplex est, nempe juris, & facti. Usus juris, de quo solo agunt Juristæ, est jus seu potestas legitimà utendi tantùm re aliena, salvâ ejus substantiâ. Usus facti est actualis usus legitimus, vel etiam jus utendi re aliena, quæ ipso usu consumatur, sed revocabile ad nutum concedentis: tale est jus, quod habent Religiosi utendi vestibus, ac alimentis, & cæteris rebus sibi concessis.

Q. 2. *Ad quid tenetur Usuarius?*

Resp. Tenetur 1. rem, cujus habet usum, integram diligenter conservare proprietario, nam non habet jus eâ utendi, nisi salvâ ejus substantiâ. 2. Non ei licet percipere fructum distinctum ab ipso usu concesso; quia solus usus ei conceditur; imò nec potest usum sibi concessum alteri donare, locare, vendere, quia non habet jus utendi nisi ad suum usum.

Q. 3. *Quid est usus fructus?*

Resp. Est jus utendi, & fruendi re aliena, salvâ ejus substantiâ. L. 1. ff. *de Usufr.* Unde est jus non solùm utendi re aliena, sed etiam omnem ejus fructum percipiendi: porrò usus est assumptio rei ad aliquid, ùt equi ad equi-

tandum: fructus verò est id, quod provenit ex re, ut Agnus, vel lana ex ove.

Hinc usu-fructuarius potest omnem fructum rei, & utilitatem percipere, v. g. In fundo, quidquid in eo nascitur ùt fœnum, segetes, lapides, metalla, arenæ, &c. quæ crescunt in fundo; item proventus venationum, aucupiorum, &c. fructus arborum: in animalibus verò fœtus, lanam, lac, &c. In sylvis cæduis potest se gerere ut Pater-familias cædendo quotannis certam portionem; non potest tamen arbores grandiores nisi valdè vetustas, & ferè inutiles, neque frugiferas cædere. Non fit autem Dominus fructuum, nisi postquam eos percepit. Potest etiam omnem utilitatem ususfructûs, & usum Juris vendere, locare, vel donare, manente apud ipsum usufructu, quem non potest alteri donare, aut vendere, sine consensu proprietarii.

Q. 4. *Ad quid tenetur usu-fructuarius?*

Resp. Ex Instit. *de rer. divis.* & Digest. *de usufructu.* Tenetur 1. uti re cuius habet usumfructum sicut bonus Pater-familias utitur re sua quam sibi, & posteris conservare cupit, unde non potest arbores non cæduas cædere, agrum deteriorem etiam negligentiâ suâ facere, teneturq; de damnis suâ culpâ proprietario illatis. 2. Si habeat usumfructum pecorum, tenetur in locum capitum demortuorum, vel inutilium, alia capita è fœtu substituere, quæ sub-

stituta

stituta cedunt in dominium proprietarii. Similiter tenetur loco vitium, vel arborum demortuarum, alias serere, non tamen loco dejectarum vi tempestatis. 3. Rem Domino suo integram diligenter conservare. Unde tenetur pro illius conservatione sumptus moderatos facere: sic tenetur ad modicas refectiones domûs, ut integra permaneat, non tamen ad magnos sumptus, quibus efficiatur melior. 4. Tenetur præstare sumptus ad fructuum perceptionem necessarios, & solvere tributa, quæ pro re frugifera debentur.

Q. 5. *Quid, & quotuplex est servitus?*

Resp. Servitus activè sumpta est ius, quod quis habet in re aliena ut sibi serviat, id est, ut in eâ aliquid fiat vel non fiat in suum commodum. Passivè sumpta, est subjectio seu obligatio rei alienæ, ut aliquid in eâ fiat vel non fiat in commodum alterius, salvâ rei substantiâ.

Resp. II. Servitus generatim duplex est; realis, & personalis. Realis est ea, quæ re immediatè debetur alteri rei, ut si ager tuus serviat meo, quatenus ager meus dat mihi ius transeundi per tuum. Personalis est ea, quâ res obligatur personæ, vel contra. Servitus realis alia est urbana, quæ debetur prædio urbano; alia rustica, quæ rustico. Prædium autem urbanum dicitur omne ædificium habitandi causâ confectum, sive in urbe, sive in villa, & hortus amœnitatis causâ ei annexus.

Rusticum verò sunt ager, vinea, pratum, pecorum stabulum à domo seiunctum.

Servitutes urbanæ sunt, ut tignum in tuum parietem admittatur, ut stillicidium in tuas ædes, vel aream tuam recipiatur, ut murus altiùs non attollatur, ut fenestra in muro non aperiatur. Servitutes rusticæ nominatæ sunt iter, actus, via, aquæ-ductus. Iter est ius, quo pedes, vel eques potest commeare per fundum alienum, non tamen ducere iumentum, aut vehiculum, & actus est ius iumentum, vehiculum & armenta ducendi per prædium alterius. Via continet in se iter, & actum. Aquæ ductus est ius aquam ducendi per fundum alienum. Innominatæ verò sunt ius aquam hauriendi, pecora adaquandi, pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ.

§. IV.

De Possessione.

1. POssessio alia est facti, quæ est actus possidendi abstrahendo, an justè, an injustè; & alia juris. Possessio facti, quæ ordinariè intelligitur nomine possessionis, definitur rei apprehensio, vel detentio, corporis, animi, & juris adminiculo. Dicitur 1. *apprehensio, vel detentio:* quia vel primùm fit, & tunc est apprehensio, quæ est incœptio possessionis: vel jam facta est, & tunc est detentio, quæ est continuatio possessionis. 2. *Rei,*

qua

qua voce intelligo cum Lessio non solùm res corporales, sed etiam incorporeas, ùt sunt census, Beneficium, & similia, quæ à Theologis dicuntur possideri, à Juris-peritis verò quasi possideri. 3. *Corporis adminiculo*: quia ut res aliqua possideatur, debet apprehendi aliquo actu corporali, v. g. manibus, pedibus, oculis, vel simili modo, in se, vel in alio, in quo contineri censeatur. 4. *Animi*: quia res debet apprehendi animo illam possidendi tanquam suam. 5. *Juris*, id est jure non resistente, seu impediente: nam ad possessionem requiritur, ut Jus, seu leges non impediant, ne detentio rei censeatur possessio ejus; hinc detentio rei sacræ facta à Laïco nequidem est possessio facti, jure id impediente. Contra fur acquirit possessionem facti respectu rei furtivæ profanæ, quia Jus non impedit, ne detentio talis rei sufficiat ad possessionem.

Possessio Juris est Jus insistendi rei tanquam suæ, non prohibitæ possideri. Dicitur 1. *Jus*, per quod differt à possessione facti, quæ est ipsa occupatio, vel detentio, ex qua Jus oritur, si justa est: quòd si non sit justa, non oritur ex ea Jus in conscientia. 2. *Insistendi rei*, hoc est, rem pacificè detinendi, & Juris remediis, interdum etiam armis tuendi adversus perturbantes. 3. *Tanquam suæ*, nam si quis insistat rei nomine alterius, non est vera possessio. Hinc Tutor non possidet bona Pupilli, sed Pupillus possidet per Tutorem, quia

Tutor non retinet illa bona ùt ſua, ſed nomine Pupilli.

2. Poſſeſſio dividitur in naturalem, & civilem. Poſſeſſio naturalis eſt ea, qua res poſſeſſa corpore, & animo retinetur ut ſua, dum ſcilicet quis corporaliter inſiſtit detentioni rei tanquam ſuæ, quod facit, qui rei in ſuo conſpectu poſitæ ita vicinus eſt, ut ei continuò adeſſe poſſit. Civilis eſt, qua res corpore, & animo apprehenſa retinetur ſolo animo: ſic poſſidet res ſuas is, qui abeſt, quamdiu habet animum eas retinendi. Hic additur tertia ſpecies poſſeſſionis, quæ civiliſſima dicitur, & eſt ea, quæ ſola diſpoſitione legis acquiritur absque omni corporis, & animi adminiculo, etiam id inſcio: ſic hæres parvulus poſſidet hæreditatem defuncti ſine ullo apprehenſionis actu, & cognitione.

PARS

PARS II.

De Injuriis, & necessaria restitutione in genere.

CAPUT PRIMUM

De Injuria, seu injustitia in genere.

Q. 1. *Quid est injuria?*

Resp. Est voluntaria violatio juris alieni. Sicut enim per actum justitiæ jus suum alteri tribuitur, ita per actum injustitiæ hoc Jus violatur. Porrò injuria censetur gravis, quando per se apta est parere tristitiam magnam, seu difficilè sedabilem, aut aversionem animi difficilè impedibilem, spectata communi hominum conditione, & communiter parit: nam talis injuria graviter repugnat Justitiæ fini, qui est pax, tranquillitas, mutuus amor per conservationem æqualitatis, & jurium.

Q. 2. *An volenti potest fieri injuria?*

Resp. I. Fit injuria consentienti ex dolo, vi, vel metu injustè incusso: quia talis non cedit moraliter Jure suo, saltem sufficienter ad tollendam injuriam. Nam cessio Juris tollens injuriam debet esse omninò voluntaria, & expers omnis injustæ coactionis, ac deceptionis: injuria enim non potest parere ullum Jus injurianti, & nemo debet commodum ex sua iniqui-

iniquitate reportare. Hinc qui ad vitam servandam dat pecuniam latroni, patitur injuriam, licèt velit eam dare, quia in illam dationem non consentit nisi per vim injustam. Idem dic de consentiente per ignorantiam, ùt si quis solvat centum, putans se ea debere, patitur injuriam, si quinquaginta tantùm debeat; nam non vult dare centum, si non debeat.

Resp. II. Fit etiam injuria consentienti, quoties consensus est moraliter nullus, ùt patet. Sic fit injuria solventi usuras, vel pretium justo majus pro merce, &c. quia consensus in ista est nullus, cùm sit de re impossibili: nam dans vult ista dare tantùm tanquam pretium, non autem gratis: sed impossibile est illorum esse pretium: mutuum enim est essentialiter gratuitum; & pretium est essentialiter quid æquale merci, ergo excessus pretii non est pretium.

Resp. III. Quoad jura abdicabilia consentienti omninò voluntariè non fit injuria, ex Reg. Juris 27. in 6. *Scienti, & consentienti non fit injuria.* Quia eo ipso, quòd sponte consentiat, cedit efficaciter istis juribus: ideóque actio non est contra Jus, sed secundùm Jus alteri concessum. Sícque nulla est violatio Juris, nec proinde iniuria.

Resp. IV. Quoad jura inabdicabilia consentienti fit vera injuria. Prob. 1. ex cap. 36. *De sent. excom.* ubi Innocentius III. ait: percussionem Clerici ad satisfactionem alicujus offensæ

fensæ juxta morem Patriæ, triginta circiter fustium percussionibus corpus suum ultro subjicientis, esse injuriosam, licèt non sit violenta, *cùm ille canon non tam in favorem Clerici ordinati, quàm in favorem ordinis Clericalis fuerit promulgatus.* 2. Quia Jus inabdicabile est illud, cui efficaciter cedere non potest Dominus: ergo cùm tunc consensus sit inefficax ad tollendum Jus, quod habet consentiens, ne fiat illa actio; revera manet totum Jus illud, ac proinde talis actio est verè injuriosa, utpote contra Jus alterius permanens. 3. Innoc. XI. damnavit hanc propos. *Copula cum conjugata consentiente marito non est adulterium, adeoque sufficit in Confessione dicere se esse fornicatum.* Quippe Jus mariti est inabdicabile, cùm ex natura matrimonii Jus copulæ sit essentialiter conjugibus affixum. Maritus tamen consentiens censetur condonare injuriæ reparationem.

CAPUT II.

De natura, & necessitate restitutionis.

Q. 1. *Quid est restitutio?*

Resp. Est rei alienæ redditio, vel damni illati compensatio, debita ex Justitia ad æqualitatem: vel etiam rei alteri debitæ solutio. Nam de ea sic sumpta hìc agetur. Unde est actus Justitiæ commutativæ, quæ versatur circa

ca æqualitatem rei ad rem ex S. Thoma 2.2. q. 62. a. 1. Differt à satisfactione sive latè, sive strictè sumptâ. Nam satisfactio latè sumpta est quid generalius, & complectitur tum restitutionem, tum etiam quamlibet reparationem, & subitionem pœnæ pro offensâ alteri illatâ: satisfactio verò sumpta strictè est inhonorationis, ac contumeliæ illatæ reparatio, & sic spectat personam: at restitutio est rei alienæ redditio, vel damni compensatio, vel debiti solutio, & spectat res, non personas: nec semper supponit injuriam, ut satisfactio, nam v. g. qui depositum reddit, verè restituit, licèt nullam injuriam intulerit. Quæ tamen de restitutione dicentur, applicari debent satisfactioni latè sumptæ, & reparationi famæ, honoris & aliorum bonorum, cùm sit eadem ratio, ac regula pro his omnibus.

Q. 2. *An restitutio actualis necessaria est ad salutem necessitate præcepti?*

Resp. Aff. nisi impotentia excuset, vel adsit justa causa differendi. Constat 1. ex Rom. 13. *Reddite omnibus debita... nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis.* & Ezech. 33. *Si fecerit judicium, & justitiam, & pignus restituerit ille impius, rapinámque reddiderit, in mandatis vitæ ambulaverit, nec fecerit quicquam injustum: vitâ vivet, & non morietur,* &c. & Jac. 5. *Ecce merces operariorum, quæ fraudata est à vobis, clamat,* &c. 2. ex Reg. 4. Jur. in 6. *Peccatum*

catum non dimittitur, nisi restituatur ablatum. Idem habet Sancti Augustin. in c. *Si res* 14. q. 6. ibi: *si res aliena, propter quam peccatum est, cum reddi possit, non redditur, non agitur pœnitentia, sed fingitur. Si autem veraciter agitur, non remittitur peccatum nisi restituatur ablatum: sed, ut dixi, cùm restitui potest.* 3. Quia qui non restituit cùm potest, nec habet rationabilem causam differendi, voluntariè nocet, & facit injuriam proximo: nam eum privat possessione, & usu rei suæ, vel debitæ, & violat Jus quod habet, ut rem illam nunc possideat. At injuria quælibet prohibita est lege divina naturali, præsertim hâc generali: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris: suum cuique reddendum.* Quod procedit, sive res sit debita ob injuriam, sive ex contractu justo, cùm sit utrobique eadem ratio, & creditor habeat Jus strictum possidendi rem sibi ex contractu debitam. Hoc autem præceptum divinum naturale est primariò negativum, & secundariò affirmativum. Nam primariò vetat, ne retineatur alienum, vel alteri debitum invito rationabiliter Domino, & ideò præcipit actum restituendi. *Præceptum de restitutione facienda, quamvis secundùm formam sit affirmativum, implicat tamen in se negativum præceptum, quo prohibemur rem alterius detinere.* Ait S. Thom. q. 62. a. 8. ad 1. quare obligat semper pro semper, nam semper illicitum est retinere rem alienam, Domino rationabiliter invito: deinde omis-

sio

sio restitutionis est virtualiter acceptio rei alienæ continuata, invito Domino, ideóque furtum continuatum contra præceptum negativum, *non furtum facies.* Unde Conc. Gener. Later. IV. c. 39. ait *non multùm interesse, præsertim quoad periculum animæ, detinere injustè, ac invadere alienum:* & à Trident. sess. 25. c. 12. qui decimas non solvunt, res alienas invadere dicuntur. Hinc mortaliter peccat, qui notabili tempore omittit restitutionem, vel solutionem integram, quam potest facere, vel etiam brevi tempore omittit, si inde creditor damnum grave patiatur. Quia tunc graviter lædit jus alterius: nec excusatur, eò quòd imposuerit hæredibus suis obligationem restituendi, cùm hanc ipse nunc habeat, & implere teneatur. Adde quòd sæpè hæredes non restituant, ideóque periculum sit ne omittatur restitutio: qui autem non potest restituere, debet habere voluntatem saltem implicitam restituendi, cùm primùm facultas restituendi aderit, & moralem diligentiam adhibere ad hanc facultatem comparandam: qui enim tenetur ad finem, simul tenetur ad media ad eum necessaria. Qui verò non potest totum restituere, tenetur statim restituere, ac solvere partem quam potest, cùm circa illam non habeat justam excusationem.

Q. 3. *Quandonam peccatum injustæ detentionis continuatur, & multiplicatur?*

Resp. I. Qui non restituit, vel debita non solvit, cùm potest, & debet, actu peccat toto tem-

tempore, quo id omittit: quia omissio restitutionis, vel solutionis debitæ toto eo tempore, quo fieri potest, est injuriosa proximo: nam per illam continuè læditur jus, quod habet possidendi rem suam, vel sibi debitam, & ea utendi; & talis omissio est sufficienter voluntaria, cùm omittens possit, & debeat restituere, & ad hanc obligationem advertere. Tunc enim si non restituit habet voluntatem continuam saltem interpretativam detinendi rem alienam, vel alteri debitam: quæ voluntas permanet moraliter, quamdiu non retractatur, vel interrumpitur; sicut qui alium injustè conjicit in carcerem, & ibi relinquit, continuè peccat, quia continuè lædit jus proximi.

Igitur qui non restituit, cùm potest, peccat actu singulis momentis, non quidem singulis novum peccatum addendo, sed prius actu continuando. Quod quò plus durat, eò fit gravius ratione majoris liberæ durationis, vel etiam majoris nocumenti, quod inde Domino evenit, nisi tale peccatum detentionis interrumpatur, & multiplicetur.

Resp. II. Iniquus detentor rei alienæ, vel alteri debitæ, novum peccatum admittit, & sic multiplicat numero peccata injustæ detentionis 1. Quoties habet voluntatem expressam non restituendi; nam quilibet ejusmodi actus est peccatum; & nihil est exteriùs in quo illi actus uniantur, & continuentur, ad faciendum unum moraliter actum. 2. Quoties inter-

rumpit illud peccatum actuale detentionis, & postea advertit, vel advertere potest, ac debet ad obligationem restituendi, & tamen non restituit, cùm potest: quia toties omissio restitutionis est ei saltem interpretativè voluntaria, & nova culpa. Interrumpitur autem moraliter per contritionem, vel propositum restituendi, per impotentiam restituendi, per somnum, vel longam distractionem, aut occupationem circa alias res: nam tunc volitio non restituendi non durat virtualiter eadem numero. Ex dictis sequitur iniquum detentorem teneri explicare in confessione 1. Totum tempus, quo suâ culpâ non restituit, vel non solvit, ut intelligatur gravitas peccati, & quantùm fieri potest multitudo actuum interiorum, vel continuatio æquivalens multis actibus internis. 2. Numerum volitionum non restituendi, seu quoties admisit novum peccatum detentionis; nam tot sunt peccata numero distincta. 3. Quoties interim occasionem restituendi habuerit, & neglexerit, ut intelligatur multitudo actuum, seu omissionum exteriorum. 4. An Dominus ex illa detentione tristitiam magnam, vel grave damnum passus sit, ut intelligatur tota malitia detentionum.

Sed quid si detentor utatur re aliena?

Resp. 1. Si Domino perinde sit, utarísne re suâ, an eam apud te detineas otiosam, non magis peccas utendo, quàm retinendo solùm; quòd

quòd si Dominus longè ferret ægriùs usum, quàm otiosam detentionem, eo quòd res usu atteratur, vel periculo exponatur, tunc graviùs peccas usu ejus rei, quàm nuda detentione: nam plus est cæteris paribus uti re aliena, quàm eam nude detinere invito Domino, ac proinde major est injuria. 2. Si res apud te facta sit deterior, ita ut prudenter judices, Dominum eam non ampliùs velle, sed potiùs pretium ejus; non peccas eâ utendo, aut eam destruendo, quia hoc non facis invito Domino. Peccas tamen, ejus pretium non restituendo, cùm primùm potes.

CAPUT III.

De Radice obligationis restituendi.

Q. 1. *Unde oritur obligatio restituendi?*
Resp. Ex quatuor Capitibus scilicet 1. Ex injusta acceptione, qua intelligitur injusta, & culpabilis rei alienæ ablatio, retentio, vel damnificatio, ex cap. ult. de Injur ibi: *si culpâ tuâ datum est damnum, vel injuria irrogata, seu aliis irrogantibus opem tulisti, aut hæc imperitiâ tuâ sive negligentiâ evenerunt, jure super his satisfacere te oportet.* Nam jus per injuriam auferri nequit: ergo in eo, cujus res ablata, vel destructa est, semper manet jus ad illam habendam, vel ejus pretium, quod est res æquivalenter: ac proinde manet in altero obligatio

restituendi. 2. Ex re accepta, id est, ex re aliena in se, vel in æquivalenti existante apud alium sine hujus culpa; nam *locupletari non debet aliquis cum alterius injuriâ, vel jacturâ*, reg. Jur. 48. in 6. Deinde dum res est aliena, eo ipso subest juri alterius, qui inde minùs habet, dum eâ caret, quàm habere deberet 3. Ex contractu explicito, vel implicito, seu quasi contractu in assumptione Officii, seu muneris, nam quidquid fit contra pactum, vel Officium ad aliorum commodum spectans, est contra justitiam commutativam, ideóque obligat ad restitutionem. Ex lege positiva, & iusta sententia. De his duobus ultimis alibi dictum est.

Q. 2. *An oritur obligatio restituendi ex damnificatione nullatenùs peccaminosâ, v. g. ob inconsiderationem, distractionem mentis, oblivionem prorsùs involuntariam?*

Resp. Non oritur extra contractum, & officium. Quia 1. *Rem, quæ culpa caret in damnum vocari non convenit.* Cap. 2. de Constit. 2. Qui damnum sine ullo peccato extra contractum, & officium intulit, ex nullo capite tenetur restituere: non ratione injuriæ, cùm non peccaverit; neque ratione rei acceptæ, aut contractûs, vel legis, cùm nihil horum existet. 3. In hoc casu damnum non illatum fuit damnificato rationabiliter invito: nemo enim potest velle rationabiliter, ùt quis sibi non inferat damnum etiam tum, cùm de eo infe-

inferendo non cogitat, & involuntariè, ac necessariò infert; nam non potest rationabiliter velle id, quod tunc impossibile est. Præterea qui damnum sine ullo peccato extra contractum & officium intulit, se habet instar possessoris bonæ fidei, qui non tenetur restituere rem alienam, quam bona fide consumpsit, si ex ea non sit factus ditior.

Dixi, *extra contractum*, quia leges imponunt contrahentibus onus restituendi damnum secutum ex culpa merè juridica; & contrahens hoc ipso quod contrahit, illud onus tacitè in se suscipit, cùm velit, & debeat contrahere secundùm leges. Quare, quamvis damnum non sit illatum Domino rationabiliter invito, tunc tamen indemnitas ei debetur ex pacto, seu contractu explicito vel implicito: sicut debetur cùm res perit casu fortuito, si præcesserit pactum eum præstandi.

Q. 3. *An oritur obligatio restituendi ex damnificatione veniali?*

Resp. I. Ex damnificatione, & furto veniali ob parvitatem materiæ oritur obligatio restituendi sub veniali: quia non restituendo injustè privatur Dominus possessione, & usu rei suæ, vel sibi debitæ, sufficientis ad materiam injustitiæ venialis, quæ tolli debet.

Resp. II. Ex damnificatione gravi quoad materiam, sed veniali ob defectum advertentiæ, oritur obligatio restituendi: quia tunc

committitur vera culpa, & injuria, licèt levis: at omnis injuria ex natura rei, ideóque jure naturali, resarciri debet, ex cap. *ult. de injur. cit.* Non videtur tamen esse obligatio restituendi totum damnum citra contractum, aut officium: quia injuria venialis, ac imperfecta non debet, citra contractum, aut quasi-contractum, tantam obligationem parere, quantam injuria gravis, & perfectè voluntaria. Deinde cum ea restitutio sit pœna seu onus jure naturali culpæ correspondens, debet esse culpæ proportionatum. Sunt tamen qui docent, tantum posse esse damnum, ut pars illius correspondens culpæ veniali, sit adhuc gravis momenti, ideóque sub mortali restitui debeat, quia alioqui retineretur res notabilis debita, invito Domino, quod est mortale. Cæterùm in praxi quando damnum grave est, censeri ordinariè debet interveniisse culpam mortalem: nam (ùt notat *Lessius*) generaliter in operibus externis periculosis, citra subitaneam passionem vehementem, rarò contingit advertentia imperfecta: scilicet opera illa periculum suum statim, & facilè ingerunt, mentémque ad sui considerationem excitant. Quare in dubio an culpa sit mortalis, an venialis, totum damnum resarciri debet, præsertim cùm in dubio potior sit conditio innocentis.

Q. 4. *An oritur obligatio restituendi ex damno dato per culpam juridicam in officio, vel extra illud, commissam?*

Not. Culpa duplex distinguitur, Theologica, & juridica seu civilis. Culpa Theologica est peccatum imputabile, sive mortale, sive veniale: culpa juridica est omissio diligentiæ debitæ ad cognoscendum, vel cavendum, vel faciendum, vel providendum, ex qua sequitur damnum, sive illa omissio sit peccatum, sive non, de hac sola hic agitur; & triplex est, lata, levis, & levissima. Culpa lata est omissio diligentiæ, quam passim in rebus ejusmodi propriis adhibere solent homines diligentes ejusdem conditionis. Levis, est omissio diligentiæ, quam adhibere solent diligentiores, & prudentiores ejusdem conditionis. Levissima, est omissio diligentiæ, quam soli diligentissimi, & prudentissimi adhibent: ùt si quis, v. g. librum sibi commodatum relinquat ante ostium domûs, & amittatur, tunc censetur amisisse per culpam latam: si reliquit in cubiculo suo, non obserato ostio, erit culpa levis: si ostium obseravit, sed non advertit an esset benè obseratum, est levissima.

Resp. I. Ex communi sent. extra officium, & contractum non oritur obligatio restituendi damni secuti ex culpa levi, & levissima: quia citra contractum, & officium nemo tenetur majorem diligentiam adhibere in suis operibus ne alteri noceat, quàm in similibus casibus

adhibere ſolent homines ejusdem conditionis diligentes, ac prudentes: nemo enim tenetur eſſe diligentior, ac prudentior cæteris hominibus diligentibus, & prudentibus ejusdem conditionis, niſi ad id ſpecialiter ſe obligârit: conſtat tamen, inquit *Leſſius*, eſſe obligationem reſtituendi damnum ſecutum ex culpa lata, niſi conſtet illam eſſe prorsùs inculpabilem: quia quisque ex juſtitia tenetur, ne alteri noceat, adhiberé in actionibus ſuis eam diligentiam, quam adhibere ſolent in ejusmodi actionibus homines ejus conditionis diligentes, ac prudentes; nam quisque jus habet ne ſine juſta cauſa, & authoritate ſibi inferatur damnum: ergo ſi non adhibet, non facit id, ad quod tenetur ex Juſtitia, & ſic damnum inde ſecutum cenſetur ei voluntarium, & meritò imputatur, ac proinde illud tenetur reſarcire.

Reſp. II. Per ſe loquendo nemo tenetur in conſcientia ad reſtitutionem propter culpam levem, vel leviſſimam in officio, vel arte commiſſam, ſed tantùm propter latam: *Eſt communis, aut ferè communis*: quia nemo tenetur in officio, vel profeſſione ſua adhibere maiorem diligentiam, & providentiam, quam ſoleant adhibere diligentes, & prudentes eiusdem profeſſionis: nam nec gravius onus quis vult ſibi imponere, dum officium ſuſcipit, vel artem exercet, nec Reſp. plus ab ipſo exigit.

Hinc Advocatus, v. g. qui bona fide præſtitit id quod diligentes, & periti Advocati in ſimilibus

milibus causis præstare solent, non tenetur ad restitutionem, si causâ cadat, eò quòd non præstiterit id, quod diligentissimus præstitisset. Idem dic de Judice, Magistratu, Medico, Architecto, &c.

Dixi, *per se loquendo*, nam si quis profiteatur se diligentiorem, & peritiorem aliis, aut diligentissimum, & sic eos qui tales quærunt, ad se pertrahat; is tenetur adhibere maiorem, aut etiam maximam diligentiam, & prudentiam: quia id promisit, & ad id se obligavit saltem implicitè: unde tenetur resarcire totum damnum ex levi, vel etiam ex levissimâ culpâ secutum, cùm non adhibendo maiorem, vel maximam diligentiam peccaverit graviter in re gravi contra pactum saltem implicitum, ideóque gravem iniuriam fecerit.

Porro culpa, quæ dicitur lata in iis, qui officium vel artem exercent, censeretur levis in aliis privatis: unde illi dici possunt teneri de culpâ levi comparatè ad alios, qui non tenentur ex officio vel pacto, cùm debeant maiorem diligentiam adhibere, quàm si nihil commodi perciperent, vel non ex officio facerent.

Resp. III. Qui præbet consilium in rebus ad suum officium, vel artem pertinentibus, tenetur ad restitutionem ratione culpæ latæ: quia ex officio tenetur in consilio dando adhibere eam diligentiam, & prudentiam, quam adhibere solent in similibus casibus homines diligentes eiusdem professionis: ergo si non adhibet,

hibet, peccat contra iustitiam; ideóque tenetur ad restitutionem damni ex hac culpa secuti: item tenetur ratione ignorantiæ, quia talis ex officio tenebatur hoc scire, & in responso vitare errorem ex quo damnum secutum est; unde meritò censetur causa iniusta damni secuti. Et utrúmque patet, ex cap. ult. *de injur.*

Non tenetur tamen ad restitutionem, qui consultus aperit bonâ fide duntaxat opinionem suam, dicendo ita sibi videri, nec suadendo, ut alter faciat; & à fortiori, si indicet se dubitare: nam tunc, si alter sequatur, suæ imprudentiæ damnum adscribere debet, modò consultus non habeatur à consulente, peritior, ac prudentior, quàm revera sit. Imò si des consilium in rebus, quæ ad tuum officium non spectant, & quarum parùm peritus es, & alter sciens tuam imperitiam, consilium tuum sequatur, non teneris de damno inde secuto: nam damnum illud sibi imputare debet, & scienti, ac volenti non fit iniuria. Si tamen agitur de damno tertii, ùt si suadeas alteri contractum iniustum, vel ut non restituat, peccas graviter in re gravi, & teneris illi tertio: nam illi tertio, & quidem invito damnum infers tuo malo consilio. Nec obstat, quòd veritatem inculpatè ignorares; quia nihilominùs imprudenter agis: nemo enim nisi imprudenter miscet se consiliis dandis in rebus, quas non intelligit, & sciens, ac volens exponit se periculo

riculo errandi cum damno tertii, quod proinde ei fufficienter eſt voluntarium, meritóque imputatur. Ita ferè *Leſſius*.

Porrò hæc Regula juris 62. in 6. *Nullus ex conſilio dummodo fraudulentum non fuerit, obligatur*, intelligitur ſolùm de eo, qui bona fide dat conſilium in rebus ad ſuum officium non pertinentibus, & qui ratione ſui muneris, aut ſtatûs peritiam non profitetur, vel nomine fraudis intelligitur culpa lata, quæ ei æquiparatur in Jure.

Q. 5. *Ex qua culpa juridica in contractibus oritur obligatio reſtituendi?*

Reſp. I. Si contractus cedat in utilitatem ſolius accipientis, ùt in commodato, accipiens tenetur ad reſtitutionem, ſi res aliena pereat, vel deterior fiat ex culpa etiam levi, & leviſſima. At non tenetur, ſi fecit id, quod diligentiſſimi, ac prudentiſſimi in ſimili re propria conſervanda facere ſolent. Conſtat, ex l. 18. ff. Commod. & ex Inſtit. lib. 3. tit. 15. & ex cap. 1. de Commod. Ratio diſpoſitionis Juris eſt, quia æquitas naturalis poſtulat, ut is, qui gratis utitur re alterius in ſuam tantum utilitatem, maximam diligentiam adhibeat, ne pereat, vel deterior fiat. Excipitur precarium, in quo accipiens tenetur ſolùm ex dolo, vel culpa lata, l. 8. ff. *de Precario*. eò quòd res conceſſa precariò poteſt à Domino quovis tempore revocari, non autem res commoda: quare

quare æquum est, ut qui accepit precarium, non teneatur de tanta culpa.

Resp. II Si contractus sit utilis utrique contrahenti, ùt contractus pignoris locati, & conducti, uterque tenetur ad restitutionem damni secuti ex culpa lata, & levi, non autem levissima; ex l. 5. ff. Commod. & l. 23. ff. de Reg. Jur. Ratio est, quia cùm res aliena alicui conceditur in ejus utilitatem, æquitas postulat, ut eam valdè diligenter custodiat; non tamen ad tantam diligentiam teneatur, quantam si in sui tantùm utilitatem accepisset. Quare ad nihil tenetur, si fecerit, quod diligentiores faciunt in simili re propria conservanda. Hinc artifices, qui laborant in re aliena ob stipendium, & domestici, quibus incumbit ex officio cura custodiendæ rei domesticæ, tenentur resarcire damnum ex culpa etiam levi secutum. Qui tamen conductus est ad transportandum columnam, vel alias res fragiles, tenetur de culpa levissima respectu aliarum rerum. L. 25. ff. *Locat.* Quia nempe talis negligentia in ejusmodi rebus non censetur levissima, sed major propter summam diligentiam, quam illæ res ex natura sua exigebant. *De Lugo, & alii.*

Resp. III. Si contractus cedat in utilitatem solius dantis, ùt in deposito, accipiens tenetur solùm ad restitutionem ex culpa lata, & dolo, ex l. 5. ff. *Commod.* & l. 23. ff. de *Regul.* & Instit. lib. 3. tit. 15. Nam æquitas postulat, ut,

qui

qui habet rem alienam in commodum solius Domini, non teneatur ad majorem diligentiam, & custodiam, quam passim adhibere solent in rebus suis homines, cùm nullum commodum inde percipiat. Hinc si depositum pereat apud te sine tua culpa lata, non teneris illud restituere, nisi in his casibus. 1. Si adsit pactum de majori, vel maximâ custodiâ adhibendâ, vel etiam de casu fortuito præstando, ex l. 1. ff. *Depos.* *Contractus enim legem ex conventione accipiunt.* Ibid. 2. Si in culpa fuisti tecum deferendo depositum in locum periculosum, vel fuisti in mora non reddendo, cùm potuisti, & debuisti, teneris ad restitutionem quantamcumque custodiam adhibueris, ex variis juribus, & cap. ult. *de Depos.* ibi: *Pacto, culpâ, vel morâ præcedentibus, casus etiam fortuitus imputatur.* 3. Si accepisti mercedem pro depositio custodiendo, ex eodem cap. Tunc enim teneris de culpa levi: quia contractus depositi cedit in tuam, & Domini utilitatem, transítque in locationem operæ ad illud custodiendum. 4. Si te ipsum ad depositi custodiam offeras petenti diligentissimum custodem, tunc teneris de culpa levissima, l. 1. ff. *Depos.* quia tunc censeris custodiam diligentissimam promittere.

Dices, in prædictis legibus depositarius dicitur obligari solùm ex dolo, non ex culpa.

Resp. In Jure lata culpa dolo æquiparatur l. 32. ff.

32. ff. *Depos.* & l. 226. ff. *De Verb. obligat.* ibi: *Magna negligentia culpa est magna, culpa dolus est.* Quare cùm leges decernunt, dolum solùm præstandum esse, non culpam; culpæ nomine levis, & leviſſima intelligitur, & sub nomine doli comprehenditur culpa lata. Cùm autem statuunt in contractibus culpam esse præstandam, per culpam intelligitur, aliquando levis, aliquando leviſſima.

Resp. IV. Est obligatio in conscientia, resarciendi secundùm has leges ante sententiam judicis, damnum secutum sine peccato, sed ex culpa merè juridica in contractibus. *Ita Covar. Navar. Molin. Vasquez, Leſſius dicens esse communiorem, & alii.* Prob. Quia, qui ex contractu rem alterius accipit, obligat se saltem implicitè ad eam servandam cum onere per leges annexo, & ad præstandam curam, ac diligentiam, quam leges præscribunt, cùm præsertim hæ leges fundentur in naturali æquitate, & sancitæ sint propter bonum commune, ut contractus facilè ineantur, & ad excitandam curam, ac diligentiam circa res alienas. Neque enim fundantur in præsumptione culpæ mortalis; nam, v. g. in culpa leviſſima non potest forum externum præsumere peccatum mortale, ùt notat Vasquez, & tamen: cap. unico de Commod. dicitur simpliciter: *cùm gratia sui quis commodatum accepit, de leviſſima etiam culpa tenetur.* Unde tunc est obligatio restituendi ex contractu, cui leges justæ

eam

eam annexuerunt, & quam contrahens hoc ipso, quòd contrahit, tacitè in se susscipit, cùm velit, & debeat contrahere secundùm leges.

Q. 6. *An qui inculpabiliter dixit, vel fecit aliquid, ad quod jus nullum habet, & ex quo impendet damnum proximo, tenetur ex justitia illud impedire, vel restituere, si non impediat quantùm commodè potest?*

Resp. Aff. *Est communis.* Quia quisque tenetur ex justitia curare ne ex sua actione veniat damnum proximo contra Jus illius, ideóque impedire, ne malum ex sua actione secutum perseveret: alioqui, qui non impedit, quantùm commodè potest, censetur causa moralis perseverantiæ effectûs à se positi, & damni secuti, quod proinde ei imputabitur; nam quisque Jus habet, ne ei damnum sine justa causa, & auctoritate inferatur.

Hinc qui inculpatè errorem docuit, vel consilium noxium dedit, tenetur, ubi advertit, dedocere; qui inculpatè res alienas incendit, tenetur, quantùm commodè potest, ignem extinguere, alioqui continuatio incendii foret ei voluntaria, & moraliter imputabilis. Si tamen non posset impedire alterius damnum sine graviori, aut saltem æquali suo damno, non poterit illi imputari, sed censebitur justè permitti: nam multò minor est obligatio tunc impediendi, quàm non inferendi positivè damnum; cùm ipsa non oriatur ex injusta

injusta læsione, vel actione: ideóque non est obligatio impediendi damni, nisi cùm potest impediri sine gravi, aut saltem æquali suo damno: Cujus quidem damni proprii gravitas debet spectari respectivè ad damnum, quod inde proximo sequetur.

Q. 7. *Quid restitui debet ratione injustæ acceptionis, vel damnificationis?*

Resp. Qui injuriam alteri intulit, rem ejus culpabiliter accipiendo, aut detinendo, aut damnum inferendo, &c. tenetur in conscientia restituere rem, si adhuc exstet, vel ejus pretium si ipsa non exstet, item omnes fructus naturales, ac mixtos, sive perceptos, sive non perceptos, sed quos Dominus percepturus erat, & compensare omne damnum emergens, ac lucrum cessans *Est communis.* Quia ratione injuriæ contrahitur obligatio injuriatum omninò indemnem reddendi, & restituendi in eum statum, in quo fuisset, si injuria illata non fuisset: alioqui injuria inregrè non tolleretur, nec æqualitas, quam Justitia intendit, reponeretur, & sic non cessaret totaliter injustitia. Quare mensura restitutionis faciendæ ratione injustæ acceptionis, vel damnificationis, est quantitas boni alieni ablati, & damni illati ac lucri impediti, quamvis lædens nihil inde emolumenti perceperit, ex C. *Gravis de Restit. Spoliat.* ubi Cælestinus III. ait: *Mandamus ablata cum integritate restituere, damna plenariè*

riè resarcire, & de illatis injuriis competenter satisfacere compellatis: provisuri, ut non tantùm fructus à novo, & violento possessore perceptos, sed quos possessores veteres percepissent, reddi faciatis eisdem.

Igitur fur, vel malæ fidei possessor, vel damnificator injustus tenetur. 1. Rem alienam injustè possessam restituere Domino: nam quamdiu retinet, facit ei injuriam violando Jus, quod habet rem suam possidendi, & eâ utendi. Quòd si res aliena non exstat, tenetur ejus pretium restituere, cùm sit causa injusta damni, quod patitur Dominus privatione rei suæ, quam tenebatur restituere. 2. Compensare omne damnum emergens, & lucrum inde cessans Domino, l. 5. Cod. *de rei vindic.* Nam est causa injusta utriusque, tenetúrque Dominum indemnem servare, ut tollatur injuria illata. Porro lucrum justum alterius impedire est illi damnum inferre: nam est eum privare lucro sperato, ad quod Jus habet, & facere, ut minus habeat, quàm habuisset. 3. Restituere omnes fructus naturales, & mixtos, quos percepit, quamvis Dominus non percepisset, nec illi existent amplius, nec ex illis factus sit ditior, ex l. 22. Cod. *de rei vindic.* Quia fructus rei hoc ipso, quòd producuntur, fiunt illius, qui est Dominus rei; & res quælibet Domino suo fructificat, ex Instit. *de rerum divis.* nam res ubicumque est semper Domini est, & Domino valet, quod

ibi valet: ergo fructus æquè restitui debent, ac res ipsa; & tunc est etiam obligatio restituendi ex re accepta: quòd si illi fructus interea, dum retinentur, pereant, pereunt non Domino, sed injusto detentori, qui est in mora culpabili. Item tenetur restituere fructus omnes naturales, & mixtos, imò, & merè industriales, quos Dominus singulari suâ diligentiâ licitè percepisset, quamvis ipse damnificator nullos perceperit; ex l. 33. ff. de rei vindic. ibi: *Fructus non modò percepti, sed & qui percipi potuerunt honestè, æstimandi sunt.* Et ex cap. *Gravis* cit. nam debet compensari omne damnum emergens & lucrum cessans.

Not. 1. Fructus merè naturales sunt illi, qui ex re aliqua gignuntur sine ulla ferè industria, aut labore, ut herbæ in pratis, arborum poma, animalium fœtus. Merè industriales sunt ii, ex sola industria, & labore proveniunt, licèt mediante aliqua re tanquam mero instrumento; ùt quæstus, qui ex negotiatione, vel ex usu artificioso alicujus instrumenti, putà penicilli, percipitur. Fructus mixti sunt ii, qui ab ipsa re, mediante industria, & labore, proveniunt, ùt fructus agrorum, vinearum; ad quos revocatur pretium locationis ædium, earúmque rerum quæ habent usum locabilem: nam pretium locationis est fructus earum, quem pariunt mediante usu sui, qui est pretio æstimabilis; & datur solùm pro usu rei, ex l. 19. & 36. ff. *de Usuris.* Hi fructus vocantur

tur civiles, & debentur Domino rei, l. 5. Cod. *de rei vindic.* ibi: *Domum, quam ex matris successione ad te pertinere, & ab adversa parte injuriâ occupatam esse ostendis, Præses Provinciæ cum pensionibus, quas percepit aut percipere poterat, & omni causâ damni dati, restitui jubebit.* Soli autem fructus merè industriales, quos Dominus rei non percepisset, non sunt restituendi: quia non sunt fructus rei alienæ, sed industriæ propriæ. Sic qui pecuniâ furtivâ negotiatus est, non tenetur lucrum suum restituere, sed solùm pecuniam ablatam, & omne damnum emergens, ac lucrum cessans, si quod est.

Not. 2. Semina, & alia similia, si sint aliena, non fructificant Domino suo, sed Domino agri, l. 25. ff. de Usur. ibi: *Omnis fructus non jure seminis, sed jure soli percipitur.* Quia sunt magis agri, quam seminis, quod mortuum est, & ab agro vivificari, & ali debet. Hinc qui triticum furtivum seminavit in agro suo non tenetur restituere segetes, sed aliud triticum in eadem mensura cum damno emergente, & lucro cessante, si quod est secutum Domino tritici.

Not. 3. Restitutio fructuum facienda intelligi debet deductis pretio operæ, ac laboris, & impensis, quæ à Domino fieri debuissent ad illos percipiendos, ad conservationem rei, & ad ejus melioramenta, quibus rei valor crevit Domino, ex l. 7. ff. *Soluto matrim.* Quia his

deductis Dominus non patitur damnum, & reponitur æqualitas.

Q. 8. *An injustus damnificator tenetur insuper aliquid solvere pro culpa in pœnam?*

Resp. Non tenetur ante sententiam judicis: quia punitio ad judicem pertinet; sed post sententiam tenetur pœnam solvere, quia Judex habet Jus eam infligendi, & justa sententia obligat in conscientia. Ita S. Thom. 2. 2. q. 62. a. 3.

Q. 9. *An fur, vel injustus possessor, aut damnificator tenetur restituere rem alienam, si peritura fuisset apud Dominum?*

Not. Possessor malæ Fidei est is, qui rem alienam injustè accepit, vel retinet, aut consumpsit, vel alienavit, putans, aut dubitans esse alienam, vel se non legitimè possidere; vel ex ignorantia graviter culpabili judicans esse suam. Possessor bonæ Fidei est, qui rem alienam detinet, judicans prudenter esse suam. Unde bona fides nunquam potest oriri ex ignorantia, quæ non excusat à culpa mortali in acceptione rei & omissione inquirendi, cujus res sit: nam tunc non potest prudenter censeri justa possessio.

Resp. I. Injustus possessor tenetur rem alienam restituere, si illa non erat peritura apud Dominum, nisi per injuriam alterius, v. g. furtum. *Est Commun.* quia sicut ille alius faciendo

do injuriam, teneretur restituere, ita ut præveniens teneris integrè damnum resarcire, cùm fueris causa injusta totius damni.

Resp. II. Si res periit dolo, vel injuriâ injusti possessoris, quia vel amisit culpâ latâ, vel eam scienter destruxit, absumpsit, alienavit, &c. tenetur ejus pretium restituere Domino, etiamsi apud hunc casu peritura fuisset. *Est communis, teste Layman.* quia talis est hîc & nunc causa injusta interitûs rei, quæ verè perit per injuriam detentoris, ac proindè ratione injustæ læsionis statim contrahit restituendi obligationem, quæ subsequente fortuito casu non extinguitur. Sic qui occidit hodie Petrum, alioqui cras interficiendum à ferâ, est causa injusta mortis Petri, & tenetur ad restitutionem. Idque magis adhuc constat, si tempore quo ex culpa periit vel destructa est res aliena, non erat notitia interitûs vel periculi futuri: quia cùm periculum illud ignoraretur, res illa verè tantùm valebat apud homines, sicut si peritura posteà non fuisset. Totus ergò valor ille fuit per injuriam ablatus, & totius illius debiti reus factus est, atque adeò suscepit jam in se onus & obligationem totius illius debiti solvendi. A quo debito non liberatur ex eo, quòd eventus subsequens ostendat rem fuisse posteà perituram, vel minùs valituram: quia hoc non facit rem minùs valuisse tum, cùm injustè destructa est, pro quo tempore taxari debet valor damni illati. *Ita de Lugo.*

Resp. III. Item tenetur restituere rem alienam quæ casu apud ipsum periit, si non sit omnino certum casu perituram fuisse apud Dominum: quia in dubio melior est conditio innocentis, & Domini possidentis jus certum recipiendi rem suam vel ejus pretium.

Imò juxta multos tenetur, etiamsi res certò fuisset peritura apud Dominum casu, vel justa hostium spolatione: quia 1. hoc ipso, quòd quis rem alienam injustè aufert, vel detinet, facit Domino injuriam, cui est per se annexa obligatio restituendi; per accidens autem est, quòd esset casu similiter apud Dominum peritura. 2. Qui injustè accipit, injustè detinere incipit: sed qui injustè detinet, semper est in mora restituendi: qui autem est in mora, tenetur etiam de casu fortuito, nam mora trahit ad se periculum rei, ùt statuunt jura. 3. Casus subsequens non facit, ut fur, vel injustus possessor damnum reipsâ non intulerit, sed solùm facit, quòd imputatum fuisset alteri causæ. Item qui semel ratione rei injustè acceptæ obligatur, per eventum fortuitum postea subsequentem non absolvitur.

Alii tamen hoc negant, quia nullum damnum ex injuria est illatum Domino, cùm constet eum ex casu fortuito non minùs privandum fuisse re sua, quàm si nulla fuisset injuria illata, ideóque nihil minùs habeat, quàm aliàs fuisset habiturus: ex injuria autem oritur obligatio restituendi solùm damnum ex ea secu-

secutum, non aliud 2. L. 14. ff. *Depos.* Statuitur eum, qui renuit depositum reddere, non teneri pretium restituere, si res deposita interea naturali interitu pereat, licèt tamen casus fortuitus moræ culpabili imputetur: & L. ult. ff. *ad Legem Rhod.* Statuitur, quòd si navem conduxerim ad merces meas convehendas, ipse verò naura me invito & mala fide merces meas in navem deteriorem transtulerit, cum qua merces meæ perierint, teneatur mihi de hoc damno, si altera navis salva evaserit; sed non teneatur si ambæ naves eâ navigatione perierint, quia æquè merces meæ in priori navi conductâ periissent. Hoc autem discrimen inter hunc casum, & præcedentem affert Layman, quòd in primo, non in secundo injustus possessor sit causa interitûs rei.

Sed si rem alienam quæ incendio, vel aliter peritura erat apud Dominum auferam, & post elapsum periculum non statim restituam, & postea apud me pereat, non jam peritura apud Dominum, an teneor ejus pretium restituere?

Resp. Aff. *Ita omnes.* Quia res illa à periculo libera, & secura ad Dominum pertinebat, & sic ei statim tunc reddi debuit: quare si non fuit reddita, injuria ipsi facta fuit per injustam detentionem, quæ fuit causa damni, nam apud Dominum non amplius periisset.

Q. 10. *An ratione injuriæ restitutio facienda est juxta summam æstimationem, quam res à tempore detentionis habuit?*

Resp. I. Si res aliena apud furem, vel iniustum possessorem facta est deterior, quàm cùm accepta est, tenetur restituere secundùm statum illum, quem res tunc habebat. Nàm tempore, quo accepit, res illa tantumdem valebat, & accipiendo damnum iniustum Domino intulit, privando eum re sua in tali statu, & facultate eam majore pretio vendendi.

Resp. II. Si res apud iniustum possessorem melior effecta est sive intrinsecè, & in substantia, ùt si vitulus evaserit in bovem, sive extrinsecè, & in valore, ùt si auctum sit eius pretium ob emptorum multitudinem, restitui debet Domino in tali statu, si exstet. Nam res semper mansit in eius dominio: melioratio autem, & incrementum rei pertinet ad eius Dominum. Si autem res illa non exstet, & vendita fuerit maiore pretio, quàm vendidisset Dominus, totum pretium acceptum restitui debet Domino; quia res tempore, quo cariùs vendita est, & melior erat, Domini erat, & Domino debebatur: ergo pretium acceptum ei debetur, cùm sit valor suæ rei. Quòd si res casu periit, vel minore pretio vendita fuit, aut in deteriore statu, & valore alienata vel consumpta, restitui debet Domino secundùm æstimationem, quam in optimo statu, & maximo valore habuit, si Dominus eam tali tempore erat venditurus, vel passus est damnum emendo aliam summo valore: quia iniustus possessor fuit causa iniusta talis lucri cessantis,

vel

vel damni. Idem dic, si incertum sit, an Dominus lucrum ex eius melioramento feciſſet, vel quo pretio venditurus fuiſſet, ùt docent passim Doctores: nam iniustè privatus fuit potestate lucrandi, & vendendi summo valore, qua fortè usus fuiſſet: at in dubio melior est conditio innocentis, & possidentis Jus exigendi integram indemnitatem.

Imò juxta varios, restitutio fieri debet secundùm summum valorem & incrementum, etiamsi Dominus re sua certò usurus non erat in tali statu, nec iuxta summum valorem venditurus: quia dum res apud iniustum possessorem melior & carior facta est, Domino meliorata fuit, ipsique debita erat in tali statu: ergo facta est Domino iniuria cum damno, cum privando re sua in optimo eius statu, & valore; quæ iniusta detentio est nova iniuria à prima acceptione distincta, per quam statim contracta est obligatio eam restituendi cum tali incremento, & valore. Obligatio autem ex iniuria contracta extinguitur per solam restitutionem, & licèt nullum damnum Dominus recipiat spectato statu, in quo futurus esset, si ad tempus minoris valoris rem servaturus esset; tamen recipit damnum, attento priori statu, in quo habuit dominium rei plus valentis, quo maiore valore ad se pertinente iniustè privatus fuit. Confirmatur L. 8. ff. de Condict. furt. ibi: *Si ex causa furtiva res condicatur, cujus temporis æstimatio fiat, quæritur.*

Placet tamen id tempus spectandum, quo res unquam plurimi fuit: maximè cùm deteriorem rem factam fur dando non liberatur; semper enim moram fur facere videtur.

Sed hoc negant alii, quia restitutio fieri debet solùm ad æqualitatem damni illati. At tunc non est illatum damnum secundùm summum valorem rei, nam eius incrementum non erat certò profuturum Domino, cùm Dominus non fuisset eam venditurus tempore illius incrementi, nec coactus fuerit eo tempore aliam emere.

Q. 11. *An qui ponit actionem, ex qua damnum obvenit alteri, tenetur illud restituere?*

Resp. 1. Si damnum venit tertio ex actione tua mala, vel otiosa, quæ fuerit periculosa, sive per se, sive ratione circumstantiarum, teneris illud resarcire, quamvis aliunde adhibueris diligentiam ne eveniret, & illud non intenderis. Quia 1. illud damnum est tibi sufficienter voluntarium in causa, nempe in actione tua mala periculosa, per quam illud creas. 2. Intulisti injuriàm damnosam illi tertio, quippe qui jus habebat, ne malam illam actionem sibi periculosam faceres.

Secus est, si damnum veniret alteri ex tua actione non mala, licèt periculosa, sed utili tibi cujus faciendæ jus habebas; modò adhibueris debitam ad illud impediendum diligentiam, quæ adhiberi potuit, retenta illa actione licita

licita tunc enim damnum illud tibi non imputaretur, cùm utaris jure tuo, ex c. 31. de Elect. *Non videtur injuriam facere, qui utitur jure suo.* Et ex l. 193. ff. de Regul. Jur. *Nemo damnum facit, nisi qui id fecit, quod facere jus non habet.* Sed si non adhibueris debitam cautionem, ne aliis damnum eveniret, tenêris de damno; nam quisque tenetur ex justitia curare, ne ex sua actione damnum veniat alteri; nam proximus habet jus, ne ei damnum inferatur sine justa causa, & legitima auctoritate, Item tenêris, si jus non habeas faciendi aliquid periculosum, licèt non malum: sic qui in itinere foveam, lupi capiendi causâ, facit, tenetur de damno. L. 28. ff. *Ad Leg. Aquil.*

Resp. II. Tenêris resarcire damnum, quod alteri venit ex tua culpa, scilicet actione mala, vel inutili, si damnum illud intendisti, licet ex ea plerumque damnum non veniat; nam tunc damnum tibi voluntarium est in se, & meritò censeris illius causa, cùm reipsa ex directa intentione illud intuleris per actionem tuam malam, vel inutilem.

Resp. III. Tenêris resarcire damnum, quod obvenit alteri ex actione tua mala, vel inutili, licèt ex ea plerumque damnum tertio non eveniat, nec illud intenderis, si prævideris probabiliter eventurum S. Thom. q. 64. a. 8. Quia 1. tunc damnum illud est voluntarium tibi in actione illa mala tanquam in causa, vel saltem tanquam in occasione, quæ est æquivalenter

lenter causa. 2. Feciſti injuriam alteri, qui jus habebat, ne actionem illam malam faceres in talibus circumſtantiis, nempe cum ſuo periculo, quamcumque aliunde diligentiam adhibueris S. Th. 2. 2. q. 64. a. 8.

Reſp. IV. Non tenêris reſarcire damnum, quod ex tua actione mala non periculoſa obvenit, ſi illud non intenderis, nec potueris prævidere obventurum, eò quòd nunquam, aut ferè nunquam illud eveniat ex tali actione in talibus circumſtantiis: quia tunc damnum illud nec in ſe, nec in alio tibi voluntarium eſt, cùm nec illud intenderis, nec potueris prævidere; nec requiritur cautio, ubi non eſt periculum. Hinc qui alienam arborem aſcendit ad fructus furandos, & caſu cadens ſupra ſocium, eum præter intentionem occidit, non eſt reus homicidii, nec tenetur ſocio ad reſtitutionem: quia talis aſcenſus, licèt illicitus, non erat ſic periculoſus: unde ille ſolùm reus eſt furti. Quando autem S. Thom. loco cit. dicit, dantem operam rei illicitæ, ex quâ mors alterius ſequitur, eſſe reum homicidii, ſupponit illam rem eſſe aliquatenùs periculoſam, ſaltem ex circumſtantiis.

Q. 12. *An in dubio de damno ſecuto ex actione mala per ſe damnificativa, eſt obligatio reſtituendi?*

Reſp. I. Qui injuſtè poſuit actionem ex ſe impeditivam lucri, vel damnificativam, tenetur

tur in dubio, an reipsa alteri lucrum cessaverit, aut damnum secutum sit, restituere pro ratione dubii, seu quanti æstimatur certum subeundi damni periculum: quia talis fuit causa injusta periculi, quod alter subit patiendi damnum; nec constat non passum fuisse: iniquumque est, ut innocens in tali dubio totum periculum certum subeat, & alter sit immunis omni obligatione.

A fortiori qui certus est de patrata à se actione injusta per se sufficiente ad damnum inferendum, & de damno secuto, sed dubitat an secutum sit ex illâ, tenetur restituere saltem pro ratione dubii, & æstimationis periculi. Dico saltem, nam juxta Lessium, & alios multos tenetur de toto damno: tum quia possessio est pro actione injusta, quod talem effectum procreârit, nisi oppositum constet: tum quia præsumptio juris valet, quamdiu de contraria veritate non constat: sed tunc est præsumptio juris damnum ex illa actione, v. g. consilio malo secutum esse. ex Reg. 45. Jur. in 6. *Inspicimus in obscuris, quod est verisimilius, vel quod plerúmque fieri consuevit.* Alii tamen non pauci docent, talem teneri solùm ad partem damni pro quantitate dubii: quia non est æquum, tantùm teneri restituere eum, qui solùm ex probabili præsumptione, quantum qui ex certa scientia damnum intulit.

Idem dic de omissione injusta, hoc est, omissione rei ex justitia debitæ, dum dubitatur, an ea

an ex ea secutum sit damnum; nam in moralibus omissio injusta est æquivalenter actio injusta.

Q. 13. *An qui solo exemplo movit efficaciter alium ad damnum inferendum, tenetur damnum ab hoc illatum resarcire in ejus defectum?*

Resp. Aff. Si hoc eventurum probabiliter præviderit. Quia 1. talis posuit actionem malam, & periculosam ratione circumstantiarum, ex qua probabiliter prævidit damnum tertio secuturum: ergo fecit ei injuriam; nam quilibet habet jus, ne fiat actio mala cum periculo damni sui. 2. Verè movit alium ad damnum inferendum, & æquè est causa damni, quod ex motione exempli sequitur, ac si ex consilio sequeretur. 3. Qui occasionem damni dat sine justa causa, damnum dedisse censetur, ex cap. ult. *De injur.* & l. 30. ff. ad Leg Aquil. *Qui occasionem præstat, damnum fecisse videtur.*

Q. 14. *An quis tenetur restituere damnum irrogatum per suum mancipium, animal, vel Filium?*

Resp. 1. Ante omnem sententiam tenetur ratione culpæ, si negligens fuit in præcavendo, ex cap. 3. 4. & ult. *de injur.* nam tunc damnum illud ei voluntarium fuit in omissione diligentiæ debitæ; ideóque ei meritò imputatur. Hinc qui animal ferum non tenuit domi clausum,

ſum, vel catenis ligatum, tenetur de damno ab eo illato. Ob eandem rationem, qui poteſtatem in alios habent, peccant contra juſtitiam, & tenentur ad reſtitutionem, ſi ubi eſt periculum damni, non provideant, ne fiat à ſuis. Nam Dominus, & Pater tenetur ex juſtitia impedire, ne aliis damnum inferatur à ſuis, vel per ſua animalia.

Reſp. II. Si damnum irrogatum ſit ſine culpa voluntaria Domini, hic tenetur dare pro noxa mancipium, vel animal, aut damnum compenſare, ex jure civili. *Inſtit. digeſt. & cod. de Noxal. actionibus,* & cap. ult. *De injur.* Quæ leges non ſunt pœnales, ſed diſpoſitivæ, & æquitati, ac naturali rationi valde conſentaneæ: quia cùm animal, vel ſervus non ſint ſui juris, ſed totum, quod ſunt, Domini ſint, leges juſtè diſpoſuerunt, ut ſicut omnis utilitas ab eo proveniens Domini eſt, ita etiam, & damnum Domini ſit, niſi velit ipſum pro eo tradere: nam qui ſentit commodum, debet ſentire, & onus, reg. 55. Jur. in 6. Quare hæ leges obligant ante ſententiam, niſi ex conſuetudine legitimè præſcripta, ſententia requiratur: nam in foro conſcientiæ idem dicendum eſt circa iſta, quod æquus Judex cognita veritate judicaret. *Ita Sanchez, & alii.*

Item quando ex domo aliquid projicitur, vel effunditur, quod damnum intulit, ſi ante non fuit clamatum, caput familiæ in illâ domo habitantis tenetur ad ſolvendum duplum illius

damni,

damni, quamvis sine eius culpa illati. L. 1. & l. 6. ff. *De his qui effuder..* ibi.. *Habitator suam, suorúmque culpam præstare debet.* Sed iuxta multos, si Dominus verè peccato careat, nihil tenetur restituere ante sententiam: quia sic usu receptæ sunt illæ leges, nec id necessarium est ad finem illarum. At post sententiam tenetur in conscientia parêre sententiæ iudicis, quia hæc non fundatur in præsumptione culpæ, sed in legibus, quæ ad bonum commune, & pacem publicam ita statuerunt, & ut Domini diligentiùs caverent, ne damnum aliis à suis inferatur.

Resp. III. Parens non tenetur ex delicto filii, vel damnum resarcire, vel filium noxæ dedere, si absque parentis culpa commissum est, ex *Instit. de Noxal. act.*

Q. 15. *An qui impedivit alterum à consecutione alicujus boni, tenetur ad restitutionem?*

Resp. I. Qui quocumque modo etiam solis precibus, vel consilio, saltem absque causa iusta, impedit aliquem à consecutione boni ipsi ex Justitia debiti, sive habeat Jus in re, sive solùm Jus ad rem, peccat contra Justitiam, & tenetur compensare totum damnum. *Ita omnes.* Quia illius fuit causa iniusta, violando ius, quod habet alter ad habendum illud bonum. Unde si alter habebat ius in re, impediens tenetur restituere valorem illius rei: si verò solùm ius ad rem, v. g. per iustam promissio-

missionem acceptatam, electionem præsentationem, &c. tenetur restituere quanti Jus illud Judicio prudenti æstimatur. Idem dic de impediente alterum, ne utatur Jure suo, v. g. exercendi suam artem, operam locandi, petendi aliquid, &c. Nam quilibet habet Jus utendi Jure suo, quod Jus tunc violatur.

Resp. II. Qui vi, fraude, dolo, minis, detractione, calumniâ, mendacio, vel alio modo injusto impedit aliquem à consecutione Beneficii, vel Officii, quo dignus erat, vel alterius boni ex justitia non debiti, ùt doni, legati, &c. tenetur restituere, quanti judicio prudenti ea spes ei valebat. *Est communis teste De Lugo, imò est omnium teste Sanchez.* Quia licèt impeditus non habeat jus strictum ad tale bonum, jus tamen habet ne ab illius consecutione, per vim, fraudem, vel aliam quamvis viam illicitam impediatur, & ùt perfectè liberum cuique sit ei gratificari. Ergo tali facta est injuria, quæ resarciri debet. Idque sive vis, vel fraus exerceatur circa eum, qui impeditus est à consecutione boni, ùt si quis vi eum detineat, vel minetur ei ne petat, vel eum decipiat; sive circa collatorem, ùt minando, ne conferat, vel falsò persuadendo alterum esse indignum.

Dixi, *quanti spes*, &c. Nam non tenetur ad æquale, *quia gratiam illam nondum fuerat adeptus, & poterat multipliciter impediri.* Ait S. Th. q. 62. a. 2. ad 4. quòd, si nulla erat spes, non

tenetur restituere damnum, cùm reipsà nullum intulerit. Si tamen exigua spes fuisset, compensanda est judicio prudenti.

Qui autem à consecutione Beneficii Ecclesiastici, vel officii, aliquem indignum impedivit per vim, & fraudem, licèt peccaverit, non tenetur damnum illud restituere, quia non fecit injuriam quoad illud, cùm nullum ad illud habeat jus, etiam conditionatum, & in libera collatoris voluntate positum, nam illicitum est conferre Beneficia, vel officia indignis. Item qui à consecutione Beneficii, vel officii aliquem dignum, & spem habentem impedit, ut digniori conferatur, non facit injuriam impediendo, nec tenetur ad restitutionem: quia ille non habet jus etiam remotum, ut digniori præferatur. Si tamen impediat calumnia, vel detractione, tenetur ad restitutionem famæ sicut in primo casu.

Idem dic, si dignum solis precibus, & commendatione impedias, ut æquè digno conferatur: quia non habet jus, ut illi præferatur in bonis communibus, nec injusta via impeditur, & tibi licet petere pro æquè digno: secùs, si injustâ viâ talem impedias; nam tunc teneris illi restituere, quantùm ea spes ei valebat; quia jus habet, ne injustè impediatur, ut Beneficium conferatur alteri non digniori.

Resp. III. Qui etsi sine vi, vel fraude, vel aliâ injustâ viâ impedit dignum à consecutione Beneficii, vel officii, ut detur indigno, tenetur ad

resti-

restitutionem Ecclesiæ, vel Reip. quæ inde damnum injustè patitur. *Est communis.* Quia utraque jus habet, ne damnum ei quovis modo inferatur. Idem dic, si modo etsi non injusto impedias digniorem, ut detur minùs digno, quia Ecclesia, & Resp. habent jus habendi optimos Ministros, & Magistratus. Sed juxta multos non tenetur restituere impedito; quia non violavit justitiam commutativam erga illum, quippe qui nullum jus talis justitiæ habet ad Beneficium, vel officium: non enim habet jus in re, nec jus ad rem, quo debitum ei sit Beneficium, vel officium, & quo possit illud jure exigere.

Resp. IV. Ex communi, qui sine vi, fraude, vel aliâ viâ injustâ aliquem impedivit à consecutione boni non debiti ex justitia, non tenetur ad restitutionem: quia non fecit injuriam impedito, cùm nullum jus habeat ad illud bonum, & liberum cuique relinquat gratificari ei, si velit, & nullam viam injustam adhibeat. Nec refert quod alter statuerat donare, quia hic sine iniustitia semper potest propositum mutare: ergo & ad id induci viâ non iniustâ: Odium autem seu animus nocendi per medium non iniustum, & in iis, in quibus potest quis alioquin nocere absque iniustitia, non est peccatum contra iustitiam, sed solum contra charitatem.

Hinc non tenetur ad restitutionem, qui sine vi, vel fraude, aut alia ratione iniusta, sed so-

lis precibus, vel obsequiis aliquem avertit ab instituendo tali hærede, aut à relinquendo legato, vel donando aliquo bono; vel qui curavit revocari testamentum, & alium hæredem instituí; quia nemo habet ius ad successionem; vel legatum, quámdiu testator vivit, cùm liberè pro libitu: semper possit revocare, & mutare testamentum. Tamen sine iusta causa aliquem à consecutione boni non debiti impedire viâ non iniustâ est contra charitatem, quâ debemus velle bonum proximo, & quæ vetat, ne alteri faciamus, quod nobis fieri nolumus.

Sed quidsi alterius procuratorem, vel tabellarium, litteras, aut mandata alterius deferentem ad impetrandum beneficium; vel ad aliquod negotium, detineam prætextu recreationis, vel potationis, sciens hanc detentionem nocituram mandatario?

Resp. Peccas contra justitiam, & teneris ad restitutionem. Ita *De Lugo, & alii:* quia mandatarius habet ius, ut procurator, vel tabellarius, seu famulus, diligentiam adhibeat, & moram vitet, ad quod tenetur ex iustitiâ, & tu scienter impedis executionem, ac usum eius iuris, seu id, ad quod ille ius habet. Sed qui quovis modo, etsi de se licito scienter impedit usum iuris alterius, & id, ad quod ius habet, facit ei iniuriam, cùm violet eius ius, ideóque tenetur ad restitutionem damni inde secuti. Idem dic, si famulum alterius quovis modo deti-

detineas sciens hanc detentionem causam esse damni Domini, ad quod vitandum famulus ex iustitiâ tenetur: nam cooperaris injustitiæ alterius, & verè es causa moralis talis damni.

Q. 16. *An accepta ob opus malum restitui debent?*

Resp. I. Sic accepta ante opus malum patratum restitui debent. *Ita omnes.* Quia ista non dantur nisi ea lege, ut accipiens se obliget ad opus malum, ad quod impossibile est obligari, unde datio est nulla, & sic rei dominium non fuit translatum, ex c. ult. *de pactis.*

Resp. II. Crimine patrato pretium retineri potest, nisi per legem aliquam acquisitio sit irrita, vel accipiens fiat inhabilis ad acquirendum illius dominium. Ita S. Anton. Covar. Caiet. Less. De Lugo, &c. & alii multi. Quia 1. accipiens non est inhabilis ad illud acquirendum, & pretium datum est omnino voluntariè, non quidem ùt pretium peccati, quod est tantùm conditio, sine quâ non daretur, sed ùt solutio promissi positâ conditione. 2. Mulier potest retinere id quod acquisivit per meretricium. ex L. 4. ff. *de condict. ob turp. caus.* & ex S. Thom. q. 62. a. 5. ad 2. & in 4. dist. 15. q. 2. a. 4. q. 2. *si lex prohibuit actum, ex quo quis lucratur, sed non lucrum supposito actu; tunc quamvis acquirendo tali actu contra legem fecerit; tamen tenendo contra legem non facit, & ideò hæc retineri possunt.*

Ad leges in contrarium obiici solitas, dico

eas non reddere irritam acquisitionem rei ob turpem causam datæ, nec facere accipientem inhabilem ad acquirendum illius dominium; sed solùm decernere, ut ante opus patratum habeantur pacta illa invalida, & ut ne patrato opere inde oriatur obligatio civilis, ob quam scilicet posset in iudicio repeti promissum: quod probatur, ex l. 2. *Cod. de condict. ob turp. caus.* ubi res ob turpem causam accepta ei, qui accepit, relinquitur, & ex l. 8. ff. *eod. tit.* ubi dicitur solutum ob turpem causam non posse repeti. Dixi, *nisi per legem, &c.* Quia quando lege aliquâ positivâ accipiens redditur inhabilis ad acquirendum Dominium, vel annullatur actus, ex quo pendet acquisitio, tunc res acceptа restitui debet: nam per talem legem translatio dominii impeditur, etiam in conscientia, cum bona, & actus subditorum subiiciantur voluntati iustæ Legislatoris in ordine ad bonum commune, quod semper per legem justam intenditur; quòd si is, qui dedit, fiat per legem incapax datum retinendi, si restituatur, tunc restitutio fieri debet pauperibus, vel aliis piis operibus: secùs, fieri debet danti, quia cum translatio dominii rei datæ nulla sit, res remanet prioris Domini, qu illius dominio se non abdicavit, nisi ut in recipientem transferret: equidem si eam rem ob opus malum dederit, dignus est, ut eâ privetur, se hæc pœna infligi debet à judice, non à privato.

Resp.

Resp. III. Quoad praxim in pœnitentiam imponenda est a confessario obligatio dandi pauperibus, vel piis causis accepta pro quovis opere malo patrato, si accipiens non indigeat: tum quia peccatum est tali pœnâ dignum: tum ne lucrum ex peccato reportet, & sic ad peccatum affectum retineat, & ad illud iterandum alliciatur.

Q. 17. *An accepta ob opus bonum jam debitum restitui debent?*

Resp. 1. Accepta pro actione vel omissione debitâ ex justitiâ restitui debent danti. *Est communis*: quia 1. Quæ accipiuntur pro actione vel omissione debitâ ex justitiâ, accipiuntur per injustitiam, nempe contra jus quod habet proximus, ut id fiat, vel omittatur sine sumptu suo: at accepta per injustitiam restitui debent. 2. Tunc nullus est titulus, seu jus accipiendi & retinendi; neque enim oritur ex contractu oneroso, cum ejus natura sit, ut utrímque obligationem pariat: nulla autem noxa obligatio imponitur ei, qui jam ex justitia obligatus est. Non item ex pacto gratuito, quia danti non est animus liberaliter donandi, sed dat coactè ex metu injuriæ, ne iure suo defraudetur. Responsio vera est, etiamsi pretium tibi detur ab alio tertio, cui nihil debebas. *Est communis.* nam ille verè dat pro re, quam gratis dare debes, & ad quam ius habet is, cuius causam gerit, & pro quo petit: ac proinde ei

vendis mediante pretio ab amico dato, id quod ei ex iustitia debes. Nec refert quòd opus debitum feceris in gratiam dantis pretium; nam hæc relatio non tollit obligationem exequendi opus sine pretio, nec ullum commodum pretio æstimabile affert solventi pretium; estque solùm mentalis: ergò non impedit iniustitiam.

Hinc peccant contra iustitiam, & tenentur restituere, qui aliquid accipiunt pro ferenda sententia iusta, pro testimonio vero dicendo, pro restituendo depositio, commodato, invento, vel pro solvendo debito; vel ad abstinendum à furto, homicidio, & detractione, &c. Cùm hæc omnia sint debita ex iustitia.

Resp. II. Accepta pro opere debito ex charitate tantùm, vel aliis virtutibus, quod sine labore, sumptu aut periculo fieri potest, restitui debent. *Ita Covar. Medin. Lessius, & alii.* Quia communi hominum iudicio talia opera non sunt pretio æstimabilia; nec omnino voluntariè ac liberaliter aliquid pro illis datur, sed coactè ob necessitatem.

Hinc qui accepit pecuniam, ut furem indicet, &c. tenetur eam restituere.

Si autem opus illud ex sola charitate debitum fieri nequeat sine labore, vel sumptu, vel periculo, aliqui docent accepta pro eo retineri posse: quia qui pro illo accipit, vel exigit pretium, peccavit solùm contra charitatem, cum opus illud sit pretio æstimabile. Alii verò

verò nihil distinguunt, & censent accepta pro quovis opere ex charitate, vel alia virtute debito, restituenda esse: quia iniquè exigitur & accipitur pretium pro opere, quod nullo oblato pretio præstari debet; & dans coactè, & rationabiliter invitus dedit, quippe timuit, ne alioqui non fieret id, quod debetur. De Lugo docet esse obligationem ex charitate, restituendi accepta ob opus debitum ex charitate, quando charitas obligabat ad subveniendum gratis proximo: quia ea obligatione posita, acceptio pretii impedit, ne possit fieri satis præcepto charitatis, cùm pretio accepto non subveniatur gratis proximo prout charitas præcipiebat; sed tunc non est restitutio nisi latè dicta.

Resp. III. Si constet aliquid sponte, ac liberaliter donatum præcisè ad inclinandum accipientem ad bonum opus ex iustitia, vel charitate debitum faciendum, hic non tenetur illud restituere: quia donatio gratuita, ac voluntaria est iustus titulus retinendi donum gratuitum; nisi tamen lege positivâ inhabilis sit ad acquirendum dominium rei dono datæ, sicut est iudex circa munus saltem magni momenti sponte oblatum.

Resp. IV. Qui aliquid accepit pro actione, vel omissione, quæ solùm cedit in suum commodum vel in honorem Dei, non tenetur illud restituere: quia illud ex causa, vel sub conditione donatum est omnino voluntariè, ac liberaliter: nemo enim emit ab alio actiones,

vel omissiones liberas ei soli utiles: ùt si des alteri aliquid, ut sacrum audiat, jeiunet, ne ebrietur, &c. Qui tamen accepit aliquid ne admittat crimen, quod legibus punitur, cogitur in judicio ad restituendum, & post sententiam tenetur restituere, cùm sit justa, & legi conformis.

Q. 18. *Quid restitui debet ratione rei acceptæ?*

Resp. 1. Qui tenetur restituere solùm ratione rei acceptæ, ex communi tenetur solùm restituere rem alienam si adhuc extet, vel id, in quo ex ea factus est ditior si non exstet apud se, & ad fructus exstantes, aut quatenus ex iis factus est ditior: quia tantum dem, & non plus habet ex re alienâ sive in se, sive in æquivalenti. Quare mensura restitutionis faciendæ ratione rei acceptæ est quantitas possessionis rei alienæ, vel in se, vel in æquivalenti possessæ. Ita ut tantum restituatur, quantum rei alienæ in se, vel in æquivalenti possidetur, l. 25. ff. *De petit. Hæred.* Alienum autem in æquivalenti quis possidet, cùm rem alienam consumendo, aut donando, rebus suis pepercit, vel alienando aliquid acquisivit.

Q. 19. *Ad quid tenetur possessor bonæ fidei?*

Resp. 1. Qui rem alienam bona fide possidet, putans prudenter esse suam, ubi primum novit esse alienam, ex communi tenetur eam restituere prima opportunitate, l. 22. ff. *de petit. hæred.* quia Dominus habet jus rem suam possidendi. Quòd si non reddat, ubi primùm

potest

potest commodè, incipit esse possessor malæ fidei, & tenetur ad restitutionem tum ratione rei acceptæ, tum etiam ratione injustæ detentionis, quæ est æquivalenter injusta acceptio: unde si interim res etiam casu pereat, tenetur ejus pretium restituere, cùm fuerit in mora culpabili: tenetur autem rem eandem Domino restituere, nec licet ei pecuniam vel aliud pro illâ sine ejus consensu dare; quia res illa in individuo est Domini, nec sine injuria potest Dominus invitus cogi rem suam vendere aut commutare, cùm habeat, jus illam possidendi ac retinendi, & constat ex l. 3. *Regum* c. 21. ubi de vinea Naboth.

Resp. II. Ex communi, si possessor bonæ fidei rem alienam bona fide consumpsit, vel amisit, vel alienavit, nihil tenetur restituere si non sit inde factus ditior, ex *Instit. de offic. judic.* & l. 23. ff. *de petit. hæred.* Nam cùm solùm teneatur ratione rei acceptæ, & possessæ, non tenetur plus restituere, quàm ex ea possideat sive in se, sive in æquivalenti: sed tenetur restituere id, in quo factus est ditior ex re aliena, ex l. cit. quia id, in quo factus est ditior, succedit in locum rei acceptæ, quæ tunc exstat in æquivalenti apud ipsum, & eatenus possidet rem alienam in æquivalenti. Præterea iniquum est, ut quis ex re aliena cum Domini jactura locupletetur. *Locupletari non debet aliquis cum alterius injuria, vel jactura.* Reg. 48. iur. in 6.

Hinc

Hinc nil tenetur restituere, si res aliena durante bona fide periit casu, vel etiam culpa; item si eam donavit, aut consumpsit, aliam non donaturus, nec consumpturus. Secùs, si aliam ex suis erat donaturus, vel consumpturus, quia tantumdem ex suis bonis servavit, & sic ex re aliena plus habet, quam alioqui haberet. Si autem rem alienam sibi donatam vendidit, tenetur eius pretium Domino ipsius rei restituere: nam habet pretium rei quod est æquivalenter res ipsa, & sic factus est ditior ex re aliena.

Resp. III. Ex communi, possessor bonæ fidei tenetur deductis expensis, & laboribus restituere Domino fructus rei naturales, & mixtos, qui apud illum exstant, l. 22. Cod. *De rei vindic.* Nam res fructificat Domino suo, sive fructus, qui ex re aliqua nascuntur, pertinent ad eum, ad quem res ipsa pertinet, cùm id totum, quod res est, & potest, sit Domini sicut res ipsa: si illi fructus non exstent, tenetur solùm quatenùs ex iis factus est ditior; nam res alterius exstat tantùm apud ipsum æquivalenter quoad hoc, ex l. 1. Cod. *De petit. Hæred.* ibi: *Fructûs bonæ Fidei possessores reddere cogendi non sunt, nisi ex his locupletiores extiterint.* Sed non tenetur restituere 1. fructus meræ industriæ, quia non sunt fructus rei. 2. fructus, quos negligentiâ suâ non percepit, quamvis eos percepisset Dominus rei: nam non tenetur Dominum indemnem reddere, nec restituere

tuere in pristinum statum, cùm eum ab eo non detruserit saltem culpabiliter: unde nec tenetur lucrum cessans, aut damnum emergens, compensare. 3. Juxta multos non tenetur restituere fructus naturales, & mixtos, quos bona fide, & cum titulo colorato possedit per triennium, etiamsi inde factus sit ditior: quia res mobiles præscribuntur triennali possessione cum titulo colorato. *Instit. de Usucap.*

Hinc possessor bonæ fidei tenetur tantùm restituere rem alienam, & eius fructus, vel id, in quo factus est ditior ex re, aut fructibus eius naturalibus, vel mixtis.

Q. 20. *An, & cui restituenda sunt bona vacantia, & derelicta?*

Resp. I. Bona vacantia, id est, bona quæ relinquit aliquis ab intestato decedens sine hæredibus, qui secundùm legem ei ab intestato succedant, restitui debent fisco, quia ad fiscum pertinent, l. 4. Cod. *De bon. vac.* Bona tamen mobilia vacantia peregrinorum in pios usus per Episcopum impendi debent, ex Autent. *Omnes peregrini.* Cod. de Succes.

Resp. II. Bona derelicta, vel quæ nullum unquam habuere Dominum, jure naturæ, & gentium sunt inventoris; nam cùm nullius sint, fiunt primò occupantis; nisi aliter leges speciales statuant, *ex. Instit. de rer. divis.* & l. 1. ff. *pro derelicto.* Bona autem derelicta sunt ea, quæ Dominus eo animo abjecit, ut jam esse

esse sua nolit. *Instit.* Hinc bona naufragorum, vel bona, quæ per incendium ejiciuntur, aut in tempestate projiciuntur, levandæ navis causâ, aut eluvione aquarum abripiuntur, non sunt habenda pro derelictis; quia Dominus semper retinet voluntatem illa habendi ùt sua: unde ei restitui debent etiamsi à periculo eripueris aliàs peritura, ex *Inst. de rer. divis.* & l. 18. Cod. *De furtis*, & ex cap. 3 *De raptor.* & ex Bullis Julii II. & Pauli III. Quia salva facta sunt Domino suo, qui semper habuit voluntatem, ut ad se reverterentur, res enim sive in periculo, sive extra periculum semper est Domini sui.

Q. 21. *An & cui restitui debent bona inventa, & bona, ac debita incertâ?*

Not. Bona, ac debita incerta dicuntur ea, quorum Dominus, vel creditor, vel ejus hæres cognosci, vel inveniri nequit post diligentem inquisitionem, quæ judicio prudenti sufficiat pro rei gravitate. Hinc non sunt incerta, dum constat ea deberi certæ communitati, vel majori ejus parti. Item conservari debent, quamdiu est spes Dominum inveniendi. Quòd si dubitetur solùm, cui ex pluribus res debeatur, tunc si dubium prudenter resolvi nequit, inter illos ex æquo dividi debet juxta quantitatem dubii, ut servetur æqualitas.

Resp. I. Bona aliena inventa, quorum Dominus, vel ejus hæres post diligentem inquisitio-

sitionem cognosci non potest, impendi debent in pauperes, vel in alia pia opera. Quia 1. Catechismus Romanus dicit: *Si rerum inventarum Dominus nullâ ratione inveniri potest, illa sunt bona in usus pauperum conferenda.* 2. Sententia communis Doctorum, teste Lessio, cum S. Thoma docet ita impendi debere, & quidem jure naturali, quod satis patet ex ratione, qua utuntur. 3. Res quæ remanent in dominio alteus, si nequeant ei reddi, jure naturali impendi debent secundùm ejus voluntatem rationabilem, & prudenter præsumptam: nam non licet de re cujusquam, aliter quàm ex ejus voluntate disponere. Ad hæc censetur rationabilis voluntas Dominorum, ut talia bona impendantur in pauperes, vel alia pia opera, cùm sic impendantur optimo, quo impendit possunt modo, & id cedat in suam, vel suorum, vel publicam utilitatem, nullúsque sit, qui non putet eleemosynam esse opus bonum, & utile. Jam verò qui amisit aliquid semper retinet ejus dominium: nemo enim amittit dominium rei suæ, nisi vel sua propria voluntate, vel lege aliqua, aut sententiâ justâ, non autem casu fortuito. Unde illud S. August. in c. *Si quid* 14. q. 5. *Si quid inveniśti, & non reddidisti, rapuisti.* 4. Ex Autent. *Omnes*, Cod. *communia de Success.* ibi: *Si intestati decesserint* (peregrini, & advenæ) *ad hospitem nihil perveniet, sed bona ipsorum per manus Episcopi, si fieri potest, hæredibus tradantur, vel in pias causas erogentur.*

Et

Et ex l. 44. ff. *De furtis*, ibi: *Qui alienum quid jacens lucri faciendi causâ sustulit, furti obstringitur, sive scit cujus sit, sive ignoravit: nihil enim ad furtum minuendum facit, quòd, cujus sit, ignoret.*

Not. Si in rei inventione nullus labor, vel sumptus impensus fuit, inventor non potest quidquam retinere, aut exigere, quia nullum habet ad id titulum; sed tenetur rem totam gratis Domino, vel pauperibus reddere: nullum enim habet jus retinendi quidquam ex re aliena; & injustum est, ut quis rem suam pretio sibi comparet. Potest tamen accipere, quæ ipsi dantur, vel liberaliter ex gratitudine, modò nihil exigat, vel propter laborem, si quis fuerit.

Resp. II. Bona, vel debita incerta sive ex delicto, sive ex contractu, vel ratione rei acceptæ, restitui debent pauperibus, vel aliis piis causis, idque jure naturali secundùm communem sententiam, teste De Lugo De bonis iniustè partis Constat 1. ex cap. 5. *de Usur.* ubi Alexand. III. jubet usuras pauperibus restitui, si non supersunt ii, quibus debentur, vel eorum hæredes: *Cùm non remittatur peccatum nisi restituatur ablatum:* quæ ratio valet pro quibusvis debitis saltem ex delicto. Et ex c. *Nemo* 14. q. 5 ibi: *Nemo qui rapit, moriens, si habet unde reddat, salvatur. Si eos quorum fuit, invenire non poterit, Ecclesiæ, vel pauperibus tribuat.* 2. Nemo debet commodum ex sua iniqui-

quitate reportare. 3. Dominus non vult ea retineri ab iniusto possessore: alioqui daretur occasio iniuriis inferendis sub spe iustè retinendi iniustè parta.

De bonis, ac debitis non ex delicto constat etiam ex dictis: quia bona, ac debita incerta sunt instar rerum inventarum, quarum Dominus cognosci nequit, & eadem est ratio pro illis: ergo idem est iudicium de illis. Enimverò bona, quæ non possunt tradi Domino, vel creditori, nec eius hæredibus, iure naturali impendi debent secundùm voluntatem eius rationabilem prudenter præsumptam, & ei restitui meliori modo, quo possunt, ideóque dari pauperibus, vel piis causis, cùm id ei, vel hæredibus, vel Reip. prosit.

Sed quid si post applicationem inveniatur Dominus?

Resp. I. Si ante diligentem inquisitionem bona, vel debita incerta impendisti in pauperes, teneris adhuc restituere Domino comparenti. *Est communis.* quia feciſti injuriam vero Domino, qui jus habet ne bona sua omissa diligenti inquisitione alienentur. Si verò post diligentem inquisitionem erogâsti pauperibus, ad nihil teneris; non enim teneris ratione rei acceptæ, cùm nihil apud te exstet; neque ratione injuriæ, quia jam restituisti eo modo, quo potuisti, ac debuisti: neque ex contractu, aut lege, cùm nihil horum sit. Si

tamen ea tibi tanquam pauperi applicâsti, Lessius docet te teneri ea restituere Domino postea cognito, modo adhuc exstent in se, vel in pretio, idque quamvis sine tua culpa ea habueris; quia teneris ratione rei, nec es in tanta necessitate, ut eam tibi possis reservare.

Rectè autem monent, si res inventa, vel debita sit magni momenti, potiùs eam Xenodochio, vel Monasterio pauperi, quàm aliis pauperibus dandam esse, sub obligatione eam restituendi Domino, si comparuerit. Si tamen bona fide in alios pauperes distributa fuerit, cùm jam nulla spes supereset inveniendi Dominum, ad nihil ampliùs distribuens tenebitur, cùm adhibuerit debitam diligentiam ad restituendum Domino, & jam restituerit secundùm ejus voluntatem rationabiliter præsumptam.

Resp. II. Secundùm multos pauper, vel pius locus, cui bona incerta erogata sunt, non tenentur ea restituere Domino comparenti, nisi data fuerint sub hac conditione: quia pauper, vel locus pius acquisivit absolutè dominium, nam res ei absolutè donata est, cùm Dominus non poterat censeri invitus. Sed alii docent rem restituendam esse, si adhuc exstet in se, vel in æquivalenti: quia donatio facta est sub conditione tacitâ: *si non compareat Dominus:* alioqui negotium ejus non esset sat benè gestum, quod mihi videtur probabilius de re, quæ adhuc exstat in se.

Q. 22. *An qui habet rem alienam, tenetur ad restitutionem, si pereat, vel deterior fiat ex casu fortuito?*

Resp. Qui rem alienam injustè accepit, vel detinet, *ex communi* tenetur de damno omni etiam fortuito: quia ratione injuriæ tenetur Dominum rei indemnem servare. Qui verò rem alienam bona fide, vel ex contractu habet, non tenetur de casu fortuito, si absint culpa, mora, & pactum, ex l. 23. ff. de *Reg. Jur.* & cap. *Unico* de Commodat. Quia his seclusis res quælibet perit Domino. l. 9. Cod. *de Pignor. Act.* Et verò casus fortuitus est extra humanam prudentiam, cùm sit inopinatus rei eventus, qui ab homine prævideri, aut vitari non potuit, ùt incendium, latronum vis, mors, &c. Sed secundùm omnes tenetur de casu fortuito. 1. si intercedit pactum de illo præstando; nam pacta obligant ex justitia. 2. si sit in morâ culpabili restituendi, ùt si tempore statuto non restituat rem cùm possit, & hæc postea pereat. Nam ex Reg. 25. Jur. in 6. *Mora sua cuilibet est nociva:* si enim restituisset, fortè non periisset; & per moram culpabilem fit injustus detentor. 3. si ex culpa dedit occasionem casui fortuito, non observando pactum, ùt si re usus sit alio loco, vel tempore, quàm quo conventum est, & magis periculoso, in eóque res periit, vel si contra pactum ignem accendit in re locata, quæ postea casu combusta est: nam peccavit contra justitiam, quod si non fecisset,

damnum non fuisset; & *qui occasionem damni dat, damnum videtur dedisse*, c. ult. de injur. Hæc traduntur, cap. 2. de Depos. *Pacto, culpâ, vel morâ præcedentibus, casus etiam fortuitus imputatur.*

CAPUT IV.

De Cooperantibus ad damnum.

Q. 1. *AN qui Cooperantur ad damnum alterius, tenentur ad restitutionem?*

Resp. Aff. *Ita omnes.* Quia qui quoquo modo sunt causa efficax injusta damni, tenentur illud resarcire; nam quisque jus habet, ne ei quocumque modo directè, vel indirectè, immediatè, vel mediatè damnum sine iusta causa, & auctoritate inferatur, & ut resarciatur iniustè illatum, ex cap. ult. *De injur.* ubi Greg. IX. ait: *Si culpâ tuâ datum est damnum, vel injuria irrogata, seu aliis irrogantibus opem forte tulisti, aut hæc imperitiâ tuâ, sive negligentiâ evenerunt, jure super his satisfacere te oportet. Nec ignorantia te excusat, si scire debuisti ex facto tuo injuriam verisimiliter posse contingere, vel jacturam.*

Novem autem sunt modi, quibus quis potest cooperari damno alterius: unde secundùm omnes causæ cooperantes sunt novem, scilicet mandans, consulens, consentiens, palpo seu adulator, receptator, participans, mutus, non obstans, non manifestans: quarum sex

sex priores sunt positivæ, tres verò posteriores negativæ: Comprehenduntur his versibus.

Jussio, consilium, consensus, palpo, recursus,
Participans, mutus, non obstans, non manifestans.

Q. 2. *Quid requiritur ut Cooperantes teneantur ad restitutionem?*

Resp. I. Requiritur, ut sua cooperatione fuerint causa damni: nam qui non est causa damni, nullum damnum reipsâ intulit; sed qui nullum damnum intulit, nullum tenetur resarcire. Porro *non semper consilium, adulatio, vel aliquid hujusmodi est efficax causa rapinæ. Unde hinc solùm tenetur consiliator, aut palpo ad restitutionem quando probabiliter æstimari potest, quòd ex hujusmodi causis, fuerit injusta acceptio subsecuta*, ait S. Thom. 2. 2. q. 62. a. 7.

Resp. II. Ut jubens, consulens, consentiens, laudans, receptator, adjuvans teneantur restituere, sufficit, ut executor mandato, consilio, consensu, adulatione, recursu verè motus sit, vel alterius auxilio, operâ, adjutus sit ad damnum inferendum: quia tunc sunt verè causa damni; neque enim est de ratione veræ causæ, ut eâ non positâ non ponatur effectus, sed tantùm ut ex eâ sequatur effectus: nam causa efficax est præcisè ea, ex quâ Physicè, vel moraliter provenit effectus. *Ita Covar. Cajet. Sot. Azor, Vasquez, Molina, Lessius. de Lugo, & alii.*

Idque certum est, inquit Lessius, etiamsi alius non defuisset, qui jussisset, consuluisset, adjuvisset, &c. Nec credibile est aliquos id negare, ne eos quidem, qui indistinctè requirunt, ut alioqui damnum secutum non fuisset, sed supponunt nullam aliam causam fuisse superventuram: alioqui eorum opinio est apertè falsa. Quia talis ita est causa damni in hoc casu, ut si ipse, vel alius similis non moveret, vel adjuvaret executorem, damnum non fieret: ergo verè est causa, sine qua non fieret damnum; nam causa sine qua non, est ea, quæ ita cooperatur, ut sine ipsâ vel simili superveniente non fieret effectus à causa executrice. Igitur jubens, consulens, adjuvans, &c. tenetur restituere, etiamsi non defuisset alius qui jussisset, consuluisset, adiuvisset, &c. Enimverò alium præveniendo in iniuria, contraxit obligationem quam ipse contraxisset; & alioqui qui damnum iniustè passus est ab aliis, non haberet ius exigendi restitutionem ob multitudinem hominum iniquorum.

Quare solùm controversia esse potest, quando executor absque illo consilio, mandato, laude, ministerio, auxilio, idem damnum illaturus fuisset, quamvis nulla alia similis causa fuisset superventura; quia nempe jam erat ex se ad id paratus, & promptus. Tunc etiam esse obligationem restituendi affirmant Cajet, Sot. Medina, Vasquez, Molina, quos refert, & sequitur de Lugo, asserens, hanc esse communem

nem sententiam inter recentiones, modò revera suo consilio, mandato, vel auxilio cooperetur de facto ad damnum: quia talis est verè causa damni, nam esse causam non est, quòd illâ deficiente effectus non fieret, sed quòd illâ etiam reipsa cooperetur ad damnum. Nec obstat, quòd executor iam ex se esset causa efficax damni; nam duæ causæ totales morales possunt concurrere ad eundem effectum, atque etiam duo motiva totalia, ita ut uno eorum deficiente effectus adhuc ex vi alterius fieret, v. g. si medicus eat in aliquem locum vocatus à duobus infirmis ad eos curandos, ita ut propter singulos seorsim iret, movetur quidem ab utroque, ita tamen, ut altero deficiente iret; tunc singula motiva verè concurrunt, & tamen altero deficiente effectus fieret. Unde quoties tuum consilium, vel auxilium verè movet, & influit, licèt eo deficiente idem damnum fieret, adhuc verè es causa damni, nam verè damnum adhuc oritur ex tuo consilio, &c. Cæterùm in dubio, an alter tuo consilio, &c. efficaciter motus fuerit ad damnum inferendum, nec ne, teneris restituere, vel totum, vel saltem pro quantitate dubii: quia in dubio nemo præsumitur malum sua sponte facturus; & quia possessio stat pro obligatione restituendi, cùm constet positam esse causam de se damni illativam, *vide dicta Q.* 11.

Sed quidsi executor consilio, aut aliâ simili causâ motus est tantùm ad damnum inferendum faciliùs, confidentiùs, vel citiùs?

Resp. Multi negant mandantem, consulentem teneri tunc restituere. Quia tum rem moraliter æstimando, non est causa efficax damni, & nihil interest ad damni illationem, an faciliùs, confidentiùs &c. illatum sit, si revera sublato consilio, &c. illatum verè fuisset ab executore jam ad id ultrò determinato; & tunc consulens, laudans, &c. non tam sunt causæ substantiæ damni, quàm modi vel circumstantiæ, qua mandatur executioni; ùt quòd fiat hoc modo, hoc instrumento, hoc tempore, &c. Ergo non tenentur substantiam damni rependere; & ita sentire dicunt S. Thom. in 4. dist. 15. q. 1. a. 5. ad 3. quæstiunc. ubi ait de consulente: *Non obligatur semper ad restitutionem, nisi in certis casibus, quando probabiliter credit, quòd consilium suum fuit efficax, & quod aliàs injusta ablatio commissa non fuisset.* & S. Antoninum 2. p. tit. 2. c. 1. §. 6. ubi dicit jubentem, & consulentem teneri de damno, *quod aliàs non fuisset factum*, supple seclusâ aliâ simili causâ.

Medina verò, Cajet. Sot. Molina, Vasquez, Reginal. & alii affirmant: quia adhuc talis est vera causa damni, nam est causa hujus individuæ actionis damnosæ, quæ hic, & nunc fit, & ad eam concurrit.

Porrò adhuc probabilius est teneri ad restitutio-

tutionem eum, qui fuit causa, ut damnum citiùs inferretur, tum ex l. 51. ff. ad leg. Aquil. ibi: *Si quis servo mortiferum vulnus inflixerit, eundémque alius ex intervallo ita percusserit, ut maturiùs interficeretur, quam ex priore vulnere moriturus fuerat, statuendum est utrumque eorum lege Aquiliâ teneri*: tum quia alioqui potuisset executor mutare voluntatem, vel impediri à damno inferendo: & sic damnum sine tuo consilio vel opera potuisset non exstitisse, & fortè non exstitisset; deinde es causa damni hìc, & nunc illati.

Q. 3. *An omnes cooperantes ad damnum tenentur singuli in solidum?*

Resp. I. Mandans, consulens, consentiens, laudans, vel receptans, &c. tenetur ad restitutionem totius damni, si causa fuit totius damni, partis verò, si solùm partis causa fuit. Nam quisque tenetur resarcire totum, & solum damnum, cujus causa iniusta fuit: & quando ad idem damnum concurrerunt, tunc singuli tenentur in solidum modo infra explicando.

Quoad participantes, cùm plures cooperantur ad idem damnum inferendum, sic ut singuli sint causa actionis iniustæ, seu conferant in actionem injustam; ut dum plures communi consilio, operâ, auxilio, domum, vineam, hortum spoliant, gregem abigunt, vel ædes incendunt, aut unus præbet aliis instrumenta, v. g. claves, arma, scalas, &c. tunc

singuli tenentur in solidum, id est, unusquisq; tenetur non solùm restituere pro sua parte, sed etiam resarcire totum damnum, si alii non restituant, vel quia nolunt, vel quia non possunt. Nam singuli in totum damnum influxerunt communi conspiratione, operâ, vel auxilio; & reipsa actio damnosa est communis omnibus: ideóque singuli sunt causa totius damni, & quidem totalis totalitate effectûs, cum totum damnum oriatur à singulis, licèt sint partialis causa partialitate causæ, ex l. 31. ff. *ad leg. Aquil.* ad obligationem autem in solidum satis est, quòd quilibet eorum sit causa, ex qua damnum illatum est, sive unus seorsim ad illud sufficeret, sive non: nam licèt posset unus per se ipsum seorsim damnum inferre; at reipsa hîc & nunc sine hoc tanquam socio alius damnum non infert, & sic uterque est causa damni in totum. Ita *Covar. Medin. Cajet. Sot. Molina, Lessius, Tannerus, &c.* Nec obstat quòd concurrant ad totum damnum solùm partialitate causalitatis: ideóque solùm partialiter damnum à singulis proveniat: nam hoc probat singulos teneri tantùm absolutè ad partem damni, hypotheticè verò ad totum, seu ex hypothesi, quòd alii non restituant, qui tamen suam partem teneantur rependere alteri pro se restituenti; cùm actio damnosa verè à singulis promanet.

Hæc autem obligatio in solidum ad totum magis adhuc constat respectu participantis, qui

qui ita concurrit ad damnum, ut sola ejus actio sufficeret ad illud creandum, licet non sola illud creaverit; quia ex modo, quo influit, totaliter ponit effectum, & est causa simpliciter illius. Ut si duo simul lethaliter vulnerent aliquem, singuli eum occidunt, quia singuli ponunt id, quod sufficit ad ejus mortem. *Ita De Lugo.* Item respectu causæ partialis, sine cujus causalitate, & cooperatione, quâvis aliâ causâ superâdditâ, effectus non fieret: nam tunc moraliter loquendo & inæstimatione prudenti singulæ ejusmodi causæ partiales æquivalent totalibus: nam licèt singulæ non possint ponere effectum, & damnum; possunt tamen illud impedire subtrahendo cooperationem, sine qua effectus non fiet. Ita *idem De Lugo, Vasquez.*

Quando verò plures sic damnum inferunt, ut singuli solùm faciant partem damni independenter à se mutuò, ita ut unus non moveat, nec incitet, nec adiuvet alium, ut cum plures per se separatim, sine communi consensu, conspiratione, & opera, damnum inferunt; tunc singuli non tenentur in solidum, sed solùm pro suâ parte, & independenter à se invicem: quia tunc unusquisque non est causa totius damni, sed solùm partis damni, quod per se intulit.

Resp. II. Causæ negativæ damni, seu non impedientes damnum alterius, scilicet mutus, non obstans, non manifestans, cum ex iusti-

tiâ

tiâ tenentur impedire, ex communi obligan- tur in defectum aliorum ad restitutionem in solidum: quia sunt causa iniusta totius damni post alios; nam causa permissiva damni contra debitum iustitiæ, est vera illius causa iniusta, cùm potuisset, & debuisset ex iustitia impedire, nec tamen impedivit, unde violavit ius, quod alter habebat, ut eius damnum impediret, quod proinde ei meritò imputatur.

Q. 4. *Quo ordine cooperantes tenentur ad restitutionem?*

Resp. Inter obligatos in solidum hic ordo ex communi Doctorum sententiâ, servandus est.

1. Loco, & ante omnes tenetur is, apud quem res aliena exstat in se: nam qui rem alienam in individuo habet, tenetur eam restituere ratione rei acceptæ, ideóque primariò; res enim aliena, quamdiu exstat in se, per se debetur Domino, sempérque clamat pro eo.

Quòd si res aliena jam non exstat in se, & is ad quem pervenit, consumpsit, aut alienavit eam mala fide, sciens aut saltem dubitans esse alienam; tunc adhuc ante omnes tenetur ejus pretium restituere; quia *Pro possessore habetur, qui dolo desiit possidere.* Reg. Jur. 36. in 6. & quia nova injuria, quam fecit alienando, vel consumendo, non liberat eum à restitutione primo loco facienda, perinde, ac si rem haberet. Alioqui ex iniquitate sua commodum

dum reportaret. Deinde cùm ex re aliena sciens, ac volens præ cæteris commodum perceperit, æquum est, ut præ cæteris restituere teneatur.

Si verò rem alienam habens eam consumpsit alienative bona fide, ignorans esse furtivam; is non tenetur restituere, nisi quantùm ex ea re factus est ditior, cùm fuerit possessor bonæ fidei. Ad hoc tamen primo loco tenetur, quia quoad hoc habet rem alienam in æquivalenti, & ex ea præ cæteris commodum percepit. Quare si alter damnum compenset, is, ad quem res furtiva pervenit, tenetur huic restituere rem, si adhuc exstet, vel ejus pretium, si mala fide consumpsit, vel quantum ex ea ditior factus est, si consumpsit bona fide: nam jus Domini translatum est in eum, qui damnum compensavit.

Secundo loco Mandans, seu jubens: quia est causa magis principalis; executor verò se habet ut ejus instrumentum: nam damnum non solùm jubentis motione, sed etiam nomine, & authoritate executori necessitatem quamdam moralem imprimente fit. Item qui fraude induxit, vel metu, aut vi coëgit, & cui alter non est ausus contradicere: nam injustè conjecit executorem in obligationem restituendi, eíque, & damnificato injuriam intulit: & sic debet executorem indemnem servare, ideóque priùs resarcire totum damnum

inde

inde secutum. Quare si ii restituerint, nihil tenetur executor eis rependere.

Eodem etiam, quo jubens loco, tenetur is, qui suo nomine damnum fieri rogavit, aut suasit; nam hoc ipso, quod rogavit, aut suasit suo nomine fieri, censetur in se totum onus restituendi suscepisse, & se habet instar mandantis. Præterea is, cujus nomine fit damnum, est causa principalis, quæ instar finis, & efficientis moralis movet cæteras: ergo ante cæteras tenetur. *Lessius.*

Tertio loco tenetur Executor, quia est causa principalis post mandantem, cæteri verò sunt causæ secundariæ: nam magis suo nomine influit in damnum, & illud immediatiùs attingit, quàm illæ aliæ causæ. Deinde quod hæ causæ faciunt, id faciunt ut quodam modo servientes executori. Si tamen plures inter se inito consilio communem inimicum impetant, & unus ex eis illum occidat, vel ejus domum incendat; omnes æqualiter restituere tenentur; quia omnium nomine damnum factum est, omnes sunt participantes.

Quarto loco, & in priorum defectum, cæteræ causæ positivæ, nempe consulens, consentiens, laudans, receptans, adjuvans, tenentur singulæ ad suam partem secundùm proportionem suæ cooperationis, & quidem æque primò ratione suæ cooperationis, sine ordine inter se. *Est communis.* quia una non est cooperata ad damnum mediante altera, & ut instru-

instrumentum alterius, vel alterius nomine, sed unaquæque per se in suo ordine: unde una non est magis, vel minùs principalis causa respectu alterius. Ergò si mandans, vel executor non restituat, omnes istæ causæ secundariæ tenentur pro rata restituere; majorem quidem portionem, quæ magis, minorem verò, quæ minùs cooperata est. Tenetur tamen quælibet totum restituere in defectum aliarum.

Si tamen executor nomine omnium damnum intulit, omnes simul tenentur primo loco: quia illorum causâ factum est, & consentiendo ut sic fieret, tacitè in se receperunt obligationem restituendi. Executor verò ùt executor tenetur tunc 2. loco, nisi sit etiam unus illorum quorum causâ factum est, tunc enim tenetur simul cum aliis.

Ultimo loco, post omnes causas istas positivas, & in earum defectum, tenentur causæ negativæ, seu non impedientes damnum contra debitum justitiæ. Tum quia causa negativa minùs, ac remotius ad damnum concurrit, quàm positiva: nam causa positiva reipsâ creat positivè physicè vel moraliter damnum: negativa verò solùm non impedit influxum positivæ. Tum quia negativa non tenetur ad restitutionem, nisi quia alius damnum intulit, nec resarcit: unde damnum passus non potest petere restitutionem à non impediente, nisi priùs probaverit sibi damnum illatum esse,

esse, nec compensatum: ergò priùs est alios non restituisse, quam causam negativam teneri ad restitutionem: ergò hæc tenetur solùm in defectum positivæ. Si tamen contingeret damnificatorem ex consideratione præteritæ negligentiæ superioris, vel custodis incitari ad damnificandum, tunc superior, vel custos non impediens non se haberet ùt causa merè negativa, sed simul ùt positiva; ideóque teneretur simul conferre in restitutionem cum causis positivis, & non post illas, ut notat De Lugo.

Porrò inter causas negativas non datur ordo, quia neutra est instrumentum alterius, aut magis præcipua; nisi tamen una teneretur magis immediatè impedire damnum.

Q. 5. *Quando plures sunt causæ æquè principales, vel æquè secundariæ, quæ videantur æqualiter contulisse ad totum damnum, ad quid singulæ tenentur?*

Resp. Tenentur æquas portiones conferre ad damni compensationem: nam cùm æquè principaliter cooperati sint ad totum damnum, æqualiter, & æquis partibus tenentur ad illius restitutionem. In defectum reliquorum quisque tenetur in solidum: quia quisque concurrit ad totum damnum, cùm sit causa totius actionis damnosæ; ergo in defectum sociorum tenetur totum damnum resarcire.

Q. 6.

Q. 6. *Si una causa restituerit, an aliæ obligantur?*

Resp. I. Si causa magis principalis totum restituat, cæteræ omnes liberantur ab onere restitutionis. *Est communis.* quia causæ minùs principales tenentur solùm restituere in defectum causæ magis principalis, & primariò obligatæ: ergo hac restituente aliæ sunt liberæ, nec tenentur ei quidquam rependere. Si verò causa secundaria restituerit, causa magis principalis, & primariò obligata tenetur ei totum rependere. *Ita communis.* quia causa minùs principalis solvendo acquisivit jus, quod creditor habebat exigendi solutionem à causa principaliori, quæ primariò tenebatur; nec par est, ut sit pejoris conditionis, ex eo quòd solverit id, quod altera primariò tenebatur solvere, & qua solvente nihil deberet: sicque ejus negotium utiliter gesserit, ex L. 43. ff. *de Negot. gestis.* Præterea alioqui debitor principalis melioris conditionis esset ob suam iniquitatem, quâ restituere noluit id quod immediatè debebat, & non in defectum aliorum.

Hinc 1. si mandans restituerit, aliæ omnes causæ sunt liberæ; nam sunt minùs principales. Executori verò restituenti solus mandans tenetur ei totum rependere. 2. Si alia causa secundaria restituerit, jubens, & in ejus defectum exeques tenetur ei totum reddere; cùm executor sit causa magis principalis post jubentem. 3. Si causa positiva restituerit, li-

bera est causa negativa; cùm hæc teneatur solùm in defectum illius. Econtra si causa negativa restituerit, tenentur causæ positivæ secundùm suum ordinem ei totum solutum restituere. 4. Si creditor remittat causæ magis principali, ùt jubenti, vel executori, aliæ sunt liberæ: quia cùm remissio extinguat debitum, debitor principalis liber est: ergo & ii qui solùm in ejus defectum tenebantur, sunt liberi, perinde, ac si causa principalis restituisset. Si verò creditor condonet uni causæ minùs principali, tenetur adhuc restituere causa magis principalis: quia solùm remittitur obligatio causæ secundariæ, non causæ principalis, quæ per se tenetur independenter à minùs principali. Neque etiam liberantur aliæ, quæ in eodem gradu cum ipsa debent, quia solùm portio alterius, non harum, condonatur: aliæ tamen jam non tenebuntur solvere portionem illius, cui remissio facta est.

Resp. II. Si una ex causis æqualiter obligatis totum restituerit, aliæ in defectum causæ priori loco obligatæ tenentur singulæ pro sua portione ei rependere. *Ita communis.* Quia aliàs non servaretur æqualitas inter cooperatores illos, cum singuli æqualiter teneantur pro rata: & quia jus, quod habebat Dominus exigendi à singulis partem, translatum est in eum, qui priùs totum solvit: neque enim pro sociis solvit, ut essent liberi à restitutione; sed quia, illis nolentibus vel non valentibus restituere, tenebatur Domino restitutionem integram

gram procurare: & sic habet jus repetendi ab illis, quod pro illis Domino solvit, & quod ipsi dare debuissent. Neque enim alii sunt melioris conditionis, quia non fecerunt id, ad quod tenebantur; nec ille debet esse pejoris, quia prior solvit id, ad quod alii tenebantur, & sic negotium ipsorum utiliter gessit. Quod verum est, quamvis alios induxerit; nam non fecit eis injuriam; quia scientes, & volentes induxit sine vi, vel fraude, neque mandavit, aut coëgit, neque suasit, ut in sui gratiam agerent, sed ob communem utilitatem, vel propriam cujusque: unde non censetur totum onus restitutionis in se suscepisse.

Quod si unus ex æqualiter obligatis nollet, aut non posset suam portionem restituere, cæteri tenentur hanc partem ferre, & æqualiter se dividere, v. g. Si tres teneantur æqualiter ad restituendum triginta aureos, & unus illos persolvat, eò quòd alii duo nolint, aut nequeant suas portiones restituere; postea verò alter eorum duorum velit restituere, hic tenetur priori ultrà decem restituere quinque tanquam dimidium portionis, ad quam tenetur tertius, qui non vult, vel non potest restituere: nam tenetur, æqualiter cum eo, qui prius totum solvit, subire onus pro eodem tertio, cùm sit æquè concausa damni.

Q. 7. *Quandonam in particulari singulæ causæ cooperantes ad damnum, tenentur ad restitutionem?*

Resp. Ad singula seorsim totidem paragraphis.

§. I.

De Mandante.

Resp. I. IS cujus mandato, sive expresso, sive tacito, alter motus fuit ad damnum inferendum, *ex communi* tenetur primariò ad restitutionem. Quia talis est causa præcipua damni: nam ejus nomine, ac authoritate fit damnum; & mandans, seu jubens necessitatem quamdam moralem executori imprimit, qui censetur esse solùm ejus instrumentum, *cùm is committat verè, cujus authoritate, vel mandato delictum committi probatur*, cap. 6. *de Sent. excom.* Imò tenetur resarcire non solùm damnum, quod præcepit, sed etiam, quod ex mandato inde præter ejus intentionem secutum est, si res præcepta fuerit periculosa: quia tunc mandans censetur causa culpabilis talis damni, aut saltem dedisse suâ culpâ occasionem tali damno, ex cap. ult. *de Homic. in 6.* ibi. *Is qui mandat aliquem verberari, licèt expresse inhibeat ne occidatur ullatenus, vel membro aliquo mutiletur, irregularis efficitur, si mandatarius fines mandati excedens mutilet, vel occidat, cùm mandando in culpâ fuerit, & hoc evenire posse debuerit cogitare.*

Dixi, *tacito* ut si quis famulo vel filio aut alteri qui ipsius imperio moveatur, dicat: vindictam ex tali opto, aut vellem ut tali inferretur tale damnum, L. 1. ff. *mandat.*

Resp. II. Ex communi si jubens ante damnum

num illatum mandatum revocet, idque mandatario innoteſcat, non tenetur reſtituere damnum poſtea illatum: quia jam non cenſetur cauſa damni, cùm illud non proveniat ex mandato; tunc enim alter non agit ex vi mandati, nec mandantis nomine, ſed ſuo nomine & motu. Secùs, ſi revocatio mandati ante damnum non innoteſcat; quia tunc ex vi mandati damnum infertur. Tenetur etiam mandans ad reſtitutionem licèt mandatum revocaverit, ſi non impedierit ſubditum à damno inferendo; tunc enim tenetur ùt non obſtans.

Reſp. III. Si ſcias alterum paratum eſſe nomine tuo damnum inferre, nec impedias, cum poſſis, cohibendo, vel ſignificando te nullatenùs id velle, teneris reſtituere: quia cenſeris mandâſſe ſaltem tacitè, aut certè taciturnitas tua cenſetur conſenſus, & approbatio. Deinde quiſque tenetur ex juſtitia impedire, ne nomine ipſius, & tanquam aliquid ſibi gratum damnum proximo injuſtè inferatur.

Sed an qui ratum habet damnum ſuo nomine factum, tenetur reſtituere?

Reſp. Neg. Si neque expreſsè, neque tacitè mandaverit. *Eſt communis.* quia talis nullatenùs eſt cauſa damni: nam id quod poſterius eſt tempore, non poteſt eſſe efficiens cauſa effectûs præcedentis. Hæc autem Reg. 10. Jur. in 6. *Ratihabitionem retrotrahi, & mandato non eſt dubium comparari.* intelligi debet præ-

sertim de contractibus, qui alterius nescientis nomine celebrati, & à consensu ejus pendentes subsequente ratificatione confirmantur. Ratihabitio comparatur etiam mandato quoad culpam, & pœnas in jure expressas, non autem quoad obligationem restituendi, nisi ea sit causa efficax, cur damnum inferatur, vel illatum non resarciatur.

§. II.

De Consulente.

Resp. I. COnsulens dicitur is, qui consilio, vel precibus, promissis, suggestione motivi, vel ostensione viæ nocendi induxit alium ad damnum inferendum. *Ex communi* tenetur restituere; quia est causa moralis, & injusta damni. Hinc Innoc. XI. damnavit hanc propos. *Qui alium movet, aut inducit ad inferendum grave damnum tertio, non tenetur ad restitutionem istius damni illati.* Quòd si sint plures consulentes, singuli tenentur ex æquo: nam omnes in damnum æquè influunt, cùm omnium consilio alter motus sit ad damnum creandum. Idem dic de pluribus jubentibus.

Resp. II. Si consulens ante damnum illatum revocet consilium, *ex communi* tenetur adhuc resarcire damnum postea secutum, si consilium consistebat in ostensione utilitatis, vel delectationis inde percipiendæ, vel modi exequendi: quia tunc adhuc meritò censetur causa

causa damni, cùm sit culpabilis causa motionis impressæ, ex qua damnum oritur, & quæ non tollitur revocatione; nam hac non obstante consilium semper remanet in motivo suggesto, vel viâ nocendi ostensâ: quemadmodum si ignem injeceris in res alienas, quæ postea incendio consumantur, teneris restituere quantumcumque postea coneris extinguere ignem. Ex quo patet disparitas inter revocationem talis consilii, & mandati: nam revocatio talis consilii non tollit omnem rationem agendi à consulente propositam, nec proinde motionem inde ortam: at revocatio mandati tollit omnem rationem agendi à mandante propositam, ac proinde omnem motionem ab ipso procedentem, cùm mandatarius non agat nisi nomine mandantis, nec impellatur ad agendum, nisi ut ei obsequatur: hinc si mandans mandato suasionem addiderit, tenetur ratione consilii cum mandato conjuncti restituere damnum post revocationem illatum.

Quòd si consilium consistebat in falsa doctrina, v. g. quòd talis contractus esset licitus, qui tamen illicitus est, & consulens ante executionem illud revocaverit aperiendo illius falsitatem, *ex communi* non tenetur restituere: quia tunc efficaciter tollit causam damni inferendi, & motionem à se impressam. Item qui precibus, blanditiis, vel promissis ad damnificandum induxit, & ante damnificationem ostendit sibi displicere, propositum mutâsse,

& promissa revocare, non tenetur restituere; quia non est causa moralis damni postea illati; nam tollit penitùs omnem rationem agendi à se propositam, & motionem à se impressam.

Resp. III. Qui minus malum consulit ad majus avertendum, non tenetur ad restitutionem, si consulit ut minus damnum eidem inferatur, cui inferendum erat majus: quia per hoc consilium nullum damnum alteri infert; imò majus impediendo, utiliter rem eius gerit, & tunc propriè non consulit damnum, sed potiùs imminutionem damni. At tenetur, si parato maius damnum inferre Paulo, consulat ut minus damnum potius inferat Petro, cui non statuerat inferre: quia consilio suo est causa iniusta damni Petro illati, & iniuriam infert Petro, nam quivis innocens habet ius, ne sibi inferatur damnum, etiam ad avertendum maius alterius. Et verò Petrus tam habet ius, ut servetur illæsus à minori illo damno, quàm Paulus, ut servetur illæsus à maiori. Excipe nisi damnum Petri sit tam leve, ut teneatur ex charitate illud pati ad impediendum maius alterius pauperis; quia tunc non est rationabiliter invitus.

§. III.

De Consentiente.

Resp. COnsentiens, quo nomine intelligitur etiam approbans, favens, suffragium ferens, tenetur ad restitutionem, quando

quando per consensum, approbationem, favorem, suffragium, auctoritatem influit in actionem damnosam: nam qui hanc influit, est causa damni ex ea secuti. Influere autem censetur, quando ab ejus consensu, favore, approbatione, vel suffragio oritur.

Hinc qui suffragium injustum tulit ad damnificandum, ad sententiam, aut legem injustam, ad eligendum indignum in aliquod munus, vel Beneficium, tenetur de damno. 1. Si suffragium dedit, antequam essent sufficientia ad id suffragia, nihil obstante, quòd tametsi non suffragatus fuisset, idem damnum ab aliis factum fuisset. *Ita commun.* quia revera fuit cum aliis causa injusta damni; nam sine illo, aut alia simili causa superventura non fieret damnum. 2. Si ignoret esse sufficientem numerum suffragiorum; nam voluit esse causa damni per iniuriam. 3. Quamvis non dederit; nisi post suffragia sufficientia, si poterat adducere priores suffragatores ad revocanda sua suffragia iniusta: nam tunc ex officio ad id obligatur, admonendo, quæ sui erant officii, & recusando suum suffragium: & sic tunc tenetur de damno secuto, saltem tanquam mutus, vel non obstans. Imò tenetur etiam ùt causa positiva, si suffragia sint revocabilia, ut cùm publicè feruntur in consilio: quia tunc damnum non est efficaciter illatum ante ultimum suffragium, nam pendet non solùm ex primâ prolatione suffragiorum sufficientium,

sed etiam ex perseverentia in illis, quatenùs postea non revocantur. Quare quamdiù suffragium revocari potest, nondum est efficaciter positum ad creandum damnum; ac proinde, qui dat ultimum suffragium simul positivè cum aliis concurrit ad damnum, perinde, ac si omnes simul suffragia irrevocabilia dedissent. Ita *De Lugo*.

Quod si maior pars iniquum suffragium ante te irrevocabiliter dedisset, ita ut nequeas impedire damnum, dissentiendo, & resistendo; peccas contra iustitiam suffragando, cùm consentias iniustitiæ; sed iuxta multos non teneris resarcire damnum: hánc que esse communem sententiam asserit Layman; quia non fuisti causa illius efficax, cùm iam antea irrevocabiliter illatum fuerit. Juxta alios teneris, quia etiam postremorum suffragatorum ùt consentientium nomine damnum executioni mandatur.

§. IV.

De Palpone, seu adulatore, & laudatore.

Resp. QUi adulatione, laudatione, vituperatione alterum ad damnum creandum inducit, v. g. ad vindictam, iniuriam patrandam, laudando facinus, vel exprobrando ignaviam ob omissionem vindictæ, vel criminis, tenetur ad restitutionem, si alter ex tali laude, vel exprobratione motus sit ad damnum infe-

inferendum: quia est causa moralis damni, nam se habet instar consulentis, proponendo laudem, vel ignominiæ vitationem ex facinore secuturam, velut motivum agendi.

§. V.

De Receptatore.

Resp. AD restitutionem tenetur, qui recursum, securitatem, & fiduciam alteri præbet ad damnum inferendum, vel ad non resarciendum illatum. Ut si recipiat domi damnificatorem, & non alios passim; si rem furtivam custodiat, ut furi servet; si ipsum furem, vel ejus instrumenta occultet, ita ut hinc incitetur ad damnificandum. Item caupo, vel alius recipiens aliquem consumentem bona aliena, ùt filiumfamilias impendentem bona parentum. Nam tales revera cooperantur damno, quippe sine illis, aut aliâ simili causâ hoc damnum non fieret, ex l. 3. ff. de incendio. *Non tantùm qui rapuit, verum is quoque qui recepit, ex causis supradictis tenetur: quia receptores non minùs delinquunt quàm aggressores.*

Qui verò furem, dum à lictoribus quæritur, occultat solùm, ut ejus vitam conservet, non censetur ei cooperari, quamvis fur fortè è periculo elapsus, aliquando damnum aliis sit illaturus: nam damnum illud est merè casuale respectu occultantis, & præter ejus intentionem; illa enim actio per se solùm ordinatur

ad

ad eripiendum miserum hominem ex præsenti periculo vitæ, vel pœnæ corporalis: secùs, si furem ita occultaret, ut spem refugii imposterum daret, qua fur fidens furta continuaret.

§. VI.

De Participante.

Resp. DUpliciter quis participans dicitur 1. qui solùm particeps est prædæ; & hic tenetur restituere tantùm partem, quæ ei obvenit; nam quo ad illam duntaxat fecit injuriam Domino, rem ejus injustè accipiendo. 2. Qui particeps est actionis damnosæ, præbendo auxilium, operam, instrumentum, adjuvando ad executionem, vel explorando; & hîc tenetur resarcire damnum pro rata, imò totum, si alii non restituant suas partes: nam est causa injusta actionis damnosæ, ideóque totius damni ex ea orti. L. 21. ff. *de Furtis* & caput. 6. *de Homic.* Sic tenentur, qui scalas apponit, vel eas sustinet fure ascendente, qui excubias agit, qui furem comitatur defendendi causâ, qui ad confringendum, & asportandum adjuvat, &c. Nec refert, quòd te non juvante, damnum nihilominus factum fuisset; nam eo ipso, quòd adjuvisti, fuisti concausa damni, quod reverâ sine te non est factum; quare participans non solum peccat mortaliter, juxta illud Prov. 29. *qui cum fure participat, odit animam suam*, sed etiam tenetur ad restitutionem.

§. VII.

§. VII.

De Causis Negativis.

Resp. I. EX *communi* negativè cooperantes ad damnum, sunt ii, qui non impediunt damnum, cùm impedire rationabiliter possunt, & tenentur ex Justitia. Tenentur autem ex Justitia, qui tenentur ratione officii, muneris, vel contractûs; ut Superior, Princeps, Dux belli, Magistratus, bonorum Administrator, Pater, Tutor, Curator, famuli, custodes pecorum, agrorum, &c. & alii stipendio conducti. Non impeditur autem damnum tripliciter. 1. Tacendo, id est, non reprehendendo, non dissuadendo, non prohibendo, non clamando, &c. 2. Non obstando, id est omittendo subsidium, custodiam, opem vel operam ad impediendum damnum. 3. Non manifestando damnificatorem Domino, sive ante, ne fiat, sive post damnum factum, ut resarciatur, aut etiam non monendo ipsum damnificatorem de obligatione restituendi.

Itaque ex *communi sententia*, qui tenentur ex officio, vel contractu, aut quasi contractu impedire damnum alterius, si negligant impedire, peccant contra Justitiam, & tenentur illud resarcire; quia censentur causa moralis, & iniusta damni: nam hoc ipso, quod tenentur ex officio, vel contractu impedire damnum alterius, hic habet Jus, ut damnum eius impediant; ac proinde si negligant impedire, fa-

ciunt

ciunt ei iniuriam damnosam. Et verò alter damnum patitur ob omissionem operæ ex Justitia debitæ ad illud impediendum, ideóque ob iniustitiam illorum: nam si hi fecissent id ad quod ex Justitia tenebantur; alter non pateretur damnum, quod proinde illis meritò imputatur.

Hinc ad restitutionem tenentur Principes, & Magistratus, & belli Duces, si non impediant latrocinia, & iniurias subditorum: nam ex Justitia tenentur conservare jura, & bona subditorum: reditus enim, quos habent, sunt stipendia ad hoc instituta: idem dic de Judice & Canonico, qui sine justâ causâ absunt, dum prævident aliquid iniquum esse gerendum, nam ex officio illud impedire, & contradicere tenentur.

Resp. II. Qui solùm ex charitate tenetur impedire damnum alterius, si non impediat, cùm sine magno incommodo potest, peccat quidem contra charitatem; sed *ex communi* non tenetur ad restitutionem: quia non peccavit contra Justitiam; nec censetur causa iniusta damni, cùm alter non habeat Jus, ut damnum eius impediat. Secùs, si quis positivè conferat ad damnum proximi; is enim teneretur de damno, nam quilibet habet Jus, ne quivis alter ad damnum eius positivè cooperetur, cùm habeat Jus, ne ei inferatur damnum, sine iusta causa, & auctoritate.

Hinc ad restitutionem tenetur 1. Qui à fure pecu-

pecuniam accipit, ne clamet, ne indicet, vel id promisit gratis, quamvis damnum ex sola charitate impedire teneatur: quia hoc promisso furem animosiorem, ac securiorem reddit, & sic positivè concurrit ad damnum. 2. Qui obligatum ex officio ad clamandum, vel impediendum, quovis modo impedit: nam iniustè impedit usum Juris, quod habet tertius, ut is clamet. 3. Qui clamare, vel obstare volentem, licet ad id ex Justitia non obligatum, impedit per vim, vel dolum; nam quisque habet Jus, ne quis eius defensionem, & bonum impediat per vim, vel dolum, aliámve viam iniustam.

Sed ad quid tenentur Custodes agrorum, vinearum, sylvarum, si non impediant damnum, vel non manifestent damnificatores, ut resarciatur?

Resp. Peccant contra Justitiam, & Religionem: quia agunt contra officium vel pactum, & Juramentum; tenentúrque resarcire totum damnum. *Est communis.* nam ex officio, vel pacto tenentur suâ custodiâ, & delatione Dominum loci illæsum servare.

An autem teneantur restituere mulctas, quas Domini acciperent ex delationibus, si non deferant? Multi negant; quia, hi custodes constituuntur, non ut Domini locupletentur ex lucro pœnarum; sed ut custodiant rem commissam, & impediant damnum; nec

tenen-

tenentur deferre ad hoc, ut Dominus habeat mulctas, sed solùm ut non patiatur damnum. Alii probabiliùs affirmant; quia videntur constitui tum ut impediant damna, tum etiam ut deferant damnificatores, præsertim cùm id expediat ad avertenda multa damna, quæ aliàs fierent sublato metu mulctarum: unde non deferendo peccant contra officium, & contractum, vel quasi contractum; sícque tenentur restituere mulctas pecuniarias, quas perciperent Domini ex delatione sibi Jure debita.

CAPUT V.

De Circumstantiis Restitutionis, & ordine in ea servando.

Q. 1. *CUinam res debet restitui?*

Resp. CEi, à quo accepta, vel ablata fuit, modo sit Dominus rei, vel habeat Jus eam detinendi, vel custodiendi, administrandi, &c. vel ea utendi &c. Qualis est conductor, commodatarus, depositarius, & similes: quia illi fieret iniuria, cùm habeat Jus rem possidendi, vel detinendi, custodiendi, eâ utendi, &c. Res autem aliena ablata furi, restitui debet non furi, sed Domino: quia fur non habet Jus eam possidendi, sed Dominus; admonito tamen fure, ne perseveret in peccato, putans se teneri restituere, vel ne iterum restituat cum suo damno.

Quòd

Quòd si is, cui restitutio facienda est, mortuus sit, fieri debet hæredibus ejus; quia hi succedunt in omnia jura defuncti. l. 62. ff. *de Reg. Jur.* & l. 37. ff. *de Acquir. vel omit. hæred.* ibi: *Hæres in omne Jus mortui, non tantùm singularum rerum dominium succedit.* Si autem post diligentem inquisitionem hæredes cognosci nequeant, debet restitutio fieri pauperibus, juxta dicta de bonis, ac debitis incertis.

Q. 2. *Quo tempore fieri debet restitutio?*

Resp. Statim, quantùm moraliter fieri potest. *Est communis.* nam præceptum restitutionis est primariò negativum, prohibet enim detentionem rei alienæ, vel alteri debitæ invito rationabiliter Domino, & sic obligat semper, & pro semper. Solutio verò debitorum ex contractu fieri debet tempore, de quo inter contrahentes expressè, vel tacitè conventum fuit: eo transacto, si debitor sine justa causa non solvat, iniuriam creditori infert, & tenetur compensare totum damnum hinc obveniens, etiamsi creditor solutionem non exigat, ex l. 12. *Cod. de contrah. stipul.* nam creditor habet Jus accipiendi tunc solutionem: & ipsum tempus præfinitum pro creditore interpellat. c. ult. *de Locat.* si tamen debitor paratus sit tempore constituto solvere, sed creditor vel absens sit nullo procuratore relicto, vel præsens recipere nolit, tunc debitor non tenetur de damno postea eveniente, nec de pœna statuta.

Quòd si nullum tempus solutioni debitorum ex contractu expressè, aut tacitè præfinitum sit; tunc debitor non ante censetur esse in mora culpabili, nec tenetur de damno, quàm creditor debitum congruo tempore exegerit. Ita communiter per sensum contrarium, ex l. cit. quia tunc creditor sciens, & valens petere, censetur dilationem concedere non petendo, modo non omittat petere ex metu, vel oblivione.

Porrò licet debitori anticipatè solvere debita, si terminus fuerit præfinitus in ejus favorem, ùt in mùtuo, & commodato: quia quisque potest jure suo cedere; & quia tunc terminus non est appositus, ne solutio anticipatè fiat, sed ne ultra differatur. Secus, si terminus fuit appositus in favorem creditoris: nam fieret injuria creditori habenti Jus, ne sibi fiat solutio ante præfinitum tempus, ex l. 15. ff. *de annuis legat.*

Q. 3. *In quo loco, & cujus impensis fieri debet restitutio?*

Resp. 1. Si debitum ortum sit ex injuria, nempe ex injusta acceptione, detentione, vel damnificatione culpabili, restitutio fieri debet impensis debitoris, & in eo loco, ubi Dominus rem suam possessurus erat, si ablata, vel destructa non fuisset. *Ita commun.* quia restitutio ob injuriam ita fieri debet, ut Dominus in eum statum restituatur, in quo fuisset, si nulla

nullà injuriâ illata fuisset, & omnino indemnis servetur: alioqui non reponeretur æqualitas, nec integrè tolleretur injuria. Quare si Dominus aliò migravit, & rem suam secùm translaturus erat, si habuisset; restitutio ei debet fieri ubi nunc degit impensis debitoris, deductis sumptibus, quos in ea re secum asportanda facturus fuisset. Nec excusatur debitor, etiamsi omnibus spectatis damnum, quod ex sumptibus, vel aliunde patietur, sit duplo majus illo, quod Dominus pateretur, si ei non restitueret, spectata, paupertate, & necessitate utriusque. Ut si debeat centum ex delicto, nec possint reddi nisi adhuc alia centum impendendo: quia magis æquum est, ut delinquens patiatur damnum illud, & amittat centum ex bonis suis, quàm quòd creditor innocens cogatur idem damnum pati; nam in pari damno melior est conditio innocentis, seu injuriam passi, quàm nocentis, qui sibi imputare debet damnum illud, cùm sit ejus causa per injuriam. *Vasquez, De Lugo, &c.* Si tamen restituere non posset, nisi faciendo impensas duplo longè majores, quàm res valeat, potest differre restitutionem, donec illam absque tanto suo detrimento facere queat, vel monere creditorem, ut significet quid de re illa fieri velit. Quòd si monere nequeat, & prudenter judicet nunquam aliter posse fieri restitutionem, juxta multos potest, ac debet restituere ejus consanguineis, vel pauperibus;

quia creditor non est tunc rationabiliter invitus; & alioqui magna esset inæqualitas, si debitor restituere deberet cum quibuscúmque sumptibus. Quisque tamen tenetur causam damni à se injustè positam tollere, & damna injustè illata restituere cum suo damno æquali, atque etiam saltem paulò majore: nam justum non est, ut innocens damnum injustè sustineat, ne is, qui illud injustè tulit, æquale, aut paulò majus damnum patiatur in illo impediendo, & resarciendo.

Resp. II. Quæ debentur ex re accepta bona fide extra contractum, restitui debent in loco, ubi habentur; nec debitor tenetur ea impensis suis mittere Domino, sed impensis Domini. *Ita omnes;* quia possessor bonæ fidei non tenetur cum suo damno Dominum in pristinum statum restituere, cùm eum per injuriam non deturbaverit. Igitur debet solùm repræsentare rem ubi illam habet, & custodire, monito interea Domino, ut significet, quo pacto velit rem sibi suis sumptibus remitti. Imò ipse Dominus tenetur non solùm ad impensas rei remittendæ, sed etiam custodiendæ necessarias, L. 2. ff. *de Negot. gest.*

Resp. III. Quæ debentur ex contractu, in quo res eadem numero restituenda est, si in alterius tantùm partis utilitatem accepta sint, debent ejus impensis restitui, nisi justâ pactione aliter conventum sit: quia æquum non est, ut res ex contractu debita restituatur impensis illius

illius, cujus commodum in eo quæsitum non est, nec ut quis damnum ex Beneficio collato pati debeat. Econtra par est, ut qui sentit commodum, sentiat & onus *Reg. Jur.* 55. in 6.

Resp. IV. Quæ debentur ex contractu restituui debent ex natura contractûs in eo loco, ubi res accepta fuit. *Ita multi.* quia nullus locus magis justitiæ congruit; & æquitas postulat, ut sicut res eadem accepta, vel alia æquivalens, quæ loco acceptæ substituitur, restituenda est, ita etiam restituatur in eodem loco, ubi accepta fuit, cùm restitutio sit repositio rei in pristino statu. Hinc ex natura contractûs teneris reddere mutuum, depositum, rem locatam, in loco ubi accepisti, non alibi nisi impensis alterius. Item ex natura contractûs debes solvere pretium rei emptæ, vel locatæ in loco, ubi res traditur, pro qua solvendum est. Nam in quocunque alio solutio fiat, deficere potest æqualitas contractûs: hæc enim desumitur ex æqualitate dati, & accepti, quæ dependet multum à loco, in quo datur, & accipitur: quia valor rei, vel usus illius, & æstimabilitas pretii, ac pecuniæ variatur ex varietate loci. *De Lugo.* Possunt tamen contrahentes de alio loco pacisci, modo hoc onus justa mercede compensetur, ut servetur æqualitas. Et tunc ibi restitui debet: nam pacta justa obligant, & contractus ex conventione legem accipiunt, ex *Reg. Jur.* 85. *in* 6.

Resp. V. Quæ debentur ex donatione, legato, testamento, tradi debent in loco ubi erant, cum donarentur (nisi aliud in ipsa dispositione expressum sit) & impensis ejus, cui donata sunt. *Ita omnes.* nam qui rem gratis dat, vel legat, non intendit se ad amplius obligare. Si tamen hæres eam alio transferret, teneretur suo sumptu illam remittere in locum ubi erat prius. *Ita Lessius.*

Q. 4. *Cujus periculo fieri debet restitutio?*

Resp. I. Restitutio faciendâ ratione injuriæ, fit periculo debitoris. *Est communis.* quia ratione injuriæ tenetur Dominum prorsùs indemnem servare, & sic debet subire omne damnum, ac periculum: Dominus enim nullum debet pati damnum ex injuria sibi illata. Et quia *culpa præcedente casus etiam fortuitus imputatur.* c. ult. *de Depos.*

Hinc *ex communi*, si debitor adhibitâ maximâ diligentiâ rem nuntio, quem putat fidelem, vel Confessario tradat restituendam Domino, & hi sive culpatè, sive inculpatè rem Domino non reddant; tenetur iterùm ad idem restituendum, donec reipsa Dominus accipiat. Quòd si pluries idem restituere tenetur, id fit per accidens, & sibi imputare debet, nam *Damnum quod quis suâ culpâ sentit, sibi debet, non aliis imputare.* Reg. Jur. 86. in 6.

Restitutio autem rei alienæ in individuo facienda à possessore bonæ fidei, fit periculo Domini, modò possessor eam remiserit per homi-

hominem, quem prudenter judicabat esse redditurum, ex L. 20. ff. *Commodat.* quia secluſis, culpâ, morâ, & pacto, res perit Domino. Hinc reſtitutio rei commodatæ, locatæ, depoſitæ, fit periculo Domini, ſi nulla interveniat culpa reſtituentis.

Reſp. II. Ex communi, ſolutio debitorum ex contractu facienda ex bonis debitoris, ejus periculo fit, ita ut ſi pecunia eorum ſolutioni deſtinata ſurripiatur, vel ab eo, cui reſtituendam commiſit, amittatur, aut retineatur, ipſe teneatur aliam dare creditori: quia res perit Domino, & es Dominus pecuniæ tuæ, donec creditori tradatur; tunc enim ſolùm à te in illum transfertur dominium. Niſi tamen creditor miſerit, vel deſignaverit hominem certum, cui pecuniam committas; hic enim accipit loco creditoris, ſive creditor cenſetur accepiſſe per deſignatum. Quare ſi hic pecuniam amittat, vel retineat, damnum eſt creditoris, non tuum, l. 39. & 49. ff. *de Solut.*

Q. 5. *Quo ordine reſtituendum eſt?*

Not. Quando bona debitoris in ſolutionem omnibus creditoribus ſufficiunt, non eſt opus ullo ordine, cùm omnibus ſatisfaciendum ſit.

Reſp. I. Ex communi, quando res aliena extat in ſe, reſtitui debet Domino, nec poteſt aliis in ſolutionem dari: quia debitor debet ſolvere ex bonis propriis, non alienis: nam rei dominium nequit transferri ab eo, qui il-

tud non habet. Unde si ignoretur Dominus rei in se extantis, commodatæ, depositæ, ablatæ, &c. vel ejus hæres, hæc impendi debet in pauperes, vel alia pia opera juxta dicta.

Res autem credito vendita extans apud debitorem non videtur reddi debere venditori præ aliis creditoribus, si is aliunde non habeat jus prælationis. Ita multi præsertim Juris periti, qui apud Covarruviam afferunt, hanc esse communem: quia res vendita non est amplius venditoris, secutâ traditione, & habitâ fide de pretio ejus; nam tunc translatum est ejus dominium; neque manet illi obnoxia jure hypothecæ: nulla enim inducitur hypotheca, nisi vel ex conventione, vel jure positivo, & nulla ex hoc utroque capite reperitur inducta. Et verò si illa res ab emptore alteri revendita esset, hic haberet dominium in eam omnino liberum.

Resp. II. Ex bonis debitoris 1. Prius solvi debent impensæ pro funere debitoris; l. Penult. ff. *de Religios. & sumpt. funeris.* item pro curatione ejus.

2. Ex communi, prius solvenda sunt debita certa, id est quorum cognoscitur creditor, quàm incerta, id est quorum creditor ignoratur. Tum quia creditor incertus, cùm nequeat per se immediatè recipere rem debitam, non est rationabiliter invitus, ut ipsi præferatur creditor certus, qui immediatè damnum pateretur ex omissione restitutionis, quippe

habet

habet jus immediatum, ac determinatum exigendi solutionem, quod pauperes, aut aliæ causæ piæ, non habent circa debita incerta; cùm ista possunt in hos, vel illos usus pios impendi: tum maximè quia in hoc creditor incertus consentire meritò præsumitur, cùm sit opus pium, ac Deo gratum subvenire debitori indigenti, & gravato ære alieno, ut possit se liberare à creditoribus certis eum prementibus, remanente onere postea debita incerta solvendi pauperibus, cùm facultas aderit.

3. *Ex cummuni*, debita ex titulo oneroso prius solvi debent, quàm debita ex titulo gratuito, v g liberali promissione, vel lagato, ex l. 19. ff. *de Re judic.* ibi. *Qui ex causâ donationis convenitur, in quantum facere potest, condemnatur, & quidem is solus deducto ære alieno*, quia in pacto gratuito, & legatis subintelligitur conditio, *Si absque tertii damno fieri possit: nisi status rerum mutetur.* Deinde nemo censetur se ex sola sua liberalitate velle obligare in casu, quo ad egestatem redigeretur, nec æquitas id patitur. Hinc debita defuncti solvi debent ante omnia legata, etiam pia. Idem dic de votis, quia Deus non acceptat illa cum detrimento tertii. Vota tamen solvenda sunt ante legata: quia vota obligant defunctum, non legata, quæ supponunt solutionem aliorum debitorum contractorum.

4. Solvendum est creditoribus hypothecam habentibus ante alios, qui non habent, l. 19. Cod. *Qui pot. in pig.* nam bona sunt speciali-

cialiter obligata solutioni hypothecariorum, qui proinde jus speciale habent, ut ex iis solutionem recipiant præ aliis.

5. Inter creditores hypothecarios priùs solvendum est iis, qui priores sunt tempore, juxta Reg. Jur 54. in 6. *Qui prior est tempore, potior est jure.* nam obligatio posterior non potest tollere jus alteri jam acquisitum. Unde in ea intelligitur hæc conditio, *si sine damno prioris creditoris poterit ex eadem re cæteris satisfieri.* Sunt tamen aliqui casus, in quibus posterior tempore præfertur priori hypothecario. 1. Si pecuniam mutuavit ad conservationem, vel refectionem rei, quæ alteri obligata erat, l. 5. ff. *Qui potiores in pig.* nam huic damnum non infertur, cùm sine hac mutuatione res hypothecata periisset, vel deterior facta fuisset. 2. Si mutuavit tibi, v. g. centum, ut satisfaceres pro mercium vecturâ, vel pro locatione ædium, in quibus asservarentur, debeo ex illis solutionem accipere ante alios in illis hypothecam habentes, l. 6. ff. eod tit. 3. Est hypotheca dotalis, per quam bona mariti sunt obligata uxori, ejúsque liberis, ita ut ex illis bonis dos deduci possit ante alios creditores habentes tacitam hypothecam priorem, l. 12. C. *Qui pot. in pign.* Sed ex communi, dos non præfertur hypothecæ expressæ priori, licet præferatur expressis posterioribus: tum quia creditores anteriores iniquè per nuptias supervenientes privarentur jure suo, quòd ex-

pres-

presè pacti fuerant: tum quia fiscus, & dos æquantur in jure, & tamen fiscus non præfertur hypothecis anterioribus expressis, l. 8. ff. *Qui potior in pig.* & l. 4. Cod. eod. tit. 4. Cùm ex pecunia Pupilli, vel minoris res aliqua empta est, res illa manet Pupillo obligata ante omnes l. *Penul. cod. de servo pignori dato.* 5. Si credam tibi pecuniam ad emendam rem aliquam cum pacto expresso, ut res illa maneat mihi hypothecata pro debito, præferat aliis hypothecam generalem habentibus in omnibus bonis tuis etiam futuris, l. 7. Cod. *Qui pot. in pig.* nam nulli creditori infertur damnum: debitor enim sine mea pecunia mutuata non haberet illam rem, vel ejus valorem. 6. Cùm quis cum fisco contraxit, manent ejus bona fisco obligata, cum privilegio Prælationis. Idem jus habet fiscus ratione tributi nondum soluti, l. 2. Cod. *De Privileg. Fisci.* 7. Cùm quis alicui pecuniam ad militiam mutuat, habet hypothecam cum privilegio Prælationis etiam ante dotem, licèt sit posterior dote; quia in his duobus ultimis casibus spectatur bonum commune, quòd privato præferri debet.

6. Post creditores hypothecarios, seu reales solvendum est aliis creditoribus personalibus non habentibus hypothecam; inter hos primo loco solvendum est iis, qui habent personale privilegium Prælationis; quale habet sponsa in bonis sponsi ratione dotis traditæ, non secuto matrimonio; & qui deposuit pecuniam

cuniam apud nummularium, non percipiens inde usuras; item qui pecuniam credidit ad navem exstruendam, instruendam, emendam, &c.

Secundo loco solvendum est aliis creditoribus ex titulo oneroso cuique pro rata, v.g. media, vel tertia pars debiti, sive debitum ex contractu, sive ex delicto contractum sit; nam secundùm multos inter hæc debita nulla est prælatio, cùm sint æquè debita ex justitia sine ullo privilegio. Item juxta multos inter alios creditores merè personales nulla est prælatio, sed cuique pro rata solvi debet, ex l. 6. Cod. *De bonis auctor.* &c. & l. 17. ff. *De privil. credit.* ibi. *Privilegia non ex tempore æstimantur, sed ex causa: & si ejusdem tituli fuerunt, concurrunt, licet diversitates temporis in his fuerint.* quia omnes æquale jus habent. Et illa regula: *Qui prior est tempore,* &c. valet solùm inter hypothecarios.

Not. Quæ hactenus de ordine restitutionis dicta sunt ex jure cummuni, seu Cæsareo, ea servanda sunt ubi, & quatenus illud receptum est. Quòd si in aliquibus locis sint hac de re aliæ leges, vel consuetudines rationi consentaneæ, servandæ sunt etiam in foro conscientiæ, ùt docet communis sententia; nam hæ leges non nituntur falsa præsumptione: at omnis lex rectæ rationi consentanea, quæ non nititur falsa præsumptione, obligat in conscientia,

entia, cùm sit actus efficax, & absolutus potestatis obligativæ.

Q. 7. *An priùs petenti licet priùs solvere?*

Resp. I. Non licet creditori priùs petenti solvere cùm damno ejus, qui habet hypothecam priorem, vel privilegium: quia huic fieret injuria, cùm habeat jus prælationis. Unde solvens tenetur ei de damno, & ipse potest recuperare ab alio creditore id, quod solutum est, l. 22. Cod. *de Jure deliber.* qui si solutionem petiit, vel accepit, sciens jus aliorum, peccavit contra justitiam, & tenetur ante sententiam judicis restituere aliis creditoribus privilegiatis: quia fecit illis injuriam damnosam; nam petendo induxit debitorem ad damnum injustum inferendum creditoribus hypothecariis, & solutionem recipiendo cooperatus est injustæ damnificationi illorum.

Resp. II. Si unus ex creditoribus personalibus non privilegiatis exigat in judicio solutionem debiti ante alios non habentes jus prælationis, tenetur debitor ei integrè solvere, etiamsi tempore esset posterior: quia lex, & sententia Judicis dat ei jus prælationis ob diligentiam, quam adhibuit ante cæteros, l. 6. & 24. ff. *Quæ in fraud. credit.*

Dixi, *in judicio.* nam si extra judicium petat, controvertitur: asserunt, Sylvest. Nav. Lessius & alii, quia diligentia posterioris creditoris petentis facit eum potiorem, & quia in l. 24. cit.

24. cit. dicitur non posse revocari id, quod solutum est uni creditori debitum exigenti, nullâ factâ mentione judicii; & hæc ratio additur, quia vigilando meliorem suam conditionem fecit. Alii cum De Lugo negant, quia sola petitio privata sine sententia Judicis non potest dare jus uni in detrimentum aliorum æquale jus habentium; & leges supra dictas intelligunt de petitione in judicio accedente sententia Judicis.

Sed si debitor non valens solvere omnibus creditoribus, solverit uni creditori non habenti jus prælationis, an hic tenetur restituere alteri creditori habenti tale jus?

Resp. Aff. Quia accipiendo solutionem, impedit alterum à recipienda solutione sibi priùs iure debita, & sic facit ei iniuriam damnosam. Et tunc violatur non solùm ordo, sed etiam substantia restitutionis; nam quod uni ex iustitia debitum est, solvitur alteri. Deinde accipiens cooperatur dationi iniustæ, & damnosæ alteri, seu damnificationi iniustæ creditoris, cui hæc pecunia priùs debetur, & detrahitur: quænam enim maior cooperatio dationi iniustæ esse potest, quàm acceptio, quæ illam perficit, & complet, & sine qua nullum pariter damnum? sed qui cooperatur actioni iniustæ, & damnosæ, tenetur ad restitutionem. Ita *Azor, De Lugo, & alii.*

Q. 8. *An debitor potest solvere totum debitum creditori non petenti, si ipse non sit solvendo aliis, qui pariter non habent hypothecam, nec privilegium?*

Resp. Neg. Quia faceret injuriam aliis, qui Jus habent, ne alter carens privilegio, & actione ipsis præferatur: nam, spectato jure naturali, bona debitoris, quæ omnibus debitis solvendis non sufficiunt, sunt pro rata secundùm proportionem dividenda creditoribus æquale Jus habentibus, & quorum nullus habet Jus prælationis: nam sunt æqualiter iis debita. Multi excipiunt, si unus creditor sit in gravi necessitate, non alii; quia debitus ordo charitatis exigit, ut præferatur aliis, qui cùm non ita indigeant, non sunt rationabiliter inviti.

Q. 9. *An qui aliquid gratis, vel cùm onere accipit ab eo, quem scit exinde reddi impotentem ad solvenda debita, peccat contra Justitiam, & tenetur accepta restituere, licet eum ad id non induxerit?*

Resp. Aff. *Est communis. teste De Lugo.* Prob. Quia talis injuriam infert creditoribus, nam cooperatur injusto impedimento, quo debitor reddit sibi impossibilem solutionem: sive concurrit efficaciter ad injustam alienationem, & injustitiam contra creditores à debitore admissam: quælibet enim alienatio ad sui valorem, & efficaciam requirit acceptationem,

nem. Et verò (ùt ait De Lugo) ad damnificationem creditorum non minus conducit acceptatio tua, quàm inductio: si enim tu non acceptares rem, maneret adhuc apud debitorem, & ipse non esset impotens ad solvendum: ergo per acceptationem non minùs, quàm per inductionem cooperaris ad damnum, quod creditoribus infertur. Imò tu comples, & perficis illud, quod per oblationem debitoris solum erat inchoatum, & quasi in affectu, per acceptationem verò perficitur, & ponitur in effectu.

CAPUT VI.

De Causis excusantibus à restitutione, vel ejus dilatione.

Q. 1. *AN remissio creditoris excusat à restitutione?*

Resp. Aff. Si sit legitima: quia per illam condonatur jus exigendi, & accipiendi solutionem: ac proinde tollitur in debitore obligatio solvendi, quæ postea non redit; nam obligatio semel extincta minimè reviviscit, L. 9. Cod. *De remiss. pig.* Deinde sicut creditor potest jus suum, quod habet in debitorem, alteri donare, ita etiam ipsi debitori, potest remittere; nam remissio est quædam donatio. Ut autem hæc remissio sit legitima, & verè liberet

beret à restitutione, tres conditiones requiruntur.

1. Ut remissio sit perfectè voluntaria, nec habeat mixtum involuntarium; quia est liberalis donatio sui Juris; ideóque actus liberalitatis, qui necessariò procedere debet ex spontanea, ac liberali voluntate. Hinc nulla est remissio facta ex errore, vel ignorantia, utpotè voluntarium tollente: aut vi, metu, vel fraude extorta, ob involuntarium mixtum, & injuriam; nemo quippe ex sua injuria Jus, & commodum reportare potest. Metu censetur extorta, si debitor expressè, vel implicitè minetur creditori, nisi remittat, vel totum, vel partem; aut si adhibeat preces valde importunas incutientes metum, aut significet, nisi contentus sit parte debiti oblata, & residuum remittat, omnia amissurum; item si cogat creditorem subire multas molestias in petendo debito, sæpè venire, frustra diu expectare, &c. Fraus esset, si debitor fingeret se longè pauperiorem, quàm reverà sit, &c.

Hinc invalida est remissio partis debiti facta ex metu amittendi totum creditum culpâ, vel fraude debitoris. Nec liberantur potentes, quibus inferiores remissionem concedunt ex metu, ne iis displiceant, vel ab iis damnum patiantur.

2. Ut creditor possit condonare debitum: non enim potest condonare, nisi qui potest donare. Hinc Filiusfamilias non potest re-

mittere debita Paterna, ſicut nec procurator, vel commiſſarius, quæ debita ſunt Domino, vel committenti, &c.

3. Ut condonatio non ſit à jure annullata, prout eſt in iis caſibus. 1. Si viſitantes Eccleſias, accipiant aliquid ab iis præter neceſſaria ad victum pro illis diebus, quibus viſitant, tenentur reſtituere duplum intra menſem, non obſtante quacumque remiſſione iis ſponte facta à dantibus, cap. 2. *de Cenſ. in* 6. 2. Si Judex delegatus aliquid acceperit à partibus, niſi fortè eſculentum, aut poculentum mera liberalitate oblatum, quod paucis diebus poſſit conſumi, vel ſi dum cogitur extra domicilium proficiſci: acceperit plusquam moderatas impenſas; vel ſi denique acceperit aliquid pro impenſis, dum partes ſunt pauperes, tenetur accepta reſtituere, non obſtante remiſſione, cap. 11. *de Reſcript. in* 6. 3. Si Inquiſitores prætextu officii inquiſitionis pecunias extorſerint, tenentur reſtituere nullis remiſſionibus ſuper hoc valituris, *Clement.* 2. *de Hæret. in* 6. 4. Si Canonicus, qui non intereſt officio, acceperit diſtributiones. *Trid. ſeſſ.* 24. Cap. 12.

Q. 2. *An ceſſio bonorum creditoribus facta liberat à reſtitutione?*

Reſp. Neg. Sed ſolùm excuſat à dilatione, ita ut debitor teneatur debita integrè ſolvere ex iis, quæ poſtea acquirit, retentis neceſſariis ad

ad suam, & suorum sustentationem parcam. *Est Communis.*

Prob. 1. ex Jure Civili, L. 1. Cod. *Qui bonis cedere possunt.* ibi: *Qui bonis cesserint, nisi solidum creditor receperit, non sunt liberati: in eo enim tantùm, modo hoc Beneficium (cessionis) eis prodest, ne judicati detrahantur in carcerem.* & ex l. 4. ff. de Cess. bon. *Is qui bonis cessit, si quid postea acquisierit, in quantùm facere potest convenitur.* 2. Quia in foro conscientiæ per necessitatem, & impotentiam non tollitur, sed solùm suspenditur obligatio restituendi, donec facultas adsit: ergo nec cessio plus præstat. Igitur cessio bonorum hoc solùm præstat, ne debitor possit conjici in carcerem, ex cit. l. & ne, si post cessionem aliquid acquirat, possit eo spoliari, si eo indigeat ad suam, vel suorum sustentationem, ex L. 6. ff. *de Cess. bon.* quod etiam valet in foro conscientiæ, cùm sit privilegium jure concessum, & contractus juxta leges celebrentur; sed de residuo tenetur debita solvere.

Q. 3. *An ingressus in Religionem liberat à restitutione?*

Not. Apud omnes constat validam esse professionem hominis debitis gravati; quia persona ejus est libera; nec Jure positivo irritatur, ut declaravit, Clemens VIII. quoad hoc punctum abrogans quod Sixtus V. statuerat.

Utérque autem Pontifex prohibuit, ne in Religionem recipiantur ære alieno gravati.

Resp. I. Si debitor habeat bona, tenetur ante ingressum restituere; nam nullam habet justam differendi causam.

Resp. II. Secundùm multos, si debitor possit brevi tempore, v. g. paucis annis, consuetis laboribus solvere debita saltem magna ex parte tenetur differre ingressum, ut ea solvat: quia alioqui creditores essent rationabiliter inviti; & sic injuriam iis inferret.

Resp. III. Si debita sint incerta, ideóque in pia opera impendenda, debitor potest religionem ingredi, licet manens in sæculo possit solvere. *Id supponunt omnes.* quia poterit saltem ex consilio Confessarii, ea sibi tanquam pauperi applicare ad opus Deo gratum, & meritorium, ut nempe possit ingredi religionem.

Resp. IV. Si debitor non possit debita solvere, nisi longo tempore, vel insolitis laboribus, secundùm multos potest licitè religionem ingredi, relictis omnibus bonis suis creditoribus: quia in hoc casu debitor pateretur damnum in bonis spiritualibus longè majus, quàm sit commodum creditorum: unde hi non sunt rationabiliter inviti.

Alii tamen non pauci id negant, tum quia jure naturali talis debitor tenetur ex justitia restituere, ideóque injuriam inferet, si voluntariè se impotentem reddat ad solvendum: obli-

obligatio autem justitiæ prævalet consilio. Tum quia stuprator Virginis sub promissione matrimonii tenetur abstinere ab ingressu Religionis, ut promissioni onerosæ satisfaciat. Et hæc sententia, teste Layman, fuit approbata à Sixto V. & Greg. XIV.

Q. 4. *An si debitor immemor sui debiti tantum donet creditori, quantum ei debet, excusatur à restitutione?*

Resp. Neg. Quia liberalis, & gratuita donatio nec est, nec potest esse solutio necessaria debiti ex justitiâ; cùm hæc inter se pugnent. Nec refert quòd si debitor debiti sui meminisset, gratis non donâsset; nam actualis dispositio voluntatis, non autem conditionalis seu conditionatè futuræ, attendenda est, & operatur in pactis: nam quod non existit actu, nihil efficere potest. Si autem debitor memor debiti tantumdem donet animo se liberandi, quamvis putetur liberaliter donare, satisfacit debito, &c.

Q. 5. *An debitor liberatur à restitutione, si creditori sui creditoris solvat, quod debet?*

Resp. Multi affirmant, modò debita utriúsque sint ejusdem naturæ, nec sint alii priores creditores privilegiati, aut hypothecarii. Quia, inquiunt, solvendo Fratri meo centum quæ illi debes, emo, & acquiro jus, quod habebat exigendi à te centum: at jus quod ha-

beo in te tanti valet, quanti illud, quod tu habes in me. Sed hæc ratio non omnes convincit; & certè id non licet invito creditore: nam creditor habet jus exigendi, & accipiendi id, quod ei debetur, & debitor habet obligationem solvendi suo creditori id, quod ei debet; nec debitoris est creditoris sui debita solvere. Et verò in foro externo cogar iterum solvere tibi, nisi meâ causâ factus sis debitor alteri, ut si gerens mea negotia mutuum ab illo acceperis, vel nisi ob rem alterius debitum contraxerim, ùt si conduxi à te domum, quam tu ab illo conduxisti.

Q. 6. *An excusatur à restitutione, qui non potest restituere, nisi per bona superioris, vel inferioris ordinis?*

Not. Bonorum naturalium triplex est ordo. In supremo ordine sunt vita, membra, sanitas, virginitas, libertas: in medio honor, & fama: in infimo divitiæ, & res pecuniâ æstimabiles.

Resp. I. Ex communi, debitor non tenetur restituere cum jactura bonorum superioris ordinis, quæ in æstimatione prudenti sit longè majus detrimentum, quàm damnum compensandum. Tum quia creditor non est tunc rationabiliter invitus: tum quia restitutio fieri debet, ut servetur æqualitas: ergo non obligat debitorem, ut longè gravius detrimentum patiatur, quàm sit detrimentum creditoris. Sic per se loquendo non teneris cum jactura propriæ

priæ vitæ restituere famam æqualis tui, vel vendere libertatem tuam, ut debita solvas.

At restitutio fieri debet cum jactura bonorum superioris ordinis, si bona inferioris ordinis restituenda ex circumstantiis censeantur prudenti judicio prævalere, aut æquivalere bonis superioris ordinis amittendis, ita ut damnum bonorum superioris ordinis æstimetur minoris, vel non multo pluris, quàm damnum boni ordinis inferioris. Nam tunc æqualitas reponenda id exigit; & alioqui creditor esset rationabiliter invitus, cùm nulla adsit causa, seu justa excusatio non restituendi. Sic si ad restituendam famam, vel magnam pecuniæ summam necessarius sit labor cum periculo morbi facilè sanabilis, tunc cum hoc periculo restitui debet, ùt notat De Lugo.

Porrò bonum inferioris ordinis, sed maximi momenti, vel in magna quantitate, potest moraliter, seu in æstimatione morali, & quoad usus humanos, prævalere, aut æquipollere bonis superioris ordinis, sed ex gui momenti, vel in parva quantitate: quemadmodum argentum in magna quantitate plus valet, quàm aurum aliquod exiguum, licèt aurum ex naturâ suâ sit pretiosius argento, & in specie superiori. Sic etiam licet fama ex genere suo sit majus bonum, quàm divitiæ, tamen spectatis circumstantiis in certis casibus hæ illi præponderare possunt in æstimatione humana, si nempe sint ingentes, & fama exigui mo-

menti, qualis est fama personæ suspectæ, vel vilis admodùm condit onis, quæ parvi æstimatur. *Ita multi.*

Resp. II. Controvertitur an restitutio fieri debeat per bona inferioris ordinis, v. g. per pecuniam pro damno in bonis superioris ordinis, v. g. pro damno vitæ, membri, famæ, si aliter damnum resarciri nequeat. Multi affirmant. *Adrian. Cajet. Sot. Azor, Molina, Valentia, Rebellus, Grandin, &c.* Quia 1. S. Thom. 2. 2. q. 62. a. 2. ad 1. docet. *Quando id, quod est ablatum, non est restituibile per aliquid æquale, debet fieri recompensatio, qualis possibilis est, putà cum aliquis alicui abstulit membrum, debet ei recompensare, vel in pecuniâ, vel in aliquo honore, consideratâ conditione utriusque personæ, secundùm arbitrium boni viri.* & ad 2. *Si non possit famam restituere, debet ei aliter recompensare, sicut & in aliis dictum est.* 2. Damnum omne injustè illatum resarciri debet quantum & eo modo, quo potest; nec impotentia restituendi ad perfectam æqualitatem liberat debitorem ab obligatione solvendi id, quod potest: justitiæ enim commutativæ est non modò reddere justum, quatenus est æquivalens, sed etiam quantùm possibile est, sive in eodem, sive in diverso genere. Deinde non est universim verum, quòd bona superioris ordinis non possint in æstimatione morali, & in ordine ad usus humanos, aliquo modo compensari bonis ordinis inferioris: sic

enim

enim defectus formæ compensatur per divitias; item homines libertatem pecuniâ vendunt, & vitæ incolumitatem exponunt pro stipendio. Et verò bona corporis, famæ, & fortunæ in hoc conveniunt quòd sint bona naturalia, & utilia; éstque homini naturaliter optabile, ut si carendum sit uno genere mediorum, abundet saltem mediis alterius generis. Fatentur quidem vitam, & membra non cadere sub commutationem, & commercium civile: at negant inde sequi non deberi in conscientia compensationem pro damno in illis illato; dicúntque pecuniam non dari tunc ùt pretium vitæ, membri vel famæ, sed ùt compensationem damni vitæ, membri, vel famæ. Hinc concludunt pro mutilatione, deformatione, vel alio damno corporis infra mortem, vel pro fama, quæ reparari nequeat, fieri debere regulariter aliquam restitutionem in pecunia arbitrio prudentis. Pro damno autem vitæ debere fieri compensationem, vel in pecunia hæredibus occisi eroganda, si certò constet occisum decessisse in statu peccati; vel si hoc non constet, ei applicando tantam partem satisfactionum propriarum, quantam Deus novit sufficere in compensationem vitæ: nisi tamen reus pœnam talionis subeat, nam tunc fit compensatio vitæ ablatæ, juxta illud *dentem pro dente*, &c. licèt remaneat obligatio compensandi alia damna. Alii multi hanc obligationem negant. *Covar. Navar. Gomez, Ledesma*

desme, Lessius, De Lugo, Sanchez, &c. Quia 1. ex l. ult. ff. *De his qui effuderit Cicatricum, aut deformitatis nulla fit æstimatio, quia liberum corpus nullam recipit æstimationem.* & l. 1. *In homine libero nulla corporis æstimatio fieri potest.* Ergo vita, & membra hominis non sunt pretio æstimabilia, & compensabilia. 2. Bona superioris, & inferioris ordinis non sunt inter se commensurabilia, nec commutabilia. 3. Ex S. Thom. q. 62. a. 2. *Restitutio est actus justitiæ commutativæ, quæ in quadam æqualitate consistit.* At æqualitas inter bonum superioris, & bonum inferioris ordinis nequidem in parte esse potest; alioqui bonum inferioris ordinis posset tandem per sui incrementum adæquare ex toto aliud. 4. Justitia non obligat ad restitutionem, nisi res ablata reddi possit in se, vel in æquivalenti, sive ex toto, sive ex parte. At bonum superioris ordinis non potest reddi in æquivalenti, etiam ex parte, per bonum inferioris ordinis; alioqui hoc per sui incrementum posset illud tandem exæquare. Jam verò, inquiunt, qui nec in toto, nec in parte restituere potest bonum injustè ablatum, excusatur ob impotentiam. Fatetur tamen Lessius fieri posse, ut sit obligatio ex charitate ad aliquam compensationem pecuniariam pro damno membri, vel vitæ, &c. Si nempe læsus sit pauper, vel occisi uxor, ac liberi sint pauperes, & non putentur mœrorem aliter deposituri; læsor verò eam sine gravi incommodo præstare possit.

Prior

Prior sententia videtur probabilior. Ad fundamentum oppositæ

Resp. Licèt vita, & membra hominis liberi non sint pretio æstimabilia, nec bona superioris, & inferioris ordinis sint commutabilia ad æqualitatem; tamen damnum in his bonis illatum potest aliquo modo, nempe in ordine ad usus humanos, compensari pecuniâ, quæ non datur ùt pretium vitæ, vel famæ, sed ùt compensatio damni vitæ, membri, vel famæ, & ùt tollantur effectus hujus damni, nempe mœror, dolor animi, & alii. Et quamvis bonum superioris ordinis non possit reddi in æquivalenti etiam ex parte, si secundùm se spectetur, tamen ejus carentia potest aliquo modo compensari quoad usus humanos: sic defectus formæ, vel nobilitatis compensatur divitiis, sic libertas pecuniâ venditur. Justitia autem obligat ad compensandum damnum eo modo, quo fieri potest saltem quoad usus humanos, si non possit quoad bonum abiatum.

Q. 7. *Quænam sunt causæ justæ differendi restitutionem, vel solutionem debiti?*

Resp. I. Generatim id omne, quod facit, ut Dominus, vel creditor non sit rationabiliter invitus circa dilationem, est causa justa, propter quam licitè differtur restitutio: quia sola detentio rei alienæ, vel alteri debitæ injusta prohibetur. At detentio non est injusta, nisi sit con-

sit contra voluntatem rationabilem Domini, nam omnis injustitia est contra rectam rationem, ac proinde detentio, quæ non est contra rectam rationem, non est injusta.

Resp. II. Ex communi sententia, multiplex est causa, ob quam licitè differtur restitutio quamdiu ipsa durat, quas tradit S. Antonin. p. 2. tit. 2. cap. 8.

1. Est extrema necessitas tua, vel tuorum, vel proximi, cui aliter subvenire non potes, quàm rem alienam, vel alteri debitam impendendo: quia in tali necessitate omnia, saltem quoad usum, sunt communia, transactâ autem hac necessitate teneris restituere, nam obligatio restituendi priùs contracta non extinguitur ob supervenientem necessitatem, sed tantùm suspenditur. Porro qui potest partem solvere, ad id tenetur: nam non habet justam causam non solvendi eam, & quoad eam Dominus esset rationabiliter invitus.

2. Est gravis necessitas tua, vel tuorum, quos sustentare teneris, nisi tamen creditor sit in pari necessitate: quia tunc creditor non potest rationabiliter exigere solutionem; cùm ipse teneatur proximo gravi necessitate laboranti opitulari, vel donando, vel saltem mutuando. Quòdsi creditor sit in pari necessitate, ex communiori, ei satisfieri debet; quia tunc esset rationabiliter invitus, quòd ei non restituas, cùm ex ordine charitatis possit, cæteris paribus, sibi potiùs, quàm debitori velle con-

consulere; sitque melioris conditionis, utpote possidens jus exigendi solutionem ex justitia debitam, nec extra necessitatem extremam omnia sint communia.

3. Magnum periculum salutis animæ propriæ, vel tuorum, ùt si periculum sit, ne filiæ tuæ præ inopia se prostituant, vel ne filii latrocinentur: ita tamen, ut non suppetat alia via commoda id avertendi, nisi differendo solutionem. Nam tunc creditor, vel Dominus tenetur ex charitate consentire dilationi, cùm debitor sit in gravi necessitate spirituali.

4. Magnum detrimentum in rebus propriis non debitis, modò creditor simile damnum non patiatur ex dilatione, & postea debitor certò sit restituturus. Nam tunc creditor non est rationabiliter invitus circa dilationem: ipse enim rationabiliter vellet sibi tunc concedi dilationem, si esset loco debitoris: tenetur autem tractare debitorem suum eo modo, quo vellet rationabiliter tractari in pari casu. Item contra æquitatem naturalem ageret, si vellet sibi statim restitui cum tanto alterius incommodo. Quare qui non potest statim restituere centum aureos quos debet, nisi domum, vel prædium vendendo multò minoris, quàm valet, potest aliquamdiù differre solutionem. Idem dic si non potest statim solvere sine periculo gravis infamiæ; cùm fama sit bonum præstantius divitiis.

Dixi, *in rebus non debitis.* Nam si debitor

resti-

restituendo patiatur tantùm jacturam in rebus debitis, vel in lucro quod intendit facere ex rebus debitis, non potest idcircò restitutionem differre: hoc enim non est damnum pati in rebus suis, sed relinquere alienas, vel alteri debitas, & non facere lucrum ex alieno, vel alteri debito. Excipe, nisi sine illo lucro aliis creditoribus, satisfacere nequeat: tunc enim creditor tenetur ex charitate permittere dilationem, si commodè possit; & contra rectam rationem vellet sibi statim restitui cum tanto aliorum creditorum damno, quod dilatione solutionis vitari potest sine magno ejus damno.

5. Si debitor non potest restituere sine damno in bonis altioris ordinis longè majore, quàm sit commodum creditoris: nam alioqui non servaretur æqualitas: ideóque tunc restitutio sine injustitia exigi nequit.

6. Est jactura, proprii statûs justè acquisiti; modò debitor suâ culpâ in hoc periculum sese non conjecerit, nec idem periculum subeat creditor. Quia tunc creditor peccaret contra charitatem, si vellet sibi satisfieri cum tanto incommodo debitoris, & sic non est rationabiliter invitus: tenetur tamen debitor tenuiter vivere secundùm statum, & sibi detrahere, quantum potest de splendore, & decentiâ, quæ non sunt absolutè necessaria ad statum conservandum, ut sensim restituere possit: nam decentia statûs non consistit in indivisibili-

bili-

bili. *Ita Leſſius, & alii.* Et generatim quilibet debitor ex juſtitia tenetur operâ, labore, parcimoniâ, vel aliâ viâ ſibi moraliter poſſibili curare, ut acquirat, unde debita omnia ſolvat: nam obligatus ad finem obligatur ad media, ſaltem non nimis difficilia, ſine quibus finem conſequi non poteſt.

Dixi 1. *Juſtè acquiſiti.* Nam ſi quis rapinis, uſuris, fraudibus, furtis, aliiſve injuriis ad aliquem ſtatum altiorem perveniſſet; ex communi tenetur cum ejus jactura ſtatim reſtituere; quia hoc non eſt ſtatum ſuum amittere, ſed alienum, ac injuſtè poſſeſſum relinquere, & ad proprium revèrti: conſulendum eſt tamen famæ debitoris, quantùm fieri poteſt.

Dixi 2. *Modo debitor ſuâ culpâ, &c.* Nam ſi debitor ſuâ culpâ, putà ludis, commeſſationibus, ſuperfluis ſumptibus ad eas anguſtias redactus ut (ſit faciunt multi nobiles) non meretur dilationem, & ſibi imputare debet quòd non poſſit reſtituere ſine ſui ſtatûs amiſſione: *Ita Sot. Tolet. Leſſius, & alii.*

Dixi 3. *Nec idem periculum, &c.* Nam ex communi ſi creditor ob dilationem ſolutionis amiſſurus ſit ſtatum juſtè acquiſitum, non debet differri ſolutio: quia extra neceſſitatem extremam in pari cauſa damni potior eſt conditio creditoris, ob jus habendi rem ſibi debitam, quod poſſidet. Et quia tunc eſſet rationabiliter invitus circa dilationem, cum cæte-

ris

tis paribus possit secundùm ordinem charitatis se aliis præferre.

7. Damnum spirituale, vel temporale grave ipse creditori, vel alicui tertio probabiliter eventurum ex restitutione. Nam tunc creditor non est rationabiliter invitus, si enim damnum ipsi immineat, tunc differendo ejus negotium utiliter geritur: si aliis, ipse tenetur ex charitate pati dilationem sibi graviter non damnosam, ad vitandum gravius damnum proximi. Imò ex charitate tenemur differre solutionem, si creditor pecuniâ restituendâ certò abusurus esset ad peccandum, & spes sit dilata solutione malum illud impeditum iri: quia ex charitate tenemur impedire damnum grave spirituale proximi, etiam cum aliquo ejus incommodo temporali, si possumus sine nostro gravi damno, ùt patet ex correctione fraterna, dum adhibentur testes. Item secundùm communem, ex iustitiâ tenemur differre, si creditor re solutâ abusurus sit contrà iustitiam; v. g. si furens repetat gladium apud te depositum ad occidendum inimicum, tunc enim gladium reddere esset proximè cooperari homicidio; & alter ius habet ne in talibus circumstantiis gladium restituas, nisi ex recusatione æquale malum tibi impendeat.

Q. 8. *An est obligatio compensandi lucrum cessans, & damnum emergens ex dilatione solutionis, vel restitutionis?*

Resp. Debitor, qui ex culpa fuit in mora solvendi

solvendi tempore debito, tenetur ista compensare: quia peccavit contra justitiam, & ex peccato contra iustitiam oritur obligatio resarciendi damnum inde secutum. Quòd si sine sua culpa non restituit tempore debito, adhuc ad id tenetur; si debitum erat ex delicto: quia iniuria præcedens est causa illorum, cùm sine illa non contigissent, & debitor ex delicto tenetur creditorem restituere in eum statum, in quo fuisset, si iniuria illata non fuisset: alioqui non integrè resarcitur, & tollitur iniuria.

Sed iuxta multos non tenetur debitor ex contractu justo, nisi fuerit culpabiliter in mora: quia non est causa iniusta, ne quidem mediata, lucri cessantis, vel damni ex dilatione obvenientis creditori; sicque videntur contractus intelligi. Et quia ex Reg. Jur. 41. in 6. *Imputari non debet ei, per quem non stat, si non faciat, quod per eum fuerat faciendum.* Rectè limitant nisi differat solutionem præcisè ad vitandum damnum aliquod grave, quod statim solvendo pateretur; & non ob necessitatem extremam, vel gravem: nam tunc debitor ex contractu tenetur compensare creditori lucrum cessans, & damnum emergens ex dilatione illa licet iustâ: quia in pari casu potior est conditio creditoris possidentis ius exigendi solutionem; & par non est, ut debitor seipsum servet indemnem cum damno creditoris, cui solvere potest: unde creditor non tenetur aliter consentire in hanc dilationem.

PARS III.

De Injuriis in particulari, & necessaria restitutione.

CAPUT PRIMUM.

De Injuriis, & damnis in bonis spiritualibus, & necessaria restitutione.

NOTA. Bona spiritualia alia sunt naturalia, ùt potentiæ naturales, scientiæ, & artes, earúmque usus; & alia supernaturalia, quæ ad animæ sanctitatem, & salutem immediatè ordinantur, ùt sunt gratia, virtutes infusæ, earum actus, bona merita, Sacramenta, &c.

Q 1. *An qui injustè læsit alterum in bonis spiritualibus naturalibus tenetur ad restitutionem?*

Resp. Qui veneno, potione, vel alio modo alium memoriâ, vel usu rationis, aut alterius potentiæ naturalis privavit, aut maleficiis dementavit, vel vi aut fraude pertraxit ad aliquid sumendum, ex quo tale damnum secutum est, peccavit graviter contra justitiam, & tenetur ex justitia tollere, ac curare ista mala, si potest, & resarcire omnia damna inde secuta. *Est communis.* quia illorum causa fuit per injuriam, violando jus, quod proximus habet ad bona natu-

naturalia, quodque non minùs strictum est, quàm jus ad bona externa, quæ possidet.

Item qui alteri causa est injusta damni in scientia vel arte, sive quia vi, fraude, aliáve viâ injustâ aliquos prohibuit ab acquisitione vel usu earum; sive quia cum ex officio, aut pacto teneretur alios docere, notabiliter fuit negligens in docendo, aut sine debita peritia munus docendi suscepit; sive quia culpabiliter falsa pro veris docuit, &c. Tenetur omnia damna inde ipsis, & aliis secuta resarcire, & revocare, quæ falsa docuit: nam qui actione, vel omissione injusta posuit causam damni, tenetur causam illam tollere, & damnum omne inde secutum resarcire; alioqui injuria non tolleretur.

Q. 2. *An qui alterum læsit in bonis supernaturalibus, tenetur ad aliquam restitutionem?*

Resp. I. Qui alterum vi, metu, vel fraude, vel alio modo injusto, induxit in peccatum, vel abduxit à bono opere, aut decepit falsâ doctrinâ contra fidem, vel bonos mores, tenetur ex justitiâ vim ac seductionem tollere, fraudem, & errorem aperire, removere causas ulterioris lapsûs, & curare, quantum fieri potest, ut alter restituatur in eum statum, de quo injustè eum dejecit, v. g. inducendo ad pœnitentiam, orando Deum pro ejus conversione, &c. *Est communis.* quia est causa injusta talis damni: quilibet enim habet jus, ne

injustè lædatur in bonis animæ, sicuti in bonis corporis. At talis injustè lædit; nam quisque habet jus, ne decipiatur in suis bonis, & ne vis ei inferatur sine justa auctoritate, quæ nequit esse ad peccatum, & errorem. Ergo tenetur causam damnorum, quam injustè posuit, tollere, & omnia damna jam ex ea secuta restituere. Hinc qui prava dogmata docuit, tenetur revocare, & quantùm potest dissemi-natos errores ex animis evellerè, etiam cum damno vitæ.

Resp. II. Ex communi qui sine vi, metu, fraude, & deceptione alium in peccatum induxit, non tenetur ei ex justitia ad restitutionem, nisi sit Prælatus, vel alius, qui ex officio tenetur promovere bonum spirituale suorum: quia ubi non est vis, nec fraus, nec deceptio in inductione, nec culpa contra officium, injuria non est, quippe quæ scienti ac sponte volenti fieri nequit. Talis tamen tenetur ex charitate, plusquam alii, curare ut alter convertatur; nam charitas & æquitas exigit, ùt is, qui malo suo exemplo vel consilio alium pervertit, curet præ cæteris, ut convertatur. Si quis tamen etiam solo consilio, vel precibus induxisset alterum in peccatum injustitiæ contra tertium, peccavit contra justitiam: nam inducens peccat contra virtutem, cui opponitur peccatum, ad quod inducit, & in defectum inducti tenetur ei tertio de damno, quilibet enim habet jus, ne quis positivè

coope-

cooperetur ad ejus damnum, sine ejus consensu, vel sine justa causa, & auctoritate.

Q. 3. *An qui avertit aliquem à Religione, tenetur ad aliquam restitutionem?*

Resp. I. Qui vi, metu, calumniâ, fraude, mendacio, alióve modo injusto impedit, vel avertit aliquem à Religionis ingressu, aut professione, peccat graviter contra justitiam, & tenetur vim, ac fraudem tollere, & ei suadere ingressum, seu reditum, & Monasterio compensare, quanti valebat spes commodi temporalis, quod ex ipsius donatione, labore, ac industria expectabatur, si injustè abductus non fuisset. *Est communis.* quia utrique fecit injuriam damnosam; nam quisque habet jus strictum, ne viâ injustâ bonum eius impediatur. Talis tamen seductor non tenetur ipse Religionem ingredi: tum quia fortè non est aptus; tum quia status Religionis, cùm sit status perfectionis, requirit Dei vocationem, & nullus ad illum, nisi spontè volens, admitti debet.

Resp. II. Ex communi, qui alterum sine vi, fraude, mendacio, aliáve viâ iniustâ, sed sine iusta causa avertit à Religionis ingressu, vel professione, non tenetur ad restitutionem; quia nemini fecit iniuriam. Sed peccat contra charitatem, retrahendo eum sine iustâ causâ à maximo bono, & constat, ex *Trident. sess.* 25. cap. 18. ubi excommunicat. *Eos qui san-*

tam Virginum, vel aliarum mulierum voluntatem veli accipiendi, voti emittendi, quoquo modo sine justa causa impedierint. nam tanta pœna supponit culpam mortalem. Eadem autem est ratio, si iuvenis, vel vir abducatur à Religione. Nulla tamen erit culpa, si adsit causa iusta dissuadendi Religionem, ut si quis non sit aptus, vel si in illa Religione, seu Monasterio observantia Religiosa non vigeat, vel si parentes graviter egeant filii auxilio. Licet etiam parentibus, si prudenter dubitent de viribus, vel constantiâ suorum liberorum, illos ad tempus non longum retinere, & probare; graviter peccant, si eos exponant periculis peccandi, vel aliciant per se, aut alios ad voluptates, aliáve illicita, ut sic à proposito avocent.

Resp. III. Qui Religiosum, etsi sine vi, & dolo, sed solo consilio, vel precibus à Religione abduxit, tenetur ex iustitiâ compensare Monasterio damna temporalia inde secuta: quia fecit iniuriam Religioni; nam hæc habet ius retinendi suos subditos tanquam membra, & Religiosus per vota totum se tradidit Religioni in honorem Dei, & sic Religio habet ius ad commoda, quæ præstitisset, & quibus privatur per abductionem. Sic abducens servum à Domino tenetur ad restitutionem.

CA-

CAPUT II.

De Injuriis in corpus proximi per homicidium, & mutilationem, & necessaria restitutione.

NOTA. 1. Præcepto *Non occides* prohibentur homicidium, mutilatio, percussio, & similis afflictio, ac damnificatio corporalis iniusta; item horum causæ, & dispositiones, ùt odium, vindicta, ira, rixæ, &c. Imò ùt à Christo explicatur, est etiam affirmativum, præcipiens humanitatem, mansuetudinem, patientiam, iniuriarum condonationem. Porrò homicidium, quod est iniusta hominis occisio, gravissimum crimen est, cùm per illud iniustè adimatur proximo bonum omnium temporalium maximum, & irreparabile. Fit etiam gravius ex circumstantia personæ, quæ occiditur, ùt si sit Pater, consanguineus, Clericus, &c.

Not. 2. Est de fide licitè occidi bruta animalia in usus hominum, ex Gen. 9. *Omne quod movetur, & vivit, erit vobis in cibum:* nam homo est Dominus animalium, ex Gen. 1. *Dominamini piscibus maris, & volatilibus Cœli, & universis animantibus, quæ moventur super Terram.* Tenetur tamen homo abstinere à crudelitate, quâ utendo, & bestias doloribus sine causa conficiendo, peccat saltem venialiter: quia in hoc est quædam inordinatio, & abu-

ſus Dominii. Hinc illud, Prov. 12. *Novit juſtus jumentorum ſuorum animas: viſcera autem impiorum crudelia.*

Q. 1. *An licet peccatores occidere?*

Reſp. Licet auctoritate publica occidere peccatores Reip. noxios. Prob. 1. ex Exodi 22. *Maleficos non patieris vivere*, & ad Rom. 13. de ſupremo principe dicitur, *Non ſine causâ gladium portat, Dei enim Miniſter eſt, vindex in iram, ei qui malum agit.* 2. Quia talis poteſtas neceſſaria eſt Reip. ad bonum commune, & publicam tranquillitatem: Ideóque à Deo Reip. conceſſa eſt. Et quia pars noxia toti poteſt ob totius conſervationem exſcindi, cùm pars ſit propter totum.

Reſp. II. Non licet auctoritate privata peccatores occidere, præcisè propter eorum ſcelera. *Ita omnes* ex Mat. 26. *Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt.* & ex c. *Quicunque* 23. q. 8. quia non licet occidere peccatores, niſi auctoritate à Deo conceſsâ propter bonum commune; ac proinde id ad eum ſolum pertinet, cujus eſt procurare bonum publicum. Nec obſtat, quòd interdum permittatur, ut quivis poſſit occidere quoſdam ſubditos Reip. publicos hoſtes; quia tunc non occiduntur privatâ, ſed publicâ auctoritate conceſsâ à Principe.

Sed an licet verberare aliquem ob culpam, quam admiſit?

Reſp. Non licet, niſi habenti poteſtatem in delin-

delinquentem; quia (ùt ait S. Thom. 2. 2. q. 65. a. 2.) *Per verberationem nocumentum infertur corpori ejus, qui verberatur; nocumentum autem inferre alicui non licet, nisi per modum pœnæ propter justitiam. Nullus autem justè punit aliquem, nisi sit ejus jurisdictioni subjectus. Et ideo verberare aliquem non licet, nisi habenti potestatem aliquam super illum, qui verberatur. Et quia filius subditur potestati Patris, & servus potestati Domini, licitè potest verberare Pater Filium, & Dominus servum, causâ correctionis & disciplinæ.* Idem dic de Magistro, & tutore; quia gerunt vicem Patris.

Q. 2. *An licet occidere uxorem, vel Filiam in adulterio deprehensam, vel ipsum adulterum?*

Resp. Neg. *Est communis.* Prob. ex cap. *Inter hæc* & seq. 33. q. 2. & ex S. Aug. lib. 2. *de adulter. conjug.* cap. 15. ibi: *Non licet uxorem adulteram occidere, sed tantùm dimittere.* 2. Quia non licet propriâ auctoritate, ùt patet; neque etiam ullâ lege humanâ potest id fieri licitum: tum quia ubi observari potest ordo judicii, iniquum est Reum inauditum, destitutum omni defensionis remedio, nullo servato Juris ordine, & sine judicio punire, pœnæq; executionem committere ipsi offenso, & quidem illico, cùm animus recenti offensa maximè perturbatus est. Hinc Reg. Jur. 136. *Non est singulis concedendum, quod per Magistratum publicè fieri*

possit. Tum quia est contra charitatem sine urgenti necessitate recusare reo spatium ad pœnitentiam, sed illum statim cum periculo certo damnationis æternæ occidere. 3. Alexand. VII. damnavit hanc propos. *Non peccat maritus occidens propria auctoritate uxorem in adulterio deprehensam.* Porrò leges civiles, quæ hoc factum non improbant, id faciunt per meram tolerantiam, ne videantur favere adulteris, & ob justum, ac gravissimum dolorem in tali casu, & vehementiorem iræ motum; quem quis facilè temperare nequit.

Q. 3. *An licet seipsum occidere, vel mutilare?*

Resp. 1. Non licet sine auctoritate divina seipsum occidere. *Ita omnes.* Constat 1. ex S. Aug. lib. 1. *de Civit.* cap. 17. & can. 10. & seq. 23. q. 5. & ex generali præcepto, *Non occides.* 2. Quia homo non est Dominus suæ vitæ, sed solus Deus, ex Deut. 32. *Ego occidam, & ego vivere faciam.* Ergo homo non potest sine auctoritate Dei seipsum destruere; nam est illicitum, & injustum destruere rem alterius sine ejus consensu, & jus ejus usurpare: destructio enim rei propria auctoritate facta, est actus Dominii in illam. 3. *Quælibet pars id, quod est, est totius: quilibet autem homo est pars communitatis: unde in hoc, quod seipsum interficit, injuriam communitati facit.* ait S. Thom. q. 64. a. 5. Porro Martyres, qui se in rogum conjecêre,

jecêre, id fecerunt ex ſpeciali Dei inſpiratione, ac proinde auctoritate divina.

Hinc 1. non licet auctoritate privata occidere aliquem volentem, & petentem: quia nullus poteſt dare hanc facultatem, cùm ſolus Deus habeat Dominium vitæ. 2. Nunquam liciti ſunt erga ſeipſum actus per ſe mortiferi, qui immediatè, & ex propria natura tendunt ad mortem, ut jugulatio, ſtrangulatio, ſumptio veneni, præcipitatio ex alto loco, projectio in rogum, & ſimiles; quia eſſet ſeipſum directè, & poſitivè occidere. 3. Quilibet tenetur vitam, & membra conſervare mediis ordinariis: tum quia ſicut DEUS vetat propriam vitam ſibi auferri; ita jubet, ut quisque tanquam à Deo conſtitutus vitæ ac membrorum ſuorum cuſtos, vitam, ac membra conſervet: tum quia moraliter cenſetur mortem ſibi inferre, qui non utitur mediis, quæ auctor naturæ providit ad ordinariam vitæ conſervationem. Tamen juxta multos non tenemur uti mediis valdè extraordinariis, vel prætioſiſſimis cum jactura omnium bonorum; quia hoc non eſt ſe occidere, ſed ſolùm ſuam mortem permittere ob juſtam cauſam.

Reſp. II. *Ex communi*, licet ob graviſſimam, ac juſtam cauſam aliquid facere, vel omittere, unde præter intentionem mors certò ſequatur; nam non eſt prohibitum homini, ne vitam ſuam periculis unquam exponat, nec præceptum eſt, ut ſemper conetur eam poſitivè ſer-

servare, quantùm potest, sed tantùm ne absque justa causa illam periculo exponat. Sic miles potest, & tenetur manere in statione ob bonum commune, & aggredi hostes cum certo mortis periculo. Item Reo morte damnato licet non fugere è carcere ad satisfaciendum Deo, & Reip.

℣. *Resp.* III. Non licet seipsum mutilare, nisi hoc sit necessarium ad salutem corporis. *Ita omnes.* Quia homo non est Dominus membrorum suorum, sicut nec sui ipsius; sed habet duntaxat convenientem eorum usum, & administrationem ad bonum totius corporis. Hinc nunquam licet se castrare ad vitandas tentationes, servandámque castitatem: idque vetat Conc. Nicæn. 1. Can. 1. Nam mutilatio nunquam est medium necessarium ad salutem animæ, cùm membra perniciem animæ nunquam afferre possint; alioqui Deus pravè naturam instituisset. Imò hæc mutilatio non est remedium ad castitatem utile, cùm non tollat tentationes carnis, ùt docent SS. Patres Basil. Chrysost. & August. Item non licet parentibus castrare pueros, etsi consentientes, ad conservandam vocis suavitatem, etiam in obsequium Ecclesiæ; quia solus Deus est Dominus corporis, & membrorum, qui sic concessit homini usum-fructum membrorum; ut eorum abscissionem permiserit tantùm ob salutem totius.

Dixi, *nisi sit necessarium*, &c. Quia pars ordina-

dinatur ad totum, & est propter totum: ergo resecari potest membrum, ad servandum totum corpus. Imò tenetur homo permittere abscissionem membri, si hæc à Medicis judicetur necessaria ad vitæ conservationem, nec perferendi sint acerbissimi dolores; quia tenetur vitæ suæ periclitandi opitulari mediis non valdè difficilibus, cùm sit ejus custos, & œconomus, non Dominus. Quod si ingentes cruciatus perferendi essent, non teneretur id permittere, ita passim Doctores: quia non tenetur vitam conservare mediis nimis acerbis, & moraliter impossibilibus, nisi tamen ejus vita censeatur bono communi necessaria.

Q. 4. *An licet aliquando occidere innocentem?*

Resp. I. Nunquam licet directè occidere. *Ita omnes.* ex Exod. 23. *Insontem, & justum non occides*; *quia aversor impium.* Nam nullus homo habet dominium vitæ alterius, sed solus Deus. Hinc non licet infantes, vel uxores hostium in bello etiam justo captos occidere, ut parentes obsessi se ad filios à nece liberandos dedant. Nec etiam licet rabiosos suffocare, ne aliis noceant, sed debent includi, vel alligari. Quòd si quem injustè aggrediantur, is solùm potest vim vi repellere, cum debita moderatione, nec plus quàm necessarium est ad vitam tuendam.

Resp. II. Licet interdum ob gravissimam causam aliquid facere, vel omittere, unde præter

ter intentionem sequatur mors innocentis. Ita passim Doctores, qui docent 1. In bello justo licere duci ad expugnandos hostes dirigere tormentum bellicum in turrim, vel arcem, in qua innocentes aliqui præter ejus intentionem perituri sunt: tunc enim non censetur moraliter causa illorum mortis, sed solùm illam permittere, nam utenti jure suo non imputatur effectus præter intentionem secutus. 2. Licere civitati cogere civem innocentem ad adeundum tyrannum, qui civitati excidium minaretur, nisi civis ille sibi traderetur, licet prævideretur occidendus; nam civitas potest cogere cives ad id, ad quod jure naturali tenentur: at innocens ille jure naturali tenetur vitam certo mortis periculo exponere propter bonum commune. Quòd si civis ille nollet obtemperare, jam verè non esset innocens: unde jam posset à Rep. tyranno tradi. Secùs, si tyrannus peteret virginem ad illam stuprandam: nam non posset à Rep. cogi ad adeundum tyrannum, tum propter animæ periculum; tum quia illum adire in talibus circumstantiis est consentire luxuriæ.

Q. 5. *Nunquámne licet procurare abortum?*

Resp. I. Per se semper est mortale directè impedire, ne fœtus humanus concipiatur, aut conceptus animetur, vel fœtum ejicere. Prob. 1. ex S. Basil. Epist. ad Amphil. *Quæ de industria fœtum corrupit, cædis pœnas luat. Formati autem,*

autem, vel informis subtilitas à nobis non attenditur. Et ex conciliis Eliberit. Ancyr. Mogunt. Wormat. & ex cap. 5. *de Homic.* ibi: *Si aliquis causâ explendæ libidinis, vel odii meditatione, homini, aut mulieri aliquid fecerit, vel ad potandum dederit, ut non possit generare, aut concipere, vel nasci soboles, ut homicida teneatur.* 2. Innoc. XI. damnavit hanc propos. *Licet procurare abortum ante animationem, ne puella deprehensa occidatur, aut infametur.* 3. Hoc repugnat bono speciei humanæ, & naturali fini seminis humani, quod ex se ordinatur ad generationem, & speciei humanæ conservationem, ac propagationem: ideóque ingens scelus est. Idque debuit in omni casu à DEO prohiberi; nam si id aliquando liceret, periculum esset ne homines delectatione copulæ contenti, partum prolis negligerent, & sæpè impedirent ex aliquo prætextu, ut curis, & laboribus prolis liberarentur: quod cederet in detrimentum speciei humanæ, & foret occasio fornicationi, & stupris, à quibus absterret timor prolis. Hoc tamen scelus non est propriè, ac strictè homicidium, ex cap. 20. *de Homic.* ubi dicitur non inducere irregularitatem; nam fœtus inanimis non est simpliciter, & completè homo: homo enim est compositum ex corpore, & anima spirituali unitis.

Resp. II. Qui animato fœtui abortum procurat verè, ac propriè homicidium committit. Nam revera hominem injustè occidit, ideó-

que

que sit irregularis, exc. cit. item ex constitut. Sixti V. & Greg. XIV. excommunicatus est. Quòd si parens id faciat, verè sit parricida: quare nunquam licet abortum fœtûs animati procurare, et amsi alio qui sit periculum, ne fœtus simul cum Matre intereat; quia nunquam licet occidere innocentem, etiam ad servandam alterius vitam. Idem dic si dubium sit, an fœtus sit animatus; quia esset se exponere periculo occidendi innocentem.

Hinc mortaliter peccant Medici, vel alii qui dant potiones ad procurandum abortum, sive fœtus sit animatus, sive non, & mulieres sumentes. Item qui abortui occasionem præbent etiam præter intentionem; dando operam rei illicitæ, vel debitam cautionem omittendo: ut si quis percutiat mulierem gravidam, *vel si ipsa nimis saltavit, vel nimis inordinatè laboravit, vel propter inordinatas lascivias.* ait Sanctæ Antonin.

Not. Innoc. XI. damnavit hanc propos. *Videtur probabile omnem fœtum, quamdiù in utro est, carere anima rationali, & tunc primum incipere eandem habere, cùm paritur: ac consequenter dicendum erit, in nullo abortu homicidium committi.*

Cùm autem incertum sit animationis tempus; alii enim assignant diem à conceptu 30. vel 40. pro mare & 50. vel 80. pro fœminâ; alii aliter; rarò abest periculum homicidii in procurando abortu.

Sed

Sed num licet ad Matris conservationem ei præbere pharmacum, quo fœtus putetur moriturus?

Resp. I. Non licet præbere Matri, nec ei sumere remedium ex vi sua ordinatum ad expulsionem fœtûs sive animati sive inanimati, etiamsi certa sit utriúsque mors, si non adhibeatur, & probabile sit Matrem servandam esse illo adhibito. Ita *Azor*, *De Lugo*, *Sylvius*, & *alii*. quia hoc esset procurare abortum directè, seu ex natura operis, quod est semper intrinsecè malum, utpote contra naturam, & finem generationis. idque etiamsi fœtus non sit animatus; nam ex natura rei, & ordinatione auctoris naturæ fœtus concipitur, ut animetur, & animatus edatur in lucem. Multò minus id licet post animationem fœtûs: nunquam enim licet occidere directè innocentem, ut alius servetur. Nec infans est injustus aggressor vitæ Matris, nihil enim injustum contra eam molitur; nec est membrum seu pars physica Matris, cum sit homo ab illâ realiter distinctus.

Resp. II. Ex communi, licet Matri sumere, & ei præbere remedium per se curativum Matris, nec per se tendens ad abortionem, quamvis sit periculum, ne inde abortio sequatur; modò constet fœtum non esse animatum, & Mater alioqui moritura esset: quia tunc si abortio contingat, non censetur procurata, sed solùm permissa; nam præter intentionem nec

ex ipso opere contingit, Matre utente jure suo: Mater enim in tali casu non privatur jure utendi remediis ad vitæ suæ conservationem necessariis, nec per se abortum procurantibus. Non licet tamen Matri non ex morbo periclitanti sumere, nec ei dare pharmacum quodvis, quo expellatur, vel expelli possit fœtus etiam inanimatus; quamvis Matri immineret infamia, vel mors inferenda ab extrinseco: quia tunc directè intenditur abortus ad vitandam infamiam per mortem: nam pharmacum per se directè nihil facit ad alterutram vitandam, nisi per expulsionem fœtûs tanquam medium; nec sumitur nisi ex intentione procurandi abortûs ùt medii ad vitandam infamiam, vel mortem. *Azor, Cardenas, &c.*

Resp. III. Si proles sit animata, vel dubitetur an sit, est mortale adhibere remedium directè curativum Matris, sed cum periculo mortis fœtûs, si probabile est eo non sumpto prolem vivam edendam esse, & sic Baptizandam. *Est communis.* quia Mater tenetur salutem æternam prolis in extrema necessitate præferre vitæ propriæ corporali. Non tamen licet Matrem discindere, ut proles Baptizetur; quia directè occidere innocentem est intrinsecè malùm; ideóque illicitum ob ullum finem bonum: nam non sunt facienda mala, ut eveniant bona, *Rom.* 3.

Quòd si æquale periculum est abortûs sive remedium sumatur, sive non, licet Matri illud sumere:

sumere: quia tunc sine majore periculo ac damno fœtûs consulitur vitæ Matris.

Q. 6. *An licet injustum aggressorem actualem occidere in vitæ suæ defensionem?*

Resp. Ex S. Thom. Catechismo Romano, & communi sententiâ Doctorum, licet omnibus, cum moderamine inculpatæ tutelæ. Quia 1. Exodi 22. qui furem nocturnum occidit, dicitur non esse reus mortis; quia nempe fur ille præsumitur venisse animo non solùm furandi, sed etiam occidendi, ut explicat S. August. 2. ex cap. 18. *de Homic. Vim vi repellere omnes leges & omnia jura permittunt.* 3. Homo habet jus conservandi vitam injustè oppugnatam, & illam præferendi vitæ injusti aggressoris, qui se ex mera malitia in hoc periculum mortis conjicit.

Sed ut hoc licitum sit, quædam requiruntur. 1. Ut sit actualis aggressio; nam ante actum aggressionis, & post eum occidere non licet, quia nulla est tunc vis repellenda; nec opus est defensione, ubi non est aggressio. Hinc ex communi sententia non licet occidere, aut repercutere eum, qui percussit, & jam fugit, vel certè destitit, aut ob vulnus acceptum non potest jam nocere; tunc enim occisio, vel percussio non est necessaria ad propulsandam injuriam, cùm jam illata sit, & jam cessârit aggressio; unde esset ultio, quæ privato nunquam licita est. Item qui scit alium

se quærere ad occidendum, non potest illum prævenire occidendo; quia non esset vera defensio.

2. Ut nihil fiat, nisi quod necessarium est ad vitam servandam; nam non licet inferre majus damnum, aut uti vi majore, quàm necesse sit ad vitæ defensionem: alioqui jam non est defensio, sed ultio injusta; & ideo cap. cit. Innoc. III. ait: *Quamvis vim vi repellere omnia jura, & omnes leges permittant; tamen id fieri debet cum moderamine inculpatæ tutelæ; non ad sumendam vindictam, sed ad injuriam propulsandam.* Hinc si injustum invasorem armis spoliando, vel debilitando, aut vulnerando, possis mortem vitare, non licet illum occidere; cùm tunc ejus occisio non sit necessaria ad vitæ defensionem.

3. Ut nihil ex odio, neque ex animo vindictæ fiat, & ut non intendatur per se mors invasoris, sed sola vitæ propriæ conservatio per justam sui defensionem; quia occisio hominis privata auctoritate facta, non est finis licitus, nec medium per se necessarium ad sui defensionem; sed est tantum aliquid consequens per accidens ex necessitate finis. *Illicitum est, quod homo intendat occidere hominem, ut seipsum defendat; nisi ei qui habet publicam auctoritatem, qui intendens hominem occidere ad sui defensionem, refert hoc ad publicum bonum, sit patet in milite pugnante contra hostes, & in Ministro Judicis pugnante contra latrones: quamvis etiam & isti*

isti peccent, si privata libidine moveantur. ait S. Thom. 2. 2. q. 64. a. 7.

4. Ut aggressor non sit persona Reip. necessaria, vel valdè utilis, ùt princeps, dux exercitûs; &c. Quia ex ordine charitatis bonum commune, ut pote bonum multorum, præferri debet privato, quod est bonum unius, vel paucorum.

Cæterùm in praxi percussio, & occisio injusti vitæ aggressoris rarò vacat culpa, quia nunquam ferè servantur conditiones ad licitam defensionem requisitæ. Et ideo aliqui Patres occisionem sine publica auctoritate factam, indefinitè damnant, scilicet ob periculum vindictæ, & excessûs in modo defensionis, vel ob intentionem directam occidendi.

Dices. Tenemùr plus diligere salutem animæ proximi, quàm vitam nostram corporalem. *R.* Tenemur plus diligere affectivè, & etiam effectivè, cùm proximus est in necessitate. Non tamen tenemur vitam nostram pro salute proximi profundere, nisi in casu necessitatis, in quo egeat nostra ope. At tunc invasor non est in necessitate, sed in voluntaria malitia, nec eget ope mea; nam potest facilè se periculo liberare desistendo ab injuria. Licet tamen oppugnato, ad perfectiorem actum charitatis, quo vita exponitur pro salute animæ inimici ex mera malitia, periclitantis exercendum, sinere se occidi potius, quàm occidere, modo sit moraliter certus se esse in statu gratiæ; *Nam*

aliàs fatuè faceret exponendo se morti corporis, & animæ; cùm sibi per mortem præludatur via pœnitentiæ. ait S. Antonin. p. 2. tit. 1. cap. 3.

Sed an tenetur ad restitutionem, qui in defensione vitæ alterum occidit, vel mutilavit?

Resp. Non tenetur, si id fecit cum debitâ moderatione; quia nullam intulit injuriam. Sed qui justæ defensionis modum excedit occidendo, cùm potuisset aliter vitam tueri, v. g. fugiendo, cùm id posset saltem sine gravi ignominia, vel armis spoliando, aut saltem non lethaliter vulnerando, tenetur omnia damna compensare; quia illa occisio fuit injusta, utpote non necessaria ad vitæ defensionem: nam privatus nullum habet jus, nisi ut vitam tueatur per medium ad hoc necessarium; & quisque jus habet, ut non occidatur ab alio auctoritate privata, nisi ob necessariam vitæ defensionem. Ergo talis est causa injusta mortis, & damnorum inde secutorum. *Ita Azor, Sanchez, & alii, éstque communior sent.*

Q. 7. *An licet occidere accusatorem, & falsos testes, qui vitam injustè oppugnant?*

Resp. Neg. Quia 1. qui falsum testimonium dicit in judicio, non censetur aggressor vitæ, sed committit injustitiam, quæ ex se puniri potest, & aliâ viâ repelli: nam non propria auctoritate, sed per judicem, & servato ordine juris

juris procedit. 2. Hoc debuit jure naturali in omni casu prohiberi: nam si hoc liceret, aperiretur via multis cædibus, homicidiis, cum gravi detrimento Reip. homines enim sibi facilè persuaderent se injustè accusari, & nullam aliam defensionis viam esse, præter mortem Accusatoris. 2. Alex. VII. damnavit hanc propos. *Licet interficere falsum accusatorem, falsos testes, ac etiam judicem à quo iniqua certò imminet sententia, si aliâ viâ non potest innocens damnum evitare.*

Q. 8. *An licet occidere pro defensione pudicitiæ eum, qui eam tentat violare?*

Resp. Multi docent id licere, si aliter pudicitia defendi nequeat, hancque esse communem Doctorum sententiam asserit Lessius. Probant, quia præterquam quod in hac re sit periculum consensûs in delectationem, ideóque peccati, imò & depravationis; pudicitia, ac integritas est bonum maximi momenti, superioris ordinis ad bona fortunæ, imò in æstimatione multorum bono vitæ, æquiparandum, & aliunde si amittatur, irreparabile. Idem docet Sanctæ Antonin. 2. p. tit. 7. c. 8. *Quia*, inquit, *illa utitur jure suo naturali, quo licet vim vi repellere, & magis tenetur saluti suæ providere quàm alterius; nam exponit se periculo consentiendi actui peccati, permittendo se opprimi propter difficultatem renitentiæ voluntatis.*

Sed Alii negant. Quia 1. hic casus nec à

Script. nec à PP. nec à Conciliis, aut summis Pontificibus excipitur à prohibitione generali, *Non occides*; 2. Pudicitia, cùm sit virtus, non in corpore, sed in anima residet, nec amitti potest, nisi per consensum liberum, ex S. Aug. lib 1. *de Civ.* cap. 18. & ex S. Hier. in cap. *de Pudicitia* 32. q. 5. *Corpus mulieris non vis maculat, sed voluntas.* & aliunde per occisionem invasoris admitur ei pœnitentiæ, & animæ salvandæ locus. Probant etiam, ex S. Aug. lib. 1. *de Liber. Arbit.* cap. 5. Sed S. Doctor ibi. Evodium inducit loquentem, ùt notatur in nova editione; & ipse postea respondet: *Multò minùs ego invenire possum, cur hominibus defensionem quæras, quos Reos nulla lex tenet.*

Porrò certum est teneri mulierem, vel adolescentem resistere invasori pudicitiæ, tum interiùs per displicentiam, tum exteriùs totis viribus, manibus, pedibus, alióve modo sibi possibili; ita ut ei non liceat, etiam ad vitandam mortem, quieto, & immoto corpore manere: nam non resistentia exterior esset cooperatio, qualis potest esse ad congressum turpem. Nulla enim cooperatio requiritur in fœmina ad talem actum, nisi quòd quiescat, & non resistat positivè viro. *Ita De Lugo.* Quòd si nequeat se tueri, tenetur alios clamoribus in auxilium advocare; nam tenetur adhibere omnes vias necessarias ad impediendum turpem congressum. Hinc Deut. 22. puella,

puella, quæ in civitate vim patiens non clamavit, jubetur lapidibus obrui.

Q. 9. *An licet occidere furem, in defensionem bonorum, quæ dicuntur fortunæ?*

Resp. I. Certum est non licere ob bona non magni momenti: nam recta ratio dictat nefas esse gravissimum malum, præsertim auctoritate privata, inferre proximo, ad vitandum nostrum leve damnum. Item si bona sint magni momenti, sed possint aliter recuperari, putà in judicio: nam tunc sine causa justa, & necessitate occideretur proximus privata auctoritate: punitio autem pro injuria pertinet ad solam auctoritatem publicam. Imò debet esse certum nec licere occidere ad tuendum bona etiam magni momenti, sed quæ non sint necessaria Domino ad vivendum convenienter suo statui; licet aliter recuperari nequeant; quia tunc cessat ratio, quæ à multis affertur ad probandum licere occidere, pro talibus bonis servandis; & nimis magna esset disproportio inter malum, quod inferretur, & illud, pro quo vitando inferretur; ideóque inæqualitas, & injustitia.

Resp. II. Multi cum S. Antonino docent licere injustum aggressorem actualem occidere in defensionem bonorum magni momenti, quæ non possint aliter recuperari. Sed alii non pauci negant id licere etiam Laicis; nisi bona illa sint vitæ conservandæ simpliciter

necessaria. Ita Innoc. IV. in c. *Si vero*, Tabiena, Abulens. Panormit. Rosella, Grandin, Fagnan asserens esse communem Canonistarum, &c. Quia 1. Neque Scriptura, neque Patres, neque Canones, neque summi Pontifices, hunc casum excipiunt à generali præcepto, *Non occides.* Imò Exod. 22. Deus id expressè vetat; nam dicit eum, qui furem diurnum occiderit, esse reum homicidii: quia scilicet, ùt habetur cap. 3. de Homic. *Poterat discernere, quod ad furandum, non ad occidendum venisset, & ideo non debet occidi*, ergo non licet furem occidere, qui venit tantùm ad furandum. Quare cum eodem, cap. Exod. dicitur... *Si effringens fur domum fuerit inventus, & accepto vulnere mortuus fuerit; percussor non erit reus sanguinis.* agitur de fure nocturno, qui præsumitur velle etiam occidere; nam additur: *Quod si orto sole hoc fecerit, homicidium perpetravit, & ipse morietur.* 2. Ex S. Greg. lib. 31. Moral. cap. 8. *Plus ipsis raptoribus debemus metuere, quam rebus irrationabilibus defendendis inhiare.* 3 Quia iniquum est, & contra debitum ordinem charitatis privata auctoritate adimere proximo bonum superioris ordinis, & per se irreparabile nempe vitam, ad bonum inferioris ordinis, & per se reparabile conservandum. 4 Ex Jure Civili L. 4. ff. ad L. *Aquil.* non permittit furem diurnum occidi, nisi se telo defendat: unde solum vitæ periculum excipit. & L. 9. ff. ad L. *Cornel.* dicitur. *Furem*

rem nocturnum si quis occiderit, ita demùm impunè feret, si parcere ei sine periculo suo non potuerit. 5. A Clero Gallicano an. 1700. damnata est ut Legi Dei, & ordini charitatis divinitus instituto contraria, pernicioſa, & erronea hæc propoſitio generaliter & indefinitè ſumpta: *Non ſolùm vitam, ſed etiam bona temporalia, quorum jactura eſſet damnum graviſſimum, licitum eſt defenſione occiſivâ defendere. Fatemur rariùs licitum eſſe Eccleſiaſticis. Si tamen aliquando contingat futurum tale malum, id eſt graviſſimum damnum, etiam ipſis licitum erit bona iſta cum occiſione furis defendere.*

Object. 1. Cap. *Interfeciſti*, de Homic.

Reſp. Ibi non excuſatur ob occiſionem furis; niſi qui occidit, *Se, ſuáque liberando.* Ergo ad ſolas res conſervandas non licet occidere furem: nam iſta ponuntur copulativè; non ſufficit ergo altera pars, ùt notavit Panorm.

Object. 2. Leges omnes vim vi repellere permittunt.

Reſp. Id licet, ſed cum ea moderatione, quam recta ratio, & lex charitatis præſcribunt. At non ſervatur hæc moderatio, cùm occiditur homo ad defenſionem bonorum; quia tunc privata auctoritate eripitur bonum majus, & per ſe irreparabile, ad conſervandum minus bonum, & per ſe reparabile, quod ſanè inordinatum eſt, & iniquum. Bona porrò variis modis defendere licet etiam armis, ſi neceſſe ſit; modò caveatur, ne invaſor mutiletur, & occidatur. *Not.*

Not. Innoc. XI. damnavit has tres propositiones. 31. *Regulariter occidere possum furem pro conservatione unius aurei.* 33. *Non solùm licitum est defendere defensione occisivâ, quæ actu possidemus, sed etiam, ad quæ jus inchoatum habemus, & quæ nos possessuros speramus.* 33. *Licitum est, tam hæredi, quam legatario, contra injustè impedientem ne vel hæreditas adeatur, vel legata solvantur, se taliter defendere, sicut & jus habenti in Cathedram, vel Præbendam contra eorum possessionem injustè impedientem.*

Q. 10. *An licet occidere alium in defensionem honoris, & famæ?*

Resp. Nemini licet etiam ad injustam infamiam, aut contumeliam impediendam, vel reparandam: quia vita est bonum per se irreparabile, & majus honore, ac fama; cùm inter bona naturalia principem locum obtineat. Ergo iniquum est, & contra legem charitatis, eam adimere proximo ad defensionem honoris, & famæ, quæ sunt bona inferioris ordinis, & per se reparabilia. Id etiam repugnat patientiæ, mansuetudini, & humilitati christianæ. 2. Percussio, vel occisio in illo casu est vindicta, non defensio: nam non conducit ad servandum honorem, utpote jam ablatum per injuriam, sed solùm ad acquirendum alium honorem apud mundanos homines ob fortitudinem falsam, qua offensam vindicâsti. 3. Si id liceret, pateret via multis cædibus, violen-

lentiis, & perturbationibus in magnam Reip. perniciem: unde debuit prohiberi lege naturali. 4. Innoc. XI. damnavit hanc propos. *Fas est viro honorato occidere invasorem, qui nititur calumniam inferre, si aliter hæc ignominia vitari nequit. Idem quoque dicendum, si quis impingat alapam, vel fuste percutiat, & post impactam alapam, vel ictum fustis fugiat.* Hinc etiam, *ex communi*, non licet alapam pro alapa, fustem pro fustibus reddere, si jam percussor ab injuria destitit: quia jam non esset defensio, quæ locum non habet, nisi in actuali aggressione; sed hoc esset vindicta, cùm non sit utile ad tuendum, vel recuperandum honorem, nisi quatenus continet rationem vindictæ, quæ semper illicita est. *De Lugo* Imò non licet convitia convitiis, contumelias contumeliis repellere: quia hæc non est via ordinata, & apta honoris defendendi, sed redderetur malum pro malo privata auctoritate, quod non licet, ex 1 Pet. 3. *Non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto. &c.* & Luc. 6. *Benedicite maledicentibus vobis, & orate pro calumniantibus vos.* Sed illatæ contumeliæ repelli possunt verbis non contumeliosis; vel actione injuriarum, si necesse sit ad reprimendam alterius audaciam, vel ad dignitatem, ac auctoritatem suam tuendam, sine tamen odio, & cum animo parato remittere hanc satisfactionem justam, & plures alias injurias ferre, si salus proximi id exigeret, ex

Matth. 5.

Matth. 5. *Ego autem dico vobis, non resistere malo; sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram.*

Object. 1. Honor, vel fama est quid præstantius vitâ.

Resp. Non est nisi in æstimatione stultorum, & imprudentum; sed est bonum longè inferius, utpote in alieno judicio positum, & quod desiderare propter se mera vanitas est. At vita est primum, ac fundamentum omnium bonorum naturalium, & per se irreparabile, cujus dominium habet solus Deus. Deinde fama vera nititur sola vera virtute. Cura autem boni nominis, quam Scriptura commendat, consistit in eo, quòd homo nihil turpe agat, nihil quod naturam rationalem, & dignitatem Filii Dei adoptivi dedeceat.

Object. 2. Calumnia, & contumelia non vindicata reddit hominem infamem.

Resp. Neg. Nam cum aliunde constat eum, qui calumniam, aut injuriam passus est, esse virum probum, aut fortem; ejus moderatio non ei vertitur vitio, sed laudi apud prudentes; nihil enim indecorum agit, qui injuriam non ulciscitur, sed fert patienter secundùm præceptum, & exemplum Christi, aut moderatè defendit in judicio. Imò condonatio injuriarum est præstantissimus fortitudinis actus, ac proinde summa laude digna. Præterea occisio, vel percussio calumniatoris, aut percussoris non est medium aptum ad abstergendam

infami-

infamiæ labem, nisi juxta perversum judicium quorumdam mundanorum hominum, reprobatum à Deo, & contemnendum: non enim ex calumniatoris occisione sequitur cognitio falsitatis ipsius calumniæ, imò sæpè contrarium accidit. Demum si quis honorem suum, & famam aliter recuperare nequeat, debet illius jacturam inter damna irreparabilia recensere, & æquo animo ferre propter amorem Dei id præcipientis sub pœna æterna, & remunerantis immenso veræ gloriæ pondere.

Q. II. *An in defensionem alterius licet occidere injustum invasorem, & an ad hoc tenemur?*

Resp. I. Ex communi, licet vitam proximi ab alio injustè oppugnatam defendere, etiam cum occisione invasoris injusti, si aliter defendi nequeat: quia sicut possumus tueri vitam propriam cum occisione invasoris injusti, modo explicato; ita & vitam proximi innocentis, qui charitatis nexu nobis conjunctus est, & quem debemus sicut nos ipsos diligere.

Resp. II. Per se loquendo nemo tenetur vitam hominis privati cum periculo vitæ propriæ defendere; quia quisque potest secundùm ordinem charitatis magis vitam propriam diligere, quàm vitam alterius privati: ergo non tenetur vitam suam exponere ad temporalem hominis privati vitam conservandam. Privati tamen tenentur vitam suam expo

exponere ad defensionem Principis, vel alterius personæ publicæ, ex cujus morte sequeretur grave detrimentum Reip. quia bonum commune semper anteponi debet privato.

Resp. III. Sub mortali tenemur ex charitate vitam proximi injustè oppugnatam defendere, quando possumus sine probabili periculo vitæ propriæ, & gravi damno proprio, Prob. 1. Prov. 24. *Erue eos, qui ducuntur ad mortem: & qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses.* 2. Ex lege charitatis tenemur impedire grave damnum injustum proximi, cum sine gravi nostro possumus, imò & innocenti de vita periclitanti subvenire ex bonis necessariis ad decentiam statûs, & cum aliquo incommodo.

Quin etiam, juxta varios, ad id tunc tenemur etiam cum occisione injusti invasoris, si aliter defendi nequeat: quia jure naturali quisque tenetur defendere innocentem, si possit. Meliórque est, ac potior conditio innocentis quàm injusti aggressoris, cui proinde præferri debet in æquali damno, nisi ipse innocens sponte velit potiùs mori, ob salutem æternam aggressoris. Porro quisque tenetur ex charitate etiam honorem, & famam, & bona alia proximi defendere contra injuriam, cùm commodè potest, résque exigit: nam cùm quisque teneatur diligere proximum sicut seipsum, potest, & debet ei opitulari eo modo, qui sibi licitè posset, & vellet subvenire in eadem necessitate. Nemo tamen tenetur

nocen-

nocentem morte justa damnatum liberare, etsi magna vi pecuniæ possit: quia bonum commune postulat, ut crimina non maneant impunita, nec tali fit injuria.

Resp. IV. Obligantur ex Justitia ad tuendam vitam, & fortunas proximi 1. Superiores publica auctoritate ad aliorum gubernationem præditi, ùt Princeps, Magistratus, &c. 2. Qui ad tuendum proximum à Principe, vel Magistratu constituti sunt, ut Tutores, Curatores. 3. Qui ad hoc specialiter conducti sunt, ùt milites. 4. Qui ad hoc se explicitè, vel implicitè obligarunt, ùt feudatarii, & omnes famuli. *Lessius, & alii.* nam isti omnes ad id vel ex contractu, vel ex officio commodum aliorum spectante, ideóque ex Justitia obligantur.

Q. 2. *Quandonam homicidium casuale est peccatum, & obligat ad restitutionem?*

Resp. I. Homicidium omnino casuale, quod scilicet nec est in se, nec in sua causa voluntarium, non est peccatum, imò nec propriè homicidium, sed simplex occisio: quia peccatum est essentialiter voluntarium: ergo quod nullo modo voluntarium est, nullatenus peccatum est.

Hinc qui occidit alterum in ebrietate inculpabili, non est reus homicidii, nec tenetur ad restitutionem: quia occisio illa non est voluntaria neque in se, cùm desit usus rationis,

neque in causa, nempe in ebrietate, cùm hæc non fuerit ullatenus volita, nec culpabilis. Secùs, si ebrietas fuit culpabilis, & hunc casum prævidit, vel prævidere potuit; nam tunc occisio est voluntaria in causa, ideóque imputabilis ad culpam, & damnum.

Resp. II. Qui facit actum etsi licitum, sed periculosum, omissâ diligentia debitâ ad vitandam mortem alterius, reus est homicidii, & tenetur ad restitutionem, quamvis alium præter intentionem occidat: quia homicidium est ei voluntarium in causa, nempe in omissione, diligentiæ debitæ, seu in gravi negligentia præcavendi occisionem, ùt docet S. Thom. 2. 2. q. 64. a. 8. ergo est ei imputabile.

Resp. III. Qui facit actum illicitum periculosum, si alterum occidat licèt præter intentionem, reus est homicidii, & tenetur ad restitutionem, quantamcumque aliunde diligentiam adhibuerit ad vitandam occisionem alterius: quia occisio est ei voluntaria in causa, nempe in omissione debitæ cautionis ad non occidendum: ad hoc enim debebat omittere actum illicitum, ex quo sciebat sequi posse alterius occisionem; & occisus habebat jus, ne fieret actus illicitus sibi periculosus. Ita S. Thom. 2. 2. q. 64. a. 8. ibi. *Contingit id, quod non est actu & per se volitum, vel intentum, esse per accidens volitum vel intentum, secundùm quod causa per accidens dicitur removens prohibens. Unde ille, qui non removet ea, ex quibus sequitur homi-*

homicidium, si debeat removere, erit quodam modo homicidium voluntarium. Hoc autem contingit dupliciter. Uno modo, quando dans operam rebus illicitis, quas vitare debebat, homicidium incurrit. Alio modo, quando non adhibet debitam solicitudinem. Et ideo secundùm jura, si aliquis det operam rei licitæ, debitam diligentiam adhibens, & ex hoc homicidium sequatur, non incurrit homicidii reatum. Si verò det operam rei illicitæ, vel etiam det operam rei licitæ, non adhibens diligentiam debitam, non evadit reatum ex ejus opera mors hominis sequatur.

Hinc peccant mortaliter parentes, qui infantes valde teneros in lecto secum collocant, etiam si mors non sequatur: nam hoc est valde periculosum, etiam quavis cautione aliunde adhibitâ: sæpe enim reipsa suffocantur, non obstante tali cautione, ùt experientiæ constat: ideóque hoc est semper illicitum, cùm sic collocando se exponant periculo illos perimendi. Quare cap. *Consuluisti* 2. q. 6. Stephanus V. ait: *Monendi sunt, & protestandi parentes, ne tam tenellos secum in uno lecto collocent, ne negligentia qualibet proveniente suffocentur, vel opprimantur, unde ipsi homicidii rei inveniantur.*

Resp. IV. Omittens aliquid, ad quod ex justitia obligetur, si ex ejus omissione periculosa sequatur mors alterius, licèt præter ejus intentionem, peccat peccato homicidii, & tenetur ad restitutionem: quia homicidium est ei voluntarium in causa, nempe in omissione diligentiæ

gentiæ debitæ ex justitia, ergo meritò ei imputatur.

Hinc Medicus reus est homicidii mortalis, & tenetur ad restitutionem, si æger moriatur propter ejus imperitiam, vel negligentiam; quia scilicet non fecit id, quod periti, & diligentes Medici facere solent in simili casu. Nec excusatur ob ignorantiam; nam tenetur scire, vel se non immiscere aliis curandis cum eorum periculo, ex cap. *ult. de injur.* Idem dic de Advocato, ex cujus imperitia, vel negligentia cliens innocens morte damnatur, & de Principe non expellente, cùm potest, latrones, qui occidunt vel spoliant viatores, &c.

Resp. V. Omittens aliquid, ad quod ex charitate tantùm obligatur, si alter ex tali omissione moriatur, peccat mortaliter, & reus est mortis alterius; nam hæc est ei sufficienter voluntaria in causa nempe in omissione, juxta illud. *Si non pavisti, occidisti.* Non tenetur tamen ad restitutionem; quia non peccavit contra justitiam commutativam; & fecit homicidium, latè non strictè dictum, quatenus mors illa non sequitur ex omissione contra justitiam.

Not. Quæ hîc dicta sunt de homicidio, ea sunt applicanda mutilationi, & aliis peccatis ac damnis, quæ ex alterius actu sequuntur. Nam hæc imputantur, si sequantur ex actu periculoso illicito, vel etiam licito, sed non adhibitâ

bitâ diligentiâ debitâ ad ea præcavenda. Vide dicta q. 10. cap. 3.

Q. 13. *An duellum est aliquando licitum?*

Not. Duellum propriè est duorum, vel paucorum certamen, in certo loco, & tempore designato, cum vitæ vel mutilationis periculo, ex mutuo consensu initum auctoritate privata. Dico *privatâ*, nam pugna Paucorum, quæ auctoritate Principis in bello justo cum hoste suscipitur ob bonum commune, non est strictè duellum, & juxta multos potest quandoque esse licita, ut 1. Si suscipiatur ad justum bellum conficiendum; quia paucorum pugna non est minùs licita, quam pugna generalis, imò potiùs est eligibilis, in quantum paucorum sanguine finitur bellum, vitantúrque cædes, & damna majora; modo tamen per hoc non redigatur victoria ad statum magis dubium, quàm per pugnam generalem: alioqui Princeps peccaret contra justitiam in subditos, spem victoriæ ferè certam commutando cum incerto eventu duelli. 2. Si tempore belli videtur necessaria ad debilitandos hostium animos, suorum erigendos, & ad victoriam faciliùs consequendam, &c. Nam sicut in bello justo ob bonum commune auctoritate Principis licita est pugna inter multos, ita & inter paucos. Sic David auctoritate Saulis pugnavit cum Goliath.

Illicita tamen esset pugna inter duos vel

paucos milites, licèt cum consensu Principum, ad delectationem quamdam, vel vanam ostentationem, aut privatam illorum vindictam; quia Principes non habent dominium vitæ suorum subditorum, sed solùm convenientem usum ad bonum commune: unde non possunt eam exponere ob finem vanum, nec necessarium bono communi.

Resp. Duellum, quod fit auctoritate privata, semper est mortale & intrinsecè malum, nec unquam licet illud offerre, vel acceptare. *Ita omnes.* Quia 1. Deus solus habet dominium vitæ hominis: ergo non licet eam destruere, nec illius destruendæ periculo se exponere sine auctoritate Dei, qui hanc non dedit privatis, nisi ad necessariam vitæ propriæ defensionem; nam destructio rei propriâ auctoritate facta actus est Dominii in illam. Præterea occidere alterum non est modus satisfaciendi, sed est mera vindicta; nam est ei nocere, absque eo quod nobis aliquid emolumenti eveniat. Ergo duellum omne graviter repugnat juri naturali divino. Quare Conc. Trident. sess. 25. cap. 19. ait: *Detestabilem duellorum usum, fabricante diabolo introductum esse, ut cruenta corporum morte animarum etiam perniciem lucretur.* 2. Graviter etiam prohibetur jure tum Ecclesiastico, cap. 1. *de Torneam.* ex Conc. Later. & cap. 1. *de Purgat. vulgari*, & à Trident. cap. cit. tum civili nempe Principum edictis. Quare duellum quodlibet etiam privatum

vatum repugnat omni iuri, atque etiam specialiter charitati propriæ, & proximi, cùm duellantium vita, & salus æterna morali periculo exponantur.

Adde quòd duellum fiat vel ad indagandam veritatem, aut ad iustitiam, ac innocentiam probandam; & tunc crudelitati additur superstitio: nam hoc medium fallax est, & improportionatum, cùm innocens possit perinde occidi, ac reus. Vel ob inimicitias, & ad iniuriam vindicandam: at vindicta nunquam licita est privata auctoritate, imò nec publicâ cum æquali periculo iniuriam passi. Dices duellum necessarium est, ad vitandam ignominiam, seu ignaviæ notam, quæ contrahitur si duellum non acceptetur, vel iniuria accepta non vindicetur.

Resp. Hæc est falsa ignominia; nam apud Deum, & homines verè sapientes, ac probos, in quorum existimatione vera fama consistit, nullam incurrit ignominiam, sed magnam gloriam acquirit, qui ut divinis, humanisque legibus duellum vetantibus pareat, duellum injuria affectus non offert, nec provocatus acceptat. Neque enim dedecus est, sed ingens honor, ac gloria virtutem, & præsertim charitatem, ac fortitudinem, seipsum, & iram vincendo, exercere, Christi mansuetudinem, ac patientiam imitari, quippe *Gloria magna est sequi Dominum*, Eccli. 23. Nam Dei præceptum, & virtus est sola regula veri honoris. Nec

vir sapiens falsis improborum hominum judiciis, sed recta ratione, & fide divina duci debet.

Præterea qualiscumque sit illa apprehensa ignominia, quæ ex solo perverso mundanorum hominum judicio sequitur, est prorsus contemnenda, ne amittatur gloria Cœlestis, ac Felicitas æterna, & contrahatur ignominia æterna ac summa infelicitas. Neq; enim ad ignominiam, quæcunque illa sit, vitandam licet vitam alterius, ac propriam periculo committere, contra legem divinam vetantem vitæ propriæ, & alienæ destructionem, & proinde ejus periculum; nam solus Deus est Dominus vitæ hominum, & vita est superioris ordinis, quàm honor, & fama. Hinc Alex. VII. damnavit hanc propos. *Vir equestris ad duellum provocatus, potest illud acceptare, ne timiditatis notam apud alios incurrat.*

Porro non licet provocato horâ condictâ ad locum certaminis se conferre, etsi non animo duellandi, sed se defendendi contra provocantem, si ab ipso oppugnetur: quia in his circumstantiis esset directè se exponere periculo vitam alienam destruendi, vel propriam amittendi, & alteri occasionem proximam aggrediendi præbere. Imò moraliter, ac in æstimatione prudenti, & æquivalenter esset duellum acceptare. Nec dic acceptionem duelli esse defensionem. Nam defensio solùm habet locum, dum ab actuali aggressore

vis

vis vi repellitur cum debita moderatione. Præterea ipsa acceptatio est etiam aggressio, nam qui acceptat, vult aggredi adversarium, & in ipsum invadit.

Q. 14. *Quænam sunt pœnæ duelli?*

Resp. Conc. Trident. sess. 25. c. 19. ipso facto excommunicat 1. Principes, ac Dominos temporales, qui in suis terris locum aliquem ad ejusmodi pugnam concesserint. 2. Suasores & spectatores duelli. 3. Ipsos pugnantes, & qui eorum patrini vocantur cum proscriptione bonorum, perpetua infamia, & pœnis homicidarum; & si in conflictu decesserint, privatione Ecclesiasticæ sepulturæ. Greg. vero XIII. constit. 78. & Clemens VIII. Constit. *Illius vices*, pœnas illas extenderunt ad duella privata, seu non solemnia, hoc est, in loco non tuto, nec publicè commissa, & absque patrinis sociisve; imò ad provocantem, & acceptantem, etiamsi pugnam ob aliquod impedimentum non commiserint, si ad locum accesserint pugnaturi, & per eos non steterit, quominus pugnarent. Item Clemens VIII. hanc excommunicationem Papæ reservavit, & hanc cum aliis pœnis supradictis extendit etiam ad suadentes, vel provocantes, ad spectatores, ad scribentes, mittentes, ac divulgantes chartulas provocatorias, eorúmque fautores, & complices, ad eos, qui ad duellum arma, equos, commeatus, vel consilium,

silium, auxilium præbuerint, vel præberi curaverint quocumque modo, etiamsi pugna non fuerit secuta; atque etiam ad eos, qui paciscuntur de dirimendo certamine, cùm primùm alteruter vulneratus fuerit, seu sanguinem effuderit, aut certus ictuum numerus utrimque illatus fuerit.

Observa 1. Duvallius asserit has constitutiones, quamvis in Gallia promulgatæ non sint, tamen esse usu receptas, eò quòd committentes duella particularia puniantur excommunicatione, & privatione sepulturæ Ecclesiasticæ. Alii dicunt Episcopos Galliæ specialiter excommunicationem duello sibi reservatam annexuisse. Certè cætus multorum Archiepiscoporum, & Episcoporum Parisiis. an. 1654. congregatorum excommunicationem ipso facto tulit, & Episcopo reservavit contra duellum privatum ineuntes, & contra provocantes, voces, vel chartas provocatorias ferentes, & alios eas acceptantes, quamvis pugna non sit secuta, modò per eos non steterit, quominus pugnarent.

2. Nomine spectatorum juxta multos non intelliguntur casu, & obiter aspicientes duellum, qui illac fortuitò transibant, sed qui illud spectant *ex composito*, ùt fert Bulla Gregor. & *de industria*, ùt Clemens loquitur.

3. Licet quævis pugna cum vitæ periculo voluntariè susceptа privatâ authoritate, sit jure naturali illicita, cùm nusquam liceat privatis

tis vitam hominis destruere, vel illius destruendæ periculo se exponere, nisi ad necessariam vitæ defensionem; tamen ad contrahendam excommunicationem illam, juxta multos, requiritur pugna ex pacto invicem inito, uno scilicet indicente, & altero acceptante, cum designatione loci, ac temporis. Quia Greg. expresè dicit *ex condicto, statuto tempore, & in loco convento*; & Clemens *ex compositio*: unde si duo subitò in iram, vel rixam versi gladios extrahant, & sibi pugnent, licèt peccent mortaliter, non tamen hanc excommunicationem contrahunt, quia hæc pugna non est ex condicto, seu ex composito, sive pacto pugnandi, sed est ipsamet rixa.

4. Qui moritur in conflictu, privatur sepulturâ sacrâ. Si tamen duellum, non fuerit notorium, Barbosa monet, tunc Parochum debere rem ad Ordinarium deferre; quia publicæ pœnæ solùm publicis criminibus, & auctoritate publica sunt infligendæ.

5. Juxta multos, qui alterum in duello utrique voluntario occidit, non tenetur ipsi nec ejus hæredibus ad restitutionem: quia, inquiunt, occisus in pugnam lethalem consentiendo, censetur sponte in mortem consentire, adeóque in damna mortem consequentia, & concedere alteri facultatem contra se agendi quod potest; item provocatus si provocantem occidat, nil tenetur restituere, quia provocans invitat alium ad sui occisionem, si forte

tè Superior sit, & sic implicitè consentit in omnia damna inde secutura: scienti autem, & sponte consentienti non fit injuria. Nihilominùs videtur teneri restituere damna creditoribus inde obvenientia, & alere uxorem, ac liberos occisi, si indigeant, & occisus eos alebat ex suo quæstu: nam hic non potest validè condonare jus alienum. Constat autem provocantem teneri ad restitutionem, si provocatus occidatur, & involuntariè pugnârit, & solùm ad vim repellendam, quia provocans est tunc aggressor injustus, nec aggressori injusto sponte condonatur restitutio. Porro provocatus, qui voluntariè, & ex condicto descendit in pugnam, censetur, & est aggressor, cùm nullam vim patiatur, & revera provocantem etiam aggreditur, nec purè se defendit.

Q. 15. *Quid tenetur homicida, vel mutilator restituere?*

Resp. I. Ex communi læsor tenetur solvere integras expensas factas in curationem læsi, & compensare omne lucrum cessans, & omnia damna realia ex homicidio, mutilatione, vel læsione secuta, L. ult. ff. *de his qui effud.* quia injusta sua actione fuit causa efficax talium damnorum, & cessationis lucri: sed qui est causa damni per injuriam, tenetur ad restitutionem, c. ult. *de injur.* Omnia autem damna realia, & lucrum cessans restitui debent hæredibus

redibus occisi, qui ex ejus morte hæc damna passi sunt. Quia hæredes hoc ipso, quòd sunt hæredes, succedunt in omnia jura realia defuncti L. 37. ff. *de acquir. vel omitt. hæred.*

Hinc si læsus quæstum ex officio, industriâ, labore, vel artificio aliquo faciebat, tenetur læsor restituere hæredibus, non quidem quantùm læsus lucraturus erat, (cùm hoc sit incertum, & variis modis impediri possit) sed quantùm, judicio prudentum valet spes lucri, spectatis omnibus circumstantiis; æstimatio enim lucri cessantis facienda est, inspectis hominis occisi, vel læsi valetudine, robore, ætate, peritiâ, artificiô, statu, modo vivendi, & lucrandi, deductis quidem impensis, & iis quæ consumpsisset, nam quæ consumpturus erat non possunt numerari in lucris ad hæredes pervenientibus. Occisor autem solum tenetur restituere valorem operarum, & industriæ, quatenus ex illis obventurum erat hæredibus emolumentum.

Sed *ex communi* deduci non debet æstimatio laboris: tum quia labor fuit injustè impeditus: tum quia plerique libentiùs laborem impendunt ad lucrum, quàm otiantur; & alioqui plerumque nil restituendum esset, cùm sæpe lucrum non superet æstimationem laboris.

Item occisor tenetur aliquid, arbitrio prudentum, restituere animæ occisi; si non constet decessisse in statu peccati, & præsumatur

pro

pro peccatis suis esse satisfacturus, si diutiùs vixisset. Nam ex hac parte damnum spirituale per injuriam illatum est, cùm privando facultate præstandi has satisfactiones: quod proinde resarciri debet per eleemosynas, missas, preces, &c. juxta æstimationem verisimilitudinis satisfactionum, quos occisus per se, vel per alios sibi comparâsset, si non fuisset occisus. Ita *S. Antonin. ex Scoto, De Lugo, Navar. & alii.*

Not. Si homicida, vel alius damnificator moriatur, antequam restituerit, tenentur hæredes ex ejus bonis restituere, quantùm ipse tenebatur: quia hæredes succedunt in omnes obligationes reales defuncti, sicut in omnia ejus bona, & jura; quamvis jus civile neget hæredibus occisi actionem de damno in foro externo in hæredes occisoris, nisi ante mortem ejus lis contestata fuerit: sed hoc non liberat eos in foro conscientiæ, nihil enim facit ad obligationem coram Deo, quòd lis ante contestata, vel non contestata fuerit. Imò ex *communi* ad restitutionem tenentur hæredes, etiamsi læsor morte, vel aliâ pœnâ mulctatus sit. Quia damna privati non resarciuntur per hanc publicam punitionem, quæ in vindictam publicam, & terrorem aliorum irrogatur; & quæ est tantùm compensatio injuriæ Reip. illatæ: lex autem divina naturalis obligat ad resarciendum omne damnum injustè illatum; & cùm quis duobus diversas res debet,

debet, non satisfacit utrique debito, solvendo uni, & non solvendo alteri, quod ei debet. Nisi tamen hæredes occisi contenti sint pœnâ talionis, ùt plerumque solent, si sint nobiles, ac divites; nam restitutionem remittere possunt.

Resp. II. Ordinariè læsor nil tenetur restituere pro impensis funeris; nam cum aliquando faciendæ fuerint, nil damni ex hac parte illatum est; nisi fortè propter accelerationem, eò quòd citiùs istæ impensæ fieri debuerint, ex quibus adhuc aliquid lucri fieri potuisset; vel nisi funus factum sit in alieno loco, ubi majores sumptus quàm domi fieri debuerunt, nam omne lucrum cessans, & damnum emergens compensari debet.

Q. 16. *An occisor, vel mutilator tenetur restituere non solùm uxori, & liberis, sed etiam aliis, & creditoribus?*

Resp. I. Si occisus, vel mutilatus alebat uxorem, & liberos, vel parentes ex quæstu quem faciebat, læsor tenetur eos alere. *Est communis.* quia tantumdem damni illis injustè intulit, per occisionem injustam, impediendo, ne alerentur ad hoc homine determinatè, nempe marito, Patre, vel Filio. Imò ad id tenetur, etiamsi læsus omnia, quantùm potest, occisori remiserit; quia hæc obligatio oritur ex injuria talibus illata, quæ non potest nisi ab illis remitti. Et læsus non potest validè cedere Jure, quod

quod habet uxor ut à marito, liberi ut à parentibus, parentes ut à filiis alantur, cùm fundatur in specialissimâ conjunctione, & speciali debito ad invicem. *De Lugo, & alii.*

Dixi, *ex quæstu*, nam si alebat ex bonis, quæ extant, & sufficiunt ad eos alendos, occisor non tenetur eos alere, sed solùm alia omnia damna compensare.

Resp. II. Occisor tenetur alere eos, quos occisus determinatè alebat ex liberalitate, si probabiliter in posterum aliturus erat, & quamdiu erat aliturus. Sive tenetur illis restituere secundùm æstimationem spei, quam habebant de alimentis ex liberalitate occisi percipiendis. Ita *S. Bernardin. Vasquez, Turrian. Azor dicens esse communem, & alii multi contra multos.* Quia ipsis fuit causa injusta talis damni, & fecit injuriam, violando Jus, quod habebant, ne viâ injustâ impedirentur ab alimentis accipiendis à tali homine. Quilibet enim Jus rigorosum habet, ne per actionem injustam impediatur à beneficio alterius. Ergo sicut qui per vim in alium illatam eum ex quocumque motivo impedit, ne tibi donet aliquid, tenetur tibi restituere. Ita, &c. Et verò actio exterior, quæ est contra Justitiam, si fiat ex odio, & animo nocendi, est etiam contra Justitiam, si fiat ex alio motivo, cùm sit per se injusta.

Resp. III. Occisor tenetur restituere creditoribus occisi, quantùm occisus probabiliter judicio prudentum soluturus erat, si bona eius

extans

extantia non sufficiant ad debita omnia solvenda. *Ita multi.* Quia occisor per illam iniustam occisionem causa fuit, cur isti creditores damnum passi fuerint, & fecit eis iniuriam, violando jus, quod habebant, ne adimeretur debitori facultas iis solvendi, & ne impedirentur sine justa causa à receptione debitorum.

Id tamen, quod creditoribus restituetur, detrahendum erit ex iis, quæ hæredibus sunt restituenda; cùm tantò minùs ex bonis occisi post mortem eius naturalem accepissent. Quòd si hæredibus omne lucrum cessans, & damnum emergens restituerit, nihil debet creditoribus, quia hi debent petere solutionem ab hæredibus.

Idem dic de mutilatore ob eandem rationem.

Not. Dum læsus, antequam moreretur, dixit, se remittere iniuriam, ac mortem occisori; id intelligi debet quoad odium, ac rancorem, ut lege charitatis tenetur, vel etiam quoad actionem, ac pœnam: non autem quoad restitutionem damnorum realium inde secutorum, nisi hanc clarè exprimat: nam remissio restitutionis non est necessario connexa cum depositione odii, & remissione pœnæ, nec ad eam obligatur læsus. Imò etiamsi hæc damna expressè remittat, non videtur valida esse remissio respectu creditorum, & uxoris, ac liberorum quoad alimenta, quæ tenebatur

iis præbere; nisi bona relicta ad eos alendos sufficiant; quia non potest cedere Jus aliorum.

Q. 17. *An debet aliquid restitui pro vita, membro, cicatrice hominis liberi?*

Resp. Certum est 1. Cùm per iniustam occisionem, vel mutilationem illata sit iniuria non solùm realis, sed etiam personalis, quæ est vera offensa, ac contemptus personæ, teneri læsorem ad satisfactionem pro ea, per significationem doloris, petitionē veniæ, aliáq; submissionis signa apta ad placandum læsum, si adhuc vivat: nam omnis iniuria tolli, ac resarciri debet ex Justitia, quantùm potest. Quòd si conditio lædentis hæc non patiatur, & læsus placari possit per satisfactionem pecuniariam, ad hanc tenetur lædens saltem ut quoddam est submissionis, ac doloris signum, & animi placandi medium. Quemadmodum si per pecuniam posset, vitam, vel membrum restitueret, teneretur ex Justitiâ eam in hunc finem suppeditare. 2. Lædentem teneri in conscientiâ solvere mulctam pecuniariam à judice impositam in pœnam: nam Judex habet Jus puniendi iniurias, & sententia justa obligat.

Sed controversia est, an præcisè pro vita, membro, &c. Pecunia spontè restitui debeat? Alii asserunt probabiliùs; quia omne damnum restitui debet eo modo, quo id fieri potest. Negant alii, eoquòd nemo tenetur restituere

tuere damnum boni superioris ordinis per bona inferioris Vide dicta, p. 2. cap. 6. q. 6.

Dixi, *hominis liberi.* nam pro vita animalis, vel mancipii, solvi debet, quanti vendi poterant: pro mutilatione verò, quanti minoris inde æstimantur; quia vita servi, & animalis pretio æstimatur; & sic ad æqualitatem compensari potest.

Q. 18. *An tenetur ad restitutionem, qui putans occidere Petrum, occidit Paulum, quem invincibiliter putabat esse Petrum?*

Resp. Aff. Ex L. 18. ff. *de injur.* quia revera voluit injustè occidere hunc hominem individuum, qui est reipsa Petrus, quamvis putârit esse Paulum. Sive quia voluit iniustè occidere hominem, & reipsa iniustè occidit hunc, qui est Paulus. *Ita Rebellus, & alii.* Unde non minùs tenetur ad restitutionem, quàm teneretur, si incendisset domum Titii putans eam esse Caii.

CAPUT III.

De Injuriis in corpus proximi per stuprum, & adulterium, & de necessaria restitutione.

Q. 1. *AD quid tenetur corruptor Virginis?*

Resp. 1. *Ex communi*, qui Virginem spontè con-

tè consentientem, & absque ullâ vi, fraude, dolo, importunitate precum, & promissione matrimonii vitiavit, ad nihil ei tenetur; quia scienti, & sponte consentienti, non fit injuria, ex Reg. Jur. 27. in 6.

Sed tenetur ad aliquam satisfactionem honorariam erga parentes puellæ adhuc sub patria potestate existentis, per signa doloris, submissionis, petitionem veniæ, &c. si crimen resciant. *Ita Cajet. Navar. Valent. Rebell. & alii.* cum S. Antonin. 2 p. tit. 5. cap. 6. ubi ait, *In foro conscientiæ, si defiorat eam voluntariam, non tenetur ei, Patri autem tenetur, quia injuriatus est ei. Unde in aliquo satisfaciat, vel saltem eum placet.* Nam violavit jus custodiæ, quod habet circa illam Pater: Pater enim habet jus custodiendi, & tuendi integritatem corporis suæ Virginis. Item familiam dedecoravit. Quòd si ideo parentes majorem postea dotem conferre debeant Filiæ, ut nubat juxtà suam conditionem, tenetur corruptor hoc damnum resarcire, cùm sequatur ex injuriâ à se ejus parentibus illata, sicque ipse sit causa illius injusta. *Ita Azor, Navar. Valentia & alii multi.*

Porrò tenetur mulier alere prolem à partu usque ad 3. annum. Ab anno tertio & deinceps ipse corruptor, donec proles possit sibi providere: imò ab ipso partu, si Mater non possit, vel ipse ad id se obligârit. Si verò duo eandem fœminam cognoverint, & dubitetur,

uter sit Pater, uterque tenetur æqualiter hoc onus sustinere, cùm æquale sit de utroque dubium, & uterque certò posuerit actionem per se generativam. *Ita communis.* Quòd si hospitali exposita fuit proles, debent parentes ei restituere impensas: nam hospitale solùm fundatum est pro pauperibus gratis alendis, non pro aliis, nisi suo sumptu. *Est communis sent.*

Resp. II. Qui vi, minis, aut fraude, vel falsis persuasionibus vitiavit Virginem, absque promissione matrimonii, tenetur compensare omnia damna Virgini, & ejus parentibus inde obvenientia: quia est illorum causa per injuriam: ergo tenetur ea resarcire pecuniâ, vel eam ducere, si aliter resarcire nequeat. *Invitam, & seductam si constupravit, injungendum est sibi, quòd satisfaciat ad arbitrium boni viri, vel cum ea componat. Etsi promisisset eam ducere in uxorem, ut copulam ab ea extorqueret, servet promissum: & hoc nisi nimis distans esset eorum conditio, putà mulier plebeia, vir nobilis, & potens:* ait S. Antonin. loco cit. In foro autem externo in pœnam obligabitur ad eam dotandam, & ducendam, licet nuptias non promiserit, ex cap. 1. *de Adulter.*

Quòd si puellæ ejúsque parentibus nulla obvenerint damna; quia res mansit occulta, & ipsa æquè commodis potita est nuptiis; stuprator juxta multos non tenetur, nisi ad satisfactionem honorariam, putà petitionem veniæ, &c. Quia nihil debetur pro ipsa defloratione

tione pudicitiæ, cùm sit irreparabilis, & pretio non æstimabilis, neque pro alio damno inde secuto, cùm nullum reipsâ secutum sit.

Non pauci tamen probabilius docent pro solo damno Virginitatis injustè violatæ fieri debere compensationem pecuniariam, vel aliam arbitrio boni viri: quia nempe damnum irreparabile in bono superioris ordinis compensandum est per bona inferioris ordinis, vide dicta p. 2. cap. 6. Quòd si jam nupta damnum aliquod patiatur; quia res v. g. innotuit marito, &c. Certum est stupratorem teneri hæc damna resarcire, cùm ex ejus injuria sequantur.

Not. Metus reverentialis conjunctus cum metu mali injustè inferendi, sufficit, ut stuprator teneatur ad restitutionem, si nempe puella, vel alia mulier, ob auctoritatem sollicitantis, & ex reverentia erga eum, & metu patiendi aliquod malum injustum, non audeat resistere: nam licèt talis metus non excuset à culpâ; facit tamen, ut consensus non sit omnino voluntarius, seu ut sit mixtus involuntario, nec sufficiat ad valorem donationis simili metu extortæ: ergo retinet rationem injuriæ, ac proinde damnum sequens est injustum, paritque obligationem restituendi. Secùs, de muneribus, blanditiis, quæ non minuunt, sed potiùs augent voluntarium; item de precibus, quæ non injiciunt metum mali injustè postea inferendi.

rendi, nec continent vexationem injustam, *De Lugo.*

Resp. III. Qui promissione matrimonii mulierem corrupit, is tenetur eam ducere, sive verè, sive fictè promiserit. *Est communis.* nam si verè ex animo promisit, tenetur eam ducere: quia hæc promissio fuit verus contractus onerosus, sub conditione, quæ fuit impleta ab una parte: ergo altera tenetur illum ex parte sua complere, cùm id licitè præstare possit.

Quòd si matrimonium fictè promiserit, *ex communi* tenetur adhuc illud inire: quia qui exigit aliquid ab alio per fictam promissionem, iniustè decipit, & facit iniuriam, violando ius, quod quisque habet, ne per deceptionem aliquid ab eo exigatur: ac proinde deceptor tenetur deceptionem iniustam, ac iniuriam tollere eliciendo verum consensum, atque illo mediante veram promissionem facere, & factam præstare. Et alioqui infinitis fraudibus commercia humana paterent, & in illis esset inæqualitas. Deinde nemini sua fraus patrocinari debet, ut monent jura. Igitur non sufficit mulierem sic corruptam dotare, vel pecuniâ damnum resarcire, si ipsa non consentiat; nam ipsa non consensit in copulam, nisi ut seductori nuberet. Nec huic licet Religionem ingredi; quia non potest nisi matrimonio injuriam resarcire, ad quod ex justitia tenetur. Idem dic si animo ficto cum ea per verba de præsenti contraxit, eo tantùm fine,

ut eâ potiretur, ut docet S. Thom. in 4. dist. 28. a. 2. ad 4. Quamvis enim matrimonium tunc sit nullum, tamen manet obligatio, eam ducendi, si ipsa velit; ratione scilicet injuriæ resarciendæ; nec satis est pecuniam dare, cùm in propria specie satisfieri possit; nam non potest creditori invito unum solvi pro alio, quod debetur, l. 2. ff. *De rebus credit.* quia habet jus ad id, quod sibi debetur. Excipiuntur aliqui casus, in quibus stuprator non tenetur corruptam ducere, etiamsi id verè promiserit; sed tunc tenetur solum aliter, v. g. pecuniâ damnum inde secutum compensare. 1. Si illa finxit se virginem, nobilem, divitem, cùm non esset: quia injustè decepit, & in injuriis datur compensatio. Imò idem docent multi, si ipse non ab ipsa deceptus falsò putavit esse virginem; quia hæc est sufficiens causa dissolvendi sponsalia, ideóque recedendi à promissione, modò damnum aliter resarciatur. 2. Si puella nolit ei nubere, vel parentes nolint eam tradere. 3. Si inde prudenter timerentur gravia mala, ut infelices exitus, graves discordiæ inter Familias, grave scandalum, &c. nam tunc mulier non est rationabiliter invita, modo damnum aliunde resarciatur. 4. Si aliquod impedimentum legitimum intervenerit, ùt si sacros ordines suscepisset, quamvis illicitè. 5. Si fœmina defloratа postea cum alio fornicetur: quia promittenti fecit injuriam, & justam dedit causam recedendi à promissione.

Idem

Idem censet Sanchez quoties supervenit mutatio, seu causa gravis sufficiens ad sponsalia dissolvenda. 6. Si ficta fuerit promissio, & hanc fictionem fœmina potuerit deprehendere ex verborum ambiguitate, aut aliis conjecturis claris, vel ex magna disparitate conditionis sibi notâ, ut si seductor sit nobilis, vel opulentus, & ipsa plebeia, & pauper. Ita S. Thom. in 4. dist. 28. a. 2. ad. 4 ubi ait non teneri ducere. *Si sit multò melioris conditionis, aut aliquod signum evidens fraudis fuerit.* tunc enim puella seipsam stultè decepit, & sibi deceptionem imputare debet. Damnum tamen inde secutum resarciri debet, ut ipsa alteri sibi æquali nubat, vel si nubere nolit, reponatur in statu honesto, ubi decenter vivere possit: quia promissio illa involuntarium aliquod effecit; nam puella, si certò fraudem noviset, non consensisset, & sic injuriam aliquam passa est.

Quòd si mulier disparitatem illam in nobilitate, divitiis, &c. ignorârit, & alter nuptias fictè promiserit, juxta multos non tenetur etiam eam ducere, sed solùm pecuniâ satisfacere arbitrio prudentum, ut possit æquè honestè, ac commodè alteri nubere, ac si corrupta non fuisset, ùt in dicat S. Thom. loco cit. quia seductor ratione injustæ deceptionis, solùm tenetur ad restituendum, quantùm fœminæ intererat poni consensum illum, quem apprehendebat, & quem volebat pro sui corporis pretio: nam per hoc tollitur deceptio injusta

mulieris, & reponitur æqualitas. Ipsa autem non apprehendebat, nec petebat consensum tanti valoris, sed minoris; quia non cognoscebat conditionem, ac dignitatem promittentis. Quem proinde consensum non potest deceptor reddere, nisi reddat simul multò plus, quàm fœmina petiit, & quàm ipse debebat. Quare deceptor tunc solùm tenetur reddere in æquivalenti, tantùm pecuniæ dando, quantùm sufficit, ut nubat viro æqualis conditionis; nisi tamen jurâsset eam ducturum, nec dispensationem obtinuisset; nam ducere teneretur non vi promissionis fictæ, sed vi juramenti, & reverentiæ Deo debitæ, ne Deus adductus sit in testimonium falsi.

Porro vir superioris conditionis, qui verè nuptias promisit, ad eas tenetur, nisi grave scandalum inde meritò timeretur. *Sanchez, Azor, De Lugo, Lessius & alii.* Quia tunc jure suo cessit, & ratione promissionis veræ & acceptatæ debitus est excessus, ad quem reddendum voluit se obligare. Et verò Sponsalia inter inæquales valent, & obligant: ergo multò magis erunt valida, quando in compensationem fœmina sui corporis usuram concessit. Quare si aliam ducit, tenetur compensare, quantùm fœminæ intererat habere ipsum in virum; cum tantumdem damni ei injustè intulerit; mulier enim per promissionem sibi factam, sub onere à se impleto, acquisivit Jus ad rem promissam tanquam ad aliquid sibi debitum ex Justitia. Quòd

Quòd si mulier corrupta nolit nubere seductori volenti promissum complere, is juxta multos non tenetur eam dotare, si sit æqualis conditionis, ex Reg. Jur. 41. in 6. *Imputari non debet ei, per quem non stat, si non faciat, quod per eum fuerat faciendum.* & ex hac 66. ibid. *Cùm non stat per eum, ad quem pertinet, quò minùs conditio impleatur, haberi debet perinde, ac si impleta fuisset.*

Enimverò nuptias solùm promisit, & mulier non habet justam causam aliud exigendi locò illarum. Sed juxta Panormit. Tenetur eam dotare, si fœmina sit longè melioris conditionis, nec velit ei nubere; quia damnum, & dedecus illatum non resarciretur talibus nuptiis, sed novum inferretur. Quod verum est, si damnum, & dedecus familiæ inde sequeretur; nam mulieri non fuit iniustè illatum, si (ùt suppono) sine vi, & fraude, sed sola promissione matrimonii adducta consensit in copulam, sciens inæqualitatem conditionis.

Sed quid, si is qui vera, vel ficta promissione matrimonii seduxit, aut stupravit, nec potest satisfacere nisi nubendo, habeat votum castitatis, aut Religionis?

Resp. Si votum secutum sit defloration*em*, *ex communi*, tenetur ducere: quia jam antè erat Jus strictum fœminæ acquisitum, & obligatio eam ducendi. Quare votum votum non

non potuit esse de non contrahendo hoc matrimonio, alioqui nullum esset, cùm sit dare illicita. Sicut invalidum est votum dandi pauperibus id, quod jam alteri debitum est ex Justitiâ.

Si autem votum præcesserit copulam, adhuc *juxta communem, aut saltem communiorem*, tenetur eam ducere; saltem post obtentam dispensationem voti, quam tenetur petere, si hæc votum ignoravit. Quia 1. executio voti, non ineundi matrimonium, jam facta est ei illicita respectu talis mulieris, cùm fieri nequeat sine gravi eius iniuria. 2. Quia, inquit De Lugo, obligatio voti provenit solùm ex libera voluntate gratuita voventis, qui sibi imponit talem obligationem. Non potest autem aliquis velle se obligari tali genere obligationis in præjudicium Juris alieni, quia non potest ipse propria auctoritate alieno Juri derogare. Unde votum involvit hanc conditionem tacitam si potero implere sine præiudicio Juris alterius. 3. Si quis voviſſet dare omnia bona sua pauperibus, si postea gravem iniuriam in bonis alteri inferret, teneretur restituere per bona voto promissa pauperibus. 4. Tunc potest, & debet petere dispensationem voti, seu dilationem executionis eius: quivis enim tenetur adhibere media licita necessaria ad actum Justitiæ exercendum. Si tamen fœmina sciviſſet votum, tunc corruptor non tenetur eam ducere: quia illa non bona fide contra-

xit

xit, cùm videret eum non posse licitè nuptias promittere; nisi fortè ipse ei persuaserit se facilè obtenturum dispensationem, quo casu tenetur eam sibi comparare.

Quid dicendum de seductore mulieris non Virginis?

Resp. Patet ex dictis. Itáque qui viduam honestam, vel mulierem ab alio corruptam, sed quæ passim virgo habebatur, promissione matrimonii etiam simulata seduxit, tenetur eam ducere, si ipsa velit: nam hæc promissio facta est in modum contractûs, *do, ut facias*: cùm mulier det sui corporis usum, ut ille promissa perficiat. Quòdsi fictè promisit, adhuc tenetur: quia tenetur tollere deceptionem, & injuriam illatam. Si autem vi, aut fraude sine tali promissione seduxit, tenetur antè sententiam judicis damna inde secuta compensare, cùm sit iniusta illorum causa.

Q. 2. Ad quid tenetur, qui sub promissione matrimonii consanguineam violavit?

Sic respondet De Lugo, Si impedimentum sit tale, in quo Papa nunquam soleat dispensare, ùt inter consanguineos in 1. Gradu transverso, vel certè in quo non soleat dispensare, nisi ex gravissima causa, qualis tunc non datur; tunc promissio est invalida propter impossibilitatem rei promissæ: ac proinde solùm erit obligatio satisfaciendi, & resarciendi damnum

alio

alio modo, si quod iniustè illatum est; quod non contingit, quando fœmina non fuit decepta, nec vi aut metu coacta. Si vero impedimentum est tale, in quo dispensari soleat ex causa, qualis tunc intervenit, & matrimonium promissum fuit sub conditione dispensationis; tunc promissio illa obligat ad procurandam dispensationem: quia totum id, quod promittitur, licitum est, & possibile, nempe procurare dispensationem, & eâ obtentâ matrimonium contrahere. Imò idem censet, etiamsi promissio matrimonii facta fuerit sine illa conditione; modo uterque impedimentum noverit: quia conditio dispensationis utpote necessariæ subintelligebatur: nam conditio, quæ de jure necessaria est ad valorem actûs promissi, semper subintelligitur in ipsa promissione: taciti autem, & expressi eadem est vis. Porrò si quis consanguineam per vim, metum, aut fraudem absque promissione matrimonii corrupit, tenetur resarcire damna illata, & secuta: quia fuit iniusta causa illorum, copulam obtinendo per iniuriam. Quòd si aliter damnum resarcire non potest, nisi eam ducendo, tenetur sibi dispensationem procurare, ut eam ducat; nam qui tenetur ad damnum illatum resarciendum, tenetur adhibere media ad hoc necessaria. *Ita De Lugo.*

Q. 3. *Ad quid tenentur adulteri?*

Resp. 1. Si partus non sit secutus, adulter juxta

juxta multos tenetur solùm ad satisfactionem honorariam marito præstandam pro injuria ei illata: quia pro injuria ab omni damno separata non debetur ex justitia, nisi satisfactio per signa doloris, & submissionis, ùt petitionem veniæ, &c. Quæ tamen locum non habet, cum injuria ignoratur; nam satisfactio honoraria non fit nisi scienti se injuria affectum, cùm consistat in placatione animi justè offensi. Unde non est exhibenda marito, nisi injuriam nôrit, & eam cupere putetur.

Resp. II. Si proles ex adulterio nata sit, tenetur adulter prolem alere ab anno tertio, & deinceps, donec sibi de alimentis providere possit: à partu ad tertium annum inclusivè ipsa mater, ex cap. 2. *de Convers. Infid.* in defectum matris tenetur pater, & vicissim.

Resp. III. Adulter, & adultera tenentur æquè primò, & ex æquo compensare damna, quæ obveniunt marito, & legitimis hæredibus, ex sustentatione, hæreditatis partitione, & legatis, donationibus proli spuriæ factis à consanguineis patris putativi, vel matris, in damnum legitimarum prolium, quibus alioqui cederent. *Est communis*, quia uterque est æquè principalis causa injusta horum omnium damnorum: nam uterque posuit actionem injustam, ex qua sequitur generatio prolis, ac deinde omne tale damnum. Et ad id tenentur singuli in solidum ex alterius defectu, ex cap. ult. de injur. Si *culpâ tuâ datum est damnum*

num, vel injuria irrogata, jure super his satisfacere te oportet. Idque ex communi, etiamsi adulter suppositionem non suaserit: quia nihilominùs est æquè primò causa horum damnorum, ac adultera; nam cùm generatio prolis in muliere conjugatâ sit vera causa deceptionis ac suppositionis, & ad actionem generativam injustè uterque æquè primò concurrerit, uterque est æquè primò causa damnorum inde evenientium.

Neque refert, si alteruter alterum ad adulterium induxerit sine vi, & dolo: nam consulens ùt consulens non est damni causa principalis respectu exequentis. Uterque autem executioni mandavit causam damnorum nempe adulterium. Si tamen alteruter vim, aut metum gravem etiam reverentialem incussisset, hic teneretur de omni damno: nam esset solus causa principalis adulterii, & consequenter damnorum ex eo secutorum. Alter verò teneretur solùm in ejus defectum, cùm sit causa minùs principalis, utpotè minùs voluntaria, nec posuerit causam damni, nisi per injuriam à priore sibi illatam compulsus.

Resp. IV. Si probabilius sit prolem ab adultero esse genitam, tenentur adulter, & adultera compensare omnia damna; nam tunc non possunt prudenter negare esse suam, ideóque se obligari ad compensationem damnorum, & utrumque prudenter judicare possunt.

Sed

Sed quidsi dubium sit, utrum ab ipso adultero, an à marito proles sit genita?

Resp. Tunc tenentur adulter, & adultera restituere marito, vel ejus hæredibus, pro ratione majoris vel minoris dubii, judicio prudentum. *Ita Molin. Rebel. Layman & alii.* quia uterque est causa injustâ periculi pretio æstimabilis, quod subit maritus prolem alienam tanquam propriam alendi. Secundò iniquum est, ut in dubio damni totum illius periculum subeat innocens, & causa injusta talis periculi, quæ posuit actionem de se damnificativam, sit omninò libera.

Obj. 1. In dubio nemo spoliandus est re sua, & melior est conditio possidentis.

Resp. Hoc axioma æquè imò magis favet marito, quàm adulteris: nam ille est in possessione suorum bonorum, quibus in dubio non debet spoliari, & insuper ei certò facta est injuria de se damni illativa. Spoliaretur autem in dubio, si deberet bona sua impendere ad alendam prolem dubiam: nam quamdiu dubium est, an proles sit ab ipso, an ab adultero genita, dubium quoque est, an ipse, an adulter teneatur illam alere; neque enim tenetur maritus alere nisi suam prolem.

Obj. 2. Proles in dubio, an sit legitima, debet præsumi legitima: nam ratione matrimonii est in possessione suæ legitimitatis, qua non debet privari ratione dubii.

Resp. Proles debet quidem tunc in foro ex-

terno præsumi legitima, & habet etiam in foro interno jus dividendi hæreditatem cum legitimis. Sed quia in hoc dubio manet marito periculum certum damni subeundi, in quod adulteri eum injustè conjecerunt, hi tenentur hanc injuriam pretio æstimabilem resarcire. Et præsumptio illa est solùm in gratiam prolis innocentis.

Q. 4. *Quomodo tenetur adultera damna compensare?*

Resp. I. Adultera tenetur, quantùm fieri potest citra famæ jacturam, & vitæ periculum, procurare, ne quid damni maritus, & legitimi hæredes ratione prolis spuriæ patiantur. *Est communis.* quia si omnibus modis, quibus potest, non caveret damnum marito, & hæredibus, iis inferret injuriam, cùm posuerit actionem injustam damni illativam, Hinc si habeat bona propria, tenetur ex illis damna compensare. Si non habeat, tenetur rem familiarem diligentiùs administrare, de cultu corporis sui & sumptibus solitis propriis detrahere, quantùm potest, spectata conditione statûs, valetudine, &c. Item relinquere in morte solis legitimis tantùm ex bonis, de quibus liberè disponere potest; & juxta multos religiosum statum spurio suadere, si ad eum idoneus videatur.

Resp. II. Si hisce modis plenè potest damnum compensare, non tenetur revelare crimen

men suum: nam tunc nullum damnum inde sequitur legitimis hæredibus. Si verò non potest, nec judicat prudenter illud impeditum iri, si detegat crimen suum, tunc nec tenetur aperire: quia imprudenter, & frustra aperiret. Imò etiamsi judicaret posse averti damna hæredibus, per illam revelationem, non tenetur crimen suum occultum revelare, cum periculo mortis, vel gravis scandali, discordiarum, perpetui odii mariti, infamiæ totius familiæ, vel propriæ saltem publicæ, si non sit suspecta, vel alterius mali multò gravioris, quàm sit damnum hæredum. *Est communis.* Prob. 1. ex cap. 9. *de Pœnitent.* Ubi Innoc. III. consultus de quadam muliere, quæ partum sibi supposuerat, ne bona mariti ad alios devolverentur, essétne absolvenda, cùm crimen suum marito timeret detegere; respondet Pontifex. *Sicut mulieri, quæ ignorante marito de adulterio prolem suscepit, quamvis id viro suo timeat confiteri, non est pœnitentia deneganda: ita nec illi debet pœnitentia denegari... sed competens satisfactio per discretum Sacerdotem ei debet injungi.* Ergo non tenetur cum tali metu crimen detegere, si enim teneretur, & nollet, non esset capax absolutionis. 2. Quia tunc maritus, & hæredes non sunt rationabiliter inviti; & tunc restitutio censetur moraliter impossibilis.

Si tamen mulier sciret spurium esse valde bonum, ac prudentem, & sibi fidem habitu-

rum, & hæreditari cessurum, nec crimen ejus revelaturum) quod vix & rarissimè præsumendum est) teneretur illud ei detegere: quia infamia nocentis apud unum, aut alterum postponenda est gravissimo innocentium damno, cujus est causa injusta; ùt patet ex eo, quòd juxta communem liceat grave peccatum alterius occultum aperire tertio, ad avertendum grave damnum ei ab illo altero impendens.

In praxi tamen ordinariè non est obliganda adultera ad crimen suum aperiendum, sive marito, ob gravia mala inde obventura, quæ ordinariè imminent: sive spurio; quia hæc revelatio est ordinariè inutilis ad avertendum damnum: nam Filius juxta communem, non tenetur credere Matri juranti eum esse spurium, nisi id probet certis argumentis, ut si tempore conceptionis, & ante, & post ostendat maritum absentem fuisse, &c. Nam qui nascitur in conjugio legitimo, censetur esse legitimus, nisi contrarium ostendatur.

Not. Quæ dixi de adultera, & Filio spurio, dicenda sunt de Filio supposititio, quem mulier supposuit, ac finxit esse suum, ne hæreditas ad alios transeat, nam injuria his facta est, quæ eodem modo tolli, vel resarciri debet.

CA-

CAPUT IV.

De Injuriis contra famam, & honorem per judicium temerarium, detractionem, calumniam, & contumeliam, & de necessaria restitutione.

Q. 1. *Quale peccatum est judicium temerarium, item suspicio, ac dubitatio temeraria?*

Not. Dubitatio est suspensio intellectûs inter assensum, & dissensum. Suspicio est inclinatio seu concitatio mentis ad assentiendum uni parti, sic tamen ut nondum absolutè ei assentiatur. Judicium est assensus mentis, qui si sit cum formidine oppositi, dicitur opinio: si sine tali formidine, vocatur judicium firmum. Hi actus sunt temerarii, quando sine sufficientibus indiciis, seu rationibus concipiuntur: nam si ex sufficientibus motivis, non sunt temerarii, ùt si judices Petrum esse injustum, quia usuras exigit. Charitas tamen postulat, ut dum opus externum excusare non potes, excuses intentionem, vel indeliberationem, si possis, aut totum Deo discutiendum relinquas. Porro majora indicia requiruntur ad prudens judicium, quam ad suspicionem, vel dubitationem, cùm plus sit judicare, quàm suspicari, vel dubitare.

Resp. 1. Temerarium de re gravi proximum infa-

infamante judicium etiam opinativum, quod cum plena advertentia concipitur, est mortale contra justitiam. *Ita omnes de judicio firmo, & communis est inter Recentiores, teste De Lugo, de judicio etiam opinativo, ac formidoloso.* Prob. 1. ex Luc. 6. *Nolite judicare, & non judicabimini. Nolite condemnare, & non condemnabimini.* & Jac. 4. *Qui judicat fratrem suum detrahit legi, & judicat legem.* Ubi generatim, & indistinctè prohibetur graviter omne judicium temerarium, & proinde non solùm firmum, sed etiam opinativum. 2. Quia per illud fit gravis injuria proximo: nam graviter violatur jus, quod habet, ne sine sufficienti causa judicetur malus, aut vilis, & perdat bonam existimationem apud alium; hócque homines molestissimè ferre solent. Quare est obligatio illud judicium statim deponendi, ut tollatur injuria. 3. *Ex hoc ipso, quod aliquis malam opinionem habet de alio sine causa sufficienti, indebitè contemnit ipsum; & ideo injuriatur ei,* ait S. Thom. 2. 2. q. 60. a. 1. ad 2.

Dixi, 1. *Temerarium: nam judicium de personis, licet quandoque sit falsum, non tamen semper est peccatum, nisi quando est omnino temerarium,* ait S. Thom. quodlibet. 12. a. 34. proximus non habet jus, ut æstimetur probus ab eo, cui crimen ejus sufficienter cognitum est.

Dixi 2. *Cum plenâ advertentiâ;* nam potest esse veniale non solùm ob levitatem materiæ, & temeritatis, sed etiam ob defectum plenæ adver-

advertentiæ. Imò nullum est, si sit ex sola intellectûs promptitudine absque ullo deliberato voluntatis consensu conceptum. Sed ubi primùm advertis te sic malè iudicare, peccas perseverando in eo iudicio, utpote mortali, positâ plenâ advertentiâ cum gravitate materiæ.

Porrò ad temeritatem mortalem non requiritur advertentia actualis ad insufficientiam indiciorum, seu motivorum, si mala præoccupatio, voluntaria passio, invidia, vel odium sit causa præcipitationis iudicii, & defectûs advertentiæ actualis; nam tunc temeritas illa est sufficienter voluntaria in causa, nempe in mala affectione; & inadvertentia insufficientiæ indiciorum est vincibilis, ac culpabilis.

Resp. II. Suspicio, & dubitatio voluntariæ graviter temerariæ in re valdè gravi, & cum advertentiâ plenâ, sunt peccata mortalia, saltem si ex pravo affectu, & malevolentiâ nascantur. *Ita De Lugo, Lessius & alii multi.* Quia 1. ad Tim. 6. inter gravia peccata numerantur suspiciones malæ. 2. Ex S Augustin. Epist. 137. *Ne malevolo animo de servis Dei falsa suspicando pereatis, illud apostolicum recordamini: Nolite ante tempus judicare.* 3. Tunc fit gravis iniuria proximo: nam quisque habet ius, ne quisquam de ipso sine sufficienti causa malè opinetur, suspicetur, & de sua probitate dubitet, illúdque ius graviter violatur in re valde gravi. Et nullus est, prudens, qui non putet gravem

sibi iniuriam fieri, indéque gravem molestiam sentiat; nec eum, qui ita de se suspicaretur, haberet in numero suorum amicorum. Imò in dubitatione illa continetur iudicium: nam qui sic cum plena deliberatione dubitat, non solùm suspendit assensum, sed etiam iudicat ambiguam esse probitatem proximi, nec eum posse prudenter iudicari probum.

Quare cum S. Aug. tract. 90. in Joan. ait suspiciones temerarias ad tentationem humanam pertinere, sine qua duci non potest ista vita; & S. Thom. q. 60. a. 3. dicit dubitationem temerariam esse venialem, intelligi debent de repentinis nondum satis deliberatis, vel leviter temerariis, & ex humano errore non ex malevolentia conceptis. Et ideò multi docent peccare solùm venialiter eum, qui de gravi malo proximi suspicatur, vel dubitat ex solo errore intellectûs, quo apprehendit indicia, ob quæ suspicatur, tanquam sufficientia ad suspicandum, paratus suspicionem deponere, ubi meliùs adverterit: tum quia temeritas illa non est omnino voluntaria, cùm non ex malitia, sed ex solo humano errore, & fragilitate suspicetur: tum quia indicia, propter quæ suspicatur, non carent omni verisimilitudine ad suspicandum; quando enim suspicio non est ex malevolentia, sed ex solo humano errore, indicia non carent omni probabilitate.

Observa 1. Materia, quæ in detractione ad mortale

mortale sufficit, hîc quoque sufficit: hinc materia gravis censetur non solùm peccatum mortale, sed etiam habitus peccati venialis, spectatis statu famâ & qualitate personæ; vel defectus inculpabilis, sed infamans, seu unde quis notabiliter vilescit in animo iudicantis, vel in contemptum adducitur, ut esse fatuum, spurium, &c. ergò mortaliter peccas si temerè iudices, vel suspiceris Religiosum habere consuetudinem mentiendi, esse vanum, regulas suas negligere, orationi non vacare, &c. aliquem esse fatuum, & officio, ac honore indignum, &c.

Observ. 2. Quamvis certum sit opus ab aliquo factum esse mortale ex genere suo, non ideò tamen potes iudicare proximum certò peccâsse mortaliter: quia potest excusari coram Deo, ob imperfectam deliberationem, vel inconsiderationem, aut ignorantiam invincibilem: item incertis rumoribus de proximi crimine vel malo infamante fides nulla adhibenda est, nam rumores incerti non possunt fundare iudicium prudens, & semper extra necessitatem animus à dubitatione, suspicione, & iudicio de peccatis alienis cohibendus est, ut vitetur periculum temerè iudicandi, vel suspicandi cum iniuria proximi.

Sed hîc quæri potest utrum dubia sint in meliorem partem interpretanda?

Resp. I. Dubia de personis ad bonam, vel ma-

lam existimationem pertinentia, sunt in meliorem partem interpretanda: *est commun.* Prob. 1. ex S. Augustin. l. 2. de Sermone Domini in monte c. 18. *Nolite judicare, ut non judicemini, &c. hoc loco nihil aliud nobis præcipi existimo, nisi ut ea facta, quæ dubium est, quo animo fiant, in meliorem partem interpretemur ... de quibus temerarium est judicare, maximè ut condemnemus.* 2 Ex S. Thom. 2. 2. q. 60. a. 4. *Ex hoc ipso, quòd aliquis habet malam opinionem de alio absque sufficienti causa, injuriatur ei, & contemnit ipsum. Nullus autem debet alium contemnere, vel nocumentum quodcunque inferre absque causa cogente; & ideo ubi non apparent manifesta indicia de malitia alicujus, debemus eum ut bonum habere, in meliorem partem interpretando, quod dubium est.* 3. Quia maximè cavendum est, ne fiat injuria proximo; & de possessione bonæ famæ injustè dejiciatur. Sic autem hæc dubia in meliorem partem sunt interpretanda 1. Negativè, ita ut in dubio etiam positivo nunquam judices, opineris, vel suspiceris proximum esse improbum vel peccâsse graviter: alioqui peccares contra Justitiam, inferendo malum proximo, sine sufficienti, & justa causa: quisque enim jus strictum habet, ne ei malum sine justa causa inferatur: haberi autem improbus est malum proximi grave, utpote per se concitativum gravis molestiæ. Et dubium etiam positivum non est sufficiens, nec justa causa judicandi proximum peccâsse: incer-

incertum enim crimen non est sufficiens, & justa causa eum privandi bonâ existimatione, quàm possidet

2. Positivè, practicè, hoc est, ut in praxi, & vitæ civilis usu, ubi de cautela non agitur, affectu interno, & externo modo agendi proximus tractetur tanquam si revera esset probus, ei præstando consueta honoris, & urbanitatis officia, perinde ac si nullum esset de ejus probitate dubium: nam illis proximum ob dubium exortum privare iniquum esset, & contra has regulas charitatis: *Quod tibi non vis fieri, alteri non feceris: Omnia quæcunque vultis, ut faciant vobis homines, & vos facite illis.* Item quoties pravus in proximum animi motus vincendus est, aut vis hîc & nunc statuere apud te quo loco sit habendus, aut periculum est, ne bona opinio de eo à te concepta minuatur, si judicium suspendas; tunc judicare debes positivè eum habendum ùt virum probum, nec ob dubium exortum bonam de eo opinionem minuendam esse.

Dixi *de personis.* Nam dubia de rebus putà, an contractus talis sit licitus nec ne, non sunt in meliorem partem interpretanda, sed suis momentis æstimanda: quia tunc id unum agitur, ut cognoscatur veritas, & vitetur illicitum, nec timendum ne cuiquam inferatur injuria, & ex eo nihil boni, vel mali accrescit rei.

Resp. II. Cùm agitur de damno vitando, vel remo-

remedio adhibendo, dum non constat de probitate proximi, *ex communi* licet sibi, & aliis consulere, & eam cautionem adhibere, quam prudentia dictaret adhibendam, supposito quòd esset malus, non tamen de eo malè judicando, aut suspicando. Quia tunc nemini infertur injuria, vel damnum: licitum est autem sibi, & proximo sine cujusquam injuria providere. Hinc non peccas dum excipiendo ignotum in ædes tuas, ita caves rebus tuis, ac si dubia esset hominis probitas.

Q. 2. *Quid est detractio, contumelia, & calumnia?*

Not. Fama est existimatio bona de aliquo, qua putatur bonus, & habilis ad aliquem bonum usum. Sive est existimatio seu opinio excellentiæ alterius. Honor est testificatio excellentiæ alterius animo conceptæ. Excellentia autem, quam spectat fama & honor, consistit primariò in virtute, ac sapientia earúmque functionibus, quæ homines verè laudabiles reddunt: secundariò autem in aliis perfectionibus, ùt sunt ingenium, doctrina, nobilitas; item quoad honorem potestas, sive Ecclesiastica, sive Sæcularis, dignitas Principii, quæ inest parentibus, &c. Imò id quod singularem quemdam ad has perfectiones ordinem habet, vel ut instrumentum virtutis, vel ut ejus effectus, est etiam ratio honorandi, ut nobilitas, quæ ex præclarè gestis orta est.

Hinc

Hinc fama, & honor inter se differunt, cùm fama sit opinio de excellentia alterius, honor verò externa testificatio nostræ opinionis de excellentia alterius.

Resp. I. Detractio est injusta ademptio, seu læsio bonæ famæ alterius in ejus absentia: nam si quis coram altero famæ ipsius detrahat, jam non erit simplex detractio, sed etiam contumelia, qua coram violatur honor alterius.

Ex S. Thoma fieri potest detractio octo modis. 1. Falsum crimen, vel defectum imponendo. 2. Verum amplificando. 3. Occultum detegendo. 4. Sinistrè interpretando factum alterius. 5. Rectè facta, vel dotes alterius negando. 6. Illa extenuando. 7. Silendo ubi silentium æquivalet confessioni defectûs proximi, ut quando ex silentio intelligi facilè potest alium, vel non esse laude dignum, vel non tantâ, vel habere aliquem defectum. 8. Simulatè, vel remissè, aut frigidè laudando, juxta hos versus.

Imponens, augens, manifestans, in mala vertens.

Qui negat, aut reticet, minuit, laudátve remissè.

Resp. II. Calumnia est falsi criminis, aut defectûs impositio. Unde est species detractionis omnium gravissima ex genere suo; cùm superaddat detractioni genericè sumptæ mendacium perniciosum.

Resp. III. Contumelia est injusta inhonoratio

tio personæ præsentis, seu læsio honoris alterius sine justa causa, & auctoritate coram eo facta, sive dictis, sive factis: ut crimen, vel defectum, vel malum pœnæ alteri præsenti objiciendo, ex animo illum inhonorandi, vel ejus imaginem conculcando, ipsum percutiendo, repræsentando aliquid quod honorem illius lædat, ei maledicendo, conviciando, eum illudendo, irridendo, &c.

Q. 3. *An & quando detractio, calumnia, & contumelia sunt peccata mortalia?*

Resp. I. Hæc tria sunt ex genere suo mortalia contra Justitiam. *Ita omnes.* Nam 1. ad Rom. 1. detractores, & contumeliosi dicuntur esse digni morte. 2. Per detractionem, & calumniam proximus iniustè læditur in fama, per contumeliam in honore: quæ sunt bona præstantiora divitiis, & ad quæ proximus Jus habet. Quare hæc tria sunt peccata graviora furto; quod ex genere suo mortale est; nam (ùt ait S. Th. 2. 2. q. 73. a. 3.) *Peccata, quæ committuntur in proximum, sunt pensanda per se secundùm nocumenta, quæ proximo inferuntur. Tanto autem est majus nocumentum, quanto majus bonum demitur.*

Dixi, *ex genere suo*, nam possunt esse venialis culpa 1. Ob defectum sufficientis advertentiæ. 2. Ob levitatem materiæ, ùt si narretur levis aliqua alterius imperfectio. Plures tamen ejusdem defectus leves alteri detegere, potest esse

esse mortale: quia possunt tandem collecti lædere graviter bonam existimationem illius. Item *cùm peccatum convitii, vel contumeliæ, ex animo dicentis dependeat.* (inquit S. Thom. q. 72. a. 2. ad 3.) *Potest contingere, quòd sit peccatum veniale, si sit leve convitium, non multùm hominem dehonestans, & proferatur ex aliqua animi levitate, vel ex levi ira absque firmo proposito aliquem dehonestandi, puta cùm aliquis intendit aliquem per hujusmodi verbum leviter contristare.* Porro ad 2. ait: *sicut licitum est aliquem verberare, vel in rebus damnificare causâ disciplinæ, ita etiam causâ disciplinæ potest aliquis alteri, quem debet corrigere, verbum aliquod convicioſum dicere, & hoc modo Dominus Discipulos vocavit stultos, & Apostolus Galatas insensatos.* Et ita excusari possunt plura verba contumelioſa parentum in filios, & Dominorum in servos. Rarò tamen adhibenda sunt verba contumelioſa in correptionibus; quia sæpè potiùs exacerbant, quàm emendant, & subditus facilè putat ea potiùs ex aliqua animi passione, quam ex charitate proficisci.

Resp. II. Detractio omnis, licèt fiat solùm ex quadam animi levitate, vel loquacitate, & sine intentione lædendi proximum, est ex genere suo mortalis culpa contra justitiam, Prob. 1. ex 1. ad Cor. 6. *Neque fures... neque maledici regnum Dei possidebunt.* & Jac. 4. *Nolite detrahere alterutrum. Qui detrahit fratri... detrahit legi.* 2. Quia injusta, ac voluntaria

læsio

læsio famæ proximi est gravius peccatum, quàm furtum: nam per eam aufertur fama, quæ est bonum majus divitiis, quæ per furtum auferuntur, juxta illud Prov. 22. *Melius est nomen bonum, quàm divitiæ multæ.* Sed detractio facta ex mera loquacitate, & sine animo lædendi proximum, est læsio famæ proximi injusta, ùt patet; nam proximus habet jus, ne ejus fama lædatur ex quocunque fine, ac modo; & est etiam voluntaria saltem indirectè, & implicitè, cùm voluntariè dicantur ea, ex quibus per se sequitur læsio famæ proximi: ad mortale autem sufficit voluntarium indirectum. *Si autem proferat ex animi levitate, vel propter causam aliquam non necessariam, non est peccatum mortale, nisi fortè verbum, quod dicitur, sit adeò grave, quod notabiliter famam alicujus lædat: & præcipuè in his, quæ pertinent ad honestatem vitæ; quia hoc ex ipso genere verborum habet rationem peccati mortalis.* ait S. Thom. 2. 2. q. 73. a. 2. Unde tum est obligatio restituendi, ex cap. ult. de Injur. *Nec ignorantia te excusat, si scire debuisti ex facto tuo injuriam verisimiliter posse contingere, vel jacturam.* ibid. Idem dic de contumelia, qua notabiliter honor proximi læditur, etiamsi sine animo lædendi proferatur; quia semper est mortale voluntariè etiam indirectè inferre sine justa causa damnum notabile proximo, ex quovis motivo: infertur autem voluntariè damnum grave in honore, quoties profertur aliquid, quod

quod prævidetur, vel prævideri potest aptum esse ad lædendum notabiliter honorem, & contristandum graviter proximum.

Cæterùm detractio, quæ fit per libellum famosum, pejor est, cæteris paribus, quàm quæ voce fit; quia infamia ad plurimos permanat, & vix potest aboleri. Unde morte punitur, & qui talem libellum spargit, & qui inventum vulgavit l. un. Cod. *de Famos. libell.* Jure etiam Canonico gravissimè prohibetur, tum causa, 5. q. 1. tum in Bullis Pii V. & Greg. XIII. Item pejor est, si fiat in aliquam communitatem, capitulum, ordinem religiosum: quia plures læduntur in famâ, & ita damnum majus est.

Resp. III. Ex communi, detractio, & contumelia sunt culpa mortalis, quoties sine justa causa graviter læditur fama, vel honor proximi, licèt absque animo graviter lædendi: nam mortale est notabile damnum sine justa causa inferre proximo. Venialis verò, si non graviter lædatur; nam levitas damni excusat à mortali: nisi fiat ex intentione graviter nocendi, vel prævideatur gravem dolorem concitatura proximo.

Graviter autem, vel leviter læditur fama, vel honor pro gravitate, vel levitate materiæ, spectatis omnibus circumstantiis, præsertim personæ læsæ: nam gravitas, vel levitas materiæ hîc præcipuè spectanda est relatè ad personam læsam, & ejus famam: fieri enim po-

test, ut, quod respectu unius est materia levis, sit gravis respectu alterius, si sit persona magnæ auctoritatis, & famæ valde integræ, aut quæ obligetur ad majorem vitæ sanctitatem: ut si de puero, vel vili famulo dicas, quòd sæpe mentiatur, censetur leve; at si hoc dicas de Episcopo, Sacerdote, Religioso bonæ famæ, vel Laïco honorato est grave: nam per hoc graviter læditur fama illorum, cùm ii, qui mentiri consueverunt, parvi fiant, præsertim si ex statu, munere, officio, cæteris virtute præstare debeant. Regula ergo universalis, inquit De Lugo, ad gravitatem detractionis desumenda est ex circumstantiis personæ, defectûs, qui narratur, existimationis, quam persona illa apud homines habet, & similibus, in quibus si grave detrimentum, prudentis arbitrio famæ infertur, detractio erit gravis: sin minùs, erit levis.

Item contumelia in se levis potest esse gravis respectu personæ, cui infertur, ùt si sit superior, Pater, &c. Imò semper mortalis est, quoties fit ex animo graviter dedecorandi, vel contristandi proximum; nam sola voluntas gravis mali proximo creandi sine justa causa est mortalis. Econtra si convitium absolutè, ac in se grave sit, sed propter vilem personarum conditionem, aut morem patrium loquendi, grave esse non censeatur, veniale esse docent multi, qui mortalis non damnant pueros, mulierculas, ac viros infimæ sortis, cùm certis con-

convitiis, ac contumeliis apud plebeios usitatis se lacessunt: quia honor vilium personarum his injuriis non censetur graviter lædi, nec his fides adhibetur. Excipe nisi sit intentio graviter lædendi, vel contristandi, nam hæc mortalis est.

Hinc 1, mortaliter peccat, qui detrahit cum animo notabiliter lædendi famam proximi, vel absque tali animo eam notabiliter lædit, aut dat causam talis læsionis, advertens, vel advertere debens probabiliter ex suo dicto, vel facto tale damnum inferri. *Navar.*

2. Narratio defectûs venialis plerumque est solum venialis; quia non solet graviter lædere famam proximi, cùm etiam justi sine culpa veniali non vivant, *in multis enim offendimus omnes.* Jac. 3. Est tamen mortale dicere de quibusdam personis in munere, vel statu majorem perfectionem exigente constitutis, v. g. Episcopo, Religioso, &c. quod habeat consuetudinem alicujus peccati venialis, v. g. quòd sæpè plus justo bibat, sit vanus, &c. Nam in talibus id censetur magni momenti, & eorum fama multùm inde imminuitur, & ideò despiciuntur.

3. Quamvis possit esse solùm veniale referre, aut exprobrare defectus naturales, & involuntarios, ut ingenii, corporis, fortunæ, cùm hi defectus non sint culpabiles; tamen mortale est, si fama, vel honor inde graviter lædatur, vel si proximus graviter contemnendus sit,

viliórque apud alios reddatur, ut si extra casus exceptos de viro honorato, qui habetur nobilis, dicas esse ignobilem, ejus parentem pœnam infamantem subiisse; item si inde grave damnum alteri sequatur; vel si in faciem exprobretur convitiandi causâ, etiam vili personæ, quæ gravem inde mœrorem patiatur: nam mortale est sine justa causa contristare graviter proximum, vel grave damnum ei inferre. Ideò per se mortale est narrare defectum occultum natalium, v. g. si dicas de aliquo eum esse illegitimum; nam hoc vilitat hominem, idque molestiùs ferre solent homines, quàm si de illis referatur grave peccatum.

4. Ex *Navar.* detractio, quæ generalibus nominibus vitiorum tam mortalia, quàm venialia comprehendentibus fit, ut si dicas aliquem esse avarum, iracundum, &c. mortalis est, quando cum damno notabili, aut magno ejus periculo fit, aut coram talibus, qui probabiliter existimari possunt tam maculas mortales, quàm veniales concepturi; nisi de solis venialibus, vel de sola naturæ propensione verba fieri admoneantur: nam alioqui graviter læditur fama.

5. Peccat mortaliter, qui nullum defectum in particulari de proximo detegit, sed solùm in genere dicit se de illo aliquid scire, quod nemo de illo facilè suspicaretur, vel quod illum magno pudore afficeret, si diceretur; item

item si dicas illum non esse eum, qui communiter habetur, &c. Tunc enim graviter lædi-tur fama proximi, & sæpe gravius, quàm si gravis ejus defectus nominatim detegeretur: nam ex hoc obscuro loquendi modo grave aliquid, imò sæpe longè deteriora latere audi-tores intelligunt, vel suspicantur, quàm fortè reipsa sint.

6. Quando, ratione conditionis personæ, peccatum aliquod mortale non censetur notabiliter lædere famam, illius revelatio non est mortalis: ut si de milite narres eum duellum commisisse. Vel referas ea delicta de personis, quas scis, se de illis publicè jactare.

7. Irrisio, quæ est species contumeliæ, mortalis est, quoties fit ex animo graviter confundendi proximum, vel exprobratur sine causa justa grave peccatum, aut defectus infamis, vel derisus graviter contristatur, aut contemnitur: nam tunc ei grave malum infertur sine causa justa. *Aliquem illudere, vel irridere est eum omnino parvi pendere, & eum tam vilem æstimare, ut de ejus malo non sit curandum, sed sit quasi pro ludo habendum. Et sic derisio est peccatum mortale... & tantò gravius, quanto major reverentia debetur personæ, quæ illuditur.* ait S. Tho. 2. 2. q. 75. a. 2.

Resp. IV. Est mortale detegere alicujus crimen occultum grave non nominando personam, sed solùm communitatem ex qua est, quando communitas inde gravem infamiam

passura est, ut Monasterium, Capitulum, &c. Item si de aliqua communitate in genere detrahas, v. g si dicas de communitate religiosa nullam ibi esse disciplinam, aut de civitate eam esse plenam adulteris, usurariis, &c. graviter peccas, nisi hæc infamia sit publica, ubi hoc dicis: quia tunc gravis infamia injustè infertur illi communitati, & sic manet obligatio eam reparandi: nam quamvis Congregatio Regularium reipsa non maculetur ex unius hominis nequitia, sicut nec Apostolorum Collegium ex scelere Judæ; maculatur tamen ejus fama apud homines præsertim simplices & imperfectos.

Resp. V. Est mortale detrahere in re gravi apud unicam personam, & sub secreto, licèt putetur non revelatura. *Est communis, teste De Lugo.* quia tunc injustè infertur proximo grave damnum ablatione bonæ existimationis apud alium, ùt patet in judicio temerario, quo quis apud se unum spoliat alterum bona existimatione: perinde enim proximo nocetur, sive in propria sive in aliena mente ingeneretur de eo prava opinio. Et verò diffamatio apud unicum est res per se concitativa gravis molestiæ, ac doloris, ùt patet ex difficultate, quam ordinariè homo habet in aperiendo crimine soli confessario, quamvis sciat, hoc sibi salutare esse. Unde vix est vir honestus, qui naturaliter non ferat molestiùs bonæ famæ amissio-

missionem, apud unum virum gravem, quàm jacturam sum næ notabilis pecuniæ.

Resp. VI. Est mortale imponere alteri culpas veniales falsas, vel veras, sed occultas detegere, aut defectus naturales falsos, quando inde patitur damnum notabile, vel impeditur à consecutione boni notabilis, vel officii, aut beneficii, quo dignus est, si hoc prævideri potest aut eo animo detegantur; & est obligatio hæc damna cum fama restituendi, ex cap. *ult. de injur.* quia tunc injustè datur causa damni gravis, & jacturæ boni notabilis. Sic Navarrus ait, se nôsse virum insignitum, & probum ab adipiscendo egregio quodam munere impeditum per culpas veniales vanitatis, & iracundiæ falsò ei impositas.

Q. 4. *An contumelia, & detractio differant specie?*

Resp. Aff. Quia per illas proximus diverso modo, & in diversis specie bonis injustè læditur. Imò peccata contumeliæ possunt inter se specie differre, sicut & peccata detractionis, pro diversitate specifica objectorum: sic injusta revelatio adulterii specie differt ab injusta manifestatione furti. Unde qui uno sermone de eodem dicit eum commisisse furtum, adulterium, & homicidium, triplex specie peccatum detractionis admittit; & qui eundem contumeliosè compellat furem, adulterum, & homicidam tria peccata contumeliæ

admittit ſpecie diſtincta. *Azor.* Nam peccata ſumunt ſpeciem ab objecto; unde ſpecie diverſa ſunt, ſi habeant objecta ſpecie moraliter diverſa.

Q. 5. *An, & quando auditor detractoris peccat mortaliter?*

Reſp. I. Hortari, incitare alterum ad inchoandam, vel continuandam gravem detractionem, v. g. approbando exteriùs dicta, addendo de ſuo, item ſcienter præbendo occaſionem detrahendi, v. g. interrogando de aliorum defectibus, ſignificando id ſibi gratum fore, &c. *ex communi*, eſt mortale, tum contra charitatem ratione ſcandali, & inductionis ad peccatum; tum contra juſtitiam: quia talis eſt cauſa mortalis detractionis injuſtæ, aut ſaltem ei moraliter cooperatur, & ſic tenetur ad reſtitutionem in derectum detractoris.

Reſp. II. Auditor, qui lætatur detractione gravi, licèt non inducat ad detrahendum, nec incitet ad continuandum, nec exteriùs ſibi placere ſignificet, *ex communi* peccat mortaliter tum contra charitatem; quia lætatur gravi damno proximi; tum affectu contra juſtitiam; quia gaudet de actu injuſto, quippe *digni ſunt morte non ſolùm qui mala faciunt, ſed etiam qui conſentiunt facientibus.* ad Rom. 1. Hinc illud Eccli. 28. *Linguam nequam noli audire.* Non tenetur tamen ad reſtitutionem; quia non eſt cauſa damni; peccatum enim contra juſtitiam non

non parit obligationem restitutionis, nisi ex eo secutum sit damnum. Equidem teneba-tur illud impedire, sed solùm ex charitate, non ex officio, ùt suppono.

Resp. III. Auditor detractionis gravis, licèt ad eam non inducat, nec eâ lætetur, nec liben-ter audiat ex curiositate, secundùm *commu-nem* peccat mortaliter contra charitatem non impediendo, dum impediri potest, aut non obsistendo, nisi prudenter putet monitionem suam inutilem fore, aut metuat grave aliquod damnum; perinde, ac non impediens furem bona proximi auferentem, cùm potest impe-dire: quia secundùm omnes, teste De Lugo, ex lege charitatis quisque graviter tenetur im-pedire grave damnum proximi, dum sine gra-vi damno proprio potest: nam quisque ex charitate tenetur amare proximum sicut sei-psum, & ei facere, quod sibi rationabiliter fie-ri vellet in simili casu. Imo juxta De Lugo si damnum proximi sit gravissimum, & irrepa-rabile, teneris impedire cum aliquo gravi tuo incommodo.

Porro cùm auditor detractionis non potest resistere, tenetur tamen, saltem si commodè potest discedere, vel sermonem alio avertere, vel faciem tristiorem ostendere: nam hoc pa-cto impeditur continuatio detractionis, aut saltem minuitur detractoris fervor, ex Prov. 25. *Ventus Aquilo dissipat pluvias, & facies tri-stis linguam detrahentem.* Et tunc saltem est

tacita improbatio peccati, & virtualis correptio. Tenetur autem quisque damnum proximi, & offensam Dei impedire, quantùm moraliter potest.

Resp. IV. Dum proximo infertur calumnia, cujus falsitatem nôsti, teneris ejus falsitatem aperire, ac probare, quantùm potes: quia ex charitate teneris impedire grave damnum proximi, quando sine gravi tuo incommodo potes. Quòd si tuum silentium in talibus circumstantiis æquivaleat tacitæ confessioni delicti, seu defectûs falsò impositi proximo, ùt fit, dum ille est tibi notissimus, & tamen ejus innocentiam non pandis, peccas contra Justitiam: nam tunc moraliter censeris consentire, & fateri rem ità esse, ùt refertur: & ita facis contra Jus, quod proximus habet, ne ullo modo, etiam tacitè, approbetur, & confirmetur calumnia sibi illata; éstque tunc tacita calumnia, seu calumniæ confirmatio, & approbatio contra Justitiam obligans ad restitutionem. *Sic*, si quis Romæ de tuo concive tibi notissimo coram te dicat eum esse ignobilem, spurium, injustum, &c. & ipse contrarium sciens taceas, eo ipso videris consentire, & fateri ita esse. *De Lugo.*

Resp. V. Si Superior subditum detrahentem famæ alterius etiam non subditi, non impediat, nec coerceat, peccat contra Justitiam, & tenetur ad restitutionem famæ, in defectum subditi. *Ita Lessius, De Lugo & alii.* quia Superior

perior tenetur ex officio, ideóque ex Justitia, subditos suos corrigere, à peccato cohibere, & impedire, ne alios injustè lædant: unde si non impedit, cùm potest, meritò censetur causa injusta damni. Quòd si subditus absente Superiore detrahat, tunc Superior ex officio tenetur cogere subditum, ut restituat famam; nam tenetur ex officio compellere subditum, ne perseveret in injuria alteri inferenda: perseverat autem in injuria, eámque continuat subditus, qui non restituit famam à se læsam, cùm potest. Hinc Pater, Dominus, Prælatus, &c. tenentur ex Justitia impedire detractiones, & cogere subditos detrahentes ad restitutionem. Dixi etiam *Prælatus*, seu Superior Regularium: quia Prælatus est etiam caput politicum suorum subditorum: quare tenetur eos gubernare, etiam in ordine ad bonum commune aliorum civium, sicut Dominus tenetur gubernare suos servos, & curare ne inferant damna aliis civibus. Ei enim, qui est caput politicum, tribuuntur, & imputantur damna à subditis illata, si non impediat. *Ita De Lugo.* Et à fortiori quivis Superior, ac Prælatus tenetur ex Justitia impedire subditum detrahentem alteri suo subdito: nam ex officio, & Justitia tenetur ab omni damno subditos suos tueri, si possit: quia non solùm est rector suorum subditorum, sed etiam Judex, & custos, qui ex suo munere, ideóque ex Justi-

tia,

tia, tenetur impedire damna ſuorum ſubditorum.

Not. Jure naturali non licet librum famam proximi lædentem, & crimina vera, ſed occulta ſine cauſa juſta pandentem legere perinde, ac audire detractionem: nam crimini auctoris libri quodammodo conſentit, aut cooperatur lector, ùt auditor detractioni. Deinde quisque rationabiliter vellet, ut liber contra ejus famam injuſtè ſcriptus, à nemine legeretur.

Q. 6. *An audita, lecta, vel alia quælibet referens absque aſſeveratione peccat?*

Reſp. I. Qui audita, vel lecta refert eo modo, vel nominatis iis auctoribus, ut audientes meritò poſſint induci ad opinandum, vel ſuſpicandum grave malum de proximo, peccat mortaliter contra Juſtitiam, & tenetur ad reſtitutionem, quia eſt cauſa iniuſta gravis damni, ſeu mali proximi, nempe malæ opinionis, vel ſuſpicionis: nam dat aliis ſufficientem cauſam malè opinandi, hoc ipſo, quòd eo modo refert audita, ut alii meritò inducantur ad malè opinandum.

Reſp. II. Qui audita refert ſine cauſa coram iis, quos probabile eſt credituros ex ſola levitate, vel malitiâ, quamvis non eo modo referat, ut meritò credi poſſent, peccat mortaliter, non ſolùm contra charitatem, ex qua quisque tenetur impedire malum proximi ſaltem, cùm facilè

facilè potest, sed etiam contra Justitiam; & sic tenetur ad restitutionem, saltem si non sint publica: nam rectè censetur causa injusta gravis damni, cùm sine justa causa ponat id, ex quo probabiliter prævidet secuturum grave damnum proximi; & proximus habet Jus, ne in tali circumstantia, seu cum suæ infamiæ periculo audita referantur.

Præterea talis est causa, ut alii peccatum proximi nôrint, ideóque est causa, ut fama alterius apud tales amittatur. Idem dic, si ex ejus narratione gravis mali suspicio auditoribus verisimiliter suboritura sit, ut vulgò saltem accidit, ob infirmitatem hominum, qui faciliùs mala, quam bona de proximo opinantur. Talis enim suspicio est grave malum saltem respectu personæ honestæ.

Resp. III. Qui audita refert eo modo, & in iis circumstantiis, ubi constat auditores non esse credituros, nec ullum esse periculum infamiæ, neque malæ suspicionis, aut dubitationis de probitate proximi (quod rarò contingit,) non peccat mortaliter, imò nec venialiter, si adsit justa causa referendi: quia tunc nullum damnum, nec periculum damni creat.

Q. 7. *An crimen proximi, quod publicum est in aliquo loco, licet detegere in alio ubi ignoratur, vel in eodem?*

Not. 1. Crimen dicitur publicum seu notorium tripliciter. 1. Publicitate Juris, dum de eo

eo constat per publicam judicis sententiam, vel per confessionem rei, aut convictionem in judicio, seu legitimum testium testimonium, 2. Publicitate facti, cùm in loco publico coram multis patratum est, ita ut nulla tergiversatione celari possit, nec ullo Juris suffragio excusari. 3. Publicitate famæ, quando fama criminis ex sufficientibus indiciis orta pervenit ad majorem partem communitatis, vel ad tot personas de communitate, ut spectatis circumstantiis impossibile sit moraliter, quin perveniat ad notitiam maioris partis communitatis, seu Civitatis, Pagi, Paroeciæ, Collegii, vel Monasterii.

Not. 2. Crimen notum maiori parti unius communitatis particularis, v. g. Collegii non censetur publicum absolutè, & respectu omnium, sed solùm respectivè ad illam communitatem v. g. Collegium, Monasterium, &c. quare si notum sit solùm Collegio, Monasterio, non censetur publicum extra illud, nec sine iniustitia potest narrari iis, qui non sunt de illo: quia talis publicitas non est absoluta, sed restricta ad illos, cum quibus Monasterium communicat in regulâ, & regimine: sic peccata solùm publica inter domesticos non possunt narrari iis, qui non sunt de familia. Item peccata publica in Religione aliqua non possunt revelari externis: nam Religiosus infamis tantùm apud suos retinet Jus ad famam apud externos. Item si in vicinia duntaxat notum

notum sit crimen, est contra Justitiam illud revelare aliis partibus amplæ civitatis, vel locis, in quibus criminosus famam hactenus illæsam retinet. Ita Layman dicens hanc esse communem doctrinam.

Resp. I. *Ex communi*, non est contra justitiam revelari in quovis loco crimen alicubi notum per sententiam judicis publicè denuntiatam, in qua nominetur reus: quia per hanc sententiam reus privatur jure ad famam pro omni loco: nam judex habet jus spoliandi absolutè reum famâ, sicut & vitâ, in vindictam publicam criminis; & reipsa spoliare intendit, quando eum publicè condemnat, ut cæteris ubique sit in exemplum, & terrorem; dátque omnibus facultatem illud divulgandi: & ideò nocentes puniuntur in media luce, & coram populo.

Delictum tamen in una Religione publicum, etiam per sententiam judicis regularis, injustè extra eam revelaretur: quia ex mente ferentis sententiam ipsa non est lata pro publica notitia aliorum, sed solùm pro privata suorum subditorum; alioqui bono communi Religionis perniciosa esset.

Resp. II. Est mortale contra charitatem crimen alterius alicubi publicum, etiam per sententiam publicam judicis, detegere sine justa causa in eo loco, quo fama non erat illud perlatura, si auctor criminis erat ibi bonæ famæ. *Ita Lessius asserens hanc esse fere communem sen-*

ten-

tentiam. quia proximo infertur sine justa causa grave malum graviter contristativum, nempe, infamia, quod ipse detegens nollet rationabiliter sibi fieri in pari casu, contra illud, *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* Nec refert quòd ille jus ad famam jam amiserit; nam illam usque injuria, & fraude adhuc possidebat, & possessurus erat in eo loco. Si tamen fama communis crimen sic publicum brevi erat perlatura in locum, ubi revelâsti, non peccas mortaliter contra charitatem, illud antea aperiendo: quia fama brevi justè destruenda non magni æstimatur, nec proinde illius damnum censetur magnum.

Dico, *juste.* nam qui crimen, quod injustè divulgandum erat, prior divulgat, peccat mortaliter, & tenetur compensare damna sicuti is, qui prior incendit domum, prævidens injustè brevi incendendam ab aliis: nam qui prævenit in injuria, prævenit in obligatione, quæ contraheretur ab aliis, & quæ necessariò annexa est injuriæ damnosæ.

Resp. III. Si crimen quantumvis publicum non sit verum, est mortale contra justitiam illud nescienti aperire. *Ita Layman, De Lugo & alii.* quia innocens per infamationem iniustam licèt publicam non amittit ius ad famam: nam ius illud fundatur in carentia criminis, vel ignorantia publica veri criminis: ac proinde non potest sine iniuria diffamatio eius ad plures propagari. Et verò innocentem infamare, etiam

re, etiam apud unum, per se malum, & iniustum est, atque mendacium perniciosum.

Resp. IV. Est mortale contra iustitiam, crimen verum, sed solùm notum per Confessionem rei in iudicio, testium testimonium, divulgare in loco, ubi nondum de eo publicè infamatus est. *Est commun. teste Layman.* quia reus adhuc retinet ius ad famam, cùm nondum eo in pœnam sit privatus per auctoritatem publicam; & nondum crimen publicum est in ordine ad populum, sed illis duobus modis: dicitur notorium solùm in ordine ad iudicem, ut ab eo condemnari possit. Quare ne quidem in eo loco licet illud divulgare, nisi ibi iam infamiâ de illo laboret, ùt sæpè contingit.

Resp. V. Juxta multos mortale est contra justitiam crimen verum in uno loco publicum sola publicitate facti, vel famæ, divulgare in alio loco, quo fama non erat illud perlatura. *Ita Adrian. Tolet. Sot. Rebell. Valentia, Molina & alii.* quia auctor criminis alibi illæsam habet famam, & per talem notitiam non amisit jus ad famam in aliis locis; neque enim ille censetur famam abiecisse respectivè ad alia loca; neque jure ad illam privatus est per auctoritatem publicam in pœnam criminis. Fatentur tamen licere ob bonum publicum referre in historiis delicta publica Defunctorum, quamvis infamia ad alia loca deferatur, tum ut notitia rerum publicè gestarum habeatur,

tum ut homines timore infamiæ perpetuò duraturæ à criminibus deterreantur.

Dixi, *In alio loco*. Nam *ex communi*, non est contra iustitiam, nescientibus revelare crimen alterius in loco, ubi de eo publicè infamatus est. Quia is in illo loco ius ad famam, sive ius secreti amisit per publicitatem, cui causam dedit committendo crimen, in multorum conspectu, vel dando multis indicia, per quæ crimen multis innotescit, & divulgatur. Addit De Lugo ad bonum publicum expedire, quòd unusquisque ab aliis cognoscatur, qualis reverâ publicè est. Neque etiam hæc revelatio mortalis est contra charitatem, quia ex ea non sequitur grave damnum proximo, cùm ibi iam sit publicè infamatus: nec potest rationabiliter id multùm molestè ferre, cùm famam ipse suam in eo loco abiecisse censeatur, crimen publicè committendo.

Quòd si crimen verum factum sit iniustè publicum, ùt si cum esset secretum aliqui pluribus illud revelarint, De Lugo, negat peccare contra iustitiam eum, qui illud aliis eiusdem loci nescientibus detegit: quia tunc solùm est contra iustitiam manifestatio criminis, quando ius habet proximus, ne infametur: eiusmodi autem ius nullum habet in prædicto casu, nam totum ius proximi fundatur vel in carentia talis criminis, vel in eo, quòd sit occultum: uterque enim hic titulus dat ius; prior quidem absolutè, & universaliter poste-

rior

rior verò saltem ut non narretur absque necessitate: utroque autem titulo cessante, nullum manet ius: cùm ergo sive iustè, sive iniustè verum crimen factum est publicum, ablatum est fundamentum totum iuris impedientis, ne detegatur, cùm & verum sit, & publicum iam sit, undecunque publicitas illa provenerit, modò non oriatur ex Confessione sacramentali.

Resp. VI. Si is, qui olim ob sua crimina infamis fuit, famam honestè vivendo recuperavit, mortale est contra charitatem illa crimina nescientibus narrare, vel revocare in memoriam: quia sine iusta causa ei infertur grave damnum, ac malum, quod narrans in simili casu nollet rationabiliter sibi inferri. Imò est contra iustitiam, si crimen non fuit publicum per sententiam iudicis: quia sicut malis moribus infamia facti contrahitur, & fama bona amittitur: ita bonis moribus infamia facti tollitur, & fama bona recuperatur cum iure ad illam. *Ita Tolet. Azor, Molina, Reginal, De Lugo, Layman & alii.* A fortiori est contra iustitiam, si inde detur occasio opinandi eum adhuc esse improbum, etiamsi per sententiam iustam olim infamatus sit: nam habet ius ad famam illam, quam postea bene vivendo sibi comparavit, & quam iustè possidet. Item est mortale contra iustitiam crimen alterius, quod facto, vel famâ dumtaxat publicum fuit, sed iam solâ oblivione deletum narrare nescientibus,

tibus, vel reducere in memoriam: quia talis jus habet ad famam pro tempore, quo crimen suum desiit esse publicum: nam per oblivionem reducitur res ad eum statum, quem habuit, antequam esset publica. Ergo sicut res antea, dum erat occulta, non poterat revelari: ita nec potest, quando redit ad priorem statum, & rursus inducit naturam rei occultæ. *Ita De Lugo*, qui excipit crimen publicum per sententiam publicam: quia facultas illud divulgandi orta ex sententia publica adhuc irrevocata, perseverat, donec publica auctoritate infamia tollatur. Sed saltem id erit contra charitatem.

Q. 8. *An eum, qui uno, aut altero crimine infamis est, licet de aliis infamare?*

Resp. I. Si illa alia crimina sint ordinariè conjuncta cum graviori crimine, quod jam publicum est, ita ut non censeatur notabiliter augere infamiam, non est peccatum saltem mortale illa detegere iis, qui jam principale nôrunt: quia non censetur nova infamia saltem gravis inferri, aut prior graviter augeri: ùt si narres de ebrioso publico eum non rectè curare rem familiarem, rixari cum uxore, &c. De fornicario publico, quòd scripserit litteras amatorias, &c.

Dixi, *graviore*. Nam mortale est contra justitiam aperire crimen atrox ei, qui novit minus grave licèt ejusdem speciei, v. g. Si dicas

cas Paulum surripuisse mille nummos, cùm alter sciat eum tres solùm furatum esse: quia tunc graviter, & injustè augetur ejus infamia.

Imò potest esse gravis injuria detegere peccata ejusdem speciei multiplicata, ut si semel aliqua fœmina adulterium notorium commisit; non ideo postea licebit alium ejusdem adulterium occultum patefacere: nam relapsus multum auget infamiam. *De Lugo.*

Resp. II. Si crimina illa non sint connexa, *ex communi*, est mortale contra justitiam illa detegere, præsertim si sint alterius generis: quia graviter, & injustè læderetur ejus fama, sive injustè inferretur ei nova infamia gravis: nam qui infamis est in uno genere vitii, non idcirco censetur infamis in omnibus aliis vitiis: diversorum enim vitiorum diversa est infamia, & alia Major, alia Minor. Quare qui amisit jus ad famam in una virtute, non ideo jus amisit ad famam in altera virtute. Sic potest quis haberi ebriosus, & tamen esse & haberi justus in contractibus, fidelis uxori, &c. Fama quippe non est quid simplex, & indivisibile, sed constat diversis quasi partibus, quarum una potest haberi sine alia. Quare sicut potest quis habere unam partem famæ, licet non habeat alias, ita potest retinere jus ad unam partem famæ, licet non retineat ad alias.

Hinc est contra justitiam furis capite damnati adulterium occultum prodere, &c.

Notat De Lugo totum hoc desumendum esse ex damno novo, quod circa famam fit, an iudicio prudentum sit grave, vel leve.

Q. 9. *An licet aliquando revelare crimen occultum alterius?*

Not. Certum est id nunquam licere, si crimen innotuit solùm per Confessionem sacramentalem, vel si talis revelatio cedit in detrimentum publicum. Sed extra hos casus.

Resp. 1. Ex communi, revelatio criminis occulti fieri potest, & debet, quando necessaria est ad avertendum grave damnum communitatis, aut privato innocenti impendens, sive spirituale, sive temporale: quia nocens non habet ius retinendi famam cum gravi damno, quod inde alteri iniustè obveniret: nam bonum commune, & privatum innocentis præferri debet bono privato nocentis. Et charitas obligat ad impediendum damnum communitatis, vel privati innocentis, cùm impediri potest: nec alter tunc censetur rationabiliter invitus, cùm adsit iusta causa, ob quam debeat famæ suæ iacturam pati. Ob eamdem rationem idem tibi licet, si hoc necessarium sit ad avertendum tuum grave damnum etiam temporale iniustum.

Manifestatio autem criminis occulti alterius non est detractio, nisi cum est inordinata: at quæ fit ob iustam, ac rationabilem causam & sine animo nocendi, est ordinata: nam detractio

tractio formalis, quæ semper intrinsecè mala est solùm fit cum proximi defectus aut crimen revelatur vel sine iusta causa, vel ex intentione illum infamandi. Imò ex S. Thom. q. 70. a. 1. ad 2. homo tenetur manifestare ea, quæ sibi sub secreto commissa sunt, *Si pertinent ad corruptionem multitudinis spiritualem, vel corporalem, vel in grave damnum alicujus personæ.*

Hinc quando agitur de Officio, Beneficio Ecclesiastico conferendo, de matrimonio contrahendo, de Religione suscipienda, potes, & debes occulta impedimenta, incapacitatem vel vitia alterius, unde aliquod grave damnum meritò timetur, detegere iis, ad quos id spectat, sed non pluribus; & illi tenentur sic audita non referre aliis. Sic tibi licet monere amicum, ut in famulum non assumat Petrum, nihil aliud initio allegans, quàm quòd ei non convenit, sed postea dicere esse furacem, si amicus persistat velle eum assumere, nisi causam repellendi nôrit. Item licet monere alterum, ut vitet consortium hominis, quem certò nôsti esse corruptis moribus, ne ipse pervertatur; vel ut sibi caveat ab homine injuriis dedito: Sic Apost. 2. ad Tim. 4. monet: *Alexander ærarius multa mala mihi ostendit... quem & tu devita.*

Item talis revelatio fieri debet, cùm necessaria est ad bonum spirituale delinquentis, ùt si fiat superiori, parentibus, servato, quantùm opus est, ordine fraternæ correptionis:

quia bonum spirituale animæ anteponi debet famæ. *S. Basil. in Reg. Brev. Resp. ad interrog.* 25.

Resp. II. Licet injuriam sibi ab alio factam referre ad petendum consilium necessarium, non nominatâ personâ nisi ad consilium opus sit, modò non pluribus referatur quam necesse sit, quia tunc injurians non est rationabiliter invitus, & læsus habet jus consilium necessarium in injuriis acceptis quærendi. Non tamen licet ad solatium præcisè, seu ad dolorem leniendum narrare amico injuriam sibi factam, nominatâ personâ: quia iniquum est gravem infamiam proximo inferre sine justa, & gravi causa, quale non est solatium illud, quod non est bonum tanti momenti, nec necessarium, cùm verum solatium possit sine infamatione proximi obtineri, scilicet confugiendo ad Deum, qui est *Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.* 2. ad Cor. 1.

Resp. III. Si quis fictis virtutibus, vel simulatâ peritiâ famam sibi comparavit, licet aperire hanc simulationem, si ea vergat in alicujus damnum grave: ut si quis simulet se peritum Medicum, Advocatum &c. & constet non esse talem: quia is non habet jus famam in errore fundatam retinendi cum aliorum damno, vel periculo. Quòd si simulatio virtutis, vel Doctrinæ nemini nocere possit, est contra justitiam eam detegere: nam quamdiu

diu hypocritæ malitia est occulta, & nemini nocet, jus habet, ne positivè existimetur malus: detegendo autem hypocrisim, facis ut positivè existimetur malus.

Q. 10. *An est mortale detrahere defuncto in re gravi?*

Resp. Aff. etiamsi ejus infamia ad alios non redundet. *Ita omnes.* quia defunctus retinet jus ad bonam opinionem, quam habet apud homines; & censetur etiam post mortem possidere famam suam, per quam vivit in memoria hominum. Ergo eam auferendo, infertur ei grave damnum injustum: fama enim etiam post mortem magni æstimatur ab hominibus, & ideo ejus intuitu res maximè arduas aggrediuntur. Hinc illud Eccli. 41. *Curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi, quàm mille thesauri pretiosi, & magni.*

Quare est obligatio restituendi famam defuncto sive ante, sive post ejus mortem injustè læsam: nam injusta ademptio boni proximi obligat ad restitutionem. Nec hanc remittere potest hæres, quia jus remanet defuncto, qui damnum injustè patitur.

Q. 11. *An licet se ipsum infamare?*

Resp. 1. Ex communi, laudabile est seipsum infamare, veritatem aperiendo sine scandalo vitæ periculo, & aliorum injuria, ad coercen-

dam ſuperbiam, ac vanam gloriam, ad acquirendam humilitatem, ad imitandum Chriſti opprobria, ùt fecerunt quidam Sancti: quia homo eſt Dominus ſuæ famæ; & honeſtè eam bono majori poſtponit: ſi id faciat ſine juſta cauſa, erit per ſe loquendo venialis culpa, quia eſt quædam inordinatio, & prodigalitas. Non eſt tamen per ſe mortalis; quia nec eſt contra juſtitiam, cùm homo ſit Dominus ſuæ famæ: nec contra charitatem, quia charitas non obligat ad bona temporalia externa comparanda vel conſervanda, niſi quatenus ſunt neceſſaria ad bona ſpiritualia, vel ad vitam temporalem noſtram, aut proximi conſervandam.

Reſp. II. Ex communi, eſt mortale contra charitatem ſeipſum infamare, aut cum ſcandalo proximi, vel etiam proprio, ut ſi inde fias ad peccandum effrænatior; aut cum periculo vitæ propriæ, ùt ſi dicas te violâſſe torum alterius; nam eſt mortale dare alteri occaſionem graviter peccandi, & prodigere id, cujus dominium non habes. Item ſi infamia tua impediat, ne poſſis prodeſſe proximo, cui ex ſola charitate prodeſſe teneris. Imò eſt etiam contra juſtitiam, ſi propria infamia redundet ad alios, ut ad ordinem Religioſum, ſi ſis Religioſus: quia cum fama tua ſit connexa cum fama aliorum, non poteſt lædi fama tua, quin etiam fama illorum lædatur. Ii autem jus habent ne ſuâ famâ ſpolientur ſine gravi, & juſtâ cauſa,

causa, quod jus tunc violas. Item si fama tua sit necessaria ad bene, & utiliter gubernandos alios, ùt si sis Episcopus, Parochus, Prælatus &c. nam ex justitia teneris nihil facere, quod impediat, ne rectè, & utiliter aliis munus tuum exequaris, cùm tenearis ex justitia illud sic obire.

Q. 12. *An licet contumeliam illatam repellere?*

Resp. Sic respondet S. Thom. 2. 2. q. 72. a. 3. *Dicendum quod sicut patientia necessaria est in his, quæ contra nos fiunt, ita etiam in his, quæ contra nos dicuntur. Præcepta autem patientiæ in his, quæ contra nos fiunt, sunt in præparatione animi habenda, sicut August. l. de Sermone Domini in monte exponens illud præceptum Domini, si quis percusserit te in unam maxillam, præbe ei & aliam, ut scilicet homo sit paratus hoc facere, si opus fuerit. Non tamen hoc semper tenetur facere actu; quia nec ipse Dominus hoc fecit, sed cum suscepit alapam, dixit quid me cædis? Et ideo etiam circa verba contumeliosa, quæ contra nos dicuntur, est idem intelligendum. Tenemur enim habere animum paratum ad contumelias tolerandas, si expediens fuerit. Quandoque tamen oportet, ut contumeliam illatam repellamus, maximè propter duo.* 1. *Quidem propter bonum ejus, qui contumeliam infert, ut videlicet ejus audacia reprimatur, & de cæterò talia non attentet secundùm illud* Prov. 26. responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi sapiens videatur. *Alio*

modo

modo propter bonum multorum, quorum profectus impeditur propter contumelias nobis illatas.

Q. 13. *An, & quomodo restituenda est fama?*

Resp. I. Est obligatio justitiæ ex genere suo gravis restituendi famam injustè læsam, sive imponendo falsum crimen, sive detegendo sine justa causa verum, sed occultum defectum, vel crimen. *Ita omnes.* quia tunc illata est vera injuria, damnosa, quæ proinde tolli, ac resarciri debet: jus enim quod quisque habet ad famam, auferri ob crimen etiam verum sed occultum & jam nemini nociturum nequit nisi per auctoritatem publicam. Adde quòd bonum commune exigat, ut defectus, vel crimina occulta non detegantur sine necessitate aliqua: aliàs læderetur pax, ac tranquilitas publica, & tolleretur maximum frænum vitandi postea alia crimina, quod est famæ bonæ conservatio, & quo sublato in desperationem, & quodvis flagitium facilè ruit humana fragilitas.

Resp. II. Fama injustè ablata restitui debet integrè apud eos omnes apud quos ablata fuit: nam Justitia exigit, ut damnum injustè illatum resarciatur integrè, & fiat restitutio ad æqualitatem; alioqui injustitia non tolleretur totaliter, & remaneret inæqualitas. Hinc qui publicè infamavit, tenetur famam publicè restituere.

Resp. III. Qui alium infamavit, falsum crimen

men imponendo, *ex communi*, tenetur illud efficaciter revocare, & adhibere omnem moralem diligentiam, ut falsa illa opinio ex animis hominum evellatur. Unde tenetur Auditoribus apertè significare voce, vel scripto, si necesse sit, se falsum dixisse, aut etiam mentitum esse, si opus sit, adhibito etiam Juramento, & testibus, si aliter non putentur credituri, quamvis idcircò ipse sit infamandus: quia tenetur efficaciter resarcire iniuriam illatam, ac proinde adhibere media ad id necessaria; & suæ culpæ imputare debet, quod sibi imposuerit tale onus.

Qui autem verum alterius crimen, vel defectum injustè revelavit, non debet dicere se falsum dixisse; quia mentiretur, quod nunquam licet: neque enim sunt facienda mala, ut eveniant bona; sed debet apud rudes dicere se perperam locutum fuisse, talem injustè infamâsse, ei iniuriam intulisse: apud peritos verò qui ex ejusmodi locutione magis confirmarentur in opinione admissi criminis, debet (quantùm fieri potest, sine mendacio) infamatum laudare in aliis virtutibus apud eos, coram quibus detraxit, ut quantùm in unâ virtute amisit opinionis bonæ, tantùm in aliis acquirat, & sic fiat quædam compensatio; item eum honorare, vel quovis alio modo ingenerare bonam opinionem de eo.

Sed qui libro famoso alterum injustè infamavit, tenetur restituere famam contrariis scriptis,

scriptis, vel publica revocatione: alioqui restitutio non esset efficax, & proportionata damno.

Resp. IV. Qui falsum, vel verum crimen alterius iniustè revelavit, tenetur ex Justitia reparare famam non solùm apud eos omnes, apud quos eam abstulit, sed etiam apud alios omnes, quibus hi postea idem retulerunt, saltem in eorum defectum, si prævidit, vel prævidere potuit eos apud quos detraxit, rem propagaturos. *Est communis.* quia tunc detractor fuit causa iniusta ulterioris infamiæ secutæ ex illius iniuria, & voluntariæ in illa. Quare ab immediatis auditoribus quærere tenetur, an idem aliis retulerint. Imò etiamsi probabilius putâsset auditores immediatos audita non relaturos esse aliis, videtur adhuc teneri in horum defectum: quia tunc adhuc dedit iniustè occasionem illi ulteriori infamiæ: nam homines etiam aliàs prudentes facilè datâ occasione, ex inconsideratione vel aliter audita narrant. *Qui autem occasionem damni dat, damnum videtur dedisse.* Cap. ult. de iniur.

Q. 14. *An qui crimen falsum alteri imponit, vel verum sed occultum injustè detegit, tenetur omnia alia damna, sive in corpore sive in aliis bonis inde secuta resarcire?*

Resp. Aff. *Est communis, & certa.* prob. I. ex cap. ult. de injur. ubi Greg. XIII. ait: *Si culpâ tuâ datum est damnum, vel injuria irrogata, jure super*

super his satisfacere te oportet. 2. Quia est obligatio resarciendi omnia damna secuta ex injuria mortali; qui enim hanc intulit, est causa iniusta damnorum inde secutorum, idque etiamsi crimen sit verum, sed occultum: nam qui illud iniustè manifestavit est causa moralis iniusta damnorum, hæc enim secuta non fuissent sine tali manifestatione iniusta criminis.

Hinc qui defectum, seu crimen sive verum, sive falsum iniustè aperiendo impedivit alterum à consecutione opimi matrimonii, vel officii, aut beneficii quo dignus est, tenetur ei restituere, quanti spes illius obtinendi valet arbitrio prudentis, cum iniustè impediverit. Quòd si infamatus ideò privatus sit officio, vel alio bono, quod jam habebat, restitui debet valor officii vel talis boni; quia detractor fuit causa iniustæ jacturæ boni jam acquisiti imò qui proximum in vitæ periculum conjicit, falsum crimen ei affingendo, tenetur ex Justitiâ retractare etiam cum propriæ vitæ periculo: nam in pari causa & discrimine potior est conditio innocentis, quàm nocentis, qui est culpabilis causa periculi, & ideò quivis tenetur damnum à se alteri iniustè paratum impedire cum suo damno saltem pari & paulo majori.

Q. 15. *An tenetur ad restitutionem, qui falsò sed bonâ fide putans crimen esse verum & publicum illud narravit?*

Resp. Qui innocentem licet inculpatè infamavit

mavit etiam correctionis causâ; ubi primum errorem suum deprehendit, tenetur ex Justitia famam eius restituere, & avertere damnum ex infamia imminens. *Est commun. teste De Lugo.* Quia 1. Justitia quemlibet obligat ad curandum ne ex sua actione sequatur damnum aliis sine justâ causâ. 2. Tenetur ratione rei acceptæ seu famæ ablatæ, sicut qui bona fide accepit rem alienam, tenetur eam restituere, ubi primùm id agnovit. Fama autem ex natura rei manet in potestate eius, à quo ablata est. Item causa fuit damni dati, & est in potestate ipsius eam auferre, & impedire, ne ulterius illud continuetur. 3. Non restituendo quodammodo detines famam proximi, dum in mente alterius malam opinionem à te injectam relinquis, quam potes evellere. Hinc si fueris in mora restituendæ famæ, & interea damnum in aliis bonis infamato eveniat, teneris adhuc illud resarcire: quia ex illo tempore, quo tuum errorem deprehendisti, & potuisti sine tuo gravi incommodo restituere, censeris causa iniusta infamiæ ut perseverantis, seu detentionis famæ, & damnorum ex tua omissione iniusta secutorum. Præterea, qui causam damni à se positam non removet, censetur velle effectum, seu damnum, quod ex ea secuturum novit: secùs, si infamatus, sine infamatoris culpâ patiatur aliquod damnum, antequam infamator errorem suum agnoverit; nam tunc non tenetur illud resarcire,

cùm

cùm sit inculpabilis causa infamiæ, ideóque & damni inde secuti, nemo autem extra contractum, aut quasi contractum seu officium tenetur resarcire damnum, quod sine suâ culpâ voluntariâ alteri sequitur.

Sed quid si me narrante de aliquo publicè infamato auditores alium intelligant.

Resp. Si periculum fuit, ne auditores alium intelligerent, teneris ex Justitia etiam cum pari damno ad restitutionem: tunc enim meritò censeris causa moralis infamiæ ex tua narratione secutæ: si non fuit tale periculum, innocentem purgare, si potes, saltem sine gravi incommodo, teneris tum ex charitate, quæ semper exigit, ut grave damnum proximi avertamus quoties sine gravi incommodo possumus: tum ex Justitia, quæ obligat ad curandum, ne ex nostra actione sequatur aliis damnum sine justa causa. *Molina, De Lugo, &c.*

Q 16. *An hæres detractoris tenetur ad restitutionem famæ à defuncto violatæ?*

Resp. Neg. quia obligatio non respicit bona ei relicta, sed est merè personalis. At tenetur ex Justitia resarcire damna realia ex infamia secuta. Nam obligatio resarciendi damni in rebus illati afficit bona infamatoris & cum suo onere transeunt ad hæredem; defuncti personam repræsentantem, qui sicut in bona, ac

jura, item in onera, ac debita realia defuncti succedit.

Q. 17. *Quænam excusant à restitutione famæ?*

Resp. Excusat 1. condonatio valida talis restitutionis facta ab eo, cuius infamia non redundat in alios: nam cùm talis sit Dominus suæ famæ, potest eius restitutionem, sicut aliorum bonorum externorum validè condonare. Illicitè tamen condonaret, si eius fama necessaria esset ad ædificationem proximi, vel ad tollendum scandalum, tunc enim peccaret contra charitatem; in tribus autem casibus non potest validè condonari restitutio famæ 1. Si infamia tua redundet in alios, qui inde maneant infamati, vel suspecti; quia non potest de aliorum fama disponere, & cedere Jus, quod habent, ne infamia eis inferatur, & ut illata tollatur, talis est infamia Religiosi, quæ redundat in suum ordinem, &c. 2. Si fama tua necessaria sit ad rectam muneris tui administrationem, nisi officium deponas, vel aliter famam tuam apud alios recuperes: nam subditi habent Jus, ut munus tuum erga illos rectè, ac utiliter exerceas, ideóque ut tollatur impedimentum ortum ex tua infamia. 3. Si ex tua infamia secuturum est damnum alicui tertio; nam infamator tenetur ex Justitia impedire illud damnum, cùm ei causam iniustè dederit, ac proinde tenetur tollere infamiam tuam, ex quâ

qua obventurum est, nisi tamen aliter amoveatur.

2. Excusat, si fama sit aliunde recuperata, putà per sententiam judicis, vel per rei evidentiam, vel per testes, aut aliter: quia jam sublatum est totum damnum illatum: ergo nihil manet resarciendum; perinde ac si equum tibi surreptum casu recepisses; potest tamen infamator condemnari per judicem ad aliquam satisfactionem etiam pecuniariam in pœnam criminis. Sed si non accusetur apud judicem, tenetur tantùm ad satisfaciendum per signa doloris, petitionem veniæ, vel honorem aliquem secundùm conditionem personarum ob mœrorem illatum, & infamiam, quam passus est læsus, donec sublata fuerit, si putetur talem satisfactionem velle: damna autem in aliis bonis ex infamia secuta, compensari semper debent.

3. Si restitutio sit impossibilis, nam nemo tenetur ad impossibile ex reg. jur. in 6.

4. Si revera nulla fuit infamia ex detractione secuta, ut si audientes jam antea sciebant, quod narrâsti, vel illud non crediderunt: quia tunc nullum damnum secutum est, ergo nullum est resarciendum. Si tamen tua narratione infamia proximi notabiliter aucta est, aut si auditores inducti sunt ad judicandum malum de proximo quod antea tantùm suspicabantur, teneris ad restitutionem, quia tunc fuisti causa iniusta talis incrementi, seu damni.

5. Si restitutio fieri nequeat sine periculo vitæ infamatoris, quæ judicio prudentum præstet famæ infamati: quia non est obligatio restituendi cum longè maiori damno, spectatis omnibus: nec tunc læsus est rationabiliter invitus. Si tamen ex tua calumnia impendeat infamato, aut aliis damnum grave in spiritualibus, vel periculum vitæ, aut grave scandalum, aut grande malum publicum, teneris cum periculo vitæ famam restituere: nam ista damna æquivalent, aut etiam præstant damno vitæ infamatoris. Idem dic, si jactura famæ, vel aliorum bonorum tanti, vel ferè tanti ex circumstantiis æstimetur, quanti jactura vitæ tuæ: nam quisque tenetur damnum à se illatum restituere etiam cum æquali, vel paulò maiore detrimento suo. A fortiori fieri potest, ut quis famam restituere teneatur cum jactura bonorum omnium.

6 Juxtà multos non teneris restituere, si crimen verum occultum quod aliis narrasti, fiat aliâ viâ justâ publicum publicitate, qua infamatus amiserit Jus ad famam.

7. Si infamia penitus abierit in oblivionem, nec periculum sit ne reviviscat: quia tunc infamia jam est abolita, ac proinde damnum sublatum. Sed si reviviscat postea, erit tunc obligatio restituendi. Si autem periculum sit ne aliquando infamia reviviscat, (ùt facilè fieri potest, nam homines data occasione facilè recordantur, quæ obliti erant) debet detra-

ctor

ctor satisfacere pro illo periculo, honorando, laudando infamatum, imò & dicta revocando, si crimen sit falsum.

Q. 18. *An in restitutione famæ potest fieri compensatio?*

Resp. I. Est mortale contra Justitiam falsum crimen, sive in judicio sive extra illud imponere etiam calumniatori ad suam Justitiam, vel famam tuendam. *Est communis teste De Lugo.* Quia 1. *est medium intrinsecè malum*, & prohibitum hac lege, *non falsum testimonium dices.* Matt. 19. éstque mendacium perniciosum, ac iniustum in re gravi: nam quisque habet Jus, ne ei ob ullam causam falsum crimen affingatur. Hinc Conc. Arelat. 1um & 2um & Matiscon. 1um. Et alia concilia jubent excommunicari generaliter eos, qui falsum crimen objiciunt aliis. 2. Innoc. XI. damnavit has propos. 31. *Quidni non nisi veniale sit detrahentis auctoritatem magnam sibi noxiam falso crimine elidere?* 44. *Probabile est non peccare mortaliter, qui imponit falsum crimen alicui, ut suam Justitiam & honorem defendat: & si hoc non sit probabile vix ulla erit opinio probabilis in Theologia.*

Resp. II. Non licet infamantem infamare, narrato etiam vero crimine præcisè ad compensandam infamiam illatam. *Est communis.* quia non licet privata auctoritate malum pro malo reddere, & vindictam exercere. *Non red-*

reddentes malum pro malo, ne maledictum pro maledicto, sed contrario benedicentes: quia in hoc vocati estis, ut benedictionem hæreditate possideatis. 1. Pet. 3. Est autem mera vindicta, quando quis privata auctoritate infert damnum, per quod proprium damnum non impeditur, vel acceptum non resarcitum, ùt cùm infamia alterius non tollit tuam infamiam: sic non licet incendere domum eius, qui tuam incendit. Hinc qui se mutuò infamârunt, tenentur ad restituendum sibi mutuò famam, nisi sibi mutuò condonent, ùt præsumuntur, si æqualitas sit in infamia.

Resp. III. Si qui te falsò infamet, *ex communi* potes aliquem eius defectum, vel peccatum verum occultum detegere ad labefactandum ejus testimonium, v. g. quod antea fuerit deprehensus in mendacio, perjurio, modo hæc manifestatio sit utilis, & necessaria ad famæ tuæ defensionem, nec majorem ei infamiam pariat, quàm sit ea, quam tibi injustè parat. Quia 1. quisque habet Jus tuendi propriam famam, quam alter vult injustè adimere; nec ille est tunc rationabiliter invitus, cùm cogat ipsum ad hoc medium necessarium. 2. Potes detegere crimen alterius ad impediendum grave damnum proprium, vel proximi: ergo multò magis id potes ad avertendum damnum, quod ipse criminosus tibi parat injustè inferre,

Illicita tamen est defensio immoderata propriæ

priæ famæ, ùt si maiorem infamiam alteri inferas ad tuam minorem avertendam, nam esset inæqualitas, ideóque injustitia resarcienda.

Quòd si manifestatio alieni criminis non sit necessaria ad famæ tuæ defensionem, sive quia potes eam aliter tueri ùt testibus, juramento &c. Sive quia hæc revelatio ad tuam defensionem inutilis est; tunc illud detegendo peccas contra Justitiam, & teneris ad restitutionem: nam ille habet Jus ad famam, quamdiu ejus infamia, non est necessaria ad infamiam, quam tibi injustè infert, amovendam; & sine justâ causâ læderetur fama proximi, quod est intrinsecè malum: essetque mera vindicta. *Sanchez, Molina, De Lugo, Lessius dicens hanc esse communiorem sentent.*

Resp. IV. Dum duo se mutuo infamârunt, & infamia utriúsque æqualis est, si unus nolit famam alteri restituere, juxta multos alter non tenetur ad restitutionem, modo infamia prioris non redundet in alios. Prob. 1. ex cap. ult. *de Adulter.* ibi: *Cùm paria crimina compensatione mutua deleantur.* 2. Quia in rebus temporalibus, quando jura sunt paria, si alter nolit tibi servare jus, & solvere debitum, nec tu teneris præstare, quod ei debes: est enim quædam justa defensio tui Juris, & compensatio boni tibi debiti. Fama autem est bonum temporale, cuius Domini sumus: unde uterque potest ob infamationem mutuam alter alteri restitutionem famæ condonare. Qui tamen

plus læsisset, tenetur ad restitutionem talis excessûs infamiæ, alioqui non reduceretur æqualitas. Item si altero volente tibi restituere, tu nolis idem ei præstare, peccas graviter contra Justitiam; quia es causa damni, quod is invitus patitur. Neque enim infamatio tui tollit infamiam ei illatam.

Q. 19. *An qui infamiam à se injustè illatam tollere nequit, tenetur pecuniâ compensare?*

Resp.. Multi negant eoquòd bona superioris ordinis nequeant restitui per bona inferioris ordinis: ac proinde tunc sit impotentia restituendi. Nam, inquiunt, justitia commutativa, quæ æqualitatem spectat, ac postulat, non obligat ad restitutionem, nisi res ablata reddi possit, vel in se, vel in æquivalenti saltem ex parte: at fama utpote bonum superioris ordinis ad pecuniam, non potest reddi in æquivalenti etiam ex parte per pecuniam. Alioqui bonum inferioris ordinis posset tandem per sui incrementum exæquare ex toto bonum superioris ordinis, ac proinde pecunia totam famam, contra illud Prob. 22. *Melius est nomen bonum quàm divitiæ multæ.* Igitur cùm fama sit supra omne pretium, non est pretio æstimabilis, nec compensabilis.

Alii tamen cum S. Thom. 2. 2. q. 62. a. 2. ad 1. & 2. probabiliùs docent talem teneri compensare pecuniâ, vel piis suffragiis pro infamato oblatis, vel aliter arbitrio prudentis propter

easdem

easdem rationes, ob quas dicunt pecuniam pro damno vitæ, vel membri restitui debere. *Vide dicta, parte* 2. cap. 6. q. 6.

Fatetur Lessius infamatorem teneri ex quadam æquitate, & etiam ex charitate infamiam pecunia compensare, si infamatus sit pauper, qui non videatur aliter mœrorem depositurus, & infamator sit dives. Sicuti enim ratione alicujus conjunctionis, vel beneficii accepti, lex charitatis me magis obligat erga hunc, quam erga illum, ita etiam ratione alicujus incommodi, quod alteri intuli, magis teneor erga illum. Sed videtur hæc esse obligatio justitiæ, nam ex justitia depelli debet mœror injustè illatus, & in hoc casu pecunia est unica medium aptum ad eum tollendum.

Porro consentiunt omnes infamatorem, si per judicem condemnetur ad satisfactionem pecuniarum, teneri ex justitia illam præstare: quia suppositâ tali injuriâ judex habet jus eum ad talem satisfactionem condemnandi, in pœnam criminis; & dandi læso jus ad illam: idque etiamsi fama esset recuperata, nam potest justâ pœnâ punire delicta etiam post damna sarta. At quisque tenetur justæ sententiæ parere. Item si infamator transigat certâ pecuniæ summâ cum infamato, tenetur ex justitia eam tradere: nam hoc pactum est justum, cùm infamatus possit certâ pecuniâ paciscì, ut cedat ius, quod habet ad accusandum infamatorem, & exigendam satisfactionem, ac restitutio-

tutionem, cùm erit possibilis, iustæ autem conventiones obligant ex iustitia.

Q. 20. *An honor per contumeliam læsus restitui debet, & quomodo?*

Resp. I. Qui iniustè alterius honorem læsit sive coram aliis, sive coram ipso solo, *ex communi*, tenetur ad restitutionem: quia fecit iniuriam contra iustitiam commutativam; & contumelia parit imminutionem dignitatis, & dolorem ac mœrorem, quæ per satisfactionem tolli debent. Item qui causam offensionis dedit proximo, tenetur, quantùm potest, ipsum placare, & se ei reconciliare, ex Mat. 5. *Qui dixerit fratri suo, fatue, reus erit gehennæ ignis. Si ergo offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris; quia frater tuus habet aliquid adversum te: relinque ibi munus tuum, & vade priùs reconciliari fratri tuo ... esto consentiens adversario tuo citò, &c.*

Quòd si honor coram aliis læsus sit, debet apud illos omnes restitui, alioqui honor iniustè ablatus non restitueretur ad æqualitatem. Si tamen læsus vindictam sumpserit de inhonorante, v. g. si eum percusserit, & hic id toleraverit, iuxta De Lugo non requiritur ordinariè ulterior satisfactio pro honore, nisi læsus sit multò superior: quia pro satisfactione videtur acceptare vindictam de se sumptam; & hoc ipso, quod alter viciſſim non vindicat, censetur agnoscere suam culpam, & testari existi-

existimationem de læso. Deberetur tamen alia reparatio honoris apud alios testes iniuriæ, qui de hac vindicta sumpta nihil rescirent.

Resp. II. Si simul cum contumelia illata sit infamia, vel ex illa sequatur aliquod aliud damnum, tunc etiam cum fama resarciri debet damnum illud, quia lædens est illorum causa iniusta.

Resp. III. Ea adhiberi debet satisfactio, quæ prudentum judicio spectatis omnibus circumstantiis, personæ lædentis, & læsæ dignitate, injuriæ gravitate, &c. Sufficiat ad reparandum honorem violatum: nam iustitia obligat ad satisfactionem æqualem offensæ, &c.

Varii autem assignantur satisfaciendi modi, scilicet exhibitio externa honoris, amica, & honorifica salutatio, ac compellatio, invitatio ad mensam, locum honorificum ibi dando; significatio doloris, veniæ petitio, & alia signa doloris, humiliationis, & reverentiæ erga offensum, &c. Rarò autem superiores tenentur veniam à subditis petere, *ne dum nimia servatur humilitas, regendi frangatur auctoritas*, ait S. Aug. Epist. 109. Sed contumeliam ostensione majoris benevolentiæ, & peculiari honore, ac favore tollere possunt.

Not. Omissio honoris debiti superioribus, vel etiam æqualibus, est peccatum non solùm contra observantiam, sed etiam contra justitiam, ideòque obligat ad aliquam satisfactionem; quia hoc debitum rigorosum est; & omissio

omissio honoris debiti ubi, & quando debetur, est inhonoratio, ac contumelia interpretativa; nam per illam censetur lædi dignitas superioris, & honor æqualis: ùt si transeunte prælato non aperias caput cæteris aperientibus, censeris eum contumeliâ afficere.

CAPUT V.

De Injuriis in bonis, quæ dicuntur fortunæ, & necessaria restitutione.

NOTA. Injuriæ circa bona fortunæ complectuntur omnes damnificationes, seu actiones, & amissiones, quibus damnum in ejusmodi bonis injustè alteri infertur, sive rem ejus usurpando, accipiendo, detinendo, sive destruendo, sive deteriorando, sive exigendo id, quod non debetur, sive non solvendo id, quod ei debetur ex justitia, sive quovis alio modo. Quæ omnia sub nomine furti latè sumpti comprehenduntur, & prohibentur præcepto, *non furtum facies.* ex Conc. Colon. & Catech. Romano. *A parte enim totum significavit quidquid illicitè rerum proximi aufertur.* ait S. Aug. in cap. *Pœnale* 14. q. 5. Et verò inferre quocumque modo damnum alteri, idem est, quod quidpiam ab ipso auferre; nam (ùt ait Aristot.) damnum quempiam accipere idem est, quod minùs habere, quàm habere debuit. Quare quæ dicentur de furto strictè sumpto,

sumpto, applicanda sunt omnibus aliis modis damni creandi proximo.

Q. 1. *Quid est furtum, & rapina, quomodo differunt inter se?*

Resp. 1. Furtum sumitur tripliciter 1. Latissimè pro omni injusta damnificatione in bonis, sive commissione, sive omissione fiat. 2. Latè pro omni injusta acceptione rei alienæ, sive ea sit fraudulenta, ut fit per contractus iniquos, sive occulta, ùt fit per furtum strictè dictum, sive violenta, ùt fit per rapinam. 3. Strictè, & furtum sic sumptum est occulta rei alienæ ablatio invito rationabiliter Domino, vel ejus justo detentore.

Dicitur 1. *Ablatio*, per quam intelligitur occupatio, acceptio, & retentio; nam acceptio, & accepti retentio moraliter censetur eadem actio: qui enim rem alienam iniquè retinet, licèt eam antea justè acceperit, perinde facit, ac si tunc primò injustè acciperet.

2. *Occulta*, hoc est, quæ fit Domino nesciente, vel saltem quam quis intendit facere Domino nesciente, & sine vi.

3. *Rei*, quo nomine à Theologis intelliguntur non solùm res corporales, & mobiles, sed etiam res immobiles, & jura, ùt census, servitutes, usus, ac possessio.

4. *Invito Domino*, seu sine consensu Domini saltem prudenter præsumpto: nam si quis acciperet aliquid, quod prudenter judicat donaturum

turum Dominum, si peteret, & nequit petere, non furatur, ex l. 47. ff. *de Furt.* si autem id incertum sit, præsumendus est Dominus invitus, cùm nullus præsumatur velle, ut bona sua auferantur.

5. *Rationabiliter*, nam Dominus debet esse cum ratione invitus: unde qui in extrema necessitate accipit occultè ea, quibus indiget ad vitam servandam, nec aliter potest ea habere, non est reus furti.

6. *Vel ejus detentore*, seu Possessore: nam furtum committitur, quoties auferur res invito eo, qui eam legitimè possidet, vel detinet, ùt conductore, commodatario, &c. ex l. 10. & 11. ff. *de Furt.* quia tunc aufertur usus, possessio, vel securitas, quam alter per illam rem habebat.

Resp. II. Rapina est rei alienæ usurpatio injusta, & violenta, seu facta præsente, & invito Domino, vel eius detentore iusto. Specie differt à furto quia iniustitiæ furti superaddit aliam iniuriæ speciem contra proximi honorem: nam vim inferre alicui in bonis suis species quædam est contemptûs & contumeliæ: quare rapina cæteris paribus est peccatum gravius furto, imò fieri potest, ut quis mortaliter peccet in genere contumeliæ, licèt res ablata sit materia furti venialis, ut si rem exiguam superiori, vel personæ illustri per vim eripias.

Porrò

Porrò rapinæ reus est, qui per metum iniustè incussum aliquid ab altero extorquet: ùt si publici Ministri, vel potentes viri aliquid indebitum postulent ab aliis, quod rogati ob metum recusare non audeant, éstque crimen concussionis.

Q. 2. *Quomodo dividitur furtum?*

Resp. Dividitur in simplex, & qualificatum, quod scilicet secundùm leges est dignum maiore pœna, quódque duadruplex est. 1. Est sacrilegium, quod est furtum rei sacræ, vel rei profanæ in loco sacro. 2. Est peculatus, quod est furtum rei ad fiscum, vel ærarium publicum pertinentis. 3. Plagium, quod est surreptio servi alieni, vel etiam hominis liberi 4. Abigeatus, seu abductio alienorum pecorum.

Q. 3. *Quale peccatum sunt furtum, & quævis injusta damnificatio, & rapina?*

Resp. Sunt mortalia ex genere suo: ita omnes Constat. 1. ex 1. ad Cor. *An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? nolite errare... neque fures... neque rapaces regnum Dei possidebunt.* 2. Quia sine justa causa, & auctoritate inferre damnum proximo est tum contra charitatem, tum contra Justitiam: quæ virtutes obligant sub mortali in re gravi.

Dixi, *Ex genere suo*, quia furtum potest esse veniale ex parvitate materiæ; nam per furtum rei

rei levis leve damnum infertur proximo, nisi inde sequatur aliud malum.

Q. 4. *Quænam quantitas requiritur, ut furtum, vel quævis alia damnificatio in rebus externis sit mortalis?*

Not. 1. Furtum rei levis potest esse mortale per accidens ratione damni inde secuti, aut lucri cessantis: ùt si acum furaris sartori, qui non possit aliam habere, & ideo uno, vel pluribus diebus operas suas perdat; tunc peccas mortaliter, non quidem peccato furti strictè dicti, cùm non surripias aliquid notabile, sed peccato damnificationis iniustæ, quæ proprio nomine caret; nam per ablationem acûs es causa iniusta, cur sartor damnum grave patiatur: est autem mortale contra iustitiam, creare alteri grave damnum sine iusta causa. 2. Ratione scandali, ùt si scias ideò alterum blasphematurum; nam mortale est sine justa causa facere id, ex quo prævidetur alter mortaliter peccaturus. 3. Ratione gravis mœroris, quem concipit Dominus ex furto, ei levis propter affectum ad illam: tunc enim graviter peccas saltem contra charitatem; ex qua tenemur impedire grave damnum proximi, quando facilè possumus, licèt illud irrationabiliter eventurum sit. Sed hic quæritur quænam materiæ quantitas per se requiratur ad mortale, secluso omni alio.

Not. 2. Quantitas per se requisita ad mortale

tale peccatum in furto, & quavis alia damnificatione injusta, debet esse gravis, vel absolutè vel respectivè: nam ablatio rei levissimæ putà oboli non potest esse mortalis per se, cùm sit levis læsio proximi, & leve malum. Quantitas autem gravis absolutè est ea, quæ secundùm se, & respectu omnium est notabilis, & parit inutilitatem notabilem: ideóque ejus ablatio privat notabili utilitate; & sic infert damnum notabile, & consequenter reddit Dominum cum ratione graviter invitum. Quantitas gravis respectivè est ea, quæ est notabilis relatè ad facultatem, conditionem, & indigentiam certarum personarum, spectatis omnibus circumstantiis: sic quantitas aliqua levis respectu divitis, censetur gravis, ac notabilis respectu pauperis ratione illius inopiæ. Hinc Marc. 12. Christus ait viduam pauperem, quæ duo minuta dederat, plus spectatâ scilicet ejus penuriâ, dedisse, quàm divites, qui multa præbuerant.

Resp. Quantitas gravis absolutè, ideóque sufficiens ad mortale respectu omnium etiam Regum, est ea, quæ exæquat valorem sexaginta assium, seu trium librarum; nam talis summa secundùm se spectata, est notabilis, & parit utilitatem notabilem. Nec levis est etiam respectu Regis, spectatis omnibus ejus oneribus, ad quæ sustinenda non parum juvat: ex ea enim Rex potest uno die decem, vel duodecim milites alere, qui vitam suam pro illo expo-

nunt, vel unum militem per multos dies. Igitur cùm talis valor in ordine ad usus humanos sit magnus in se, ejus damnum meritò censetur magnum absolutè, & respectu cujuslibet vel ditissimi, quem privat facultate disponendi de bono secundùm se notabili, nec parùm utili: & sic talis valoris damnum est notabile secundùm se, ac ratione boni ablati. Adde quòd si tale furtum non prohiberetur graviter, daretur occasio multis illud patrandi; unde sequeretur gravissimum damnum principibus. Imò Toletus ad mortale requirit tantùm respectu ditissimorum quantitatem unius vel duorum juliorum.

Quantitas verò gravis respectivè ad conditiones personarum, & sufficiens ad mortale, quadruplex est, nimirum respectu divitis triginta asses, respectu mediocriter divitis viginti asses, respectu artificis non pauperis duodecim asses, vel quantùm ei valet merces operæ diurnæ; respectu pauperis sex asses; nam unaquæque hæc summa respectu singulorum meritò censetur notabilis, & singuli præsumuntur in his esse cum ratione graviter invitti: enim verò talis summa est respectu singulorum pretium laboris haud levis; & non exiguam ipsis parit utilitatem, atque ejus privatio incommodum non leve.

Nota. Cùm quantitas materiæ furti mortalis non possit Mathematicè statui, sed tantùm moraliter; qui Regi surriperet summam designatam

signatam excepto uno, vel altero asse, censebitur peccare mortaliter, quia in moralibus parum pro nihilo reputatur: ac proinde quæ parum distant, nihil distare censentur.

Q. 5. *An & quomodo peccatur mortaliter per minuta furta?*

Resp. I. Ex communi qui per plura parva furta uni, vel pluribus facta intendit acquirere quantitatem notabilem, peccat mortaliter tum illa intentione; quia volitio furandi rem notabilem, seu inferendi damnum notabile, mortalis est, nam est volitio peccandi mortaliter, & actus voluntatis participat totam malitiam objecti. Tum etiam quovis furto levi ex illa intentione procedente, quia singulis vicibus aufert rem parvam cum intentione mortali auferendi magnam. Quod autem fit ex intentione mortali, quamvis in se leve sit, est peccatum mortale: actus enim imperatus à voluntate participat malitiam interioris actûs imperantis, nam cum illo constituit unum moraliter actum totalem, éstque illius executio. Supposita tamen tali intentione, multa illa furta continenter facta unum sunt furtum mortale: quia manant ab uno eodémque proposito efficaci, non interrupto, & virtualiter permanente. sed si interruptè fiant, tunc multiplicantur actus voluntatis mortaliter mali; item peccat mortaliter, qui rem levem semel furatur cum voluntate furandi magnam, si ea occurre-

curreret, quia habet volitionem furti mortalis.

Resp. II. Qui sæpe minima furatur sine animo auferendi rem notabilem, sed tantùm ex occasione data accipit successivè quantitatem notabilem, vel damnum notabile paulatim, & successivè infert, peccat mortaliter per ultimum furtum, vel damnum rei de se levis, ubi advertit se per illud quantitatem notabilem complere. *Est commun.* Prob. non solùm quia tunc incipit detinere alienum in notabili quantitate, ùt docet communis sententia, sed etiam ratione ipsius acceptionis, ùt docet saltem communior nam 1. tunc scienter accipit usque ad notabilem quantitatem, & hac ultima acceptione notabile damnum infert. 2. Qui vult, & ponit complementum damni notabilis proximi, eo ipso vult damnum notabile proximi: sed qui vult damnum notabile proximi, peccat mortaliter: ergo. Et verò si quis decem furtis parvis surripuit novem asses artifici, & videns si adhuc tres furetur, quantitatem fore notabilem, & damnum grave respectu illius; certè eo ipso, quòd vult furari, & furatur tres asses, vult saltem interpretativè quantitatem, quam surripuit, esse notabilem; & damnum, quod intulit esse grave: sed qui hoc vult peccat mortaliter. 3. Hæc ultima acceptio, licèt de se levis, prout conjuncta moraliter cum aliis prioribus, complet ablationem rei gravis, revera gravis est, ac proinde mortalis:

lis: sicut retentio ultimæ partis licèt de se levis, tamen quatenus cum retentione aliarum jam acceptarum, complet retentionem gravem, est gravis, ac mortalis retentio. Itaque licèt levia furta præterita non uniantur moraliter cum hoc ultimo in ratione peccati, uniuntur tamen ratione materiæ, & damni illati: multæ enim leves materiæ, & multa levia damna inter se moraliter uniuntur, & aliquid grave constant.

Hinc famuli, & ancillæ peccant mortaliter, & tenentur ad restitutionem, si per plura furta levia etiam circa esculenta, & poculenta quantitatem sufficientem ad mortale compleant; quamvis juxta multos requiratur major quantitas in esculentis, & poculentis, quæ ipsimet consumunt quàm in iis, quæ aliis donant. Idem dic de liberis, licèt circa illos multi requirant majorem quantitatem quàm circa famulos, quia, inquiunt, parentes sunt minùs inviti.

Imò secundùm Rebell. Sanch. De Lugo, Bonac. & alios quodlibet furtum leve factum post completam materiam est mortale, quia toties adest voluntas saltem implicita augendi prius damnum grave, quod reipsa augetur; & toties completur voluntas habendi materiam gravem partim retinendo, partim addendo novam: ac proinde quodlibet furtum subsequens est executio talis pravæ voluntatis.

Resp. III. Qui per furta minima quantitatem

tem notabilem implevit, *ex communi* tenetur sub mortali quamprimùm restituere; quia alioqui esset iniquus detentor rei alienæ, seu alteri debitæ notabilis, & læderet jus alterius in re gravi: hinc Innoc. XI. damnavit hanc propos. *Non tenetur quis sub pœnâ peccati mortalis restituere, quod ablatum est per pauca furta, quantumcumque sit magna summa totalis.*

Resp. IV. Tota hæc doctrina de levibus furtis vera est, etiamsi fiant diversis personis, quarum singulæ seorsim sumptæ damnum duntaxat leve patiantur, ita ut 1. quodlibet ejusmodi furtum factum cum animo quid notabile acquirendi, sit mortale. *Ita commun.* Tum quia graviter, & generaliter damnantur in Scriptura omnes, qui utuntur ponderibus, vel mensuris iniquis, licèt ex tali usu sæpe leve duntaxat damnum singulis obveniat. Deut. 25. *Non habebis in sacculo diversa pondera, majus & minus: nec erit in domo tua modius major & minor.... abominatur enim Deus eum, qui facit hæc, & aversatur omnem injustitiam;* & Prov. 11. *Statera dolosa abominatio est apud Dominum... & pondus æquum voluntas ejus.* Tum quia quodlibet fit cum voluntate mortali seu peccandi mortaliter, nam mortale est velle furari alienum in magnâ quantitate, cum hoc graviter prohibitum sit, & materia sit gravis. Deinde hæc ratio damni creandi nocet graviter societati humanæ: unde meritò censetur graviter prohibita jure naturali: nam alioqui singuli

guli à diversis possent grave damnum accipere; & daretur ansa artes, ac labores honestos negligendi: nam citra mortale quilibet posset diteſcere per minuta illa furta diversis facta.

2. Licèt plura levia furta, ac damna fiant diversis sine intentione acquirendi aliquid notabile, sed tantum ex occasione data, tamen ultimum furtum, seu damnum de se leve, sed complens quantitatem notabilem est mortale. *Ita Turrian. Valentia, Sanchez, & alii multi.* Quia licèt quantitas sit levis respectu singulorum, quibus fit furtum, nec proinde singulis inferatur grave damnum; est tamen notabilis respectu communitatis, seu multitudinis eorum. Ergo fur ultimo furto levi complente quantitatem notabilem vult, & infert damnum notabile illius communitatis, seu multitudinis eorum; & vult habere, & habet alienum in magna quantitate. Et verò multis inferre damnum parvum, perinde est, inquit Lessius, ac si uni inferas magnum: nam omnia illa parva simul juncta efficiunt unum magnum, quod est communitatis, quæ tali summa posset aliquem notabiliter juvare.

3. Est obligatio sub mortali sic accepta restituendi quàm primùm: nam alioqui injustè retineretur res aliena notabilis, & notabile damnum injustè illatum continuaretur. Quòd si restitutio fieri moraliter nequeat singulis, quibus subtracta est res levis, aut illatum leve

damnum: vel quia ignorantur ii singuli, vel quia executio difficilior est, quàm res tantilla postulet, vel quia periculum est infamiæ; tunc restitutio fieri debet pauperibus communitatis damnificatorum, vel in alia pia opera eidem loco utilia: nam hoc videtur consentaneum justæ voluntati illorum. Secus, si quis sit modus restituendi ipsis læsis, vel majori illorum parti, v. g. vendendo eisdem civibus postea in majori mensura, vel minuendo pretium: quia læsus habet jus, ut damnum sibi restituatur, dum restitui ei potest.

Not. Secundùm multos ad mortale requiritur major quantitas in furtis parvis, quæ fiunt pluribus, quàm quæ uni: quia damnum, divisum in plures censetur minus. Item Doctores communiter aliquanto plus requirunt in furtis levibus ad mortale constituendum, quàm in uno furto gravi, quando inter furta illa parva intervallum magnum intercedit: quia, Dominus minùs graviter cum ratione invitus est, & minus damnum censetur, quàm si simul eadem quantitas surriperetur. Unde exigunt quantitatem paulò majorem in illis furtis minutis, ut quantitas censeatur notabilis in ordine ad constituendum mortale quàm in uno furto gravi. Certè si non adeò magnum sit intervallum, non requiritur ad materiam gravem maior quantitas, dum paulatim accipitur, quàm dum simul: nam tunc illa

illa eiusdem est æstimationis, & damnum æquè magnum infertur.

Q. 6. *An quando plures uni per levia furta grave damnum inferunt, singuli peccant mortaliter, & tenentur ad restitutionem, licet singuli parum accipiant?*

Resp. I. Si id communi consilio, vel auxilio, vel concursu fiat, singuli peccant mortaliter, & tenentur ad restitutionem in solidum: nam singuli consentiunt in totum damnum, & ad illud totum moraliter cooperantur. Hinc si multi milites vineam ingressi, communi consilio, vel auxilio notabile damnum inferant, quilibet miles peccat mortaliter, & tenetur ad restitutionem in solidum, licèt duos tantum racemos carpsisset.

Resp. II. Si id casu fiat, ita ut alter alterius non sit conscius, sed quilibet seorsim, & independenter ab alio leve damnum inferat, ignoréque damnum ab aliis illatum, vel inferendum; tunc nullus peccat mortaliter, & singuli tenentur solùm sub veniali restituere partem damni à se illati: quia tunc singuli non sunt causa physica, aut moralis damni notabilis, nec in illud ullatenus consentiunt, unde quòd damnum notabile ex singulorum furtis simul sumptis sequatur, est omnino per accidens, & præter intentionem singulorum.

Resp. III. Si advertant notabile damnum inferendum per minuta furta, & tamen aliquid

leve singuli accipiant, sed sine communi consilio, & auxilio, ita ut nullus sit alteri suo exemplo, vel hortatione causa furandi, quilibet peccat solùm venialiter, & tenetur tantùm ad restitutionem levis damni, quod infert: quia quilibet non est physica, vel moralis causa damni gravis, sed duntaxat levis. Damnum enim leve per suum furtum intulit, & non fuit aliis causa nec occasio furandi, ùt supponitur, nec consilio, auxilio, aliáve ratione cooperatus est mortaliter damnis ab aliis illatis. Nec unum furtum ratione solius cognitionis aliorum conjungitur moraliter cum illis in ordine ad constituendum unum damnum grave imputabile singulis; nec quilibet tunc vult interpretativè damnum notabile proximi, ac in illud consentit: quia quilibet non cooperatur moraliter gravi damno, & per accidens ac præter cuiusque intentionem est, quòd suum furtum cum aliis grave damnum Physicè constituat.

Q. 7. *An fur acquirit dominium rei furtivæ?*

Resp. Neg. Si ea discerni possit à rebus propriis: quia ad transferendum dominium requiritur justus titulus, ex L. 31. ff. *de Acquir. rer. Domin.* qui hic deest. Idem dic de usuris; quia ex hac lege nunquam nuda traditio transfert dominium, nisi præcesserit venditio aut justa causa. Cùm autem *Instit. de rerum divis.* dicitur traditione rei transferri dominium, hoc

hoc intelligitur de traditione rei cum justo titulo, quem alibi leges requirunt. At traditio usurarum est sine justo titulo, seu causâ justâ: nam ratione mutui nihil licèt accipere, nec illæ liberaliter, ac sponte donantur; sed sunt bonum alienum Domino invito, ac sine justo titulo acceptum, & retentum, perinde ac pecunia à latrone extorta. Hinc qui bona fide res alienas à fure, vel usurario accepit, tenetur eas restituere vero Domino ubi primùm id rescierit; nam *nemo plus juris ad alium transferre potest, quam ipse haberet.* L. 54. ff. de Reg. Jur.

Si autem fur, vel usurarius res furtivas, vel usuras suis rebus permiscuerit, ita ut ab his discerni nequeant, & ipse habeat animum acquirendi sibi totum cumulum, earum dominium juxta multos acquirit, ex Instit. de rer. divis. & 1. L. 78. ff. de Solut. ibi: *Si alieni nummi inscio vel invito Domino soluti sunt, manent ejus cujus fuerunt. Si mixti essent, ita ut discerni non possent, ejus fieri qui accepit, in Libris Cassii scriptum est, ita ut actio Domino cum eo, qui dedisset furti competeret.* Sed illa non loquitur de mixtione mala fide facta. Et Instit. Loco cit. id relinquitur arbitrio judicis. illud certum est remanere tunc obligationem restituendi earum valorem, & compensandi omnia damna ob injuriam illatam. Ex communi, autem sententia fur, & usurarius fiunt Domini pretii accepti ab emente bona fide rem aliquam alienam, sed cum prædicta obligatione, ex l. 49. ff. *de*

ff. *de Furt.* ibi : *Quod enim ex re furtiva redigitur, furtivum non esse nemini dubium est. Nummus ergo qui redactus est ex pretio rei furtivæ, non est furtivus.* Quare si hâc pecuniâ fur aliquid emat, v. g. pannum, venditor fit Dominus talis pecuniæ, nec tenetur illam restituere, cùm sit furis ; sed fur manet obligatus ad restitutionem. Imò fur aliquid emens pecuniâ furtivâ, rei emptæ dominium acquirit, ex L. *Penult.* Cod. *Si quis alteri vel sibi*, &c. Venditor verò non fit Dominus pecuniæ furtivæ, nisi quando illam cum propria miscuit, ita ut ab illa discerni nequeat, L. 78. ff. *de Solut.* ratio est, quia fur non habet dominium rei furtivæ sicut alter contrahens rei suæ : ergo non potest illud æquè transferre. Præterea hoc ita statutum est legibus ; nec est iniquum, quia pro eo, quòd rei alienæ venditor fit Dominus pretii, ipse vicissim emptori de evictione obligatus manet.

Q. 8. *An licet occultè recipere rem suam apud alium extantem ?*

Resp. I. Qui occultè accipit rem suam apud alium justo titulo, v. g. pignoris, locationis commodati extantem, peccat contra Justitiam, & tenetur rem illam reddere, & resarcire damnum, si quod inde evenit : quia injustè alium privat usu Juris, quod in illam rem habebat, scilicet Jure securitatem ex ea percipiendi, vel ea utendi. Qui autem rem suam

apud

apud alium depositam furtim accipit, peccat; quia (ùt ait S. Thom. q. 66. a. 5. ad 3.) gravat depositarium, & sic tenetur ad relevandum hoc gravamen, ipsum monendo, vel depositum reddendo.

Resp. II. Qui occultè accipit rem suam apud alium sine justo titulo extantem, & quam potest alia ratione putà per judicem recuperare, peccat contra Justitiam legalem; quia violat Juris ordinem. Sed non tenetur ad restitutionem; quia res illa sua est, & alter nullum Jus in illam habet. Ita S. Thom. 2. 2. q. 66. a. 5. ad 3. ibi: *Qui furtim accipit rem suam apud alium injustè detentam, peccat quidem, non quia gravet eum, qui detinet; (& ideo non tenetur ad restituendum aliquid, vel ad recompensandum;) sed peccat contra communem Justitiam, dum ipse sibi usurpat suæ rei judicium, juris ordine prætermisso. Et ideo tenetur Deo satisfacere, & dare operam, ut scandalum proximorum, si inde ortum fuerit, sedetur.* Talis autem non peccaret, si alia ratione nempe petitione, vel judicis auctoritate, vel sine magnis sumptibus rem suam recuperare non posset, modo absit scandalum, & moneatur injustus detentor, (si fieri potest,) nihil jam debere.

Q. 8. *An uti licet occulta compensatione?*

Not. Occulta compensatio est, cùm insciò eo, qui tibi debet, accipis, vel retines privata auctoritate ex eius bonis ea, quæ tibi certò debet ex Justitia.

Resp. I.

Resp. I. Non licet officialibus Reip. opificibus, operariis, famulis & ancillis, &c. aliquid surripere, eò quòd putent stipendium, de quo convenerunt, esse justo minus. Quia 1. Innoc. XI. damnavit hanc propos. *Famuli, & famulæ domesticæ possunt occulte heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam majorem judicant salario, quod acceperunt.* 2 Nunquam licita est compensatio, nisi debitum sit certum, quod hic non contingit. 3. Agerent contra pactum, nam consenserunt in pretium minus. 4. Nihil eis debetur ex Justitia ratione laboris, & operarum, nisi pretium de quo conventum est, licet sit infimum, ex Matt. 20. *Non facio tibi injuriam, nonne ex denario convenisti mecum?* Quòd si constaret pretium illud, de quo convenerunt, esse minus infimo, tamen fieri potest, ut illorum opera non sit magis utilis Domino, qui illos noluisset acceptare sub majore pretio. An autem hoc ita se habeat, non ipsorum, sed Domini est judicare. 5. Non invenerunt alios, qui plus dare voluerint. Ergo illud est justum pretium; nam justum pretium est illud quod communiter homines solvunt; non enim plus valet res, vel opera, quam id quod communiter pro ipsa inveniri potest. Denique si id liceret, aperiretur via innumeris furtis: nam isti sibi facilè persuaderent stipendia esse justo minora, essentque judices, & executores in propria causa etiam dubia, ac incerta.

Resp. II.

Resp. II. Concurrentibus certis conditionibus licita est occulta compensatio. *Est commun.* quia hæc neque est contra Justitiam commutativam, cùm nulla iniuria inferatur debitori nolenti solvere: ipse enim ex Justitia tenetur tantumdem dare, & creditor accipit id, quod ex Justitia suum esse debet; éstque justa defensio ab iniuria, qua creditorem continuò vexat debitor, injustè retinendo id, quod ei ex Justitia debet. Ergo debitor non potest esse rationabiliter invitus quoad substantiam, sed nec quoad modum; quia creditorem excusat necessitas, & impotentia aliter accipiendi solutionem. Neque est contra Justitiam legalem, & publicam potestatem; nam supponitur Judex vel nolle, vel non posse rem debitam creditori adiudicare. Conditiones autem necessariæ ad licitam compensationem hæ sunt.

1. Ut certum sit rem illam nunc actu debitam esse ex iustitia: nam si id incertum esset, non liceret quidquam surripere: quia in dubio, & in casu incerto melior est conditio possidentis; & iniquum est pro debito incerto certam solutionem propria auctoritate sumere, atque exponere se periculo accipiendi rem alienam sibi non debitam. Neque id licet, si res non esset debita ex Justitia, sed solùm ex gratitudine: quia debitum ex gratitudine non est rigorosum, nec ullum parit Jus ad rem, nec est circa aliquid determinatum, sed pendens

ex

ex libera voluntate alterius. Defectus huius conditionis continet peccatum iniustitiæ obligans ad restitutionem: quia tunc fit iniuria cum damno.

2. Ut creditor non possit rem suam, vel sibi debitam alia ratione putà petitione, vel per judicem obtinere. Alioqui fieret iniuria publicæ potestati, & peccaretur contra ordinem debitum à Jure constitutum juxta, l. *un. Cod. Ne quis in sua causa.* ibi: *Generali lege decernimus neminem sibi esse judicem, vel jus sibi dicere debere.* Solus tamen defectus huius conditionis non obligat ad restitutionem: quia creditori non est illatum damnum, cùm (ut supponitur) non plus acceptum sit ex eius bonis, quàm certò debitum erat ex Justitia. *Ita S. Antonin.*

3. Ut creditor non accipiat rem debitoris depositam apud se, vel sibi commodatam, ex cap. ult. *de Depos.* & l. 11. *Cod. Depos.* & l. ult. *Cod. Commod.* quia fieret contra fidelitatem, & obligationem depositi, vel commodati, quod maximam fidem postulat, & contra conventionem saltem tacitam restituendi rem Domino.

4. Ut accipiatur res in eadem specie, si fieri potest: alioqui debitoris res sine necessitate, & eius consensu, ac proinde iniustè permutaretur.

5. Ut fiat sine periculo scandali, & infamiæ propriæ, vel proximi, vel damni tertii, qui putaretur

retur furatus, & cogeretur restituere: nam licèt hoc damnum sequeretur per accidens, tenemur tamen ex charitate impedire grave malum proximi, quoties possumus sine nostro gravi damno.

6. Ut fiat sine injuria tertii, qualis esset, si acciperetur res alteri commodata, locata, oppignerata, vel apud eum depositа: nam iste tertius habet Jus rem illam ad suum usum, vel securitatem detinendi, aut custodiendi. Item si bona omnia essent hypothecata aliis: nam hi habent Jus ex iis solutionem accipiendi cum detrimento aliorum. Vel etiamsi non essent hypothecata, sed non sufficerent aliis debitis solvendis, non potes integram solutionem recipere, nisi hypothecam, vel privilegium habeas: nam alioqui non habes Jus ad integram solutionem cum damno aliorum, sed solùm pro rata, cum alii creditores æquè Jus habeant ad bona debitoris: quod jus violas, si ex integro debitum recipias; nam aufers aliis id, quod pro rata perciperent. His adde ut facta compensatione debitor, si fieri moraliter potest, moneatur nihil jam debere, tum ne permaneat in peccato, existimando se teneri debitum solvere; tum ne ipse, vel ejus hæredes cogantur iterum solvere tuis hæredibus. Quòd si voluerit postea solvere, non debet accipi iterata solutio; vel si nequeat sine infamia recusari, occultè statim restitui debet. Cùm autem rarissimè omnes istæ conditio-

nes concurrant, rariſſimè licita eſſe poteſt compenſatio occulta. Quamvis autem ſit illicita non tamen obligat ad reſtitutionem, niſi quando injuſtè illatum eſt damnum alteri.

Q. 9. *An licet in gravi, vel extrema neceſſitate aliena ſurripere.*

Reſp. I. Non licet in gravi, &c. vide pag. 356.

Reſp. II. In extrema neceſſitate licet accipere rem alienam neceſſariam ad vitæ ſuæ, vel ſuorum conſervationem. *Eſt commun.* quia in extrema neceſſitate omnia ſunt communia ſaltem quoad uſum: nam quisque habet jus naturale, & obligationem conſervandi vitam ſuam, ac ſuorum per media ordinaria ad hoc ex ſe ordinata, & à Deo auctore naturæ omnibus conceſſa; qualia ſunt bona externa, quorum proinde diviſio, & proprietas fieri non potuit niſi ſervato aliis jure utendi illis in extrema neceſſitate.

In tali neceſſitate *Etiam poteſt aliquis occulte rem alienam accipere, ut ſubveniat proximo ſic indigenti.* Ait S. Thom. 2. 2. q. 66. a. 7. ad 3. ſi nempe ex propriis bonis nequeat illi ſubvenire, tunc enim ſurripiens eſt veluti inſtrumentum indigentis. Deinde cùm quisque teneatur diligere proximum ſicut ſeipſum, poteſt, & debet ei ſubvenire eo modo, quo ſibi licitè poſſet, & vellet opitulari in eadem neceſſitate. Neutrum tamen licet 1. Si Dominus rei ſit, vel foret in pari neceſſitate. *Ita omnes.* Nam ſi

par

pari causa melior est conditio possidentis. Reg. Jur. 2. Si probabilis spes sit, posse te convenienti modo petendo obtinere id, quo indiges: quia cum propria per donationem habere potes, sine necessitate alienum surriperes. Putat tamen Lessius in hoc casu peccare solùm venialiter non petendo; eoquod non peccetur quoad rem ipsam, sed solùm quoad modum, & Dominus debeat esse contentus quoad substantiam. Qui autem rem alienam etiam magni momenti clam in extrema necessitate surripuit, ex communiore sententia non tenetur restituere, quando commoda facultas aderit: quia omnia tunc sunt communia simpliciter, & absolutè, cum bona ad vitæ conservationem à Deo hominibus omnibus concessa sint. Unde S. Thom. ad 2. ait. *Per talem necessitatem efficitur suum id, quod aliquis accipit ad sustentandam propriam vitam.* Teneris tamen restituere id, quod mutuo accepisti, vel emisti, & in extrema necessitate consumpsisti: quia consumpsisti rem propriam acquisitam per contractum: & ideo quando res illa perit, tibi, qui es Dominus actu perit, non alteri, qui fuit, sed jam non est eius Dominus: quare obligatio, quam per contractum contraxisti, per supervenientem necessitatem fuit solùm suspensa, non extincta. Idem dic, si res in necessitate accepta perduret hac transacta, ex cap. *Quod* 1. q. 7. Sic qui equum alterius abstulit, ut fugâ vitæ consulat, tenetur illum reddere, ubi ex

periculo evaſit; quia indigebat ſolùm uſu equi, non eius proprietate. Item qui magnam pecuniæ ſummam in extremâ neceſſitate ſurripuit, tenetur eâ transactâ reſiduum reſtituere; quia ceſſante tali neceſſitate ceſſat Jus ex ea ortum, quod eſt ſolùm ad vitæ neceſſaria. Item ſi non ſis ſimpliciter, & abſolutè pauper, ſed habeas alibi bona, teneris reſtituere, quod extra patriam in extrema neceſſitate ſurripuiſti; quia non licet alienum ſurripere niſi eo modo, quo extrema neceſſitas urget. At tua neceſſitas non eſt ſimplex, & abſoluta, ergo non potes quidquam ſumere niſi ſub conditione reſtituendi. Præterea non habes plus juris ad capiendam rem alterius, quam hic habeat obligationis eam dandi tibi: at tenetur ſolùm eam tibi mutuare, cùm non ſis ſimpliciter pauper.

Reſp. I. Non licet in neceſſitate tantùm gravi alienum ſurripere. Prob. 1. ex cap. 3. de furt. *Si quis propter neceſſitatem famis, aut nuditatis furatus fuerit cibaria, veſtem, vel pecus pœniteat hebdomadas tres.* 2. Innoc. XI. damnavit hanc propoſ. *permiſſum eſt furari non ſolùm in extremâ, ſed etiam in gravi neceſſitate.* 3. Neque jure naturali, neque gentium id permittitur, cum in ſola extrema neceſſitate bona ſint communia. Imo id debuit jure naturali prohiberi, nam ſi liceret, pateret via innumeris furtis cum magno ſocietatis humanæ detrimento, ac perturbatione Reip. nec homi-

nes

nes satis abstinerent ab otio, inertia, vel dilapidatione bonorum.

Resp. II. In extrema necessitate, &c. v.p. 354.

Q. 10. *Quandonam uxor marito, & maritus uxori injuriam infert in bonis, & tenetur ad restitutionem?*

Resp. I. *Ex communi* uxor peccat contra Justitiam, & tenetur restituere viro, vel ejus hæredibus, si aliquid de bonis dotalibus, vel communibus, vel propriis viri surripiat, aut impendat invito rationabiliter marito. Quia injuriam cum damno infert marito; nam is solus in suum commodum habet administrationem dotis, & bonorum communium, quæ scilicet conferuntur initio vel acquiruntur tempore matrimonii & proprietatem mediæ partis horum, ùt constat ex jure, dominium verò omnium bonorum propriorum, id est, quæ ipse ante matrimonium habebat, & quæ per contractum matrimonii noluit esse communia; potest tamen uxor de bonis communibus, & fructibus dotalibus accipere, quantùm opus est ad suam sustentationem, ad quamcumque familiæ necessitatem, si maritus ea deneget, cùm dare possit, vel ad eleemosynas moderatas faciendas secundum consuetudinem piarum mulierum eiusdem conditionis, & facultatis, nisi vir sufficientes largiatur, vel ad avertendum damnum familiæ, aut mariti, ùt fecit Abigail 1. Reg. c. 25. Item ñ maritus sit prodigus, potest uxor subtrahere

bona neceſſaria ad alendam familiam, & educandos, ac collocandos liberos ſecundùm ſuum ſtatum. Nam in his omnibus maritus non eſt rationabiliter invitus, cùm ſpeciali jure teneatur iſta præſtare, & familiam ac uxorem ſuſtentare convenienter ſuo ſtatui, & ſpectatis facultatibus utriusque. Vir enim debet uxori tanquam ſociæ, familiæque matri decentem ſuſtentationem pro qualitate ſtatûs, & quantitate facultatum utriusque: & ideo uxor dedit ei dotem, & inſuper præſtat ſubſidium, atque operas ſuas.

Poteſt etiam uxor ex bonis dotalibus, & communibus, ſi non habeat alia, nec vir dare velit, accipere, quantùm opus eſt ad ſuppeditandam ſuſtentationem neceſſariam Patri indigenti, vel matri, vel proli propriæ, ſi quam habet ex alio matrimonio: modo remaneant neceſſaria marito, & ejus familiæ. Quia ipſa tenetur illis ſubvenire, & iſti jus ſpeciale ab ea petendi alimenta, nec vir poteſt rationabiliter id iniquè ferre, omnia tamen ſic tradita tenetur probabiliter uxor referre in ſuam partem, dum partitio fiet cum hæredibus viri; quia injuſtè de alieno ſubveniret, cùm habeat propria. Alii tamen probabiliter cenſent uxorem ad hoc non teneri; quia ea lege cenſentur matrimonia contrahi, ut onera, & debita realia, quæ ſuperveniunt uni conjugum, fiant quoque debita alterius; & quia inopia parentum, filiorum, fratrum, ac ſororum uxoris cenſetur eſſe

esse inopia ipsiusmet uxoris, cui maritus tenetur subvenire.

Resp. II. Maritus peccat contra Justitiam, & tenetur restituere uxori, vel eius hæredibus 1. Si dilapet ejus dotem, cùm dotis proprietas sit penes uxorem: vel accipiat, aut impendat bona paraphernalia, id est, ea bona, quæ uxor non attulit in dotem, nec per contractum matrimonialem voluit esse communia, sed sibi reservavit, nam uxor habet illorum omnium plenum dominium, & administrationem, nec proinde vir habet Jus ullum de iis disponendi. Idem dic de bonis sibi à marito, vel à quovis alio donatis, ùt de illis liberè disponat.

2. Si bona communia notabili quantitate invita uxore, prodigè donet, vel in usus malos, aut vanos impendat; nam licèt horum administratio sit penes maritum, tamen proprietas mediæ partis illorum ad uxorem jure communi pertinet: ac proinde maritus facit ei injuriam, partem ipsius, ipsâ rationabiliter invitâ, profundens. Unde soluto matrimonio, tenetur maritus, vel ejus hæredes ad restituendum Uxori vel ejus hæredibus. *Ita Lessius, Sanchez, & alii multi.*

Q. 11. *An liberi peccant, & tenentur ad restitutionem, furripiendo bona parentum?*

Resp. Liberi, qui furripiunt, vel impendunt aliquid notabile ex bonis parentum, vel ex bonis quorum dominium, vel usumfructum Pater

habet, peccant mortaliter, & tenentur restituere parentibus, vel cohæredibus. *Est communis.* & Constat 1. ex Prov. 28. *Qui subtrahit aliquid à Patre suo, & à Matre: & dicit hoc non esse peccatum, particeps homicidæ est.* Ergo peccat mortaliter. Quia accipiunt rem alienam notabilem invito Domino: neque enim habent Jus ullum disponendi de bonis parentum viventium. Nam *quamvis Filiusfamilias sit hæres, non tamen est adhuc Dominus rerum, & ideo dare non potest.* Ait S. Thom. in 4. dist. 15. q. 2. a. 5. q. 2. ad 1. Quare Catech. Roman. ait furti reos esse Filios & uxores, qui à parentibus, & viris pecunias furripiunt.

Idem dic si Filius contra voluntatem parentis in usus vanos vel illicitos, ut in compotationes, comessationes, ludum, &c. expendat summam notabilem ex iis pecuniis, quas parens ei ad honestos tantum usus præfinitos dedit, putà ad emendum libros, vestes, &c. quia parens non intendit illi pecunias donare absolutè, ac simpliciter, sed tantùm cum restrictione ad usus à se determinatos. Unde filius non habet Jus de illis disponendi nisi ad tales usus, Pater enim non plus juris ei confert, quàm intendit conferre. *Ita Lessius, Navar. &c.*

Hinc si filius habeat bona castrensia, vel quasi castrensia, tenetur ex illis restituere: si non habeat, tenebitur in partitione hæreditatis cum cohæredibus computare in suam partem, quod

quod surripuit, nisi constet hoc tantumdem surripuisse, vel nisi Pater expressè, aut tacitè condonârit.

Q. 12. *An si Filius-familias plus cæteris Fratribus pro Patre laboret, & aliquid ultra suam sustentationem ex labore suo, ac industria lucretur, potest ex tali lucro pretium operarum suarum subtrahere, Patre insscio?*

Resp. Nihil potest sibi assumere, si parentes egeant ejus obsequio: quia filius ex pietate debet ejusmodi obsequia utriquè parenti indigenti. Quòdsi parentes non egeant ejus obsequio, & plus lucretur, quam impendat, juxta multos potest operæ stipendium petere, sicut potest alteri locare operas, ex l. 10. ff. *de Obseq.* ibi, *pietatem liberi parentibus, non operas debent.* Quòd si nihil petat, nihil potest clam surripere: quia tunc censetur gratis laborare; & alioqui si petiviſſet, Pater potuisset eum repellere, & ejus loco accipere alium, qui gratis, aut viliore pretio, aut melius serviviſſet. Ergo cum Pater non contraxerit cum filio, ei non debet salarium, præterea etiamsi deberetur illi salarium, non ei licet surripere Patre vivo; quia illud lucrum recensetur inter bona adventitia, quorum possessio, & usus-fructus pertinent ad Patrem donec filius emancipetur.

Multi tamen docent in tali casu Filium-fa-

milias, qui laboravit cum voluntate mercedem aliquando percipiendi, sed quam ex metu Patrem offendendi petere non ausus est, posse retinere aliquid suo labori congruens, quod Patre mortuo ex bonis surripuit, deductis sustentatione, & usu fructu: quia, inquiunt, filius non debet esse deterioris conditionis, quàm extraneus, cui ejusmodi merces deberetur: neque tenetur pro Patre non indigente gratis laborare. Et licèt in foro externo censeatur gratis laborâsse, cùm nullam pactionem inierit; tamen hæc præsumptio non habet locum in foro interno, cùm ille semper habuerit voluntatem contrariam. *Ita Bartol. Decius. Navar. Lessius. Cabassut. &c.*

Q. 13. *An qui rem furtivam emit, teneatur illam restituere Domino?*

Resp. 1. Qui rem furtivam emit mala fide, sciens, vel dubitans esse furtivam, tenetur eam restituere, si habeat, vel ejus pretium in defectum furis si non habeat, nec possit recuperare. *Est communis.* quia injustitiam commisit rem alienam mala fide, sibi accipiendo contra voluntatem Domini: unde tenetur ratione injustæ acceptionis. Nec potest à Domino exigere pretium furi datum, sed jacturam illam malitiæ suæ, ac imprudentiæ imputare debet, ex Tob. 2. *Videte, ne fortè furtivus sit, reddite eum Dominis suis; quia non licet nobis, aut edere ex furto aliquid, aut contingere.*

Resp.

Resp. II. Qui rem alienam à fure exiguo pretio emit cum intentione eam reddendi Domino, tenetur quidem illam restituere cum fructibus perceptis; sed potest à Domino exigere pretium furi datum, & impensas ad eam emendam, ac conservandam factas, & Dominus tenetur id totum ei rependere. *Est communis.* quia ille rem Domini utiliter gessit, rem ejus exiguo pretio emendo, ne ei periret. Ergo æquitas exigit, ut ei rependatur, quidquid de suo ad hoc impendit. Quòd si magno vel ferè æquali pretio emit cum tali intentione, Dominus tenetur solùm reddere, quantùm judicio prudentum gerendo utiliter negotium ejus, impendere potuit.

Resp. III. Qui rem furtivam emit bona fide, nesciens, nec dubitans esse furtivam, tenetur eam restituere Domino etiam non repetenti; nec potest reddere furi ut pretium datum recipiat, nisi certò sciat ab eo rem Domino restitutum iri. *Ita Major, Covar. Medin. Sot, Azor, Molina. Layman & alii multi. contra multos.* Quia 1. Dominus habet jus, ut sua sibi res restituatur à quocumque ejus possessore, non obstante jactura pretii; nam ea non obstante Dominus potest per se immediatè à quovis possessore rem suam recipere ac vindicare, l. 3. Cod. *de Rei vindic.* & Dominus nihil juris circa talem rem amisit perinde ac si à fure donata fuisset. Dominium enim rei alienæ non transfertur, nisi vel per legem, aut judicis sententiam,

tentiam, vel per Domini voluntatem, ex l. 11. ff. de Reg. Jur. *Id quod nostrum est, sine facto nostro ad alium transferri non potest.* Ergo possidens ratione rei acceptæ tenetur eam reddere Domino. Etverò perinde esse videtur sive Dominus rem suam repetat, sive ob facti ignorantiam non repetat; nam ignorantia juri ipsi suum non adimit. 2. Si fur non inveniretur, vel si obiisset, juxta omnes res furtiva deberet reddi Domino, nec potest exigi pretium datum: quia nempe est aliena. At ex eo, quòd reperiri latro possit, idem Dominus nullum jus amittit. 3. Tradens rem alienam furi non restituturo, cooperaris iniquæ illius detentioni, & positivè concurris ad privandum Dominum propria re. 4. Res cum omnibus suis conditionibus, & melioramentis ad Dominum pertinet. Cùm ergo jam sit in statu securitatis apud emptorem, hæc securitas, quæ est quoddam melioramentum extrinsecum rei, ad Dominum pertinet. 5. Non licet rem alienam à periculo ereptam in illud reducere, v. g. non licet rem alienam ab incendio extractam in ignem projicere. His adde textum. Tob. 2. supra cit. qui supponit rem bona fide emptam esse. Nec potest emptor pretium furi datum à Domino repetere, ex l. 2. Cod. *de Furt.* ibi. *in civilem rem* (id est contra jus ùt ait Glossa.) *Desideratis, ut agnitas res furtivas non priùs reddatis quàm pretium solutum fuerit à Dominis.* Nam qui emit à fure, nullum habuit jus

jus in re empta, nisi quod à fure potuit transferri. At nullum jus potuit à fure transferri, cùm fur nullum habuerit, ex Reg. 79. Jur. in 6. & l. 54. ff. de divers. Regul. *Nemo plus juris ad aliam transferre potest, quam ipse haberet.* Ergo emptor nihil potest exigere pro re illa, in quam jus nullum habet; sed damnum, quod inde patitur, fortuito casui imputare debet, perinde ac si pecuniam adulterinam accepisset, vel aliquid casu amisisset. Si tamen sciret furem restituturum rem Domino, posset ei reddere, ut pretium datum recuperaret: nam tunc Dominus non est rationabiliter invitus. Imò fur habet jus rem repetendi reddito pretio, ut eam restituat.

Resp. IV. Si emptor bonæ Fidei rem furtivam bona fide consumpsit, aut si illa apud eum casu, vel culpâ periit, non tenetur ejus pretium restituere Domino, nisi quatenus ex ea factus est ditior, ex l. 23. *de petit. Hæred.* quia fuit possessor bonæ Fidei.

Resp. V. Si quis rem furtivam bona fide emptam revendiderit, & postea compareat Dominus, primus emptor tenetur rescindere contractum, pretium secundo emptori reddere, & rem ipsam furtivam restituere Domino. *ita Sot. Azor, Valentia, De Lugo & alii.* Quia 1. venditor ex vi contractûs tenetur servare emptorem indemnem ab omni lite, molestiâ, & sumptu circa rem venditam, nec potest eum ad alium ablegare, ex l. 1. ff. *de Evict.* alioquin esset

esset inæqualitas, ideóque injustitia: nam cum accipiat pretium certum, ac securum, cujus dominium in eum transfertur, tradere debet emptori rem securam, cujus quoque dominium in eum transferatur; quam rem si non tradit, tenetur pretium reddere, & rem recipere, ut reponatur æqualitas. 2. Error dedit causam contractui, nec emptor voluit tradere pretium nisi pro re cujus dominium in ipsum pariter verè transferretur. Quare venditor non satisfacit cedendo actionem, quam habet contra eum, à quo priùs eam emit. Hoc enim non est eum indemnem servare, sed cogere ad sumptus, & molestias, ex l. 11. ff. *de Action. empti.* quòd si comparente Domino secundus emptor, qui rem habet, inveniri nequeat, venditor non tenetur pretium acceptum Domino rei restituere, nisi illud quod ex revenditione sine industria propria lucratus est, vel nisi rem dono accepisset: quia cùm Domino teneatur solùm ratione rei acceptæ, & jam rem alienam non possideat, nec habere queat, tenetur solùm restituere, quatenus ex ea factus est ditior. Et aliunde leges statuunt, ut venditio rei furtivæ valeat ad transferendum dominium pretii pro ea accepti, non tamen ipsius rei, l. 49. ff. *de Furtis.*

Q. 14. *An qui pascit, vel ligna cædit contra justam prohibitionem tenetur ad restitutionem?*

Resp.

Resp. I. Qui pascit, vel ligna cædit in loco alicujus privati, vel in loco communitatis suæ, sed locato alteri, vel in loco alterius communitatis, peccat contra justitiam pro ratione rei ablatæ, & damni illati, quod sæpe multo pluris est, quam res succisa valeat; & tenetur ad restitutionem. *Ita Sot. Lessius & alii.* quia violat jus alienum cum damno: nam herbæ, & ligna, utpote prædiorum fructus, pertinent ad Dominum fundi, qui potest ea locare, & vendere.

Licet tamen herbis, & frugibus collectis mittere oves ad pascendum herbam nascentem, quam Dominus agri non est venditurus, nec ex ea utilitatem percepturus, nec suo gregi destinaturus: quia tunc non aufertur alienum invito Domino, sed tacitè consentiente; & ita fert consuetudo recepta.

Resp. II. Qui in loco communitatis suæ pascit, vel ligna cædit contra justam prrohibitionem, peccat, & tenetur restituere communitati, si magnum damnum inferat. *Ita De Lugo, Valentia, & alii.* quia aufert alienum invito Domino, & injustè minuit portionem aliorum. Enimverò si pecuniæ ad communitatem suam pertinentis, & singulis ejus membris distribuendæ summam notabilem surriperet, num graviter peccaret, & restituere teneretur? Ergo etiam peccat, & ad restitutionem tenetur, si æquivalens injustè quoquo modo auferat, idem dic à fortiori de eo, qui ligna cædit in

sylva

sylva ad principem pertinente cùm verè auferat rem alienam invito Domino.

Q. 15. *An is, qui contra prohibitionem venatur, piscatur, vel aucupatur, peccat, & teneatur ad restitutionem?*

Not. Certum est 1. Eum, qui alterum impedit à venatione, vel piscatione, ad quam jus habet, peccare, & teneri ad restitutionem probabilis lucri, quod deductis impensis ac laboribus facturus erat: quia ei injuriam infert cum damno. Eum, qui, etiam justè venando, damnum aliis infert, putà segetes proculcando, sepimenta dissipando, &c. teneri resarcire damna illata: quia alii habent jus, ne damnum patiantur in bonis suis. 3. Eum, qui occidit, aut lædit animal alterius, dum in suo prædio damnum infert, peccare graviter, & teneri ad restitutionem: quia non habet jus occidendi, aut lædendi animal alienum, sed solùm expellendi, & satisfactionem exigendi; non enim ideo desinit esse Domini sui, sine cujus consensu destrui non potest nisi per auctoritatem publicam.

Resp. I. Qui venatur in fundo alicujus privati invito Domino, semper peccat saltem venialiter. *Ita Covar. Medin. Lessius & alii.* quia facit ei injuriam, nam Dominus jus habet, ut nemo in suo fundo se nolente venetur, *ex Instit. de rer. divis.* & l. *Item* ff. *de Usu-fructu.* Quòd si notabile damnum inferat, ut capiendo feras,

do feras, quas Dominus fundi venaturus erat, & probabiliter capturus; vel crebrâ venatione efficiendo, ut minoris æstimetur jus venandi, quod vendere, vel locare statuerat, peccat mortaliter contra justitiam, & tenetur ad restitutionem judicio prudentis statuendam. nam violat jus Domini cum gravi ejus damno.

Resp. II. Qui venatur in fundo alieno sepe, vel muro clauso, peccat graviter, & tenetur restituere animalia in tali loco detenta, quæ ibi cepit: quia ejusmodi animalia sunt Domini, cujus est locus, cùm censeatur amisisse naturalem libertatem, & jam occupata à Domino, à quo facilè apprehenpi possunt. *Instit. de rer. divis.* idem dic de eo, qui in alieno stagno, seu vivario piscatur; quia pisces omnes ibi concluſi, sunt Domini loci.

Resp. III. Qui venatur, aut piscatur in loco publico non prohibito nec ulli speciatim addicto, sed modo seu medio, vel tempore prohibito, peccat mortaliter, si notabile damnum inferat, v. g. extinguendo magnâ ex parte ferinam sobolem, vel aquas inficiendo. *Lessius & alii.* quia tunc graviter lædit jus venandi, ac piscandi, quod habet communitas; & spem lucri, ac oblectationis injustè aliis eripit, vel saltem notabiliter minuit: unde tenetur ad resarciendum hoc damnum.

Resp. IV. Qui venatur in loco publico venationi principis, vel aliorum justè assignato, semper peccat contra justitiam saltem venia-

liter, & mortaliter dum notabile damnum infert, ut capiendo feras magni pretii, vel multas, ita ut princeps, vel alii qui soli jus venandi habent, non possint tot capere, quod antea solebant, vel non æquè facilè, &c. *Ita Valentia, Lessius & alii.* quia tunc graviter lædit jus principis: unde tenetur ad compensationem damni, si princeps eam curet, nec contentus sit, ut deprehensi pœnam luant.

Resp. V. Qui in loco publico prohibito, vel ad privatum pertinente venatur invito Domino, licèt peccet, & teneatur resarcire damnum illatum; non tamen tenetur restituere feras captas, quæ libertate naturali fruebantur: quia ejusmodi feræ sunt primò occupantis, cùm nullius sint; nisi tamen feræ libertate fruentes lege aliqua ita addicantur principi, vel bono publico, ut non cedant in dominium capientium.

Q. 16. *An tributa solvi debent ex justitia?*

Not. Tributum hic late sumitur nempe pro eo omni, quod Principi, vel Reip. penditur, ut & statum, ac dignitatem suam tueri, & communibus necessitatibus, ac commodis prospicere possit. Unde hac voce continetur etiam vectigal, quod pro rebus in civitatem, vel Provinciam invectis, vel ex ea avectis exigitur, & vocatur etiam gabella.

Resp. Est obligatio justitiæ solvendi justa tributa, ac vectigalia. Est commun. sent.

Prob. I.

Prob. 1. ex Matth. 22. *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari.* & ad Rom. 3. *Reddite omnibus debita: cui tributum, tributum, cui Vectigal, Vectigal.* 2. Quia ex justitia debentur Principi ratione sui officii, ac laboris pro Rep. & pacti saltem impliciti; sùntque justa stipendia administrationis suæ ad ejus sustentationem, & subsidia necessaria ad onera publica sustinenda, ad pacem, tranquillitatem, ac Justitiam tuendam, Reip. pericula avertenda, &c. Principes enim ex officio tenentur subditorum felicitati, quieti, ac saluti diligenter consulere, justitiam per se, vel per suos præfectos, ac magistratus administrare, crimina avertere, punire, & coërcere, subditos & eorum bona, ac Jura tueri, hostes arcere, item Religionem Catholicam tueri, ac promovere. Ut autem hæc præstare possint, tenentur populi tributa, ac vectigalia eis solvere, iisque parere. Hinc tributa iusta solvi debent antequam petantur, nisi ex consuetudine non solvantur ante petitionem, & ex communi sententia, teste Valentia, restituere debet, qui ea non solvit. Item non licet uti fraude ad vitandam gabellam, sed solvi debet saltem cùm exigitur.

Imò etiam exteri tenentur vectigalia solvere: quia iustè iis imposita sunt, & sub hac tacita conditione admittuntur ad negotiandum; atque hoc onus compensatur per protectionem, ac securitatem, quam ibi habent, & per alia commoda, quæ ibi percipiunt.

Ut autem tributa justa sint, non debent esse majora, quàm postulet principis sustentatio, consideratis statu, dignitate, ac ditione, & necessitas, vel magna Reip. utilitas. Nam hic est finis, ad quem ordinantur, & propter quem solùm exigi possunt; ideóque non debent illum excedere. Quòd si Principes plus exigant ad superfluum luxum, ad prodigas largitiones, ad usus vanos, &c. Peccant contra Justitiam, & tenentur ad restitutionem. Quia non habent potestatem in personas, & facultates subditorum, nisi in ordine ad bonum commune, & suam sustentationem convenientem. Nam omnis potestas publica est solùm ad bonum publicum instituta, ideóque non se extendit ultra illud, cum finis rei sit ejus mensura. Unde S. Thom. 2. 2. q. 66. a. 8. ad 3. ait: *Si aliquid principes indebitè extorqueant, rapina est, sicut & latrocinium. Unde dicit Augustinus, remotâ justitiâ, quid sunt regna nisi magna latrocinia? ... Unde & ad restitutionem tenentur, sicut & latrones.* Debent quoque tributa exigi secundum proportionem facultatum singulorum, sic ut non alii plus, alii minùs graventur, quàm justum sit.

Quòd si bonum commune postulet, ut nova & extraordinaria tributa imponantur ob causam publicam, in eam ex Justitia impendi debent, & causa cessante cessare.

Porro in dubio de Justitia tributorum, exsolvi debent. Quia in dubio Justitiæ debet præ-

præsumi pro justo præcepto superioris possidentis Jus præcipiendi, & exigendi tributa, quod Jus est altius, & majus jure, quod habent subditi in bona, quæ possident. Præterea princeps sæpe habet causas justas occultas. Imò etiamsi essent evidenter injusta sive ex toto, sive ex parte, tamen solvenda sunt, cùm exiguntur, ad vitandum scandalum, ac perturbationem publicam, ob quam causam quisque jure suo cedere debet.

Q. 17. *Quid dicendum de Decimis?*

Resp. Decimæ solvi debent ex Justitia & religione secundùm receptam consuetudinem, & ad restitutionem tenentur, qui eas non solvunt integras, vel solùm de deterioribus rebus. Constat 1. ex titulo de Decimis, ex Conc. Gener. Later. 2. Quod cap. 10. de Laïcis decimas Ecclesiarum quoquo modo accipientibus ait. *Nisi Ecclesiæ reddiderint, sciant se sacrilegii crimen committere, & periculum damnationis æternæ incurrere.* eadem autem est ratio de non solventibus, & sibi retinentibus; & ex Later. 4. cap. 53. & 54. item ex Trident. sess. 25. cap. 12. ibi. *Cùm decimarum solutio debita sit Deo: & qui eas dare noluerint, aut dantes impediunt, res alienas invadunt.* 2. Quia sunt bona consecrata Deo, & debita ex justitia intuitu Religionis in sustentationem Ministrorum, qui habent Jus percipiendi sustentationem à populo, cùm in ejus commodum occupati

sint, & pro eo Deum orent, laudent, Sacrificium offerant, & alia sacra Ministeria obeant,

Q. 18. *An malè distribuens bona, vel onera communia, tenetur ad restitutionem?*

Resp. I. Quamvis violatio solius justitiæ distributivæ non obligat ad restitutionem, quippe quæ est actus justitiæ commutativæ, æqualitatem rei ad rem spectantis; quia tamen sæpe Justitia commutativa concurrit cum distributiva: ideo sæpe mala distributio bonorum, vel onerum multis distribuendorum obligat ad restitutionem, quoties scilicet in ea violatur Justitia commutativa, seu aliquod alterius Jus in re, vel ad rem.

Resp. II. Qui onera, tributa, militum hospitia, &c. malè distribuit, nec justam proportionem in iis servat, tenetur ad restitutionem privatis, quos illa improportionata distributione gravat: quia in hoc violat etiam Justitiam commutativam: nam illos sine causa justa spoliat bonis, quæ possident, vel gravore incommodo afficiunt; & privatus quisque habet Jus strictum, ac proprium, ne supra facultatem, & debitam proportionem gravetur.

Resp. III. Distributio bonorum communium debitorum privatis ex aliquo titulo particulari, v. g. laboris, operæ, pacti, &c. ùt solutio stipendii facienda militibus, vel operariis ex ærario publico, pertinet ad Justitiam commuta-

mutativam, quippe quæ versatur circa debitum ex aliquo titulo particulari, ùt constat ex eius notione. Quare si male fiat, contrahitur obligatio restituendi.

Resp. IV. Si bona communia ex lege, vel consuetudine, vel voluntate superioris, aut donatoris destinata sint principaliter in bonum eorum, quibus distribui debent: qualia sunt proventus aliquarum civitatum ad hoc donati, vel destinati, ut singulis incolis distribuantur proportionatè ad indigentiam, vel merita, aut dignitatem singulorum; item pecuniæ summa à principe in præmium constituta militibus, qui fortiter pugnarunt, aut spolia hostium jussu ducis dividenda inter milites pro singulorum meritis, ac dignitate; malè ea distribuens tenetur restituere eis, quibus minus distribuit, quam habere debebant: quia in ea distributione violavit Justitiam commutativam: nam singuli habent jus accipiendi proportionatè ad suam indigentiam, vel merita, servitia, &c. Fundatum in donatione talium bonorum per distributorem proportionatè facienda.

Item qui accepit bona distribuenda pauperibus alicuius communitatis juxta cujusque indigentiam, tenetur ex Justitia commutativa talem pecuniam istis pauperibus, & non aliis, sic distribuere secundùm voluntatem donantis: nam singuli isti habent Jus rigorosum in donatione fundatum accipiendi secundùm

ſuam indigentiam. Ita S. Thom. 2. 2. q. 62. a. 1. ad 3. ibi. *Recompenſatio, quam facit diſtribuens ei, cui dedit minus quàm debuit, fit per comparationem rei ad rem: ut ſi quantò minus habuit, quàm debuit, tantò plus ei detur. Et ideo jam pertinet ad juſtitiam commutativam.*

Reſp. V. Qui malè diſtribuit bona communia primariò ordinata ad bonum commune, ut qui confert officia publica, vel Beneficia Eccleſiaſtica indignis aut minus dignis, tenetur reſarcire damna inde ſecuta Eccleſiæ vel communitati: quia ex officio & pacto implicito, vel ex commiſſione acceptatâ, ideóque ex juſtitia commutativa erga Eccleſiam, vel communitatem; tenebatur in hac diſtributione bono communi proſpicere, & eligere digniores. Sed juxta multos non tenetur ad reſtitutionem dignioribus, quos præteriit: quia hi non habent Jus ſtrictum, ac ſibi proprium, & fundatum in titulo aliquo particulari proprietatis, pacti, donationis, contractûs, &c. niſi id factum ſit in concurſu, & examine, in quo digniores habent ex pacto implicito jus ſibi proprium, ut aliis præferantur.

Q. 19. *An in dubio, utrum res ſit aliena, reſtitui debet?*

Reſp. I. Qui bona fide rem poſſidere cœpit, ſi poſtea incipiat dubitare, an ſit aliena, tenetur ex Juſtitia veritatem diligenter exquirere:

nam

nam hæc investigatio necessaria est, ut unicuique quod suum est, reddatur; & aliàs se exponit periculo retinendi rem alienam. Quòd si post diligentem inquisitionem non appareat probabilius rem esse alienam, manet in possessione bonæ Fidei, nec tenetur restituere: quia in tali dubio melior est conditio possidentis juxta Reg. 65. Jur. in 6. *In pari delicto, vel causâ potior est conditio possidentis.* & l. 170. ff. de Regul. Jur. *In pari causâ possessor potior haberi debet.* Nam possessor, præter jus dubium utrimque æquale, habet jus certum actualis possessionis, quo potiori jure vincit jus dubium alterius non possidentis. Idque exigit bonum commune, ut finiantur lites, sumptus impediantur, bona non negligantur, & alioqui nemo ferè securus esset in rerum suarum pacifica possessione. Quòd si æquè probabile appareat rem esse alienam, Azor cum aliis docet licere possessori eam consumere, vel vendere, modò in animo habeat ejus pretium Domino postea cognito restituere; & admoneat emptorem de illo dubio; nam est quoddam vitium occultum rei, ex quo damnum emptori sequi potest, si Dominus compareat. Si verò multò probabilius possessori appareat esse alienam, tenetur eam restituere Domino, vel si cognosci nequeat, pauperibus: nam tunc longè major probabilitas prævalet possessioni, & potest certitudinem moralem parere. Nec jam par est causa,

quam regulæ juris ad meliorem conditionem possidentis exigunt, ac supponunt, ut notat De Lugo. Nec talis potest tunc prudenter negare esse alienam, & judicare esse suam.

Resp. II. Possessor bonæ Fidei, qui occurrente dubio non exquirit diligenter veritatem, peccat mortaliter, & si postea certò agnoscat Dominum verum rei, tenetur ei restituere rem, & ex eo tempore, quo dubitare cœpit, rei fructus, tum naturales tum mixtos non solùm quos percepit, sed etiam quos non percepit, sed percepisset Dominus, si rem suam habuisset. *Lessius & alii.* quia ex eo tempore cœpit esse possessor malæ fidei, cùm sciverit, se non posse justè sine inquisitione diligenti rem retinere; & fecit Domino injuriam, negligendo inquirere: nam quilibet habet Jus, ne quis se exponat periculo retinendi rem ejus, & ut in dubio Jus ejus expendatur. Quòd si, quia neglexit statim inquirere, nequeat postea veritatem invenire, tenetur restituere pro ratione dubii ita *Sanchez*, *De Lugo*, & *alii*. Nam omittendo inquirere, fecit injuriam ei, de quo dubitabat, an esset Dominus: ergo hæc injuria resarciri debet secundùm proportionem spei, quam alter habere poterat, ut agnosceretur verus Dominus.

Resp. III. Qui antequam possideat, dubitat utrum res sit aliena, potest eam accipere titulo venditionis, donationis, &c. modò accipiat ex intentione eam restituendi Domino, si

post

post diligentem inquisitionem invenerit, Quia in hoc Domino præstat beneficium, quam alioqui nunquam fortasse fuisset ei restituenda. Quòd si accipiat, ut sibi absolutè retineat, peccat contra Justitiam: nam lege Justitiæ tenetur non se exponere periculo accipiendi rem alienam invito Domino: at tali periculo se exponit, cùm res illa possit esse alterius. Acceptam tamen potest, mutato animo, retinere, donec inveniat Dominum cui restituat, & tunc debet diligenter inquirere, an sit aliena. Et si probabilius appareat esse alienam tenetur eam Domino cognito, vel pauperibus, si cognosci nequeat, restituere cum omnibus fructibus: nam non potest tunc prudenter judicare esse suam, & negare esse alienam. Si autem sit æquè probabile rem esse alienam, debet eam cum altero, de quo dubitat, dividere, & si hic incertus sit, cum pauperibus: nam possessio capta cum dubia fide meliorem non facit conditionem sic possidentis. Ergo cùm æqua sit ejus conditio, ac alterius non possidentis, æquale jus uterque habet: ideóque res, vel ejus pretium inter illos æquabiliter dividi debet.

Idem dic, si quis dubitans, an res sit aliena, præoccupavit illius possessionem à nemine occupatam. Si verò dubius an res sit sua, eam abstulit à possessore bonæ fidei, tenetur totam ei restituere sicut possessor malæ fidei: quia in dubio,

dubio, & pari causa potior est conditio possessoris bonæ fidei.

Resp. IV. Quando nullus eorum, de quibus dubitatur, an sint Domini rei, rem possidet; si dubium sit æquale, res æqualiter inter illos dividi debet, vel si dividi nequeat, ejus pretium, nisi forte ex eorum consensu agatur; nam non est ratio uni totum, vel plus, aut minus adjudicandi. Si longè probabilius sit ad unum illorum totam pertinere, tota ei est adjudicanda, uti adjudicaret æquus judex re ita cognitâ.

Q. 20. *An qui dubitat, utrum solverit debitum, tenetur adhuc illud integrè solvere, si certò scire nequeat se solvisse.*

Resp. Aff. *Est communis.* Quia 1. debito certo non satisfit per solutionem non certam, nam solutio dubia non est æqualis debito certo: Justitia autem æqualitatem exigit. 2. In eo casu pro debito stat possessio. 3. In foro conscientiæ judicare debemus de rebus istis sicut prudens judex cognita veritate, & inspecto jure naturali judicaret in foro externo: nam forum internum debet sequi sententiam fori externi, nisi constet externum niti præsumptione falsa. At in foro externo debitor cogetur solvere debitum certum, nisi probet solutum esse, etiamsi creditor fateatur se de solutione dubitare, nec eam recordari.

Nec dicas in dubio meliorem esse conditionem

nem possidentis. Nam 1. hoc non est verum, nisi quando in cæteris par est causa possidentis, & non possidentis; nam regulæ juris parem causam exigunt ad meliorem conditionem possidentis. 2. Creditor possidet jus exigendi, & accipiendi solutionem debiti sui, quo jure spoliari non debet in dubio. Nec refert, quòd debitor pecuniam solvendam possideat: nam dubium non versatur circa ipsam pecuniam, cujus sit, sed circa Jus exigendi debitum, an adhuc sit, cùm autem Jus illud certò extiterit, & non constet de ejus extinctione, creditor possidet durationem Juris illius. *Ita De Lugo, Sanchez, &c.*

Q. 21. *An est contra Justitiam prodere alterius secretum suæ fidei commissum, & obligatio resarciendi damnum inde secutum?*

Resp. Aff. *Est commun.* Quia quilibet habet Jus, ne ejus secreta detegantur; éstque mortale, si arcanum sit gravis momenti, vel inde grave damnum proximi, aut discordiæ sequi possit unde illud Eccli. 27. *Qui denudat arcana amici, fidem perdit... denudare amici mysteria desperatio est animæ infelicis.*

Quare non licet arcanum etiam à privato creditum sine ejus consensu alteri aperire etiam ex præcepto superioris, nisi aliâ viâ cognitum sit, *quia servare fidem est de jure naturali*, ait S. Thom. q. 70. a. 1. ad 2. nihil autem potest præcipi, nec fieri contra id, quod est de jure naturali.

Excipe

Excipe nisi secreti revelatio necessaria sit ad impediendum grave damnum injustum spirituale, vel temporale tertii, vel communitatis à tali homine inferendum, aut continuandum, tunc enim non expectato præcepto superioris teneris secretum tibi creditum revelare iis, quorum interest, non nominatâ personâ nisi hoc necessarium sit ad malum impediendum, *Ita commun.* Quia charitas obligat ad impediendum damnum commune, & privatum innocentis etiam cum damno nocentis: nam bonum publicum, vel Jus nocentis, ad cujus defensionem revelatur secretum, prævalet juri, quod nocens habebat ad illud secretum, & ejus damno.

Hinc teneris patefacere eos, qui prava dogmata occultè spargunt, vel aliquid moliuntur contra patriam, vel vitam, famam, bona alicuius privati, modò id extra confessionem noveris. Idque quamvis jurâsses te non revelaturum. Nam juramentum illud, utpote contra obligationem naturalem charitatis invalidum est, & illicitum.

Item juxta multos non teneris secretum justè cognitum cum certo periculo vitæ tuæ, vel gravissimi damni occultare, nisi sit ex confessione notum, vel secretum principis, aut Reip. vel nisi eius revelatio vergeret in grave Reip. seu communitatis malum, vel promiseris cum tanto damno servaturum, quia seclusis his casibus, & cæteris paribus habes Jus tibi potius

potius consulendi, quàm alteri privato, qui non est in hoc rationabiliter invitus: nec censeris voluisse te obligare cum tanto onere ad illud servandum.

Not. Is, cui alter injustè aperuit secretum tertii, tenetur illud non detegere. Quia illa cognitio derivata est à prima manifestatione sub secreto data, & ulterior illa manifestatio cederet in injuriam alterius, qui secretum commisit, esset que extensio, ac ampliario injuriæ factæ à primo iniquo proditore.

Q. 22. *An obligatio restituendi bona externa, & resarciendi damna in illis injustè illata à defuncto, transit ad hæredes etiam extraneos?*

Resp. Aff. Constat 1. ex c. ult. *de sepult.* & c. 9. *de usur.* & c. 5. *de raptor.* ibi: *hæredes ejus moneas, & compellas, ut his, quibus ille per incendium, vel alio modo damna contra Justitiam irrogaverat, juxta facultates suas, condignè satisfaciant.* 2. Quia onus restituendi bona est affixum bonis defuncti, qui eo ipso censebatur jam totum id habere minus in suis bonis, quòd teneretur illud in conscientia solvere: ac proinde onus illud transit ad eorum possessorem. 2. Hæres substituitur in locum defuncti, eúmque repræsentat quoad bona, jura, ac debita realia; & sicut succedit in bona, ac jura, item in onera, ac debita realia defuncti,

functi, quæ in se suscipit ex contractu implicito per acceptationem hæreditatis.

Si plures sint hæredes, singuli tenentur pro hæreditaria portione, non tamen in solidum. Quia sicut bona, & jura defuncti dividuntur inter hæredes, ita & onera, ac debita dividi debent ex l. 2. *Cod. de hæred. act.* & l. 26. *Cod. de pact.* æquum est enim, ut qui tantùm ex parte commodum percepit, onus quoque ex parte duntaxat sentiat; nam licet singuli repræsentent defunctum, non tamen totaliter, sed ex parte: omnes autem simul eum repræsentant totaliter. Cap. autem *tua nos de usur.* solùm significatur totam obligationem restituendi transire ad hæredes simul iunctos, ita tamen ut singuli non teneantur nisi ex parte.

Quòd si res aliena extet in se apud unum hæredem, hic tenetur eam integram restituere; idem dic de re defuncti hypothecata alteri. Nam res sic alteri obligata transit cum suo onere ad quemlibet possidentem c. 5. *de pignor.* sed tunc is habet actionem de evictione contra cæteros hæredes, qui debent ei rependere pro rata. Cæterùm legatarii non universales minimè obligantur ad restitutionem, si ea, quæ hæredibus relicta sunt, sufficiant ad solvenda omnia debita, relictâ portione hæredibus Jure debitâ. Quia non succedunt in onera testatoris sicut hæredes, nec eius per-

sonam

sonam repræsentant. Si bona non sufficiant debent legatarii conferre ad restitutionem pro rata; quia ante omnia legata debent solvi debita, & postea deduci portio hæredibus debita.

Not. Hæredes tenentur etiam contractibus à testatore initis, l. 13. *Cod. de contrab. & committ. stipul.* ibi: *generaliter sancimus omnem stipulationem, sive in dando, sive in faciendo, sive mixta ex dando, & faciendo inveniatur, & ad hæredes, & contra hæredes transmitti, sive specialis hæredum fiat mentio, sive non.* Nam, ut dixi, hæredes repræsentant defunctum, eique sicut in bona, ac jura, ita & in onera, debita & obligationes reales succedunt.

TRACTATUS
DE CONTRACTIBUS.
PARS PRIMA.
De Contractibus in genere.
CAPUT PRIMUM.
De Natura, divisione, & effectu Contractûs.

Q. 1. *Quid est Contractus?*

Resp. Contractus latè sumptus idem est ac Pactum, quod L. 1. ff. de Pact. definitur: *duorum, pluriúmve in idem placitum consensus*, obligationem scilicet pariens, vel in utraque parte, ut venditio, vel saltem in una, ut promissio gratuita acceptata. Contractus strictè sumptus est pactum obligationem mutuam inducens: sive est duorum, vel plurium in idem consensus ac Conventio, obligationem mutuam pariens, ex L. 19. ff. de Verb. Signi.

ubi

ubi dicitur esse *ultro citroque obligatio*. Hinc contractus strictè sumptus differt à pacto, quòd hoc præscindat à mutua obligatione, ille verò semper mutuam inducat.

Q. 2. *Quænam requiruntur ad valorem Contractus?*

Resp. Quatuor 1. Habilitas personarum ad contrahendum. 2. Capacitas rei, ut contractui subjiciatur. 3. Consensus mutuus, & quidem signo externo expressus; nam per contractum homo homini obligatur more humano, qui est ut signo sensibili explicet alteri consensum internum, qui ab eo acceptetur. 4. Forma substantialis à jure præscripta, si aliqua sit constituta: nam nulla res potest subsistere sine sua forma substantiali: alioqui illa forma simul esset substantialis, & non esset.

Q. 3. *Quomodo dividuntur Contractus?*

Resp. Dividuntur 1. In formalem, seu expressum, & virtualem, seu implicitum. Contractus formalis, seu explicitus est ille, quo duo, vel plures expresse conveniunt de eadem re cum obligatione mutua, vel saltem unius erga alterum. Contractus virtualis, seu quasi contractus est, cùm tacitè suscipitur obligatio Justitiæ ex facto aliquo licito, v. g. absentis negotiorum gestione, hæreditatis aditione,

vel ex acceptione officii, aut muneris absque ulla expressa pactione, qualem obligationem in se recipiunt Princeps, Magistratus, Prælatus, Tutor, negotiorum Gestor, Medicus, Advocatus, Administrator, Artifex, &c. Qui enim officium ad aliorum commodum spectans suscipit, eo ipso se obligat ad procurandum bonum alterius, in cujus gratiam exercetur; & sæpè alter obligatur vicissim erga illum vi legis, aut consuetudinis, aut pacti saltem impliciti. Istæ Conventiones tacitæ vocantur quasi contractus, eorúmque vim habent in ordine ad obligandum ex Justitia.

2. In nominatum, & innominatum. Contractus nominatus est, qui nomen proprium habet, ut emptio, locatio, &c. Innominatus est, qui tantum habet genericum nomen: ut pacti, contractus: hujus sunt quatuor species scilicet, *do ut des*, *do ut facias*, *facio ut des*, *facio ut facias*. L. 5. ff. de Præscrip. verb.

3. In gratuitum, & oneroſum. Gratuitus est ille, in quo nihil rependitur, seu in quo nullum intercedit pretium, aut merces, ut commodatum mutuum, &c. Oneroſus est in quo aliquid rependitur, seu in quo dans accipit pretium, aut mercedem, ut emptio, locatio, &c.

4. In contractum bonæ Fidei, & stricti juris. Contractus bonæ Fidei dicuntur ii, in quibus servari debet non solùm id, de quo conventum est, sed etiam id, quod æquum bonúmque judi-

judici videtur, quamvis non sit expressum in contractu: quia in iis bona fides spectatur in ordine ad aliquid vel restituendum, vel reficiendum, vel compensandum, vel præstandum; tales sunt emptio, venditio, locatio, conductio, depositum, commodatum, mandatum, societas, pignus, permutatio. Contractus stricti juris sunt ii, in quibus agitur in rigore verborum, seu juris scripti, prout scilicet in contractu, vel dispositione fuit expressum, & de quo conventum est: tales sunt mutuum, stipulatio, donatio, promissio liberalis, legatum, testamentum, emphyteusis, &c.

5. In nudum, & vestitum. Nudus est mera conventio carens firmamento, quo pariat actionem in foro externo: talis est contractus omnis innominatus antequam sit ex altera parte impletus, nisi accedat formula stipulationis, vel juramentum. Vestitus est conventio innixa aliquo firmamento, vi cujus pariat actionem civilem, qualia sunt scriptura, testes, juramentum.

6. In eos, qui re, seu traditione rei perficiuntur, ut mutuum, commodatum, precarium, depositum, pignus. Et in eos, qui solo consensu perficiuntur, cujusmodi sunt emptio, venditio, locatio, conductio, societas, mandatum, emphyteusis, &c.

7. Demum in purum, cui nullum additur accidens, hoc est, qui sit sine conditione, modo, sine solutione ad diem, &c. Et non purum,

rum, cui additur accidens; & hic quintuplex est. 1. Dicitur ad diem, cùm præfigitur dies, ante quem non oriatur obligatio solvendi, vel tradendi, aut actio. 2. Sub modo cùm additur modus sub quo contractus obliget, v.g. dono tibi hunc equum cum hac obligatione, ut loces domum tuam Titio. 3. Ad causam, cùm fit ob aliquam causam. 4. Ad demonstrationem, cum apponitur aliquod signum ad rem, vel personam ostendendam. 5. Sub conditione, cùm apponitur aliqua conditio.

Q. 3. *Quænam est materia Contractuum?*

Resp. Omnia bona, quorum quis, & dominium, & administrationem habet: nam bona illa possunt transferri in dominium, & administrationem, vel usum alterius.

Q. 4. *An omnis contractus obligat in conscientia?*

Not. 1. Effectus contractûs est obligatio, quæ definitur, Juris vinculum, quo astringimur ad aliquid dandum, aut faciendum, aut patiendum, vel non dandum, aut non faciendum. Triplex est obligatio. 1. Merè naturalis, quæ nascitur ex solo Jure naturali, & semper obligat in conscientia, sed non parit actionem in foro externo, 2. Merè civilis, quæ parit actionem in foro externo, ob aliquam præsumptionem falsam, sed non obligat in con-

conscientia. 3. Mixta, quæ & obligat in conscientia, & parit actionem in foro externo.

Not. 2. Contractus solubilis potest ex mutuo contrahentium consensu dissolvi, L. 35. ff. *de Reg. Jur.* quia uterque contrahens potest cedere Jure suo. Unus tamen obligatus non potest seorsim ab alio resilire, l. 5. *Cod. de Obligat.* nam alter habet jus in illum vi contractûs.

Resp. Omne pactum validum etiam nudum, parit obligationem in conscientia, licèt in foro externo non tribuat actionem, nisi juramento confirmetur. *Est communis.* Quia 1. ad talem obligationem, suppositâ materiæ capacitate, & personarum habilitate, ex natura rei sufficit consensus mutuus signo externo declaratus; nam per illum datur alteruri, vel utrique jus aliquod, quod violare non licet. Nec plus Jure gentium requiritur. *Quid enim tam congruum Fidei humanæ, quam ea, quæ inter eos placuerunt, servare?* L. 1. ff. *de Pact.* 2. cap. 1. *de Pactis*, generaliter deciditur pacta esse custodienda, & ad id paciscentes censurâ compellendos. 3. Lex divina etiam naturalis obligat ad servandam fidem datam; eamque fallere intrinsecè malum est. 4. Alioqui periret bona fides, sine qua stare nequit societas humana.

Dixi, *validum*, nam omnis contractus Jure positivo absolutè irritus nullam parit obligationem in conscientia: quia revera nullus

est; & perinde se habet, ac si factus non esset; cùm annulatus sit per legitimam potestatem, cui voluntates, & bona subditorum subjiciuntur. Quòdsi contractus non sit ipso facto irritus, sed tantùm irritandus, obligat in conscientia, donec à judice irriretur.

Q. 5. *An qui habuit animum contrahendi, sed cum voluntate expressa non se obligandi, manet obligatus?*

Resp. Si voluntas contrahendi prævaleat voluntati non se obligandi, sítque magis efficax, & absoluta, tunc verè obligatur; nam tunc fit verus contractus, qui necessariò parit obligationem: si verò posterior voluntas prævaleat priori, vel utraque sit æqualis, tunc nullus est contractus; quia deest voluntas efficax verè contrahendi, cùm essentiale sit contractui inducere obligationem. Sed tunc ratione injuriæ, qua injustè proximum tecum bona fide contrahentem decepisti, teneris præstare id, quod ei exteriùs promisisti: nam teneris tollere injustam deceptionem, habendo voluntatem veram te obligandi, & eam implere, si alter velit.

Q. 6. *An contractus sine solemnitatibus à jure requisitis factus ligat conscientiam?*

Not. Solemnitates sunt quidam ritus, seu con-

conditiones, quæ ſecundùm leges in contractibus adhiberi debent, v. g. certus numerus teſtium, &c.

Reſp. Contractus defectu ſolemnitatis Jure poſitivo invalidus non obligat in conſcientia, & nullus eſt in utroque foro: quia eſt ſufficiens poteſtas in Eccleſia, & in Rep. ad invalidandos actus ſubditorum, & ad præſcribendam formam in contractibus, qua ſublata non obligent; nam hæc poteſtas valdè expedit, imò neceſſaria eſt ad bonum commune, & ad rectam adminiſtrationem; & voluntas, ac bona ſubditorum ſubjiciuntur poteſtati legislativæ in ordine ad bonum commune, & rectam illorum gubernationem. Patétque ex praxi, v. g. in matrimonio clandeſtino, in contractu pupilli ſine tutoris auctoritate, &c.

Cognoſcitur autem contractum eſſe invalidum vel ex verbis legis, aut conſuetudine, vel ſi judici conſtaret nullam in eo eſſe fraudem, & tamen cenſeretur nullus.

Obſerva 1. in omni contractu ſervari debent leges, ac conſuetudines loci, in quo fit, ex cap. ult. *de foro compet.* & l. 6. ff. *de evict.* 2. In contractu apponi poſſunt onera, & obligationes ei ex naturarei non annexa, modò non repugnent naturæ talis contractûs, nec lege prohibeantur: quia quisque poteſt Jure ſuo cedere, & ſe obligare ad id ad quod aliàs non teneretur. Sed debent onera illa compenſari,

cùm sint pretio æstimabilia: aliàs non servaretur æqualitas. Apposita autem impleri debent ex justitia, juxta reg. 85. Jur. in 6. *Contractus ex conventione legem accipere dignoscuntur*, & l. 1. ff. *depos.* 3. Non omnis contractus factus contra legem est invalidus, nam *multa fieri prohibentur, quæ facta tenent*, ut constat ex Jure: sic valet venditio rei jam alteri venditæ, sed nondum traditæ, quamvis sit illicita.

Q. 7. *An contractus invalidus firmatur juramento, & obligat ex justitia?*

Not. 1. Aliud est juramentum esse validum, & aliud contractum juramento firmari. Juramentum est præcisè validum, quando servari debet ob honorem Dei adducti in testem, quamvis per illud nullum jus acquirat is, in cujus favorem factum est: unde induerit solam obligationem religionis, quæ tota respicit Deum, nec tranfit ad hæredes, utpote personalis, tollitúrque Juramenti relaxatione. Juramentum verò firmat contractum, quando validum contractum efficit, ideóque non solùm inducit obligationem religionis, sed etiam Justitiæ, & jus tribuit alteri. Unde obtenta Juramenti relaxatione, remanet obligatio Justitiæ orta ex contractu valido, quæ transit ad hæredes, utpote realis, ex l. 8. ff. *de peric. & commodo rei venditæ.*

Not.

Not. 2. Juramentum sive firmet contractum sive non, est validum, & obligat, quando potest servari sine peccato, & damno alterius, ex cap. 8. & 28. *de Jurejur.* quia reverentia Deo debita id exigit, ne Deus, quantùm in nobis est, reddatur testis falsitatis.

Resp. I. Ex communi, contractus vi, metu injusto, vel dolo extortus, vel injuriam continens ex parte illius, cui juratur, non firmatur Juramento, ita ut rescindi non possit, ex cap. 28. *de Jurejur.* quia qui injuriam intulit, tenetur Jure naturæ eam resarcire, & restituere alium in priorem statum, ac libertatem; idcóque remittere Jus ex promissione acquisitum, si quod sit. Unde talis non habet jus firmum, & irrevocabile, Juramentum enim non tollit injuriam acceptam; sed jurans potest ob injuriam acceptam petere, & obtinere relaxationem Juramenti, qua obtenta cessat omnis obligatio. Hinc quamvis usuræ juratæ solvi debeant ex obligatione religionis, cap. 6. *de Jurejur.* cùm licitè solvi possint: tamen promissio illas solvendi non firmatur Juramento, nec usurarius Jus ullum ad illas acquirit, sed tenetur solutas restituere, ex cap. *Cil.* idem dic de promissione facta furi ex metu ab eo injustè incusso.

Resp. II. Contractus Jure naturali invalidi non firmantur Juramento. Patet, nam Juramentum non mutat naturam illorum, nec potest

test supplere defectum substantialem, propter quem sunt irriti.

Resp. III. Contractus solo Jure positivo irritus non firmatur Juramento, si irritatio facta sit immediatè, & principaliter propter bonum commune. *Est communis.* Prob. tum ex cap. 12. *de Foro compet.* ubi dicitur Clericus non posse etiam cum Juramento renunciare privilegio fori, cùm hoc principaliter concessum sit ordini, & statui Clericorum, & Juri, seu beneficio publico privatorum pactio derogare non possit: tum quia tunc eo ipso contractus est in detrimentum communitatis, ac proinde res promissa non potest licitè præstari: & sic Juramentum nullius roboris est, ex cap. 28. *de Jurejur.*

Si verò irritatio facta sit immediatè, ac principaliter propter utilitatem privatam contrahentium, tunc juxta multos contractus Juramento firmatur, modò absit injustitia ex parte illius, cui juratur. Quia 1. tales contractus accedente Juramento transferunt dominium, & dant actionem, tum ex Jure civili, L. *Sacramenta,* cod. *si adversus vendit.* ibi: *Sacramenta puberum sponte facta super contractibus rerum suarum non retractandis inviolabiliter custodiantur:* tum ex Jure canonico, c. 2. *de Pact.* in 6. & ex c. 28. *de Jurejur.* ubi Pontifex declarat contractum, quo uxor consentit in alienationem fundi dotalis, qui Jure positivo irritus est, servari debere, si accesserit juramentum

sine

sine vi, & dolo præstitum. Igitur cùm jura tunc negent jus repetendi, & reclamandi, quod concedunt quando juramentum dolo, vel metu, extortum est, agnoscunt jus Justitiæ tunc oriri, & volunt valere contractum ob reverentiam juramenti. 2. Quisque potest renunciare favori pro se directè introducto per legem, nisi ob aliquam causam id prohibeatur: licet enim cedere juri & bono privato, cujus domini sumus. Ergo posita tali renunciatione, perinde est ac si non esset Jus positivum: at Jure positivo secluso contractus illi sunt ex natura sua firmi, & validi, ideóque perinde obligant ex Justitia, ac si per leges non fuissent irritati.

Si tamen legislator ita irritaret contractum, ut nullam vim habere vellet in conscientia, quantumvis contrahentes velint, tunc non firmabitur Juramento: quia subditus non potest derogare potestati, ac voluntati legislatoris; & Juramentum, cùm sit accessorium contractui, non potest facere, ut id, quod non est, valeat.

Q. 8. *An, & quomodo obligant contractus ad diem, sub modo, ad causam, & ad demonstrationem?*

Resp. 1. Contractus *ad diem*, inducit statim obligationem, quam tamen debitor non tenetur complere ante diem præfinitum. Contractus

tractus verò ad diem incertum, v. g. *cùm nupseris, cùm navis ex Indis venerit*, suspendit consensum, & obligationem, nam resolvitur in conditionalem, v. g. *si nupseris, &c.* L. 1. ff. *de condit. & demonst.*

Resp. II. Contractus, *Sub modo* obligat statim nec irritus est, etiamsi modus non impleatur, nisi appositus sit sub annulatione donationis, vel legati. Nam modus dispositionem perfectam supponit, & consequitur, non autem illam suspendit; in quo differt à conditione: modus enim est quoddam onus adjectum dispositioni, quo alter gravatur ad aliquid præstandum. Est tamen gravis obligatio ex Justitia talem modum præstandi.

Resp. III. Contractus seu dispositio facta *ad causam*, nulla est, si causa finalis non subsistat; quia non est voluntas dandi, seu alienandi, nisi sub conditione, si causa finalis subsistat; & sublatâ causâ volendi non est volitio. Hinc res data ob causam retineri non potest causâ non subsecutâ. At valet dispositio, si sola causa impulsiva deficiat: quia dispositio non fit sub conditione illius, & subsistente motivo principali, ac finali volendi, subsistit dispositio.

Resp. IV. Error, seu falsitas in demonstratione, non vitiat contractum, seu dispositionem, modò demonstratio non apponatur per modum conditionis, nec error sit circa substantiam rei, contractûs, seu personæ: nam talis error non tollit consensum circa substantialia,

tialia. Idem dic, quando constat de re, & persona, cui dispositio fit, l. 17. & 33. ff. *de condit. & demonst.* quia demonstratio fit ad peculiariter indicandam rem, de qua fit dispositio, & personam, cui fit: quare si aliunde de utraque constet, non oberit falsitas. Hinc valet hæc dispositio: dono, vel lego Titio equum meum, quem emi Parisiis, licèt alibi emerim, vel prædium propè urbem situm constans quinquaginta jugeribus, licet non tot constet. At dum res, quæ demonstratur, non existit, nulla est dispositio defectu materiæ; ut si dicas: dono, vel lego Titio pecuniam, quam in tali loco habeo, cùm ibi nullam habeas.

Q. 9. *Ad quid obligat contractus alternativus, seu sub disjunctione?*

Resp. I. Si disjunctio cadat in res diversæ speciei, v. g. promitto tibi bovem, vel equum, ambæ manent sub obligatione, sed disjunctivè pro arbitrio promissoris, ex l. 10. ff. *de Jure dotium*, & reg. 70. Jur. in 6. ibi: *in alternativis debitoris est electio: & sufficit alterum adimpleri.* Una autem pereunte tenetur promissor dare, quæ superest, nec sufficit dare pretium rei destructæ, modò creditoris culpâ non perierit. Si autem alternativa detur in res ejusdem speciei, seu quæ differunt solùm secundùm plus, & minùs, v. g. centum, vel quinquaginta aureos, aut in tempus, v. g. post annum, vel bien-

biennium, debetur solùm id, quod minùs est, l. 109. ff. de verbor. oblig. ibi: *si ita stipulatus fuero, decem, aut quindecim dabis? decem debentur. Item si ita, post annum aut biennium dabis? post biennium dabis. Quia in stipulationibus id servatur, ut quod minus esset, quódque longius esse videretur in obligationem deductum.*

Hinc si per errorem majus datum fuit, restitui debet. Si verò disjunctio cadat in personas, v. g. si dones centum Petro vel Paulo, debentur quinquaginta utrique ex jure novo, L. 4. cod. *de verb. & rer. signif.*

Q. 10. *An, & quando contractus sub conditione valet, & obligat?*

Resp. I. Contractus seu dispositio sub conditione de præsenti vel præterito, valet, & obligat statim, si conditio extat, vel extitit. *Ita omnes.* ex l. 37. ff. *de rebus credit.* quia positâ conditione dispositio transit in absolutam, & ei æquivalet: nam ponitur consensus, qui minimè suspensus est. Idem docet communis sententia, si conditio sit de eo, quòd necessario futurum est, l. 9. ff. *de novat*, quia (ut ait S. Thom. in 4. dist. 29. a. 3.) *talia futura jam sunt præsentia in suis causis*, & jam in præsenti verum est, quòd hoc futurum sit, ac proindè conditio censetur præsens: ut do, vendo tibi, si es moriturus, si sol cras oriatur. Si autem conditio de præsenti, vel præterito non est, nec

est, nec fuit posita, juxta omnes non valet contractus, *Instit. de verbor. oblig.* quia non datur consensus nisi dependenter ab illa conditione posita, qua proinde deficiente, non est consensus. Hinc non posita conditione nulla est hæc donatio: dono tibi hunc equum, si negotium meum fideliter gessisti, dum hoc falsum est.

Resp. II. Si conditio honesta, & possibilis sit de futuro contingenti libero, contractus non obligat ad præstandam rem promissam ante impletam conditionem. *Ita omnes.* Quia disponens sub conditione non intendit se obligare, nec disponere nisi illâ positâ. Non potest tamen resilire ante tempus præfinitum, sed tenetur conditionis eventum expectare: nam conventio ad hoc statim obligat absolutè, & in hoc videntur omnes convenire, inquit De Lugo. Quòd si impediat conditionem, nihilominùs alteri obligatur, ex L. 85. ff. *de verbor. oblig.* & ex Reg. Jur. 66. in 6. ibi: *cùm non stat per eum, ad quem pertinet quo minùs conditio impleatur, haberi debet perinde, ac si impleta fuisset.* Si verò conditio suo tempore impleatur, contractus juxta multos obligat jam absolutè sine novo consensu, ex l. 11. ff. *Qui potiores. in pign.* & ex l. 7. *de contrah. empt.* ibi: *conditionales venditiones tunc perficiuntur, cùm impleta fuerit conditio.* nam tunc ponitur id, quo posito quis priùs voluit obligari ac disponere. Si tamen in contractu matrimonii,

& in aliis, qui non solo consensu, sed traditione perficiuntur, consensus ante conditionem impletam revocatus sit, non valebunt sine novo consensu: quia traditio fieri nequit sine consensu ejus, qui rem traditurus est, & consensus ante conditionis eventum revocatus est, ideóque jam non permanet moraliter. *De Lugo.* Si autem conditio non fuerit posita tempore præfinito, contractus jam non obligat, & in irritum recidit: quia contrahens sub conditione, non intendit se obligare, & disponere illâ non positâ. Dispositio autem prudens ex hominis libera voluntate, non aliter obligat, quàm disponens intendit.

Porro sola conditio expressa reddit contractum, ac dispositionem conditionalem, non autem tacita, & quæ est intrinseca contractui, ex l. 99. ff. *de Condit. & Demonst.* unde tacita non suspendit obligationem.

Resp. III. Conditio impossibilis invalidat contractum, & dispositionem, exceptis matrimonio, & dispositionibus ultimæ voluntatis ex l. 31. ff. *de oblig. & act. & ex instit.* Quia contrahens sub conditione non vult obligari ac disponere nisi ea conditione posita: cùm autem conditio impossibilis nequeat poni, nunquam ipse poterit obligari, & sic voluntas non potest efficaciter tendere in obligationem sub conditione, quæ apprehenditur ut impossibilis. Idem dic si conditio sit de re illicita facienda: tum quia in jure conditio turpis

pis habetur impossibilis, cùm illud solùm legitimè possimus, quod licitè possumus: tum quia nemo potest obligari ad peccandum, & ad id præstandum, quod per se inducit, & allicit alium ad peccandum: idem est, si conditio sit contra substantiam contractûs: nam impedit consensum substantialem in ipsum contractum.

Excepi 1. Matrimonium, quia *c. ult. de condit.* Greg. IX. statuit, *ut conditiones appositæ in matrimonio, si turpes, aut impossibiles fuerint, debeant propter ejus favorem pro non adjectis haberi.* Ergo illis non obstantibus valet matrimonium secundùm præsumptionem fori externi supponentis tales conditiones non seriò adjici. Valet etiam in foro interno, si contrahentes habeant intentionem generalem contrahendi secundùm leges Ecclesiæ prævalentem alteri intentioni particulari.

Excepi 2. Ultimas voluntates, ut sunt testamentùm, legatum, & donatio mortis causâ. Nam in illis conditiones impossibiles, vel turpes ex Juris dispositione habentur pro non adjectis, & dispositio testatoris manet absoluta, & valida, ex l. 1. 6. 9. & 14. ff. *de condit. instit.* & ex Instit. *de hæred. Instit.* Eò quòd intentio disponentis non censeatur his conditionibus alligata. Quod etiam valet in foro interno saltem nisi constet de contraria voluntate disponentis: nam homo rectè præsumitur voluisse validè, & secundùm leges dispo-

nere de rebus suis, nec voluisse mori intestatus, nec in re tanti momenti ludere, & jocari faciendo actum irritorium: & ideò meritò censetur ex errore potius, quàm joco talem conditionem adjecisse, putando esse possibilem, & honestam, eóque fuisse animo, ut si impossibilem, vel turpem esse sciret, eam non apponeret, aut saltem eam non exigeret, si aliàs dispositio esset nulla.

Not. In ulitimis voluntatibus pro non adjecta etiam habetur hæc conditio, *si non nupserit.* L. 100. ff. *de condit. & demonst.* Idque in favorem matrimonii, ut resp. augeatur. Sed postea Jure Codicis hoc restrictum est ad primas nuptias, ita ut in secundis hæc conditio vim habeat, & si contra facias, legatum amittas, authent. *Cui relictum*, Cod. de indicta viduit. Item hæc conditio, *si religionem non ingrediaris*, etiam pro non adjecta habetur ex authent. *de Sanct. Episcop. cap.* 37. in favorem religionis, qui est status majoris perfectionis. Hinc si mulieri relicti sint mille aurei, *si nupserit*, ei tradi debent, licèt religionem ingrediatur.

CAPUT II.

De consensu ad valorem contractûs requisito.

Q. 1. *QUisnam, & qualis consensus requiritur ad valorem contractûs?*

Resp.

Resp. Ex communi consensus debet esse 1. Verus seu internus, & mutuus, ùt patet ex ejus definitione. Hinc non sufficit fictus, & merè externus, nam consensus fictus non est verus consensus; sicut homo pictus non est verus homo. 2. Debet aliquo signo externo exprimi, alioqui consensus unius non potest cognosci ab alio, nec proinde acceptari, & vicissim: sícque non possent convenire in idem... 3. Debet esse liber, & plenè deliberatus: nam sine plena deliberatione, seu advertentia nemo censetur velle suscipere in se obligationem ex genere suo gravem. Deinde quilibet contractus etiam latè sumptus debet esse actus simpliciter humanus.

Dices. Ergo ad nihil tenetur, qui contrahit fictè, hoc est, sine animo verè contrahendi, vel se obligandi.

Resp. Is 1. Peccat contra Justitiam, & quidem mortaliter in re gravi; & reus est mendacii pernicioſi: nam in quolibet contractu utrimque obligatorio lex Justitiæ præscribit, ut uterque verè contrahat, & ne alter alterum decipiat. 2. Quamvis non obligetur directè, & immediatè vi contractus ficti, qui nullus est; tamen tenetur in conscientia ratione injuriæ alteri factæ impedire damnum, quod inde alteri oriri posset, & illatum resarcire, quia posuit ejus causam per injustam deceptionem. Imò tenetur tollere deceptionem ipsam, & verè contrahere, contractúmque ùt verum

implere, nam ex Justitia tenebatur verè contrahere, & sic injuriam fecit fictè contrahendo: ergo tenetur injuriam illam tollere, verè postea contrahendo; nisi tamen excusaret aliqua alia justa causa: quo casu semper damnum ex deceptione ortum resarciri debet.

Q. 2. *An consensus ex errore, vel dolo datus contractum invalidat?*

Not. 1. Error est iudicium falsum. *Dolus malus est omnis calliditas, fallacia, machinatio ad circumveniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibita.* l. 1. ff. de dolo malo.

Not. 2. Error, vel dolus potest esse 1. Circa substantiam rei, de qua contrahitur, ùt si emas vitrum pro gemma; vel circa naturam contractûs, ut si consentias in contractum quem putas esse commodationem, cùm sit locatio; vel circa motivum substantiale, seu principale contractûs, ùt si Titio promittas mille aureos: quia putas esse consanguineum tuum, cùm non sit. 2. Circa accidens, seu qualitatem accidentalem rei, contractûs, vel motivi principalis. Porro in multis contractibus ratio personæ se habet tantum accidentaliter, ùt in venditione, &c. In quibusdam verò habet rationem, vel motivi substantialis, ùt in donatione, & promissione liberali; vel substantiæ obiecti, ùt in matrimonio.

Not. 3. Illud censetur pertinere ad substantiam

tiam rei in contractibus, ad quod ex communi hominum usu, vel dispositione legis præsumitur saltem implicitè, & virtualiter restricta contrahentium intentio, ita ut illo sublato tollatur intentio contrahendi.

Not. 4. Duplex est motivum contractûs: unum intrinsecum, ac substantiale, quod est id, in quod voluntas primariò fertur, dum contrahit, ùt in matrimonio requisitio dominii in corpus coniugis, in emptione acquisitio rei venditæ, &c. Et aliud extrinsecum contractui, éstque causa tantum impulsiva ad contrahendum, ùt nobilitas, divitiæ in matrimonio, &c.

Not. 5. Error, vel dolus potest esse antecedens, vel concomitans. Antecedens est, qui dat causam contractui, ita ut sine illo non fuisset initus. Concomitans seu incidens est ille, qui non dat causam contractui, sed solum alicui conditioni eius, aut circumstantiæ, in quantùm scilicet sine illo contractus quidem fuisset, sed alia conditione, v. g. viliori pretio res fuisset empta, si aliquis defectus innotuisset.

Resp. I. Quilibet error, vel dolus circa substantiam rei, vel naturam contractûs, vel motivum intrinsecum, ac substantiale invalidat contractum jure naturæ. *Est communis.* Quia deest consensus in aliquid substantiale, quod ignoratur: voluntas enim non fertur in incognitum, ex l. 11. & 41. ff. *de contrab. empt.*

& l. 9. cod. *de jur. & facti ignor.* ibi: *cùm nullus sit errantibus consensus.* At sine consensu circa omnia substantialia contractui, nullus est contractus, ut pote à libera voluntate dependens, ùt constat ex ejus definitione. Hoc procedit, etiamsi error sit concomitans; quia illo posito non adest consensus substantialis, ob defectum cognitionis, *cùm non consentiant, qui errent: quid enim tam contrarium consensui, quam error?* l. 15. ff. *de jurisdict.* at nihil subsistit sine eo, quod est de illius substantia.

Hinc 1. Si putarem tibi vendere agrum, & tu putares tibi donari, nulla est venditio, nam erratur in specie contractûs. 2. Venditio vasis ærei pro aureo nulla est. 3. Nullum est matrimonium cum Berta, quæ putatur esse Titia. Item siquis falsò putans matrimonium esse solubile, velit tantùm facere contractum solubilem, & potiùs non contrahere, nullum est matrimonium. Si tamen intendens facere contractum solubilem, habeat simul voluntatem generalem faciendi contractum, quem alii faciunt, valet matrimonium vi illius consensûs generalis, qui debet censeri absolutus, & efficax.

Resp. II. Si error, vel dolus sit circa qualitatem, & non det causam contractui, *ex communi* non irritat contractum: quia non tollit consensum circa substantialia. Unde si rem pluris emeris, quàm valeat, tenet contractus; sed venditor tibi restituere tenetur excessum pretii

non

non solùm supra summum, sed etiam supra illud justum, quo, sublato dolo, res vendita fuisset: quia excessus fuit dolo extortus, ideóque quoad illum facta est injuria. Nec contractus potest irritari à decepto; quia dolus, seu injuria non fuit causa contractûs; & per restitutionem excessûs pretii tollitur injuria, & deceptus constituitur in eo statu, in quo fuisset sublato dolo. Imò etiamsi error, vel dolus circa accidentalia, vel causas quæ alliciunt aut avocant à contractu, det causam contractui, non invalidat contractum, ex l. 5. Cod. *de inutil. Stipul.* & L 5. Cod. *de Rescind. vendit.* quia cùm error, vel deceptio non sit circa substantialia, non impedit consensum substantialem, & sic perficitur essentialiter contractus. Accidentia enim, & extrinseca non tollunt substantiam rei. Idque patet in contractu matrimonii, quod juxta omnes valet, etiamsi contrahatur cum paupere, eo quòd putetur dives. Nec refert, quòd si sciviſſes illam qualitatem, vel conditionem rei, non contraxisses; nam actus iste voluntatis, qui ob cognitionem talis conditionis futurus fuisset, non est actu nec virtualiter, & sic nihil efficit, nec impedit consensum actualem absolutum ac sufficientem: aliàs omnes ferè contractus nulli essent.

Error tamen circa qualitatem invalidat contractum, quando contrahens expresè vel implicitè non vult contrahere, nisi objectum sit

qualitate affectum: nam tunc qualitas illa simul cum substantia rei ingreditur objectum substantiale contractûs: & non est voluntas contrahendi, nisi positâ illâ qualitate tanquam conditione.

Resp. III. Quoties error, vel dolus circa qualitatem, dans causam contractui, provenit à parte contrahente, contractus etsi validus potest rescindi pro voluntate decepti, si solubilis sit, unde non est omnino firmus. *Est communis.* quia decipiens injuriam facit, quam tenetur tollere, auferendo dolum, & restituendo deceptum in eum statum, in quo erat ante contractum, & sic reddendo omnia infecta, si deceptus velit. Deinde *fraus, & dolus cuiquam patrocinari non debent*, cap. 5. *de empt.* ac proinde deceptus habet jus dissolvendi contractum, & tollendi obligationem illam, si voluerit consensum revocare. Quare talis contractus decipientem absolutè, & irrevocabiliter, cùm sit validus, nec habeat jus eum rescindendi: deceptum verò revocabiliter, & conditionatè tantùm, si nolit contractum rescindere: qui si velit stare contractui, tenetur deceptor excessum pretii pro merce vitiosa accepti reddere. Imò juxta De Lugo quando contrahens inculpabiliter decipit per deceptionem, quæ dat causam contractui, potest deceptus dissolvere contractum, quòd sensus taliter contrahentium hic est, ut nolint irrevocabiliter se obligare nisi stante veritate eorum, quibus

quibus alter contrahens inducit ad contrahendum.

Dixi, *Si solubilis sit*, nam iis, quæ constituunt statum ex natura sua firmum, & irrevocabilem, qualia sunt matrimonium, & professio Religiosa, voluntas naturæ rei, de qua agitur, accommodat se, & consentit absolutè, irrevocabiliter, & independenter ab aliis conditionibus, quæ non sunt de substantia talis contractûs.

Si verò talis error, vel dolus dans causam contractui proveniat non à parte contrahente, sed aliunde ipsâ insciâ, tunc non solùm valet contractus ob consensum circa substantialia, sed etiam rescindi nequit à decepto. *Ita multi.* quia pars contrahens non fecit ei injuriam, unde nec tenetur restituere alium in priorem statum, ac libertatem, sed solùm reddere excessum pretii, ut reponatur æqualitas. Deceptor verò tenetur resarcire damnum illatum, cùm sit causa illius injusta.

Excipe promissionem gratuitam, & donationem liberalem: nam possunt revocari pro arbitrio decepti, si error, vel dolus circa notabilem quantitatem causam dederit, quamvis is non proveniat à promissario, vel donatario. Quia in illis pactis unus solùm se sponte, & ex liberalitate obligat, ideóque pendet ab illius solius voluntate, ut pacto apponat conditionem, vel limitationem, quam voluerit, qualis est hæc, ut nolit obligari saltem irrevocabiliter,

si nota-

si notabilis sit error, vel mutatio. Aliud est de contractibus oneroſis, seu reciprocis, qui pendent à voluntate duorum seſe mutuò obligantium, qui sic invicem obligari volunt, ut seclusò errore circa substantiam rei, vel contractûs, & dolo quolibet dante causam contractui, & ab altero contrahentium proveniente, rescindi non possint ab alterutro: alioqui sæpe nulla foret contractuum securitas, & pateret via innumeris litibus; nam facile alteruter sibi persuaderet se fuisse deceptum. Excipiuntur sponsalia, in quibus major libertas desideratur, eo quòd ordinentur ad mutuum amorem, & ad contrahendum indissolubile matrimonii vinculum.

Q. 3. *An validus, ac firmus est contractus ex metu celebratus?*

Not. Duplex est metus, levis, & gravis. Metus gravis, alius est absolutè gravis, alius respectivè. Metus gravis absolutè & qui dicitur cadens in constantem virum, est metus alicujus mali in se gravis, quo vir fortis commoveri solet: ùt metus mortis, mutilationis, diuturni carceris, exilii, jactura omnium bonorum, amissio statûs, &c. Sive hæc mala immineant timenti, sive ejus liberis, parentibus, conjugi, vel consanguineis. Ad metum gravem revocatur metus reverentialis, seu timor habendi parentem, vel superiorem infensum, si hæc

si hæc offensio putetur magna, diuturna, ac molesta, vel cum gravibus minis, aut verberibus conjuncta sit. Metus gravis respectivè dicitur, qui est alicujus mali, quod etsi non commoveat virum constantem, tamen fœminæ, vel seni, vel puero, vel homini meticuloso formidandum meritò videtur: nam hi omnes non minùs concutiantur levioribus malis, quàm viri fortes gravioribus. Porro ut metus censeatur gravis, necesse est, ut malum, quod timetur, verisimiliter immineat, alioqui vanus esset timor. Igitur metus gravis est quo timetur malum verisimiliter impendens, & grave, vel absolutè seu secundùm se, vel respectivè ad timentem. Metus verò levis est, quo timetur malum leve, vel grave, sed non verisimiliter impendens.

Resp. I. Contractus strictè sumptus, ex metu gravi injustè ad extorquendum consensum incusso factus, ex communi validus est. 1. Jure naturæ: quia metus gravis non impedit voluntarium, ac liberum sufficiens ad peccatum mortale, quando non tollit usum rationis nec sufficientem deliberationem: voluntas enim non potest cogi quoad actus elicitos. Sic mercator cum plena advertentia rationis, & deliberatione voluntatis eligit ejectionem mercium potiùs quàm naufragium.

Nec obstat quod contrahens nollet contrahere, si metus abesset, nam, ut supponitur, verè consentit; & conditio nihil ponit in re, sed relin-

relinquit absolutam electionem ad vitandum majus malum. Et verò hæc duo diversa sunt, *volo contrahere, & nollem contrahere, si metus abesset.* 2. Jure positivo, exceptis quibusdam. Prob. tum jure Canonico, cap. 2. *de iis quæ vi, &c.* ibi: *quæ metu, & vi fiunt, de jure debent in irritum revocari;* ergo sunt solùm irritanda: tum civili, l. 21. ff. *de eo quod metus causa*, & l. ult. Cod. *de his quæ vi, &c.* ibi: *venditiones, donationes, transactiones, quæ per potentiam extortæ sunt, præcipimus infirmari*; ergo ante sententiam non sunt irritæ.

Excipiuntur quidam contractus ex metu injusto facti, qui jure positivo sunt irriti scilicet 1. Matrimonium, cap. 15. *de sponsal.* 2. Professio religiosa, cap. 1. *de iis quæ vi, &c.* 3. Promissio dotis, vel ejus solutio, l. 21. ff. *de eo quod metus causa, &c.* 4. Promissio, vel traditio rerum Ecclesiæ, cap. 2. *de Jurejur.* 5. Jurisdictio metu gravi extorta, ex l. 2. ff. *de judic.* 6. Juxta multos sponsalia metu extorta; quia sunt via ad matrimonium contrahendum, unde perfectam etiam libertatem sicut ipsum requirunt. Fieri enim non potest, ut quis promissione suâ obligetur ad actum invalidum nempe ad matrimonium, quod invalidè contrahitur à persona metu gravi compulsa. Dubitatur de contractu facto cum pupillo per auctoritatem tutoris metu extortam.

Resp. II. Contractus factus ex metu etiam respectivè gravi injustè incusso ad extorquendum

dum consensum, juxta communem sententiam potest rescindi arbitrio metum passi, sicut dictum est de dolo, unde non est omnino firmus: quia qui metum injustè intulit, fecit alteri injuriam, quæ fuit causa contractûs alioqui non futuri: ergo tenetur tollere, ac resarcire injuriam, & omnia incommoda inde manantia, & læsum in priorem statum libertatis restituere, damnáque omnia compensare etiam ante omnem sententiam: ac proinde metum passus habet Jus recuperandi suam priorem libertatem independenter à sententia judicis. Potest tamen, si velit, stare contractui invito injuriante, cùm non sit per se irritus, & injurians non habeat jus eum rescindendi. Hinc qui metu coactus emit aliquid ab altero, potest contractum dissolvere, vel cogere venditorem ad standum contractui.

Imo tertius possessor tenetur reddere passorem metu injusto extortam, si hic eam repetat, ex l. 14. ff. *de eo quod metûs causa*, &c. quia revocato consensu res illa pertinet ad priorem possessorem, & non potuit ad alium transire, nisi vitio metûs affecta, & cum obligatione revertendi ad suum priorem Dominum pro ejus arbitrio.

Id totum locum habere docent multi, etiamsi metus non à contrahente, sed à tertio incuteretur, idque jure naturæ: quia consensus per iniuriam extortus non transfert rem solidè, & irrevocabiliter, sed eo modo, ut maneat

neat Jus in rem, & non solùm in personam, quæ iniuriam intulit; par enim non est, ut quis per iniuriam alterius Jus omne in rem suam omittat. Deinde ratione iniuriæ res est in priorem statum restituenda, ergo obnoxia est restitutioni ubicunque fuerit. Aliud est de errore, vel dolo circa qualitatem accidentalem proveniens à tertio: quia non impedit voluntarium perfectum circa substantialia. At metus à quovis incussus ad extorquendum consensum, reddit illum minùs voluntarium quoad substantiam. Cæterùm constat, contractum in tali casu posse rescindi auctoritate judicis, & dari actionem non solùm in personam, quæ metum intulit, sed etiam in rem, ad quemcunque pervenerit, *l. 9. ff. de eo quod metûs causa.*

Dixi, 1. *Metu gravi*, nam metus levis, etiam respectivè, qui in jure dicitur vanus, non præsumitur dedisse causam contractui, & ob hanc præsumptionem, & ne multiplicentur lites, in foro externo non admittitur exceptio, nec datur actio ad rescindendum contractum. Tamen si metus levis injustus verè dederit causam contractui, ita ut eo sublato non fuisset datus consensus, juxta multos potest in foro conscientiæ rescindi contractus pro voluntate metum passi: quia qui metu injusto, licèt levi, extorquet consensum, facit alteri injuriam, quam proinde tenetur tollere, ac resarcire, restituendo coactum in priorem statum:

unde

unde hic habet Jus ad hanc restitutionem, & redditionem rei suæ, si velit rescindere contractum.

Hinc qui metu iniusto sive gravi, sive levi, consensum extorsit, tenetur in conscientia restituere id, quod ex tali contractu accepit, si coactus velit, & insuper totum lucrum cessans, & damnum emergens compensare, cùm per iniustam coactionem suam fuerit illius causa. Coactus autem tenetur vicissim accepta restituere, si contractui stare nolit; nam non habet justum titulum ea retinendi.

Dixi 2. *Metu gravi etiam respectivè*, scilicet ad fragilitatem talis personæ, ùt docet communis, aut saltem longè communior sententia. Nam metus respectivè gravis idem præstat, quod metus absolutè gravis; homines enim meticulosæ indolis non minùs commoventur levibus malis, quàm viri fortes gravioribus: ideóque metus respectivè gravis involuntarium, seu repugnantiam æquè creat.

Dixi 3. *Injustè incusso*. Nam si metus fuerit justus, id est, de malo debito, quod alter jure inferre potest, contractus non potest rescindi àcoacto: quia in illo nulla injuria intervenit, quæ sola rescindendi causa est.

Dixi 4. *Metu incusso ad extorquendum consensum*. Nam si metus fuerit alia de causa incussus ab alio tertio etiam injustè, contractus non potest rescindi: ùt si quis in latrones in-

cidens, metu ne ab illis occidatur, vel spolietur, alteri, qui injuriæ non est particeps, promittat pecuniæ summam, ut eum liberet, tenetur promissa complere. Quia tunc metus non est propriè causa contractûs, sed solùm occasio; nec contractus est metu extortus: sed cum metus sit ob aliam causam injectus, adhibetur sponte contractus tanquam medium ad illum pellendum. Qui tamen metum illum injustè incussit, tenetur ad restitutionem damnorum; nam est illorum prima causa, vel saltem occasio injusta, ex c. ult. *de injur.* Idem dic de metu à causa naturali, vel interna orto: nam talis metus citra omnem injuriam provenit, & à nullo alio quis ad contrahendum compellitur nisi à se ipso.

CAPUT III.

De iis, qui contrahere possunt.

Q. 1. *Quinam generatim valide possunt contrahere?*

Resp. Ii omnes, & soli usu rationis præditi, qui liberam habent bonorum administrationem, seu legitimam facultatem disponendi de illis. Quia cùm contractus sit actus humanus, qui solùm humano modo, id est, cum advertentia, & libertate fieri debet, requirit rationis usum; & cùm sit actus, quo de re aliqua disponitur, requirit in contrahente liberam facultа-

cultatem disponendi. Posito autem libero rationis usu, & jure disponendi non ligato, nihil ultra potest requiri ad facultatem contrahendi.

Hinc non possunt validè contrahere infantes, amentes, ebrii, furiosi, prodigi curatorem habentes, &c.

Q. 2. *An uxor potest contrahere?*

Resp. Uxor non potest contrahere, nec disponere de bonis familiæ, & de dote, ejúsque fructibus, marito præsente, & valente bona illa administrare rationabiliter invito. Quia quamvis totius dotis, & dimidiæ partis bonorum communium proprietas pertineat ad uxorem, tota tamen administratio bonorum familiæ, & dotis pertinet ad virum utpote caput familiæ, potest autem ipsa disponere de aliis bonis, quæ præter dotem attulit, & sibi reservavit, cùm horum habeat, & proprietatem, & administrationem.

Dixi, *Marito præsente*, &c. Nam si sit absens, si amens, vel fatuus, tunc uxor bona familiæ dispensare potest. Si item maritus expresse, vel tacitè consentiat in impensas & contractus uxoris; vel sit irrationabiliter invitus, ùt si recusaret ea, quæ sunt necessaria ad suam, & familiæ sustentationem congruentem, potest uxor in his casibus uti bonis familiæ, sed prudenter, & moderatè.

Q. 3. *An Filiusfamilias, pupillus, & minor possunt contrahere?*

Not. 1. Infans est, qui nondum septennium complevit. A septennio usque ad decimum cum dimidio dicitur infantiæ proximus, si sit mas, vel usque ad nonum cum dimidio, si sit fœmina. Pubes est qui habet annum 14. completum si sit mas; vel duodecimum si sit fœmina. Ante hanc ætatem dicuntur impuberes. Pubertati proximus censetur masculus à decimo anno cum dimidio usque ad annum 14. completum, & fœmina à nono cum dimidio usque ad 12. completum.

Not. 2. Pupillus est impubes, qui desiit esse sub potestate patris, propter ejus mortem, vel emancipationem. Minor est pubes, qui annum 25. nondum complevit, quo completo dicitur major.

Not. 3. Constat inter omnes 1. pupillum infantiæ proximum ne naturaliter quidem obligari ob defectum sufficientis judicii, vel saltem ob periculum talis defectûs jura illius contractibus resistunt, omnémque obligationem tollunt, *Instit. de inutil. stipul.* 2. Minorem, qui curatore caret, obligari tum naturaliter, tum civiliter, ex contractu alienationis bonorum mobilium, quæ servando servari non possunt: quia minor curatore carens potest per se solum, quod posset cum consensu curatoris. Sed poterit petere restitutionem in inte-

integrum, si ex contractu fuerit læsus, l. 3. Cod. *de in integ. restit.*

Resp. I. Filiusfamilias impubes non obligatur civiliter ex contractu etiam de bonis castrensibus, & cum consensu patris facto, *Instit. de inutil. stipul.* Si pubes sit, potest de bonis castrensibus, & quasi castrensibus etiam sine consensu patris contrahere, & obligari etiam civiliter; nam horum liberam administrationem habet. At non potest de adventitiis, nec de profectitiis disponere sine consensu patris; quia non habet illorum liberam administrationem.

Resp. II. Pupillus pubertati proximus, & minor obligantur tum civiliter, tum naturaliter, si cum consensu tutoris, & curatoris contrahant de bonis mobilibus non pretiosis, ex l. 13. ff. *de auctor. & consensu tutor.* secùs de immobilibus, & mobilibus pretiosis, quæ servando servari possunt: nam hæc validè alienare nequeunt sine decreto judicis, l. 4. Cod. *de prædiis minor.* & l. 22. Cod. *de administ. tutor.* quòdsi sine consensu tutoris, vel curatoris contrahant de bonis mobilibus non pretiosis, juxta multos obligantur naturaliter, sed non firmiter, quatenus hæc obligatio tolli potest beneficio restitutionis in integrum: ita ut qui aliquid ab illis accepit, non teneatur restituere ante sententiam. Sed alii probabiliùs negant eos obligari naturaliter, nisi quatenus facti sunt ditiores: quod probant. 1. Ex Instit.

Quibus alienare licet: ubi dicitur: *neque pupillum, neque pupillam ullam rem sine tutoris auctoritate alienare posse... nec debitum solvere sine auctoritate tutoris posse; quia id quod solvunt, non fit accipientis: cùm scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris auctoritate concessa sit.* & ex l. 11. ff. *de acquir. rer. dom.* ibi: *Pupillus quantùm ad acquirendum non indiget tutoris auctoritate: alienare verò nullam rem potest nisi præsente tutore auctore.* Quoties autem contractus à legibus simpliciter irritantur sine expressa limitatione ad forum externum, intelligi debent irritari etiam in foro conscientiæ, ideóque nullam parere obligationem. 2. Quia ad validè contrahendum etiam in foro conscientiæ requiritur libera bonorum administratio, qua carent pupilli, & minores. Jam verò leges illas, quæ dicunt pupillum, sine auctoritate tutoris obligari, intelligi debent de pupillo, qui factus est ditior ex contractu.

Resp. III. Ex communi, pupillus pubertati proximus sine auctoritate tutoris validè contrahit cum majore in suum commodum, non autem in suum incommodum, ex *Instit. de auctor. tutor.* quod jura statuerunt in favorem ætatis illius, ut scilicet minoribus ætas in damnis subveniret, & in prosperè gestis non obesset. Hinc si pupillus sine auctoritate tutoris aliquid emerit, non potest venditor pupillum compellere ad dandum pretium: si tamen velit pupillus stare contractui, cogere potest vendi-

venditorem actione civili ad tradendam mercem pro pretio constituto. Sed si venditor pupillo mercem tradidit non accepto pretio, potest reperere mercem suam, & pupillus tenetur in conscientia eam restituere, nam nemo licitè locupletari potest cum alterius injuria, vel jactura, ex reg. Jur. 48. in 6. quòd si dolo vel culpâ pupilli res tradita perierit, eam solvere cogitur, l. 1. ff. *depos.*

Quæ autem dicta sunt de pupillo, eadem dicta intelligantur de minore contrahente sine consensu curatoris sui: nam curator non minùs datur rebus minorum administrandis, quàm tutor rebus pupillorum: unde minor habens curatorem pupillo quoad bona, & contractus æquiparatur.

Q. 4. *An Pupillus, vel minor tenetur solvere pecuniam, quam sine consensu tutoris, vel curatoris mutuam accepit?*

Resp. Tenetur, si eam in usus necessarios, vel utiles impenderit, ex l. 5. ff. *de auctor. & consensu tutor.* ibi: *naturaliter obligabitur, in quantum locupletior factus est.* Ex pecunia autem in tales usus consumpta factus est ditior, nam tantumdem suis rebus pepercit. Et verò iniquum est, quemquam locupletari cum damno alterius maximè bona fide mutuantis. At non tenetur si eam in usus inutiles consumpserit: quia leges nolunt eum ullo modo obligari,

ne ejus bona inutiliter consumantur, ex l. cit. & l. 59. ff. *de oblig & act.* ibi: *Pupillus mutuam pecuniam accipiendo, nequidem jure naturali obligatur.* Excipe nisi mutuans bona fide putaverit pupillum eam pecuniam impendere velle in suam utilitatem; nam tunc naturalis æquitas solutionem exigit: nec lex intendit privare debito alterum bona fide procedentem, & gratificari volentem.

PARS II.

De Contractibus in specie.

CAPUT PRIMUM.

De Promissione.

Q. 1. *Quid est promissio?*

Resp. Est actus voluntatis exterius expressus, (nam de promissione facta homini hîc agitur) quo quis se obligat alteri ad aliquid: sive est deliberata fidei obligatio facta alteri de re aliqua licita, & possibili. Duplex est, nempe onerosa, qua onus alteri vicissim imponitur, unde pertinet ad alios contractus; & gratuita, qua nullum onus alteri imponitur. Si promissio fiat certâ verborum formulâ, qua unus rogat, & alter promittit, dicitur stipulatio:

latio: v. g. *Spondes te mihi daturum viginti aureos? spondeo.*

Q. 2. *Quænam requiruntur, ut promissio valeat, & obliget?*

Resp. Ex communi ista. 1. Voluntas se obligandi, ex l. 3. ff. *de oblig. & act.* nam omnis obligatio, quæ non est ex lege, vel præcepto, oritur ex privata hominis voluntate. Unde non est satis dicere, *promitto me hoc facturum*, si solùm intendas significare animi propositum, non autem te obligare: nam simplex propositum est mera voluntas faciendi aliquid, sed absque animo se obligandi. Sufficit tamen voluntas se obligandi virtualis, & implicita, quam habet, qui sciens promissionem obligare, vult promittere, nec habet voluntatem contrariam: nam hoc ipso vult se obligare; qui enim vult causam, vult implicitè effectum, qui ex illa necessariò oritur: sicut qui vult antecedens, vult necessariò consequens. Omnis autem promissio necessariò parit obligationem, si acceptetur. Idem dic etiam si quis ignoret obligationem ex promissione oriri, modò velit facere promissionem veram, qualis ab aliis fieri solet: nam tunc habet voluntatem implicitam se obligandi: sicut Baptizans cum sola intentione faciendi, quod Christiani faciunt, cùm Baptizant, habet voluntatem implicitam faciendi Sacramentum, licèt ignoret, quid illud sit.

2. Requiritur perfecta deliberatio, & advertentia plena ad id, quod agitur. Quia cum hæc obligatio sit onus quoddam, quod voluntariè suscipitur, non debet censeri impositum, nisi adsit plenus consensus, qui nequit esse sine plena advertentia sufficiente ad peccatum mortale; & ideò promissio debet etiam esse libera, cùm sit actus humanus, quo homo voluntariè, ac liberè se obligat.

3. Ut absit error, & dolus circa substantiam rei, vel causam finalem: alioqui deesset consensus substantialis.

4. Ut sit spontanea: nam si per vim, vel metum sit extorta, non obligat saltem irrevocabiliter, & firmiter, nisi sit jurata, ex c. 6. *de Jurejur.* ibi: *Debitores ad solvendas usuras, in quibus se obligaverant, cogi non debent. Si verò de ipsarum solutione juraverint, cogendi sunt Domino reddere juramentum.* Quia saltem promissio sic facta potest irritari à promittente, qui ob injuriam acceptam habet jus, ut in priorem statum, ac libertatem restituatur, & ut sic accepta ei restituantur. *Talis obligatio tollitur per coactionem; quia ille, qui vim intulit, hoc meretur, ut ei promissum non servetur:* ait S. Thom. 2. 2. q. 89. a. 7. ad. 3. quod præsertim procedit de promissione gratuita; nam æquitas non patitur, ut quæ ex libertate fiunt, fiant coactè. Ad vim saltem in promissione gratuita, quæ debet esse omnino spontanea, reducitur metus reverentialis, quo quis repugnante voluntate consentit,

sentit, eo quòd non audeat contra dicere; item preces valdè importunæ, quibus res promittitur, vel obtinetur repugnante voluntate, & solùm ad molestiam precum repellendam, quæ aliter sine majore incommodo repelli nequeat.

5. Ut sit de re licita, & possibili, nam nemo potest obligari ad rem illicitam, vel impossibilem. Hinc nulla est promissio rei jam promissæ alteri. Valet tamen promissio facta homini de bono minore, licet impeditivo majoris boni, nam minus bonum potest ei magis placere, quàm majus: secus de Deo.

6. Ut ab homine, cui fit, acceptetur. Quia sine utriusque partis consensu nullum est pactum quod l. 3. ff. *de pollicit.* definitur, *duorum consensus, atque conventio;* & sic nulla obligatio ex eo oritur, l. 1. ff. *de pact.* Deinde sicut promissio, vel obligatio onerosa tacitam hanc habet conditionem, *si alter vicissim se velit obligare*, quâ sublatâ non obligat: sic etiam gratuita promissio, & donatio, hanc tacitam habet conditionem, *si acceptetur:* qui enim promittit, vel donat, non censetur animum se obligandi habere, donec alter acceptet, & rem sibi gratam fore declaret, cùm velit ei gratificari.

Hinc promissio, & donatio non obligant, & semper revocari possunt ante acceptationem. Promissio tamen moraliter durat ùt oblata, quamdiu non revocatur, vel ab alio non

non censetur recusari: unde si illa nondum revocata acceptetur post intervallum temporis, perinde obligabit, ac si statim acceptata fuisset. Idque locum habet in aliis contractibus. Porrò juxta multos, ut promissio gratuita, non onerosa, censeatur acceptata, regulariter sufficit taciturnitas ejus, cui fit ex reg. jur. 41 in 6. *qui tacet consentire videtur.* Quæ præcipuè valet in iis, quæ solùm tacentis commodum continent. Regula verò sequens: *Is qui tacet, non fatetur, sed nec utique negare videtur*; proceditin promissionibus onerosis acceptandis.

Excipiuntur pollicitationes, quæ fiunt civitati, vel Ecclesiæ, vel ad pias causas, quamvis enim jura non loquantur expressè nisi de pollicitationibus factis civitati ad restaurandas ruinas, &c. l. 3. & 4. ff. *de pollicit.* tamen id extendunt Doctores ad pollicitationes, & donationes ad pias causas, quia hæ æquiparantur iis, quæ fiunt civitati, si privilegia spectentur, ex l. 18. & 23. cod. *de Sacros. Ecclesiis.* Sed tunc intervenit acceptatio Reip. aut Ecclesiæ, vel leges solùm volunt, ut tales promissiones non possint pro libitu revocari, sed semper possint acceptari, & promissum peti.

6. Ut promissio exteriùs significetur, nam alioqui non posset acceptari. Hinc si sit merè interna non obligat, nisi facta sit Deo, à quo utpote cordium inspectore statim acceptatur. Unde si promissio fiat alicui solùm ob Dei honorem

norem, v. g. promitto me Dei amorem tali pauperi daturum centum, ſtatim obligat antequàm acceptetur à paupere: quia talis promiſſio cenſetur eſſe votum, quod ſtatim obligat, utpote ſtatim acceptatum à Deo.

Q. 3. *An quævis promiſſio etiam gratuita obligat ſub mortali in re gravi?*

Reſp. Aff. Ita S. Antonin. Azor, Leſſius, Vaſq. Sanchez, Reginald. & alii communiùs.

Prob. quia 1. Pacta omnia obligant: ergo obligant graviter, ſi materia ſit gravis. 2. Promiſſio acceptata inducit obligationem juſtitiæ, quæ gravis eſt in re gravi: nam obligatio juſtitiæ eſt ea, quæ parit in altero jus exigendi aliquid: at promiſſio etiam gratuita hoc parit: promittere enim non eſt ſolùm affirmare ſe daturum, vel facturum aliquid, ſed eſt inſuper ſe obligare alteri, ideóque jus ei dare ad exigendum, ùt patet ex communi ſenſu. Unde homines queri ſolent factam ſibi eſſe injuriam, dum violatur promiſſio acceptata, per quam acquiritur jus ad rem, quod tranſit ad hæredes: ac proinde gravis eſt injuria, ideóque mortalis, ſi violetur jus ad rem gravem promiſſam. 3. Promiſſio, quæ fit per formam ſtipulationis, vel coram notario, & teſtibus, obligat ex juſtitia, cùm det actionem in foro externo, cujus ſententia ſpectat huc, ut ſuum cuique jus reddatur. Horum autem aſſiſten-

tia

tia non addit novam obligationem, sed supponit, & facit solùm ad majorem securitatem. 4. S. Aug. l. 1. *de doct. Christ.* c. 36. generaliter ait: *omnis fidei violator iniquus est.* 5. Et ex Tullio, l. 1. Offic. *Fides est justitiæ fundamentum, dictorum, conventorúmque constantia.* Ergo quiin promissis fidem non servat, justitiæ fundamentum, quo pacto nituntur, evertit. At hoc est ex suo genere graviter inordinatum. 6 Donatio gratuita accedente traditione dat jus in re: ergo promissio gratuita acceptata dat jus ad rem.

Itaque fidelitas, qua fides data servatur, est justitia inadæquatè sumpta, seu pars Justitiæ, quatenus reddit unicuique jus suum ex promissione debitum: licèt sit justitia minus stricta, dum promissio est gratuita. Quare fidei etiam gratis datæ, & acceptatæ violatio est quædam injustitia, & quidem ex genere suo turpis, hominémque reddens contemptibilem.

Porrò consentiunt omnes, eum, qui non implet promissionem gratuitam, teneri resarcire damna inde secuta, cùm dederit illis causam, non servando fidem datam, & sic decipiendo. Idem dic etiamsi fictè promiserit; quia fuit causa damni per deceptionem, ideóque per injuriam. Non est tamen obligatio compensandi lucrum cessans ex re liberaliter promissa, eo quòd suo tempore non fuerit data; quia promissio gratuita non obligat ex Justitia

tam

tam stricta quam promissio onerosa: nam illa dat solùm jus rem promissam petendi, & conquerendi de violata fide data; & obligatio ab illa orta pendet à sola promittentis voluntate, qui non intendit se obligare nisi ad dandam rem promissam.

Not. 1. Juxta multos major quantitas ad mortale requiritur in violatione promissionis gratuitæ, quàm onerosæ, vel in furtis: quia minùs invitus censetur promissarius, quòd res gratis promissa recusetur, quàm si res propria æqualis valoris auferatur.

Q. 4. *Ad quid obligat promissio facti alieni?*

Resp. Obligat ad procurandum sincerè, & bona fide factum alterius: nam promittens factum alienum, eo ipso censetur velle se obligare ad illud procurandum: alioqui ad nihil obligaret, & nulla esset; nam non potest obligare ad ipsum factum alienum; quia ut alienum non est in promittentis potestate, & ad impossibile obligari nemo potest. *Ita Molin. Sanchez, De Lugo, & alii multi.*

Q. 5. *An promissio facta ob causam turpem, seu opus illicitum obligat?*

Resp. 1. Omnis promissio, & pactio de re illicita facienda, non obligat, & nulla est jure naturali ante executionem. *Ita omnes.* quia nemo

nemo potest obligari ad peccandum. Quòd si jurata sit, Juramentum est invalidum, cùm non sit vinculum iniquitatis. Imò promissor tenetur retractare statim promissionem, utpote iniquam, & ad peccandum allicientem.

Resp. II. Multi docent, imò De Lugo asserit esse communem sententiam Theologorum, post opus malum patratum obligari promissorem ad solutionem pretii promissi, si datio, & acceptio nulla lege sit prohibita, nec irritata. Quia 1. Promissio matrimonii facta puellæ sub conditione, quod faceret sui copiam, quamvis ante copulam non obliget, post eam tamen ex Justitia obligat promittentem ad servanda promissa. Quæ si non perficeret, postquam puella ex parte sua implevit conditionem, injuriam ei faceret, & inæqualitatem inter se, & illam poneret. 2. In illis pactis intervenit duplex promissio, una absoluta faciendi rem illicitam, & hæc nunquam valet, nec obligat; altera est conditionalis, & ex suppositione conditionis positæ: sicut possum pauperi promittere, *si peccavero, dabo tibi eleemosynam.* Quæ pactio perficitur posita conditione turpi, oritúrque obligatio ex vi consensûs ùt sequentis, non ùt antecedentis opus malum. 3. Posita conditione impletio rei promissæ non est turpis, nec enim promissum impletur ob causam turpem, sed ut fides data servetur. Quòd si quis pretium promissum solvat, eo quòd crimen patratum sit, tunc peccat,

quia

quia tunc approbat peccat præteritum; sed hoc est per accidens, & ex ejus malitia: nam potest & debet solvere præcisè, ut fides data servetur, &c.

Alii verò negant tunc obligare: quia pactiones ob causam turpem in utroque jure absolutè, & indistinctè decernuntur *nullius esse momenti, nullam obligationem inducere, nullam vim habere*, cap. ult. de pactis, ubi Greg. IX. ait: *etiam juxta legitimas sanctiones pactum turpe, vel rei turpis, aut impossibilis de jure vel facto, nullam obligationem inducit:* & l. 26. ff. de verb. obligat. *generaliter novimus turpes stipulationes nullius esse momenti:* & l. 6. Cod. de pact. *Pacta, quæ contra leges, constitutionésque, vel contra bonos mores fiunt, nullam vim habere indubitati juris est.* item l. 5. cod. *de legib.* Sed priores respondent his legibus significari tales pactiones non valere ante opus patratum, neque post patratum dare actionem in foro externo: per illas autem non tolli obligationem naturalem, quæ ex promissionibus onerosis oritur.

Q. 6. *Quænam promissiones secundùm omnes sunt jure positivo irritæ?*

Resp. Sequentes. 1. Promissiones, quæ dant occasionem peccandi, ùt si alteri promittas te remissurum ei obligationem de dolo, vi, furto, injuriâ, &c. l. 27. ff. *de Pact.* quia hoc cederet in detrimentum boni communis. 2.

Promissiones quibus adimitur libera potestas disponendi de rebus suis, v. g. promissio non condendi, aut non revocandi testamentum, non instituendi alium hæredem nisi talem; quia hæc omnia sunt contra bonos mores civiles, hoc est, quos expedit esse in Rep. benè instituta. 3. Beneficii Ecclesiastici nondum vacantis promissio quovis modo facta, est illicita, & nulla, ex Conc. Gener. Later. 3. c. 8. etiamsi nullum in particulari promittatur, c. 2. *de concess. præbend.* in 6. ne detur occasio optandi mortem possessoris. Unde nec licet illud petere, cùm ejus promissio sit vetita.

Q. 7. *Quandonam promissio acceptata, & valida desinit obligare?*

Resp. Ex communi, in his casibus 1. Si res promissa fiat inutilis, vel noxia promissario; nam tunc cessat esse materia promissionis, estque contra finem illius: vel si ejus impletio fiat illicita, aut impossibilis, quia nemo tenetur ad aliquid illicitum, vel impossibile, 2. Si is in cujus commodum facta est, remittat: nam tunc cedit Juri suo, & sic tollit obligationem promittentis. 3. Quando causa finalis, ob quam promissio facta est, non extat: ut si promiseris alteri propter Beneficium, quod putas te ab illo accepisse, cùm non acceperis: quia non promisisti nisi ex hac suppositione falsa; & est error in causa finali, seu motivo substan-

tiali

tiali. Item si talis causa cesset, ut si promiseris aliquid ob paupertatem, & hæc sublata jam sit; nam non intendisti te obligare ad dandum, nisi subsistente causa finali tempore executionis. 4. Quando duo sibi vicissim aliquid promiserunt, & alter non vult promissa præstare, ex c. 3. *de Jurejur.* & ex *reg. jur.* 75. in 6 ibi: *Frustra sibi fidem quis postulat ab eo servari, cui fidem à se præstitam servare recusat:* Nam tunc fit mutua compensatio; & promittens non censetur promisisse nisi sub tacita conditione, quòd alter promissum ex sua parte servaret. 5. Si status rerum, & personarum ita mutetur, ut promissor juxta prudentum judicium non censeatur voluisse obligare se in tali eventu: tum quia promissio non obligat ultra intentionem promittentis; nec habet vim nisi ex intentione, quam expressè, vel implicitè habet, dum promittit: tum quia sicut ex *reg. jur.* 81. in 6. *In generali concessione non veniunt ea, quæ quis non esset verisimiliter in specie concessurus*, si in speciali peterentur: ita neque in promissione comprehenduntur illi eventus, qui judicio prudentum fuissent excepti, si menti occurrissent. Sic qui promisit se tibi mutuaturum pecuniam, non tenetur stare promisso, si postea hac indigeat ob gravem, & improvisam necessitatem. Ita S. Thom. 2. 2. q. 110. a. 3. ad 5. ibi: *Ad hoc quòd teneatur facere, quod promisit, requiritur, quòd omnia immutata permaneant: alioquin nec fuit mendax in promittendo,*

do, quia promisit quod habebat in mente sub intellectis debitis conditionibus. Nec etiam est infidelis non implendo, quod promisit, quia eædem conditiones non extant. Nec obstat quòd promissio sit jurata: quia Juramentum firmat promissionem tantùm secundùm intentionem, qua censetur facta, & in eo sensu, quo facta est, non in alio. Quare si promissio habet tacitam conditionem, sive ex mente promittentis, sive ex natura rei, sive ex juris dispositione, aut interpretatione; Juramentum non tollit eam conditionem, sed solùm secundùm eam firmat promissionem.

Porro cùm arctior sit obligatio, & interpretatio promissionis onerosæ, quàm gratuitæ, facilius in gratuita subintelliguntur aliquæ conditiones, quæ ex communi prudentum sensu inesse censentur; nec hæc obligat, cùm impleri nequit sine gravi damno non prævisо, nec (ut ait S. Antonin.) *Si superveniat causa rationabilis non implendi:* quia, ùt supra dixi, in promissione gratuita promittens se solùm ex liberalitate obligat, ideóque pendet abillius voluntate, ut apponat conditionem, vel limitationem, quàm voluerit, qualis est hæc, ut nolit obligari, si superveniat causa rationabilis non implendi.

CA-

CAPUT II.

De Donatione.

Q. 1. *Quid, est quotuplex est Donatia?*

Resp. I. Donatio est datio liberalis, sive doni datio. Donum autem est datum gratuitum, id est, quod neque ex justitia debitum est, neque alteri obligationem justitiæ, & fidelitatis imponit, quamvis ex eo oriatur obligatio gratitudinis. Ut donatio valeat, *ex communi*, debet esse deliberata, spontanea, & acceptata, ùt dixi de promissione ob easdem rationes: nam *nec ignorans*, *nec invitus quisquam donat*, l. 10. cod. *de donat.* Hinc qui aliquid per vim, vel dolum accepit, tenetur illud restituere, & tollere, ac resarcire injuriam, restituendo alium in priorem statum, ac libertatem. Imò juxta multos donatio ex metu levi injusto, tanquam causa finali facta, est in foro conscientiæ nulla: quia donatio ex natura sua exigit, ut fiat sponte, ac liberaliter. Saltem est revocabilis ad nutum donantis.

Resp. II. Donatio dividitur in realem, quæ fit cum traditione doni, unde transfert dominium in donatarium; & in verbalem, quæ fit solis verbis absque traditione doni, & hæc solùm parit jus ad rem. 2. In purè liberalem seu perfectam, quæ in donante nullam, ne gratitudinis quidem supponit obligationem; & in remuneratoriam, seu antidotalem, quæ sup-

ponit obligationem gratitudinis, & qua proinde compensantur beneficia, & obsequia gratis collata. Multi autem, quos refert, & sequitur Sanchez, docent, quando alicui prohibentur donationes erga aliquos, non prohiberi donationem remuneratoriam, proportionatam beneficiis, & obsequiis alias non debitis, ex l. 1. ff. *de donat.* ubi dicitur: *dat aliquis ea mente, ut statim velit accipientis fieri, nec ullo casu ad se reverti: & propter nullam aliam causam facit, quàm ut liberalitatem, & munificentiam exerceat. Hæc propriè donatio appellatur.* Ergo, inquiunt, si quis dat, ut debita naturalis gratitudinis solvat, non est propriè, ac strictè donatio, sed renumeratio. 3. Alia est inter vivos, qua quis donat cum intentione, ut res se vivo sit donatarii: & alia mortis causâ, qua quis sic donat, ut nolit rem nisi post mortem suam esse donatarii, ùt sic dicam: *dono tibi hanc rem post mortem meam, vel cum moriar, vel quia timeo, ne moriar.*

Q. 2. *Quinam possunt validè donare?*

Resp. Illi soli, qui habent dominium, & liberam administrationem bonorum: nam qui solùm habent administrationem, possunt tantùm secundùm mentem Domini, & in ejus commodum alienare: qui autem solùm dominium habent sine administratione, non possunt propria auctoritate pro arbitrio disponere de suis

de suis bonis. *Pro non dato habetur, quod ab illo datur, qui non potest de jure donare.* c. 5. de Jure patron.

Hinc 1. non possunt validè donare ii omnes, qui non possunt contrahere, de quibus supra. 2. Qui præsunt communitatibus, putà civitati, monasterio, item tutores, & curatores ex bonis pupillorum, & minorum possunt solùm facere eleemosynas, & donationes remuneratorias moderatas, in quibus censeantur rependere utiliter, non liberaliter propriè donare. 3. Maritus ex bonis communibus nihil potest invita uxore donare saltem sine legitima causa, ob quam uxor non sit rationabiliter invita: quia marito sola potestas ea administrandi competit quoad partem ad uxorem pertinentem: at sub facultate administrandi non continetur facultas donandi, nam donatio non est rei administratio, sed amissio, ex l. 7. ff. *de donat.*

Q 3. *Quænam donationes sunt jure civili invalidæ?*

Resp. Sequentes 1. Donatio excedens quingentos Solidos invalida est quoad excessum, nisi insinuetur, l. 36. cod. *de donat.* verùm circa summam, & modum insinuationis consulendæ sunt leges, ac consuetudines locorum. In Gallia ex edicto Henrici II. non valet donatio excedens quinquaginta libras, nisi auctoritate

publica insinuata sit. Excipiunt multi quamlibet donationem ad causam piam: quia donatio ad redemptionem captivorum non eget insinuatione, l. *cit.* & legata ad causas pias non indigent solemnitate per leges ad legata profana requisitas. Hánc que esse communem sententiam testatur Julius Clarus apud Lessium. Porro nomine donationis venit remissio debiti liquidi.

2. Donatio omnium bonorum tam futurorum quàm præsentium inter vivos invalida est: quia per talem donationem homo privat se testandi potestate, quod leges reprobant tanquam contra bonum ordinem, quem decet esse in Rep. l. 61. ff. *de verb. oblig.* valet tamen si fiat mortis causâ, quia cum possit revocari arbitrio donantis, non aufert testandi facultatem.

3. Donationes conjugum inter se jure communi non sunt validæ saltem irrevocabiliter, adeóque ad arbitrium donantis revocari possunt exceptis quibusdam casibus, l. 1. & 3. ff. *de donat. inter vir. & uxor.* & cap. ult. *de donat. inter vir. & uxor.* ubi Greg. IX. ait: *Donatio, quæ constante matrimonio inter conjuges dicitur esse facta ... firmitatem non habet, nisi donatoris obitu confirmetur, &c.* Ratio est, ne conjuges mutuo amore sese bonis spolient cum damno liberorum, & parentum; & ne concordia videatur pretio conciliari. Donationes tamen inter conjuges non revocatæ confirmantur

alterius

alterius obitu, ex l. 32. ff. & l. 3. cod. hoc tit. & cap. Cit. modo eæ non impediant, ne liberi suas legitimas partes accipiant, ex l. 1. cod. *de inoffic. donat.*

4. Donatio patris facta filio nondum emancipato, quæ jure digest. erat nulla, jure codicis est tantùm revocabilis, exceptis paucis casibus: unde non revocata confirmatur morte patris, vel etiam emancipatione filii, si res est tradita: quia quandiu Filius est sub Patria potestate, censetur veluti una persona cum Patre quoad effectus civiles. Valet autem donatio Matris in Filium, quia Filius non est in potestate Matris, scilicet civili, & in ordine ad effectus civiles.

Not. In his & similibus, ubi agitur de dispositione bonorum, spectandæ, & servandæ sunt leges, ac consuetudines speciales locorum rationi consentaneæ, quæ sæpe à jure communi Cæsareo discrepant: nam cùm voluntates subditorum, eorúmque bona subjiciantur potestati legislativæ in ordine ad bonum commune; nemo potest de suis bonis disponere licitè contra leges justas, quæ semper obligant in conscientia; imò nec validè, si sint irritantes.

Q. 4. *An donatio acceptata potest revocari?*

Resp. I. Donatio facta mortis causâ, in tribus casibus revocatur. 1. Si donatorem il-

lius pœniteat, sive expressè, sive etiam implicitè, ut si rem illam alteri donet: quia talis donatio ex dispositione juris habet hanc tacitam conditionem, *nisi revocetur*. 2. Si ante donatorem moriatur donatarius, donatio est ipso jure revocata, nisi donator promisisset se eam non revocaturum, nam tunc juxta varios transiret ad hæredes donatarii. 3. Si donator deciderit intuitu instantis periculi mortis, censetur tacitè revocata donatio sublato periculo: quia censetur facta sub hac conditione, *si non evasero*, ex tit. *de mortis causâ donat.*

Resp. II. Donatio inter vivos revocatur ob quatuor causas. 1. Ob ingratitudinem donatarii, l. ult. cod. *de revocat. donat.* & cap. ult. *de donat.* ùt si donatori injurias atroces, vel grave rerum ejus damnum, vel vitæ periculum intulerit. Item juxta Doctores si inopia pressum non aluerit. Sed ante sententiam judicis hæc pœna non debetur. 2. Ob prolem posteà susceptam, ùt si quis prole carens magnam suorum bonorum partem donârit, & postea ei nascatur proles, l. 8. cod. *de revoc. donat.* quia tunc donatio habet saltem ex dispositione juris hanc conditionem, *si proles non nascatur*. 3. Si sit inofficiosa, hoc est facta contra officium pietatis debitæ liberis, vel parentibus, ùt quando per eam filii privantur suâ legitimâ, id est, parte hæreditatis sibi debita secundùm leges, l. 1. cod. *de inoffic. donat.* 4. Si quid donatum sit ob causam, non secutâ causâ.

Resp.

Resp. III. Donatio inter vivos acceptata nequit revocari nisi ob causas prædictas, l. 5 & ult. cod. *de revoc. donat.* quia jure naturæ donatarius acquisivit dominium rei donatæ, & traditæ, jus verò ad rem, si nondum sit tradita; nec leges dant jus revocandi nisi ob causas supradictas.

Q. 5. *An donatio facta ad certum finem valeat, si finis ille non præstetur?*

Resp. I. Quando aliquis donat ob certum finem, si non intendat ad illum obligare, sed solùm allicere animum, vel præbere media ad illum assequendum, si placuerit, valida est donatio, etiamsi finis non sequatur. *Est communis.* ex l. 7. cod. *de condict. ob causas.* quia donatio non est conditionata, sed absoluta, & facta solùm ex animo alliciendi ad aliquid. Unde res donata potest acceptari, & retineri à donatario, etiam si non habeat animum præstandi, quod cupit donator. Si puella potest acceptare legatum sibi factum, ut nubat, etsi nolit nubere. Item valet donatio, qua quis donat alteri, ut sibi faveat in aliqua re, quamvis hic non faverit, quia principaliter facta est ad alliciendum, non ad obligandum. Quod verum est, etiamsi donator non donâsset, si putâsset alium non esse alliciendum: nam adhuc subsistit causa finalis, cùm donet, ut possit allicere, non autem sub conditione, si actu alliciat.

Peccat

Peccat tamen graviter fœmina, quæ munera acceptat ab amasio ea largiente ad alliciendum ejus consensum ad libidinem, quamvis ipsa nolit consentire ejus pravæ voluntati: nam fovet impurum ejus amorem, ac desiderium, & censetur illud approbare.

Resp. II. Si donator intendat donatarium ad certum finem obligare, donatio corruit, & res donata restitui debet fine non impleto, si ille sit principalis finis donationis. *Est communis.* ex l. 8. cod. *de convict. ob causas.* nam donator non vult rem esse alterius, nisi posita tali causa finali tanquam conditione.

Q. 6. *An dolus, vel error circa causam finalem irritat donationem, & promissionem gratuitam?*

Resp. Aff. *Est communis.* quia donatio, & promissio gratuita fit sub conditione, si causa finalis subsistat; & quia causa finalis est motivum substantiale donationis, & promissionis gratuitæ, quo proinde non subsistente, non subsistit actus: nam actus voluntatis non est sublato motivo volendi. Ergo si sit error circa causam finalem deest tunc volitio donandi, vel promittendi. Sic si quis falsò putans Titiam esse consanguineam, dotem ei promittat, vel donet, quia est consanguinea, hæc promissio, vel donatio nulla est.

Hinc tenentur ad restitutionem. 1. Qui

fingit se habere aliquem conditionem, seu qualitatem, quæ requiritur, ut quis admittatur gratis in aliquod Collegium, vel Hospitale, vel ut accipiat aliquod pium legatum. Item qui fingit se pauperem, ut recipiatur gratis in seminarium fundatum pro pauperibus alendis: nam adest dolus & error circa causam finalem, & conditionem, qua non posita nulla est intentio donandi, nec ullum jus nascitur. 2. Qui accipit aliquid ob causam fictam. 3. Qui se fingit pauperem, tenetur accepta titulo eleemosynæ restituere, vel donatori, quia adhuc illius sunt, nam non fuit voluntas dandi nisi vero pauperi; vel pauperibus, quia dum non constat donatorem revocâsse voluntatem, censetur perseverare in priori voluntate dandi pauperi: unde tunc ejus voluntatem exequitur.

Secus, si error sit solùm circa causam impulsivam, quæ nempe tantùm movet ad faciendum, vel dandum promptiùs, faciliùs, non autem movet ad dandum simpliciter; quia eâ sublatâ adhuc est voluntas dandi: ùt si Petro verè pauperi, sed simulanti pietatem des eleemosynam principaliter ob paupertatem.

CAPUT III.

De Mutuo, & usurâ.

Q. 1. *Quid est Mutuum, seu Mutuatio?*

Resp. Est contractus, quo res numero, pon-

pondere, vel mensura constans traditur eo animo, ut statim fiat accipientis, cùm obligatione reddendi similem in specie; & bonitate, post lapsum temporis, ex l. 2. ff. *de rebus credit. & instit.* lib. 3. tit. 15.

Dicitur 1. *Res numero*, &c. ut sunt pecunia, frumentum, vinum, oleum: nam materia mutui sunt res, quæ in jure dicuntur functionem recipere; hoc est, quarum una potest fungi vice alterius, ut vinum vini, pecunia pecuniæ, & sic substitui pro alia, ex l. cit. 2. *traditur*: quia mutuum traditione perficitur. 3. *Ut statim fiat*, &c. nam per mutuum dominium rei transfertur: unde ex instit. cit. *Mutuum appellatum est, quia ita à me tibi datur, ut ex meo tuum fiat.* Quare mutuatarius sub suo periculo tenet rem mutuatam, sed omnes fructus ex ea percepti ad eum pertinent; nam res perit, & fructificat Domino. Hinc mutuum differt à commodato, locato, &c. 4. *Cum obligatione*, &c. per hoc differt à donatione. 5. *Reddendi similem, &c.* per hoc differt à permutatione, in qua res unius speciei datur pro re alterius speciei, v. g. frumentum pro vino. 6. *Post lapsum temporis.* nam est intrinsecum mutuo, ut non statim reddi debeat, alioqui esset inutile mutuatario, & per hoc differt à cambio, ubi pro monetâ aureâ statim redditur argentea ejusdem valoris.

Q. 2. Quænam sunt obligationes mutuatoris, & mutuatarii?

Resp. I. Mutuator tenetur 1. Monere mutuatarium de vitio rei, si quod sit: alioqui tenebitur de damno, cum ei causam dederit. 2. Non repetere mutuum ante tempus præfinitum. Quod si non sit constitutum, non potest repeti, nisi post aliquod tempus judicio prudentis assignabile, spectatis, circumstantiis, & fine, ob quem datur, quamvis teneatur ante recipere. 3. Non plus exigere, quàm valeat res mutuata: nam mutuum est contractus essentialiter gratuitus, & alioqui esset injustitia, & usura.

Resp. II. Mutuatarius, ut patet ex naturâ mutui tenetur 1. Reddere mutuum tempore statuto: quod si non sit constitutus terminus, quando mutuans rationabiliter repetet. 2. Si ex culpa sua non reddat tempore debito, tenetur compensare mutuanti damnum inde secutum, & lucrum cessans, cùm sit illius causa injusta; nisi ex eo quòd mutuans tunc non repetierit mutuum, prudenter judicet terminum prorogâsse. 3. Tenetur de omni casu fortuito, ita ut non liberetur, nisi cùm mutuator mutuum reipsa acceperit vel per se ipium, vel per alium à se designatum: quia tunc res semper manet mutuatarii, & sic ei perit. 4. Tenetur reddere rem ejusdem speciei, & bonitatis; nec sufficit si solvat ejus pretium, nisi

alter

alter sponte consentiat, mutuum enim eadem bonitate quâ datum est, eodemque genere reddi debet, l. 3. ff. *de reb. cred.* neque enim mutuum est venditio aut permutatio.

Q. 3. *In qua specie, & bonitate res mutuata reddi debet?*

Resp. Secluſa speciali conventione justa non potest exigi pecunia eadem in specie physica, sed solùm eadem in valore, quem habuit tempore mutui, sive interim valor monetæ auctus fuerit, sive imminutus, saltem si tempore mutui hæc mutatio non fuit prævisa, nec spectata. Ita communiter Theologi teste De Lugo: nam cùm in pecunia per se spectetur solùm valor extrinsecus, non entitas physica, & ex usu constet speciem monetæ potissimùm desumi ex valore, non ex materia, reddendo valorem, quem habuit tempore mutui, tantùm reddis, quantùm accepisti. In aliis verò rebus, in quibus per se spectatur & intenditur rei entitas, restitui debet in eadem specie physica, v. g. triticum pro tritico, & quidem in eadem mensura, sive pretium ejus crescat, sive decrescat, quando tempore mutui hæc mutatio non prævidetur, nec ad eam attenditur: quia cùm in iis rebus entitas, & bonitas intrinseca spectetur, reddendo eandem mensuram ejusdem speciei physicæ, & bonitatis intrinsecæ, tantùm redditur, quantùm acceptum est, & sic servatur æqualitas. Aliud est de moneta, dum ejus

ejus valor accrevit; quia in ea æqualitas valoris non substantiæ spectatur.

Q. 4. *An licet paciſci de reddenda re mutuata in eadem mensura, & quantitate, vel pecuniâ in eadem specie physica?*

Resp. I. Si sit dubium utrum res tempore restitutionis valitura sit pluris, aut minoris, licet paciſci, ut reddatur par mensura rei æquè in se bonæ, & eam suo tempore accipere, quamvis interim pretium ejus valde creverit, ex cap. ult. *de usur.* quia tunc par est contrahentium conditio, & servatur æqualitas: nam erga utrumque est æqualis spes lucri, & æquale periculum damni. Idcirco licet etiam exigere tot in specie physica nummos, quot dati sunt, sive valor mutetur, sive non, quando utrumque est æquè probabile.

Resp. II. Si certum vel probabilius sit rem tempore solutionis plus valituram, quam modò, vel valorem monetæ augendum, non licet exigere parem mensuram, vel parem numerum nummorum, sed solùm eam mensuram, quæ tunc exæquabit valorem præsentem rei mutuatæ, vel pretium æquale monetæ mutuatæ. *Ita Lessius, De Lugo, Salas, & alii multi.* Quia alioqui exigeretur ultra id, quod æquivalet rei mutuatæ; quod est usura: res enim tempore solutionis pluris valebit, quàm eo, quo traditur. Hinc si sex modii tritici nunc

valeant duodecim aureis, non licet totidem exigere, si tempore solutionis valituri sint quindecim.

Excipe nisi statuisses rem, vel monetam tuam usque ad illud tempus servare; nam tunc licet paciſci, ut moneta in eadem specie physica, vel res mutuata cum eo incremento reddatur, deducta æstimatione laboris, periculi, & sumptûs, in ea re usque ad illud tempus servanda; nam tunc id exigitur ratione lucri cessantis.

Q. 5. *An Filius-familias, qui sub patria potestate constitutus mutuam accepit ab alio pecuniam sine consensu patris, tenetur eam restituere post mortem Patris?*

Resp. Juxta multos, imò communem sententiam teste Lessio non tenetur, etiam in conscientia, si eam in ludis, compotationibus, aut aliis rebus inutilibus consumpsit, & non putabatur esse sui juris: quia jure civili nempe senatusconsulto Macedoniano in Gallia vigente, tollitur omnis obligatio etiam naturalis ex tali mutuo: nam hoc in odium, ac pœnam sic mutuantium, & ob bonum commune, nempe ad tollendam occasionem multorum malorum, ac scelerum fuit statutum à Rep. seu principe habente dominium altum in bona subditorum relatè ad bonum commune. Et alioqui lex

non

non assequeretur finem suum, nec satis provisum esset securitati parentum, & aliis incommodis, ac criminibus ex illis mutuis sequi natis. Unde huic privilegio Filius-familias renuntiare non potest, quia non in ejus favorem præcisè, sed præcipuè parentum, & ad avertenda gravia mala concessum est. Nec hoc mutuum confirmari potest juramento, cùm sit in detrimentum tertii, & boni publici. Et jurans potest saltem petere relaxationem juramenti, quâ obtenta ad nihil tenebitur. Idem dic si Filio-familias merces fuerunt venditæ creditò, vel aliæ res mutuò datæ in fraudem legis, ut scilicet ex illis venditis pecuniam compararet, l. 3. ff. *ad senat. consul. maced.*

Q. 6. *Quid est usura, & quotuplex?*

Resp. I. Usura latè sumpta est quodlibet lucrum sive licitum, sive illicitum, vel fructus ex aliqua re perceptus. Strictè sumpta, ut hîc sumitur, est lucrum temporale præcisè ratione mutui perceptum, vel quæsitum: sive lucrum immediatè ex mutuo proveniens, aut intentum.

Dicitur 1. *Lucrum temporale*, id est, pecunia, vel quidlibet pretio æstimabile; nam (ùt ait S. Thom. 2. 2. q. 78. a. 2.) *Secundùm Philosophum omne illud pro pecunia habetur, cujus pretium potest pecuniâ mensurari.* Hinc non est usura mutuare ad acquirendam amicitiam

alterius: quia hæc non est pretio æstimabilis.

2. *Ratione mutui*, sive expressi, ac formalis, sive virtualis, ac impliciti. Unde lucrum aliunde proveniens potest esse injustum, nec tamen usurarium, ut excessus justi pretii ex re vendita. Econtra quidquid pretio æstimabile ultra sortem reddendam, sive ante, sive post mutuum datum, exigitur, vel accipitur tanquam ex mutuo debitum, usura est. Mutuo tamen gratis dato, si quid sponte, ac liberaliter offeratur, id mutuans licitè accipit, *non quasi exigens nec quasi ex aliqua obligatione tacita, vel expressa, sed sicut gratuitum donum: quia etiam antequam pecuniam mutuasset, licitè poterat aliquod donum gratis accipere: nec pejoris conditionis efficitur per hoc, quòd mutuavit.* ait S. Thom. q. 78. a. 2. sed in praxi non licet aliquid accipere à pauperibus, & rarò ab aliis licet: quia rarò donant sponte, ac liberaliter; sed plerumque dant solùm, vel ad ulteriorem dilationem solutionis obtinendam, vel ex metu, ne aliàs mutuum deinceps recusetur.

Resp. II. Usura multiplex est, scilicet realis, mentalis, aperta, & palliata. Realis est ea, quæ in mutuo deducitur in pactum sive expressum, sive implicitum: ut cùm mutuans expressè, vel implicitè declarat se velle, aut expectare aliquid suprà sortem. Mentalis est, cùm quis mutuat ex intentione aliquod lucrum ex mutuo percipiendi, talem intentionem non significans

ficans ei, cui mutuat, licet eam exteriùs exequatur sed occultè, & præcisè mutuando. Unde usura alio sensu dicitur mentalis, quàm alia peccata dicantur mentalia; hæc enim sic vocantur, quamdiu actu externo non consummantur: at usura dicitur mentalis, quatenus nullum pactum supponit, quamvis datione mutui, & receptione lucri exteriùs impleatur; sola enim voluntas percipiendi lucrum ex mutuo, si mutuum non detur, est usura purè mentalis.

Usura aperta est ea, quæ percipitur ex mutuo explicito cum pacto expresso lucri. Pallata seu implicita est ea, quæ provenit ex mutuo implicito ac virtuali, latente sub alio contractu, v. g. venditionis, depositi, &c. Qui tamen sit, vel includat virtualiter mutuum. Unde est vera usura, sed velata aliquo prætextu: ut si deponas apud Titium aliquid in pondere, numero, vel mensura consistens, data ei facultate utendi, & ad libitum disponendi, cum pacto ut pro usu aliquid ultra capitale solvat: nam tunc est reipsa mutuum, l. 9. ff. *de rebus credit.* & sic lucrum inde proveniens est usura.

Q. 7. *An & quo jure usura est prohibita?*

Resp. Quælibet usura omni jure prohibita est. Et 1. quidem Jure divino positivo Ezech. 18. ubi Deus de dante ad usuram, & amplius

accipiente ait: *non vivet, cùm universa hæc detestanda fecerit, morte morietur.* ex Psal. 14, *quis habitabit in tabernaculo tuo... qui pecuniam suam non dedit ad usuram.* quem locum de præcepto explicat, Conc. Nic. 1. c. 17. & Luc. 6. *Mutuum date nihil inde sperantes.* Equidem (ùt notat S. Thom.) mutuum dare potest esse interdum consilium; sed lucrum ex mutuo non quærere semper est præceptum; sicut in illo, Ps. 75. *vovete, & reddite Domino Deo vestro.* Prius verbum continet consilium, posterius verò præceptum. Quare Conc. Gener. Later. 2. cap. 13. ait usuram divinis legibus in veteri, & novo testamento prohibitam esse. Idem docet Conc. Gener. Later. 3. cap. 25. & Conc. Gener. Vienn. c. *ex gravi.* sic definit: *Si quis in illum errorem inciderit, ut pertinaciter affirmare præsumat; exercere usuras non esse peccatum, decernimus, eum velut Hæreticum puniendum.*

2. Jure divino naturali, ùt docet communis sententia Doctorum: nam recta ratio dictat esse illicitum, & contra Justitiam commutativam, in contractu, ubi servanda est æqualitas, plus exigere, vel accipere vi illius, quam valeat res quæ datur: nam in hoc est inæqualitas, ideóque injustitia. At aliquid supra sortem, seu rem mutuò datam accipere ratione mutui, est plus accipere, quam valeat res data, ut patet: nam sors reddenda, jam est æqualis valoris cum re mutuata. Unde ipsi Ethnici solo

lumine

lumine naturali norunt usuræ malitiam, ut Plato, Aristot. Cicero, Cato, Plutarchus, &c. Adde quòd ex S. Thom. 1. 2. q. 108. a. 1. & 2. & ex consensu Theologorum omnia præcepta divinæ Legis Evangelicæ sunt juris naturalis, præter præcepta de Sacramentis, & de fide.

3. Jure Canonico, ùt patet ex toto titulo de usuris, & ex pœnis contra usurarios statutis.

Obj. 1. Deus permisit Judæis, ut usuras acciperent ab extraneis, Deut. 23. *Non fœneraberis fratri tuo ad usuram, sed alieno.*

Resp. Deus non permisit usuram propriè dictam nempe lucrum ratione mutui proveniens; sed ad summum ùt supremus bonorum omnium Dominus occasione mutui Judæis concessit dominium rei additæ sorti, sicut tradidit illis vasa Ægyptiorum. Unde Judæi auctarium non vi mutui, sed vi donationis divinæ accipiebant. Porro hanc concessionem multi restringunt ad illos alienigenas, quibuscum Judæi justum bellum gerebant.

Dixi, *Ad summum:* quia S. Thom. 2. 2. q. 78 a. 1. ad 2. docet, id non fuisse eis concessum, ùt licitum, sed duntaxat toleratum ad majus malum vitandum, ne scilicet à Judæis Deum colentibus usuras acciperent propter avaritiam, cui dediti erant.

Obj. 2. Montes pietatis, qui sunt cumulus pecuniarum publica auctoritate institutus ad mutuandum pauperibus, approbati sunt à

Conc. Later. 5. & tamen in illis aliquid exigitur ſuprà ſortem.

Reſp. Illud auctarium non exigitur ratione mutui, ſed damni emergentis, ſeu pro eorum impenſis, & indemnitate duntaxat, ut expreſsè declarat Conc. Later. 5. nam ad conſervationem, & adminiſtrationem horum montium conducuntur miniſtri, quibus debetur aliqua merces; quæ ſi ſumeretur ex ipſa ſorte reddenda, brevi monies illi exhaurirentur: & ſic damnum emergeret ex mutuo. Cùm autem montium conſervatio, indemnitas, & adminiſtratio ordinetur ad utilitatem accipientium mutuum, ut ſemper paratam pecuniam invenire poſſint absque neceſſitate adeundi uſurarios cum majore ſuo damno, æquum eſt, ut pro ea aliquid conferant; nam qui commodum ſentit, onus quoque ſentire debet, ex reg. jur. 55. in 6.

Obj. 3. Mutuans privat ſe poteſtate utendi, & fruendi re mutuata, quam alias haberet.

Reſp. Non ideo licet aliquid ſupra ſortem exigere pro privatione iſta: quia ſicut poteſtas illa non habet æſtimabilitatem diſtinctam ab æſtimabilitate illius rei. Ita privatio illius poteſtatis non habet æſtimabilitatem diſtinctam ab æſtimabilitate privationis ipſius rei. Privatio autem rei ſufficienter compenſatur redditione ejusdem, & carentia periculi illius, quamdiu non redditur, cùm mutuanti, ùt ſupponitur, ex privatione rei nullum lucrum ceſſet

set, nec damnum sequatur. Nec dicas posse aliquid exigi propter usum rei mutuatæ; nam per se injustum est vendere alteri usum rei non suæ, sed hujus alterius; per mutuum enim transfertur in mutuatarium rei mutuatæ dominium: ac proinde usus rei pertinet ad illum, præsertim cum usus rerum, quæ mutuantur non sit æstimandus seorsim ab illis, sitque illarum consumptio, vel alienatio.

Obj. 4. Jus civile probat usuras, *digest.* & cod. *de usuris.*

Resp. 1. Cum S. Thom. usuræ non probantur, sed tolerantur, seu non puniuntur ad impediendamajora mala, sicut tolerantur meretrices. 2. Jus civile potest intelligi de usuris latè sumptis, nempe de pecunia, quæ ultra sortem accipitur ob aliquod interesse scilicet vel ob lucrum cessans, vel damnum emergens. 3. Si quædam leges sic explicari non possent, nec supponerent titulum justum, correctæ sunt per Jus Canonicum, & sunt per se injustæ, ideoque nullæ.

Obj. 5. Ex S. Thoma potest aliquid accipi pro usu pecuniæ.

Resp. Loquitur de usu pecuniæ locatæ, non autem mutuatæ; sic enim 2. 2. q. 78. a. 1. ad 6. ait: *Usus principalis pecuniæ est distractio pecuniæ in commutationes: unde non licet ejus usum vendere. Tamen potest esse aliquis secundarius usus pecuniæ argenteæ, ut putà si quis concederet pecuniam signatam ad ostentationem, vel ad po-*

nendum loco pignoris: & talem usum pecuniæ licitè homo vendere potest. quia scilicet vendens non mutuat, sed locat: unde pecuniæ dominium, & periculum retinet.

Q. 8. *Quænam propositiones usuræ palliatæ damnatæ sunt?*

Resp. 1. Alexander VII. hanc damnavit: *licitum est mutuanti aliquid suprà sortem exigere, si se obliget ad non repetendam sortem usque ad certum tempus.* Est falsa: nam obligatio non repetendi sortem ante certum tempus etsi longum, est intrinseca mutuo postulato: est enim de ratione mutui in communi, ut res mutuata repeti nequeat nisi post certum tempus varium pro varietate, & exigentia causæ petendi mutui, cùm hoc sit necessarium ad finem mutui qui est gratis impendere subsidium utile proximo: alioqui inane esset mutuum, nec beneficium. Igitur obligatio non repetendi sortem ante hoc tempus præfinitum est intrinseca huic mutuo individuo: & si terminus sit ad longum tempus, tunc trahitur ad longum tempus obligatio intrinseca mutuo; & tunc est mutuum longum, seu in longum tempus, sicut mutuatio summæ magnæ est mutuum magnum. Deinde talis obligatio, seclusô aliô extrinsecô, sufficienter compensatur obligatione mutuatarii ad reddendam rem mutuatam post tale tempus, & subeundum

toto

toto illo tempore illius periculum. Hinc nec licet aliquid exigere, eo quòd mutuans terminum constitutum proroget: quia est prorogatio mutui, quod ex natura sua est gratuitum; & quia nihil potest exigi ratione dilationis solutionis.

Resp. II. Innoc. XI. damnavit has duas propos. 41. *Cum numerata pecunia pretiosior sit numerandâ; & nullus sit, qui non majoris faciat pecuniam præsentem, quàm futuram, potest creditor aliquid supra sortem à mutuatario exigere, & eo titulo ab usurâ excusari.* Est falsa: nam centum libræ per se, & secluso omni extrinseco, nec pluris nec minoris valent hodie, quam infra annum, cùm semper maneant eædem & earum valor præcisè per tempus non crescat. Nec pecunia præsens est utilior possidenti, si mansura fuisset otiosa in arca. Deinde alioqui usura non esset illicita, & cuilibet liceret exigere auctarium vi mutui, quod fidei repugnat: nam in omni mutuo essentialiter datur pecunia præsens non nisi in futurum reddenda.

42. *Usura non est, dum ultra sortem aliquid exigitur tanquam ex benevolentia, & gratitudine debitum; sed solùm si exigatur tanquam ex justitia debitum.* Est falsa. Quidquid enim rependi debet ex benevolentia, & gratitudine, omnino spontaneè & liberaliter rependendum est, nec exigi potest. Et gratitudo non obligat ad aliquid certum, ac definitum, sed potest impleri va-

ri variis modis. Deinde imponitur nova obligatio ex pacto pretio æstimabilis, quæ est contra naturam remunerationis gratuitæ, ac liberalis, cùm imponat necessitatem pacti, *nemo enim in necessitatibus liberalis existit.* l. 18. ff. *de adim. legat.*

Q. 9. *Num saltem licet exigere aliquid ultra sortem à divitibus, & iis qui ex pecuniis mutuatis magnum lucrum faciunt, ut sunt Judæi, mercatores, &c.*

Resp. Neg Ita expressè Conc. Mediol. I. Sub Carolo, & Clerus Gallicanus Meloduni Congregatus An. 1579. Quia usura in scriptura generaliter, ac sine distinctione pauperis, & divitis prohibetur; & quia est per se mala, ac injusta. Quamvis enim non tenearis divitibus mutuare, tamen posito quòd mutues, non plus potes exigere, quàm dedisti; & pecunia mutuata jam non est tua, sed ejus, cui data est, ad quem proinde pertinet totum lucrum ex ea perceptum. Quòd autem tua pecunia sit ipsis tam utilis futura, hoc provenit ex eorum conditione, cura, & industria, non à te, nec ab ipsa præcisè pecunia, quæ de se sterilis est. Sic non licet cariùs merces vendere emptori, qui ex iis magnum suâ industriâ lucrum facturus est.

Q. 10.

Q. 10. *An licet tutoribus auctarium exigere pro pecuniis pupillorum mutuatis, eò quòd per leges cogantur eorum bona integra reddere, & simul ex eis lucrum facere in commodum eorumdem sub pœna compensationis?*

Resp. Neg. Quia cùm usura sit intrinsecè mala, & à Deo absolutè, ac indistinctè prohibita, nullam ob causam potest esse licita. Ita Conc. Mediol. 1. Et Clerus Gallican. supra laudat. Constat etiam ex cap. 4. *de usur.* ubi Alex. III. ait: *Cùm usurarum crimen utriusque testamenti pagina detestetur, super hoc dispensationem aliquam posse fieri non videmus; quia cùm scriptura sacra prohibeat pro alterius vita mentiri; multò magis prohibendus est quis, ne etiam pro redimenda vita captivi, usurarum crimine involvatur.* Porro tutores nihil periclitantur, si ex consilio consanguineorum pupilli, & judicis auctoritate has pecunias impendant, aut fundi frugiferi emptione, aut in contractu censûs, vel societatis.

Q. 11. *An est usurarium imponere ratione mutui aliquod onus, seu obligationem novam ultra sortis solutionem?*

Resp. Affir. *Est communis.* Quia quælibet obligatio ultra sortem reddendam imposita ex pacto est onus pretio æstimabile, cùm privet liber-

libertate, quam alter aliàs haberet, & aliquod incommodum per se pariat: ideóque est injustum nam per sortem reddendam compensatur ad æqualitatem id totum, quod mutuans dedit. Ergo id, quod amplius exigitur, seu imponitur, injustè exigitur, & imponitur ratione mutui, quòd est essentialiter gratuitum. Enim verò, ut ait Lessius, ex vi mutui præcisè non licet obligare nisi ad æquale: at sors est æqualis rei mutuatæ, & redditio sortis est æqualis actui mutuationis. Ergo ex vi hujus contractûs non licet obligare ad aliud, quàm ad redditionem sortis. Quare usura est, si ea lege mutuum des, ut alter etiam aliquid justo pretio tibi vendat, vel à te emat: ut tibi in posterum remutuet, in tuo molendino molat, domum tuam conducat, vel suam locet: ut partem mutui in mercibus, quibus non indiget, recipiat; ut reddat aliam rem diversæ speciei, v. g. frumentum pro pecunia: ut agrum tuum etiam justo pretio colat, ut tibi, vel aliis Beneficium Ecclesiasticum, vel Officium conferat, ut commendet te alteri: ut præstet aliquod munus vel à lingua, vel à manu, vel ab obsequio: ut non solvat ante certum tempus, nisi aliàs damnum timeretur ex mutuo; nam onerosum est non posse se debito liberare pro libito: imò ut præstet id, ad quod teneretur ex charitate, quia tunc ei imponitur nova obligatio nempe justitiæ, ratione cujus teneretur de damno secuto.

Licet

Licet tamen mutuum dare ea lege, ut alter tibi solvat summam aliunde tibi ex Justitia debitam, vel ut desistat à vexatione injusta: quia hoc non est lucrum, sed debitum jam ex Justitia; nec imponitur ei obligatio nova, ad quam antea non teneretur: lucrum enim dicitur, cùm quis acquirit, id quòd aliàs ad se ex Justitia non pertinebat. Item licet exigere pignus, vel hypothecam pro securitate mutui; nam hæc assecuratio debita est.

Q. 12. *Nunquámne licet in mutuo auctarium exigere?*

Resp. I. Duo sunt tituli extrinseci mutuo, ob quos licet aliquid ultra sortem exigere, qui comprehenduntur nomine interesse, l. un. cod. *de sentent.*

1. Est damnum emergens, cùm quis in bonis jam acquisitis jacturam patitur, quia mutuat: ut si pecuniam refectioni ædium, vel solutioni debitorum destinatam mutues alteri hanc petenti: unde fit, ut ædes tuæ deteriores fiant, aut corruant; vel si ipse sub usura cogaris pecuniam accipere ad debita solvenda. *Ita communis.* quia quilibet habet jus vitandi damnum; & nemo tenetur cum damno proprio beneficium alteri præstare, nisi is sit in necessitate, cui teneamur cum tali damno subvenire.

2. Est lucrum cessans, cùm nempe mutuans ob mutuum privatur lucro justo, quod certò

vel

vel saltem probabiliter facturus fuisset expecunia mutuò data, v. g. merces, fundum, censum, aut quid simile emendo, vel aliter negotiando. *Est communis.* Prob. Quia 1. tunc nihil exigitur supra sortem ratione mutui, sed ratione justi tituli mutuo extrinseci, nempe ob compensationem jacturæ lucri probabiliter sperati, quæ justè exigi potest, ne mutuans ex beneficio à se in alium collato damnum percipiat: nec enim æquum est, *ut quis dispendium patiatur, unde videtur præmium meruisse*, cap. 2. de fidejuss. 2. Spes lucri probabiliter futuri est pretio æstimabilis, nam spes probabilis capturæ piscium ex jactu rectis justè vendi potest, l. 12. ff. *de act. empt.* & l. 8. *de contrah. empt.* dicitur quòd *spei emptio sit.* Ergo mutuans justè aliquid exigit pro illa spe probabili, & pretio æstimabili, quâ se privat in gratiam alterius. Imò omissio rei probabiliter speratæ est damnum non solùm probabiliter futurum, sed etiam actuale: nam cum spes lucri probabilis habeatur actu, & sit pretio æstimabilis, illius jactura est quoddam damnum actuale emergens, utpote jactura boni actu habiti. Breviùs, cessatio lucri est in æstimatione prudenti damnum quoddam pretio compensabile: nam per illam fit, ut quis minùs habeat, quàm habiturus esset. Et ideo juxta omnes, qui furatur, tenetur restituere lucrum cessans, 3. Pecunia ùt subest industriæ, & tali destinationi quæstuosæ plus valet possidenti, quàm in se considerata. 4. Ex cap. 6. de

6. *de usur.* ubi dicitur posse ratione lucri cessantis vendere merces ultra currens pretium, si venditor voluisset illas reservare in aliud tempus, quo plus esse valituras verisimile esset.

Porro S. Thom. 2 2. q. 78. a. 2. ad 1. vult solùm nihil posse exigi in compensationem lucri merè possibilis, & remoti; vel non posse tantùm exigi in compensationem lucri probabiliter sperati, quantùm est ipsum lucrum, quod speratur. Neque enim negat jacturam lucri probabiliter sperati esse causam justam exigendi compensationem: nam q. 62. a. 4. ait: *si quis damnificet aliquem impediendo ne adipiscatur, quod erat in via habendi. Tale damnum non oportet recompensare ex æquo; quia minùs est habere aliquid in virtute, quàm habere actu... Tenetur tamen aliquam recompensationem facere secundùm conditionem personarum, & negotiorum.* Idem docet in 4. *dist.* 15. q. 1. a. 5.

Resp. II. Ex communi ut possit justè aliquid ultra sortem exigi ob damnum emergens, quinque requiruntur. 1. Ut mutuum sit vera causa damni, alioqui fictus esset titulus, & vera usura. 2. Ut damnum proponatur mutuatario: nam liberè consentire debet in illam compensationem mutuo extrinsecam; & alioqui admonitus posset fortè alibi sibi providere sine hoc onere. Quare si admonitus non fuit non tenetur damnum compensare etiamsi postea eveniat, modò non fuerit per moram culpabilem causa illius: nam tunc non tene-

tur ratione culpæ, neque rei acceptæ, neque pacti additi mutuò, neque etiam contractûs mutui, mutuum enim est contractus stricti juris, ex natura sua obligans solùm ad reddendam sortem. 3. Ut auctarium non sit majus damno orto ex mutuo: alioqui excessus esset usurarius, nam exigeretur ratione mutui, & sine justo titulo. 4. Ut compensatio non exigatur ante tempus, quo damnum eventurum prævidetur, quia tunc solùm urget titulus. 5. Ut alter non cogatur ad aliquid solvendum, quidquid evenerit, si velit se obligare ad solvendum totum damnum emergens, quodreipsa contigerit: alioqui ei imponeretur onus, ad quod ex mutuo non tenetur, cùm solùm possit obligari ad reddendum mutuantem indemnem.

Resp. III. Ut auctarium justè exigi possit ob lucrum cessans, *ex communi* requiruntur hæ conditiones. 1. Ut mutuum sit vera causa, cur lucrum cesset: ac proinde ut mutuans ante petitum mutuum habeat facultatem proximam lucrum ex pecunia faciendi aliâ viâ justâ, & pecuniam, quam mutuat, jam destinârit negotiationi, vel contractui justo quæstuoso, nullásque aliàs habeat pecunias otiosas, id est, non destinatas lucro justo faciendo, nec familiæ sustentationi, nec filiarum doti, nec provisioni casuum fortuitorum, quos prudens Paterfamilias cavere debet: nam revera lucrum ei non cessat ob mutuum, qui antequam peteretur, non destinaverat pecuniam suam

nego-

negotiationi, vel emptioni rei frugiferæ, vel censui, vel societati; aut non habebat facultatem proximam justum lucrum ex pecuniâ faciendi; aut habebat aliàs pecunias otiosas: nam tunc ex pecunia, quam mutuat, nullum lucrum feciſſet: ideóque talis nihil poteſt exigere ratione hujus tituli, utpote non extantis. Idem dic de eo, qui abſtinens à negotiatione interim ſe applicat alteri rei nec moleſtiori, nec minùs quæſtuoſæ, cui vacare non potuiſſet negotiando: nam lucrum ceſſans per omiſſionem negotiationis compenſatur per aliud lucrum, quod negotiando conſequi non potuiſſet: & ſic ei lucrum non ceſſat ex mutuatione, quæ revera ab æquali lucro eum non impedivit. 2. Ut lucrum ſit certum, aut probabile: nam ſi ſit ſolùm poſſibile, non eſt pretio æſtimabile, cùm merè poſſibilium ratio non habeatur; & in æſtimatione morali potentia remota lucrandi ex pecunia nihil addit pecuniæ ſpectatæ ſecundùm ſe. 3. Ut moneatur mutuatarius de lucro ceſſante, & in illius compenſationem conſentiat: alioqui ad illam non tenebitur, niſi per moram culpabilem ſolvendi fuerit illius cauſa, ob rationem ſupra dictam, & quia onus extrinſecum contractui imponi non poteſt contrahenti ſine illius conſenſu. 4. Ut non exigatur totum lucrum: quod ſperatur, ſed ſolùm quantùm ſpes illius judicio prudentum valet, deductis ſumptibus, & æſtimatione periculi ac laboris: nam res ſo-

lùm ſperata non eſt tanti valoris, quanti habita in ſe ipſa, ſeu jam exiſtens, propter pericula, & impedimenta, quæ evenire poſſunt: ſic ſemen ſparſum in agro minùs valet, quàm meſſis ipſa, quæ ſperatur. 5. Ut lucri ceſſantis compenſatio non exigatur ſtatim dato mutuo, ſed ſolùm pro tempore, quo lucrum fuiſſet: nam qui v. g. mutuat centum, & ſtatim accipit decem pro lucro ceſſante, jam non mutuat alteri centum, ſed ſolùm nonaginta, ſolùm enim nonaginta retinet mutuatarius; & tamen mutuans, tantumdem exigit pro lucro ceſſante ex nonaginta, quantum ex centum: quod eſt injuſtum, & uſurarium, cùm tunc lucrum ei ſolùm ex nonaginta ceſſet. Deinde quod pro intereſſe ſolvitur, eidem ſubrogatur. At ejus, quod nondum extat, ſubrogatio exigi non poteſt.

His adde, ut quis excuſetur ab uſura coram Deo ratione hujus tituli: requiritur ut mutuet animo gratificandi proximo, non autem ſpe commodioris lucri: nam ſi malet mutuare, quàm negotiari, intenderet principaliter lucrum ex mutuo, & ſic peccaret. Quare, ut ait Sylvius, requiritur, ut is qui mutuat, non ſponte ſubtraxerit ſuam pecuniam à negotiatione, priusquam mutuet, intendens proprium commodum, & malens mutuare cum certo lucro, quàm negotiari cum incerta ſpe lucri: ſic enim fictè paciſceretur de lucro ceſſante, cum pecunia jam ſubtracta ſit à potentiâ proximâ lucrandi, utpote nec ſecundùm

rem,

rem, nec secundùm voluntatem ejus exposita negotiationi, aut destinata contractui justo quæstuoso: atque adeò lucrum, si quod cessat, non cesset ex mutuo, sed ex eo, quòd negotiari noluerit, aut aliter contrahere. Idem docet Toletus asserens Doctores convenire quòd cùm quis sponte alteri offert suas pecunias mutuo, nec coactus nec rogatus, non potest licitè lucrum ab alio exigere, cum ipse sponte suas pecunias à negotiatione auferat.

Not. Non licet id quod in contractu mutui ob interesse exigitur, convertere in sortem, & ex eo aliquid ultra summam ex quovis titulo exigere: nam hoc prohibetur in Jure L. 28. *cod. de usur.*

Q 13. *An hæc in mutuo licita est pactio, ut mutuatarius, si ad terminum præstitutum non restituerit, aliquid solvat in pœnam suæ moræ?*

Resp. Ex communi per se licita est positis certis conditionibus. Quia debitor, qui est in mora culpabili, dignus est pœna; cùm peccet contra Justitiam non solvendo debitum tempore præfinito. Ergo potest cum ejus consensu ei imponi pœna, sicut solet imponi ei, qui à contractu resilierit, contrahentes enim cum sint suarum rerum Domini, possunt ad majorem contractuum firmitatem, & eorum

implendorum certitudinem sibi pœnam conventionalem imponere, & promittere, ex cap. 4. *de arbit.* & l. 14. *cod. de pact.* omne autem promissum acceptatum servari debet. Sed ut hoc sit licitum, *ex communi* ista requiruntur. 1. Ut id non fiat in fraudem usuriam, sed ex sola voluntate sortem suam tempore statuto recuperandi. Unde si non cures, utrum solvatur tali tempore, an non: vel si optes non solvi: vel si eum terminum, intra quem scis mutuum reddi non posse, constituas; tunc pœna apposita est velamen usuræ, & revera lucrum ex mutuo principaliter intendis. 2. Ut debitor verè sit in culpa non solvendo notabili tempore post transactum terminum: nam sine culpa nulla potest justè imponi, nec exigi pœna, ex c. 2. *de constit.* & l. 22. *cod. de pœnis.* Hinc pœna non debetur, si debitor sine sua culpa tempore præfinito non solverit propter moralem impotentiam, hoc est, difficultatem tantam, ut creditor censeatur irrationabiliter invitus circa solutionis dilationem. 3. Ut pœna sit moderata secundùm mensuram culpæ, & rei mutuatæ, alioqui esset injusta, & iniquè cogeretur alter in eam consentire; ideóque non potest peti quoad excessum. Hinc pactum, ut pignus sit creditoris si certo tempore debitor non solverit, est prohibitum l. 1. & 3. *cod. de pact. pignor.* & cap. 7. *de pignor.* Quòd si pars debiti solvatur, non potest tota pœna exigi, sed tantùm pro

ratione

ratione partis non solutæ cap. 9. *de pœnis*. Idem dic si mora non sit notabilis, nam si per biduum, vel hebdomadam ultra terminum præfinitum solutio differatur, ordinariè non debet æstimari culpa digna pœnâ constitutâ saltem totâ. *Less. De Lugo, &c.* Pœna autem conventionalis, positis his conditionibus debetur ante omnem sententiam. Quia debetur ex vi pacti justi; & hæc est intentio contrahentium, ut ipso jure transgressor pœnam solvere teneatur sine necessitate judicem adeundi cum sumptibus, & molestiis, saltem si petatur: sícque communis hominum sensus intelligit. At justa pactio jure naturali, si obligat in conscientia ante omnem sententiam. Multi tamen putant talem pœnam solvi non debere antequam petatur expressè, vel tacitè. Quia mutuans, si non petat solutionem pœnæ cum facilè possit, censetur eam condonare; & pœna videtur imponi sub hac tacita conditione, *si petatur*.

Q. 14. *An licet aliquid ultra sortem exigere ratione periculi ejusdem sortis?*

Resp. I. Nihil licet exigere à pauperibus ratione periculi sortis orti ex eorum inopiâ. Quia 1. tale periculum est intrinsecum huic mutuo in actu individuo: sive tali mutuo ex natura sua accessorium est: accessorium autem sequitur naturam principalis ex reg. 42.

jur. in 6. ergo cùm nihil possit exigi pro ipso mutuo, ita nec pro tali periculo. 2. Cùm charitas obliget ad illis mutuandum, ut eorum necessitati subveniatur, obligat quoque, utid fiat sine ullo eorum gravamine, ideóque ut subeatur gratis hoc periculum: alioqui non sufficienter levaretur eorum egestas. 3. Alioqui possent maximè opprimi pauperes, & eo plus ab iis exigi posset. quo egentiores sunt, ideóque digniores majore subsidio, non gravamine. 4. S. Congregatio Cardinalium infra laudanda permittit aliquid accipi solùm ratione periculi prout in casu à Missionariis propositum erat, scilicet quod oriebatur ex culpa, infidelitate, & injustitia mutuatarii, non autem ex ejus inopia.

Resp. II. Multi docent licere aliquid ultra sortem pacisci, & exigere ratione periculi mutuo extrinseci. Probant 1. ex decreto S. Congregationis de propaganda fide ab Innoc. X. & a Cabassut, relato: *In Sinarum regno legestabilitum est, ut in mutuo triginta pro centum accipiantur absque respectu lucri cessantis, aut damni emergentis. Quæritur utrum Chinensibus sit licitum pro pecuniarum suarum mutuo, licet non intervenit lucrum cessans, aut damnum emergens, prædictam pro centum triginta regni lege taxatam quantitatem accipere? & causa dubitandi est, quia in recuperanda pecunia est aliquod periculum, scilicet quod qui accipit mutuatum, fugiat, vel quòd tardet in solvendo, vel quòd necessarium*

sit

sit coram judice repetere, vel propter alia hujusmodi. Sic respondit S. Congregatio: *Censuit S. Congregatio Cardinalium S. R. E. ratione mutui immediate, & præcisè nihil esse accipiendum ultra sortem principalem: si vero aliquid recipiant ratione periculi probabiliter imminentis, prout in casu, non esse inquietandos, dummodo habeatur ratio probabilitatis periculi, & qualitatis ejusdem, ac servata proportione inter periculum, & id quod accipitur.* Et Innoc. X. præcepit omnibus Missionariis sub excommunicatione latæ sententiæ, ut omnia responsa hujus decreti observarent, & illis, ut erentur, donec sua sanctitas, vel sedes Apostolica aliud statuerit. 2. Quia probabile periculum sortis mutuo extrinsecum, quod licilicet nascitur ex eo, quod detur homini decocto ori, vel injusto, qui aliunde habet bona saltem in spe certa, est à tali mutuo separabile nempe per pignus, aut hypothecam, quam potest dare; & simul est pretio æstimabile: nam ex S. Th. q. 77. a. 4. ad 2. licitum est carius vendere propter periculum, cui venditor se exponit transferendo rem de loco in locum. Idem dicunt de extraordinariis difficultatibus, laboribus, impensis, molestiis probabiliter in recuperanda sorte subeundis ex culpa mutuatarii, eo quòd hæc sint mutuo extrinseca, & pretio æstimabilia.

Sed ut hoc titulo aliquid possit justè exigi, has requirunt conditiones. 1. Ut periculum sit verè probabile, & extrinsecum mutuo, ne

hoc prætextu pallientur usuræ: quale non est quoties mutuatarius est industrius, verax, justus, & de quo non datur prudens præsumptio, quòd non sit soluturus. 2. Ut in hoc auctarium consentiat mutuatarius. 3. Ut mutuans non compellat illum ad secum paciscendum de periculo, sed ei relinquat libertatem assecurandi sortem per pignus, hypothecam, vel alium fidejussorem: alioqui sine causa imponeretur illi onus pretio æstimabile, ad quod non obligatur, quod est usurarium. 4. Ut non plus exigatur quàm judicio communi prudentum valeat tale periculum subeundum, habita ratione quantitatis summæ mutuatæ, & magnitudinis periculi servatáque proportione inter periculum & auctarium.

Nec obstat, inquiunt, cap. *naviganti. de usur.* ubi: Greg. IX. ait. *Naviganti vel eunti ad nundinas certam mutuans pecuniæ quantitatem, pro eo quòd suscipit in se periculum, recepturus aliquid ultra sortem, usurarius est censendus.* Nam censetur usurarius, quia supponitur noluisse mutuare nisi ea conditione, ut ipse periculum sortis certo pretio in se susciperet, & sic sine justa causa imposuisse mutuatario sine justa causa onus pretio æstimabile, privando eum libertate assecurandi sortem aliâ viâ commodiore, nempe per pignus, vel fidejussorem. Alii putant mendum in textum irrepsisse, & legendum esse, *usurarius non est censendus.* ob verba immediatè sequentia: *ille quoque, qui dat de-*

cem

tem solidos, ut alio tempore totidem sibi grani, vini, vel olei mensuræ reddantur: quæ licet plus valeant, utrum plus, vel minus solutionis tempore fuerint valituræ, verisimiliter dubitatur; non debet ex hoc usurarius reputari. Particula, *quoque* inquiunt, paritatem, & conformitatem sonat, adeóque indicat Pontificem velle neutrum censendum esse usurarium: si enim de uno vellet, & non de altero, dixisset *ille econtra, ille tamen. Ita Barbosa, Layman, &c.*

Si objicias 1. Auctarium non esse medium aptum ad tollendum sortis periculum, imò illud augere. 2. Inde sequi posse aliquid exigi pro periculo auctarii ipsius, & sic in infinitum, cùm illud etiam periclitetur. 3. Mutuatarium teneri periculum illud tollere redditione sortis. 4. S. Congregat. & Innoc. X. illud solùm tolerare, cùm dicat non esse inquietandos.

Respondent ad 1. Auctarium illud non exigi ad tollendum periculum futurum, sed pro periculo præsenti, & damno quodam actu existente, quod actu subit mutuans, dum pecuniam in manu sua certam exponit manui periculosæ, in qua est minoris valoris, quàm in sua. Nec auctarium augere periculum sortis, nam mutuans quotannis recipiens parum ob periculum, quamvis postea sortem amittat, minus damnum patietur; & interea mutuatarius poterit lucrari ex mutuo ad sortem solvendam. Ad 2. illud auctarium speratum licèt

licèt periclitans, esse sufficientem compensationem, ideóque nihil posse exigi pro illius periculo. Ad 3 restitutione sortis non tolli periculum, quod ante illam subivit mutuans, & quod erat pretio æstimabile, sed jam non continuari. Ad 4. negant id tolerari tantùm, nam quærebatur, an id esset licitum, & respondet non esse licitum ratione mutui, sed ratione periculi propositi non debere inquietari. Sanè si id jure naturali esset illicitum, deberent Missionarii monere, & impedire ne quid tale exigatur.

Q. 15. *An lex, vel consuetudo Provinciæ sit titulus legitimus aliquid ultra sortem exigendi?*

Resp. Neg. Si nullus alius adsit titulus justus. Quia cum perceptio lucri ex mutuo sit jure divino vetita, nullo alio jure potest esse licita. Igitur lex, quæ permittit ex quovis mutuo aliquid ultra sortem, v. g. 5. pro centum exigere, & de eo paciſci, imò præcipit judici, ut mutuatarium compellat ad hoc auctarium persolvendum mutuanti, semper præsumit, & supponit titulum intercesse, nempe lucrum cessans, vel damnum emergens. Quare si nullum reipsa ex mutuo lucrum cesset, vel damnum sequatur; tunc nihil potest in conscientia ultra sortem exigi, & accepta restitui debent. Item non licet plus accipere, quàm sit

sit lucrum cessans, vel damnum ortum ex mutuo, etiamsi plus lege constitutum sit; nam tunc lex vel sententia judicis nititur falsa præsumptione. Neque enim est intentio legis, nec potest esse, ut aliquid accipiatur ratione mutui.

Idem dic de lege, & de sententia judicis, qua mutuatori adjudicatur aliquid ultra sortem à tempore interpellationis suæ, in compensationem intercesse: nam si nullum lucrum cessans, nec damnum emergens, vel non tantùm patiatur mutuans, nihil aut non tantùm potest accipere: quia tunc sententia judicis nititur falsa præsumptione, unde non dat verum jus. Quòd si adjudicaretur aliquid in pœnam dilatæ solutionis, nihil etiam posset accipi, si revera debitor non fuit in culpa: quia omnis pœna justa supponit culpam. Imò sunt, qui præter moram culpabilem debitoris requirunt adhuc, ut mutuator damnum, vel lucrum cessans sustinuerit, quia putant legem ad pœnam damnantem supponere etiam interesse.

Q. 16. *An qui pignus pro mutui assecuratione accepit, tenetur fructus ex illo perceptos computare in diminutionem sortis, deductis expensis, laboribus ac operis?*

Resp. Aff. *Est communis.* Et constat ex cap. 1. & 2.

1. & 2. *de usur.* & l. 1. Cod. *de pignor. act.* quia mutuator nullum habet jus ad illos ratione mutui, quod est ex natura sua gratuitum; sed illi pertinent ad Dominum pignoris; res enim Domino suo fructificat. Hinc qui agrum sterilem, quia antea non colebatur, accepit in pignus, tenetur fructus, quos ex illo strâ diligentiâ percepit, referre in sortem, deductis impensis, & laboribus, alioqui lucrum perciperet ex mutuo.

Excipe 1. Feudum in pignus debiti Domino directo: nam hic non tenetur fructus ex illo deducere in sortem, ex c. 8. *de usur.* vel quia per tales fructus compensari debent servitia à feudatario debita, quibus interim liberatur: vel quia feudi contractus habet hanc tacitam conditionem, ut si res feudo subjecta tradatur Domino directo in pignus, ejus fructus ad hunc pertineant, modò feudatarius eo tempore liber fit à servitio præstando, juxta cap. 1. *de feudis.*

2. Feudum pro dote in pignus datum genero. Hic enim non tenetur ejus fructus computare in dotis diminutionem, ex cap 16. *de usur.* quia hoc pignus datur etiam ad sustinenda Matrimonii onera, donec solvatur dos, cujus usumfructum vir haberet, unde fructus illos accipit *pro interesse.* ait Innoc. IV. in cap. cit.

Q. 17. *An est usurarium, ac illicitum mutuare ob spem lucri tanquam finem principaliter intentum, licet sine ullo pacto?*

Resp. Aff. Prob. 1. ex cap. 10. *de usur.* ubi censetur usurarius, qui licèt omni conventione cessante, eo animo mutuat, ut aliquid ultra sortem recipiat, aliàs non mutuaturus. Et ex S. August. ser. 3. in Psal. 36. ibi. *Si plus quam dedisti, expectas accipere, fœnerator es.* 2. Christus jubet, ut mutuum detur gratis, & sine spe lucri finaliter ex mutuo intenti. Luc. 6. *Mutuum date, nihil inde sperantes.* 3. Tunc verè intenditur lucrum ex mutuo, quod est usurarium, licèt intendatur mediante benevolentia & gratitudine mutuatarii, sed intentâ propter lucrum: ita ut nisi lucrum speraretur, mutuum non daretur: nam tunc intenditur benevolentia, vel gratitudo propter lucrum, tanquam finem propter se ex mutuo intentum. Non esse tamen usuram aliquid secundariò sperare ex mera liberalitate, & gratitudine, non ùt debitum, nec intentum ex mutuo, docet glossa, in cap. *Consuluit*, quæ ait peccare *sperantes causâ mutui in spe lucri principaliter posita. Secundariò tamen aliquid sperare non puto malum.* Ita etiam S. Antonin. 2. p. tit. 1. cap. 7. §. 1. addens: *Dicitur autem intentio principalis hæc, cùm scilicet magis movetur ad mutuandum propter lucrum, quod sperat, quàm propter aliud. Sed intentio secundaria dicitur, cùm etsi*

sperat

sperat aliquid sibi dari ab eo, cui mutuavit ex sua liberalitate, tamen non illud eum movet, sed magis benevolentia, ita ut etiamsi non crederet sibi aliquid dari ultra sortem, adhuc tamen mutuaret. At usura est intendere, etsi secundariò, lucrum est mutuo, ùt pretium, vel ùt aliquid pro mutuo debitum: quia intentio, etsi secundaria, non tollit malitiam objecti, à quo actus specificatur. Et illicitum est velle etiam minus principaliter, ac secundariò aliquid illicitum. Lucrum autem ùt pretium mutui, vel ut aliquid ex mutuo debitum, est quid illicitum, & usura: ergo illud quocumque modo intendere est illicitum. *Ita Lessius, De Lugo, & alii.*

Q. 18. *An licet mutuum petere, vel accipere sub usura?*

Resp. I. Non licet mutuum petere sub usuris: quia non licet petere ab alio, quod licitè facere non potest; nam hoc esset eum inducere ad peccandum. Tamen *ex communi*, licet ob gravem necessitatem propriam, vel alienam petere mutuum ab eo, qui prævidetur non daturus nisi sub usuris, si aliter haberi nequit, intendendo solùm mutuum, & habendo se permissivè ad usuram: quia licet petere ab alio id, quod licitè præstare potest, quamvis ex malitia sua peccaturus sit, modo adsit justa causa non impediendi ejus peccatum, qualis est hîc: nam mutuatarius non tenetur cum

suo

suo gravi damno malitiam mutuantis impedire, ait S. Thom. 2. 2. q. 78. a. 4. ibi: *Nullo modo licet inducere aliquem ad mutuandum sub usuris; licet tamen ab eo, qui hoc paratus est facere, & usuras exercet, mutuum accipere sub usuris propter aliquod bonum, quod est subventio suæ necessitatis, vel alterius.* & ad 2. ait: *Accipiens, non dat occasionem usurario usuras accipiendi, sed mutuandi. Ipse autem usurarius sumit occasionem peccandi ex malitia cordis sui: unde scandalum passivum ex parte sua est, non autem ex parte petentis mutuum. Nec tamen propter hujusmodi scandalum passivum debet alius à mutuo petendo desistere, si indigeat: quia ejusmodi passivum scandalum non provenit ex infirmitate, vel ignorantia, sed ex malitia.*

Resp. II. Secluſa neceſſitate ſaltem rationabili non licet mutuum petere ab uſurario, & accipere ſub uſuris: quia lege charitatis quisque tenetur ſub mortali impedire peccatum mortale proximi, ejúsque executionem, quando ſine notabili ſuo incommodo, ſeu damno id poteſt. *Mercatores dando usuras peccaverunt, tanquam occasionem peccandi usurariis præbentes, cùm necessitas, quæ ponitur, ut scilicet honorabilius vivant, & majores mercationes faciant, non sit talis necessitas, quæ sufficiat ad excusandum peccatum prædictum.* ait S. Thom. Opuſc. 67. de empt. & vend.

Q. 19. *Quid Usurarius restituere tenetur?*

Resp. Tenetur restituere tum usuras acceptas, & fructus non merè industriales ex iis perceptos, tum etiam omne lucrum cessans, & damnum emergens ex usuris acceptis. Quia tenetur ratione injuriæ, exigendo, accipiendo, & possidendo rem alienam sine justo titulo; cùm mutuum non sit titulus justus, nec sponte, ac liberaliter res donata sit: nam mutuatarius nollet ultra sortem dare, si posset aliter mutuum accipere, & sic involuntariè dat, non sponte, nec liberaliter.

Q. 20. *An usura mentalis obligat ad restitutionem.*

Resp. I. Qui mutuavit principaliter ob spem lucri, aliàs non mutuaturus, tenetur restituere, quæ postea ultra sortem accepit à mutuatario cognoscente ejus intentionem usurariam, etsi nullum pactum præcesserit. *Ita S. Antonin. & alii.* Quia mutuatarius non intendit dare gratis, ac liberaliter, sed tanquam debitum ex mutuo, vel dat ex metu, ne aliàs mutuum sibi denegetur. At injustum est accipere, & retinere aliquid datum duntaxat ùt debitum, quod revera debitum non est, vel quod nec sponte, nec liberaliter datur. Et pravitas usuræ consistit in eo, quòd speretur, vel accipiatur aliquid non omnino gratuitum, & volunta-

luntarium. Confirmatur ex c. 10. *de usur.* ubi Pontifex ait, eum, qui ex proposito aliquid ultra sortem recipiendi mutuat, alias non mutuaturus, efficaciter inducendum esse ad accepta restituenda, quamvis nulla conventio præcesserit. Excipe nisi mutuator habeat justum titulum retinendi, nempe lucrum cessans, vel damnum emergens: tunc enim usura est purè affectiva, nec reponit inæqualitatem in rebus.

Resp. II. Si mutuatarius sponte aliquid ultra sortem donet ex liberalitate, vel gratitudine, sed mutuans ejus mentem ignorans accipiat tanquam ex mutuo debitum peccat, & tenetur restituere ratione conscientiæ erroneæ, quandiu illam non deponit prudenter. Tamen juxta communem, ex parte rei acceptæ ad id non tenetur, sed postquam scivit illud sibi gratis donatum fuisse, retinere potest; quia alter per illam donationem gratuitam transtulit dominium rei in mutuatorem, si accedat acceptatio legitima: unde accedente hac notitia potest rem acceptare & retinere, ut liberaliter donatam. Quamvis enim habuerit intentionem injuriam faciendi, cum accepit tanquam debitum ex mutuo, & ideò peccârit: tamen reipsâ nullum damnum indè alteri secutum est.

Resp. III. Si mutuatarius dederit aliquid ultra sortem tanquam ex mutuo debitum, & mutuans illud acceptârit bona fide tanquam

liberaliter, donatum, hic tenetur, ubi rescierit, restituere acceptum, & fructus extantes. Quia deest titulus justus retinendi: nam datio rei ùt debitæ ex mutuo nulla est, cùm nihil sit debitum ex mutuo. Nec tunc fuit donatio liberalis, quia res data fuit ùt debita. Si verò mutuator aliquid ultra sortem accipiat, dubitans, qua mente illud detur, an gratis, an tanquam debitum, peccat, & tenetur accepta restituere; nam injustitiam committit, sicut is, qui dubia fide cæpit alienum possidere, & se exponit periculo alienum retinendi.

Q. 21. *An cooperatores usurarii tenentur ad restitutionem in ejus defectum?*

Resp. Tenentur omnes, qui agentes partes usurarii, sunt causa efficax, cur usuræ petantur, solvantur, vel non repetantur. Quia sunt causa efficax damni mutuatario injustè illati. Tales sunt 1. Consulentes usuras. 2. Dantes pecunias eo animo, ut ex his exerceantur usuræ. 3. Judices, qui compelluntad usuras solvendas, vel vetant, ne solutæ repetantur, qui etiam ipso facto sunt excommunicati, *Clement. un. de usur.* 4. Notarius conficiens instrumentum, fingens licitos contractus, vel falsos scribens, ùt cùm dantur centum, ipse scribit centum viginti, &c. Nisi id faciat postulante mutuatario; tunc enim licet mortaliter peccet, & sit perjurus; tamen non tenetur

netur ad restitutionem, quia sponte volenti, & roganti non fit injuria. *Ita S. Antonin.* 5. Factores seu negotiorum gestores, qui contractus usurarios faciunt, & famuli cogentes ad usuram solvendam, 6. Proxenetæ, hoc est, qui quærunt eos, qui pecuniâ indigent, adducúntque ad usurarios, dum isto modo partes agunt usurarii. At non tenentur, dum agunt partes mutuatarii, quia tunc beneficium ei præstant, & non est in eorum potestate, ut gratis mutuum detur.

Qui autem ita remotè concurrunt, ut non censeatur causa damni mutuatario illati, non tenentur restituere: quales sunt secundùm multos famuli, qui recipiunt pignora, eáque custodiunt, qui numerant pecuniam, qui referunt omnia in librum rationum: quia non censentur causa damni, cùm independenter ab illorum opera illatum sit; & quia circa illorum operam non est invitus mutuatarius, nec de illa rationabiliter conqueri potest.

Q. 22. *Quænam sunt pœnæ usurariis constitutæ?*

Resp. Usurarii notorii, seu manifesti sunt 1. Infames in utroque Jure, ideoque irregulares. 2. Privantur communione altaris, ac sepulturâ Ecclesiasticâ. & eorum oblationes non possunt accipi, cap. 3. *de usur.* ex Conc. Gener. Later. 3. Non debent ad Confessionem admitti, antequam satisfecerint, vel cautionem dederint,

cap. ult. *de usur.* in 6. ex Conc. Gener. Lugdun. 4 Irrita sunt eorum Testamenta, nisi ante mortem restituerint, vel cautionem legitimam dederint, ex cap. cit. 5. Pro Clericis, qui moniti non desistunt, suspensio ab officio, & beneficio ferenda: pro Laicis excommunicatio ferenda, usque ad debitam restitutionem. cap. 7. *de usur.*

Porro Usurarius notorius est ille, qui facto, vel jure manifestè usurarius est. Est notorietate facti, dum mutuat palam ad usuram, ita ut nulla tergiversatione celari possit. Est notorius notorietate juris, quando de hoc crimine in judicio convictus est, & damnatus. In Gallia dicitur admitti sola notorietas, quæ habetur per sententiam judicis.

CAPUT IV.

De Deposito, Commodato, Precario, & Mandato.

NOTA. Depositum, Commodatum, &c. sumuntur hîc pro contractu, licet sæpè sumantur pro ejus materia, scilicet re deposita, commodata, &c.

Q. 1. *Quid est Depositum?*

Resp. Est contractus, quo aliquid alteri custodien-

stodiendum traditur, & ab hoc susciputur. Perficitur solùm, dum res traditur à deponente, & susciputur à depositario. Tradere enim, vel deponere non sufficit, sed requiritur etiam ut alter significet se ejus custodiam susciperе; nisi fortè ex officio teneatur eam custodire, ùt sunt caupones, stabularii, aurigæ, nautæ, &c. nam sufficit illis videntibus rem in domo, vel curru, vel navi deponi, l. 1. ff. *Nautæ.* &c.

Sequestrum autem, quod est species depositi, est contractus, quo res, de qua est controversia, alteri tertio custodienda traditur, eo fine, ut postea reddatur ei, cui adjudicabitur.

Q. 2. *Quænam sunt obligationes depositarii?*

Resp. Ex communi, tenetur 1. Rem depositam servare, ac custodire, eâ curâ ac diligentiâ, quam homines diligentes solent in simili re propria adhibere, l. 32. ff. *depos.* Quòd si res deposita pereat, vel deterior fiat, tenetur solùm de dolo, & latâ culpâ. l. 1. Cod. *depos.* &c. Si tamen depositum cedat in commodum utriusque, ut si depositarius mercedem pro custodia accipiat, tenetur etiam ex culpa levi.

Hinc sartores, molitores, aurigæ, caupones, & similes tenentur ex culpa levi, nam tenentur ex officio sibi, & aliis utili annexam, habente

custodiam eorum, quæ ipsis traduntur, & sic tenentur ea custodire. Ex contractu virtuali, ac implicito in utriusque partis commodum cedente. Si verò dispositio cedat in commodum solius depositarii, ùt si apud ipsum deponatur pecunia eo solo fine, ut possit eâ uti, si egeat, hic tenetur de culpa leviſſima, juxta alibi dicta. Item si seipsum obtulit ad custodiendam rem maximâ diligentiâ, vel hanc expressè promiserit; nam tunc tenetur ex pacto contractui addito.

2. Tenetur non uti re deposita, sine consensu Domini expresso, vel tacito, aut saltem prudenter præsumpto: quia rei usus non est ipsi concessus, sed solùm commissa custodia; & non licet usurpare usum rei alienæ invito Domino: alioqui fit contra justitiam, nam quivis habet jus, ut nemo utatur re sua sine suo consensu. Quare l. 3. Cod. *depos.* utens re aliqua deposita sine consensu Domini dicitur reus furti. Hinc si usus ille sit pretio æstimabilis, ùt usus equi, vestis, &c. solvi debet illius pretium: nam usus & fructus rei ad Dominum pertinet, & pretium usus est quidam fructus. Quod si Dominus usum concedat, tunc depositum transit in mutuum, si res deposita sit usu consumptibilis, aut alienata: vel si talis non sit, in commodatum, si gratis ejus usus concedatur, aut in locationem, si pretium exigatur. Porro juxta multos Domini consensus præsumitur circa usum pecuniæ depositæ,

sitæ, cùm eam tradit nec sacculo clauso nec obsignato, nec alio indicio ostendit se utendi facultatem denegare; modo recipiens sit moraliter certus se eam soluturum, ùt primùm exigetur.

3. Tenetur depositum repetenti reddere statim, cap. 2. *de depos.* & l. 1. ff. *depos.* nam alioqui retineret rem alienam invito Domino. Excipe nisi deponens in suum, vel aliorum damnum reposcat, utsi furens ensem repetat: nam tunc deponens non est rationabiliter invitus; vel nisi res deposita sit furtiva, & Dominus eam repetat; tunc enim restitui debet Domino, l. 31. ff. *depos.* Si verò Dominus eam non repetat, juxta l. cit. & l. 1. ff. *depos.* restituere debet ipsi furi, sed tunc tenetur eum monere, ut eam restituat vero Domino; & ni faciat, monere damnum. Imò videtur lex supponere furem rem depositam repetere, ut eam restituat Domino. Quare Lessius docet eam semper debere restitui Domino, nisi fur putetur eam repetere animo restituendi eam Domino.

Porro si depositarius alteri, quàm Domino reddiderit depositum, & perierit, non tenetur ad restitutionem: modò bona fide, & prudenter, licet falsò putaverit esse Dominum, vel aliquem ab eo missum ad illud repetendum: quia tunc abest fraus, dolus, & culpa lata, ex quibus solum tenetur de damno.

Q. 3. *Quid sunt Commodatum, & Precarium?*

Resp. Commodatum est contractus, quo res ad solùm usum gratuitò conceditur usque ad designatum tempus, ante quod repeti non potest.

Precarium est gratuita solius usûs rei concessio ad nutum revocabilis. Unde non differt à Commodato, nisi quòd possit quovis tempore repeti à concedente, non tamen continenti; alioqui esset inane ac illusorium, non beneficium. Solvitur ipsius rei alienatione, & morte accipientis. cap. ult. *de Precar.*

Q. 4. *Quænam sunt obligationes commodantis, & commodatarii?*

Resp. I. Ex communi, commodans tenetur 1. Aperire vitium rei commodatæ, si sit periculosum, alioqui tenebitur de damno indesecuto. l. 18. & 22. ff. *commod.* cùm dederit illius occasionem. 2. Tenetur ad impensas extraordinarias l. 18. ff. *commod.* 3. Tenetur non repetere ante tempus, de quo expressè vel implicitè conventum est. l. 17. ff. *commod.* & cap. un. *de commod.* quia, ut ibi dicitur, *non oportet nos beneficio decipi, sed juvari.* Quare si ante repetat, tenebitur de interesse, quod inde alteri sequetur: nam fecit injuriam violando jus alterius ex pacto acquisitum. Excipe

cipe nisi commodanti damnum simile ex carentia rei suæ inopinatò immineret; tunc enim juxta multos ei licet ante tempus finitum repetere, etiam cum alterius damno: quia non censetur usum rei suæ gratis concessisse, nisi sub hac tacita conditione ut in tali eventu posset repetere; neque enim in gratuita promissione, & concessione usus rei suæ quis censetur velle se ad tantum obligare, quantùm in onerosa.

Resp. II. Ex communi, commodatarius tenetur ex justitiâ 1. Non uti re commodatâ, nisi ad usum sibi concessum, aut saltem cui prudenter judicet Dominum consensurum, ex l. 5. ff. *commod.* ubi aliàs dicitur furti reus: quia usurparet aliquem usum rei alienæ invito Domino; nec enim habet jus nisi ad usum concessum. Ex *Instit. de obligat. quæ ex delict.* &c. ibi: *Furtum fit, cùm quis alienam rem invito Domino contrectat. Itaque sive creditor pignore, sive is apud quem res deposita est, ea re utatur: Sive is, qui rem utendam accepit, in alium usum eam transferat, quàm cujus gratiâ ei data est, furtum committit: veluti si quis equum gestandi causâ commodatum sibi, longiùs aliquo duxerit. Placuit tamen eos, qui rebus commodatis aliter uterentur, quàm utendas acceperint, ita furtum committere, si se intelligant id invito Domino facere, eúmque, si intellexisset, non permissurum credant, extra crimen videri.*

2. Tenetur rem commodatam finito tempore

pore restituere, etiamsi non repetatur, *cùm dies statuta pro Domino interpellet.* cap. ult. *de locato.* Alioqui tenebitur omne lucrum cessans & damnum inde proveniens compensare, cùm sit illius causa injusta: nam non habet jus utendi re alienâ eámque retinendi ultra tempus sibi concessum, sed Dominus habet jus illam tunc possidendi, & eâ utendi.

3. Tenetur ad impensas ordinarias, & modicas, necessarias ad rei commodatæ conservationem, v. g. ad pabulum equi, non tamen ad extraordinarias magnas, v. g. ad curationem magni pretii, ad restaurationem domûs l. 18. ff. *commod.*

4. Tenetur maximam diligentiam ac curam ad rem commodatam integrè & in bono statu conservandam adhibere; ex l. cit. & Instit. *quibus modis &c.* Quare si res pereat, vel deterior fiat, ex culpâ etiam levissima, tenetur ad restitutionem, nam contractus cedit in ejus solius utilitatem, ex c. un. de *commod.* ibi: *Cum gratiâ sui tantum quis commodatum accepit, de levissimâ etiam culpâ tenetur. Licet casus fortuitus (nisi accideret culpâ suâ, vel intervenerit pactum, seu in mora fuisset) sibi non debeat imputari.* Ergo tenetur ad restitutionem rei commodatæ, quæ perit vel amittitur, dum per tertium remittitur, si non adhibuit diligentiam & prudentiam maximam, ut fidelem ac idoneum inveniret: secùs, si hanc adhibuit, l. 20. ff. *Commod.* Vel si tertius ille à commodante

fuit

fuit electus, tunc enim res domino suo perit. Quòd si in utriusque commodum res fuisset commodata alteri, hic tenebitur solum de culpa levi: si verò in solius commodantis de culpa lata, juxta regulas alibi traditas.

Q. 5. *An res aliena commodata, deposita, conducta, &c. debet præferri propriæ, si utraque conservari nequeat, ut in periculo incendii, naufragii, &c.*

Resp. I. Si res tua propria sit pretiosior, potes eam conservare præ aliena commodata, deposita, &c. Quia non exigit æquitas, ut quis majore suo damno impediat damnum minus alterius. Sed tunc si res erat commodata, juxta multos, teneris ejus pretium restituere, ex l. 5. ff. *commod.* ubi dicitur commodatarius non teneri compensare damnum ex incendio vel ruina ortum, *nisi cum posset res commodatas salvas facere, suas prætulit.* Nam æquum non est, ut alter damnum sustineat, salvis ejus rebus cui gratificatus est, & ob cujus solius commodum res sua adducta est in periculum.

Resp. II. Si res aliena sit pretiosior, teneris ex justitia eam præ tuis conservare. Quia rei alienæ ea debetur custodia, quam quisque prudens in suis rebus adhiberet: quisque autem servaret res suas pretiosiores, relictis vilioribus. Sed tunc si res aliena erat apud te in com-

commodum solius Domini, potes exigere compensationem totius damni, quod passus es eam servando: nam non teneris eam gratis servare tuo damno, cùm in tuam utilitatem non detineas. Si autem erat in commodum tui, & Domini, potes repetere mediam partem damni, quia utriusque causâ res periclitabatur; & par est, ut qui sentit commodum, sentiat & onus, pro ratione commodi. Si verò res apud te erat, in tui solius utilitatem, juxta Lessium & alios, non potes exigere compensationem pro tuis rebus. ex l. 5. cit. ff. *Commod.* Quia cum jactura rerum tuarum minoris, vel æqualis valoris teneris alterum præstare indemnem, cùm tantùm tui commodi occasione res ejus in periculum istud inciderit.

Resp. III. Quando res tua est æquè pretiosa, potes illam præferre alienæ, si res aliena sit apud te in commodum solius Domini, vel in commodum commune. Si verò res aliena sit in commodum tui solius, juxta multos, teneris eam tuæ præferre ex l. 5. cit. quia rem alienam in tui solius commodum acceptam teneris diligentissimè conservare: nec tunc ille debet tibi compensare, cùm res sua tui solius causâ periclitaretur: & cùm solus ex contractu commodum sentias, par est, ut solus damnum patiaris, præstando id, ad quod tenebaris.

Porro qui rem suam præ aliena conservat, dum tenetur alienam suæ præferre; tenetur ad

ad restitutionem; quia fecit injuriam damnosam.

Q. 6. *Quid est Mandatum?*

Resp. Est officium gratis susceptum in gratiam alterius: sive est obligatio aliquid agendi, in commodum alterius, gratis suscepta, v.g. negotium aliquod gerendi, aliquid ipsi emendi, &c. nam si pretio suscipiatur, est potiùs locatio operæ. Mandatum autem non potest esse, nisi de re licita, l. 6. ff. *mandat.* & re integra solvitur morte mandantis, l. 15. Cod. *Mandati.*

Q. 7. *Quænam sunt obligationes mandatarii, & mandantis?*

Resp. 1. Ex communi Mandatarius, & quivis negotiorum gestor, vel procurator tenetur 1. Alterius negotium diligenter, & utiliter gerere tanquam proprium: nam ad hoc se obligavit acceptando mandatum, nec ei aliter negotium commissum fuisset, ex l. 21. Cod. *mandan.* ibi: *Aliena negotia exacto officio geruntur: nec quidquam in eorum administratione neglectum, ac declinatum culpâ vacuum est.* 2. Negotium susceptum conficere: *voluntatis est enim, suscipere mandatum, necessitatis consummare,* l. 17 ff. *commod.* Nam ad id se obligavit illud suscipiendo. 3. Tenetur saltem de dolo,

lo, & culpa lata, si mandatum in solius mandantis utilitatem gratis susceperit, l. 3. ff. *de negot. gest.* De levi, si id etiam in suam utilitatem cedat, vel si se obtulerit, cùm alius diligentior præsto esset: de levissima verò, si maximam diligentiam promiserit, vel hanc res exigit. 4. Non potest fines mandati sui transire; *diligenter enim fines mandati custodiendi sunt.* l. 5. ff. *Mandati.* Unde non potest aliquid pluris emere, aut minoris vendere, quàm ei præscriptum sit. 5. Non potest mercedem exigere, nisi promissa sit, vel eam priùs perierit; nec ei licet operam occultè compensare, alioqui tenetur ad restitutionem. Nam hoc ipso quod mandatum suscipit nihil petendo, censetur velle alteri gratificari, & operam suam gratis ex amicitia præstare, ex l. 1. ff. mandat. ibi: *Mandatum nisi gratuitum nullum est; nam originem ex officio, atque amicitia trahit. Contrarium ergo est officio merces: intervenire enim pecunia res ad locationem, & conductionem potiùs respicit.*

Resp. II. Mandans tenetur mandatario præbere necessaria ad mandati executionem, & solvere sumptus, ex cap. 6. *de procurat.* namid æquitas, & justitia exigit.

Sed quid dicendum de eo, qui absentis, & ignorantis negotium gessit sine mandato?

Resp. Is perinde ac mandatarius tenetur negotium

gotium alterius diligenter administrare tanquam suum; & resarcire damna absenti illata ex ejus culpa lata; imò levi, saltem si alius diligentior negotium illud susceperus esset. *Instit. de obliig.* & l. 20. Cod. *de negot. gest.* quia is, qui alterius negotium suscipit, diligentiam suam, ac industriam promittere censetur, quam proinde saltem ordinariam adhibere tenetur. Absens verò tenetur ei impensas, & damna ex negotii administratione secuta compensare, & operæ mercedem congruentem solvere: & si recuset, datur actio contra eum, l. 2 ff. *de negot. gest.* idque etiamsi negotium malè succedat, modò negotii gestor prudentiam, & diligentiam debitam adhibuerit: nam cùm res ipsa, & bonum commune postulet, ut res, & negotia absentium administrentur; æquum est impensas ea de causa factas, operas, & damna secuta compensari ei, qui talia negotia gessit. Hic autem rationem expensi & recepti reddere debet, *Instit. de obligat.*

CAPUT V.

De Emptione, & Venditione.

Q. 1. *Quid est Emptio, & Venditio?*

Resp. Emptio est pactio pretii dandi pro merce. Venditio est pactio mercis dandæ pro pretio. Unde realiter utraque non est nisi unus con-

contractus mutuus, qui absque traditione rei aut pretii perficitur solo consensu partium exteriùs significato, quo se mutuò obligant, venditor quidem ad mercem tradendam, emptor verò ad pretium solvendum, l. 1. ff. *de contrab. empt. & Instit.* l. 3. tit. 24. Tamen sine traditione non habet ultimum suum complementum, nec transfertur dominium. At non ideò licet uni contrahentium altero invito ante traditionem à conventione discedere l. 3. Cod. *de rescind. vendit.* nam pacta obligant in conscientia.

An autem cùm arrha datur, liceat resilire cum sola illius jactura?

Respondet De Lugo hoc pendere ex consuetudine, quæ intentionem contrahentium optimè declarat. Quare si usus est, ut cum sola jactura arrhæ impunè recedant, ea solùm videtur intentio. Alioqui censebitur data arrha ad securitatem obligationis contractæ etiam ex parte dantis, qui eam implere debeat.

Utriusque contractûs justitia in æquali valore mercis, & pretii consistit. Merx est res quævis pretio temporali æstimabilis, & parabilis. Pretium verò est pecunia, quæ inventa est, ut sit mensura, & pretium omnium, quæ in contractus humanos venire solent: nam ante usum pecuniæ erat solùm permutatio, quæ est pactio mercis pro merce, vel etiam nunc

nunc pecuniæ pro pecunia præsenti. Requiritur autem ut pretium sit definitum, l. 35. ff. *de contrab. empt.*

Not. Cùm res venditur, censetur cum ea vendi id omne, quod est pars illius, vel cum ea connexum, & ejus accessorium, nisi expressè excipiatur. Sic fundo empto censentur arbores in eo consitæ, & fructus pendentes vendi; nam fructus rei cohærentes censentur pars illius, l. 44. ff. *de rei vindict.* Secùs de fructibus avulsis.

Q. 2. *Quodnam est pretium justum rerum venalium?*

Resp. Justum pretium est illud, quod exæquat valorem rei venalis. Duplex est, scilicet legitimum, & vulgare, quod etiam naturale dicitur. Pretium legitimum est illud, quod lege Principis, vel Magistratûs decreto constitutum est. Vulgare est, quod communi hominum æstimatione constituitur, spectatis mercium copia, vel penuria, venditorum impensis, labore, periculis, modo vendendi, emptorum multitudine, vel paucitate, &c. seclusis fraudibus, ac monopoliis injustis, juxta, l. *pretia* ff. ad legem falcid. *Pretia rerum non ex affectu, nec utilitate singulorum, sed communiter funguntur.* hoc est, definiuntur.

Hinc pretium justum, & injustum potest esse diversum in diversis locis, & temporibus

pro varia in iis rerum æstimatione. Pretium legitimum consistit in indivisibili, ita ut non liceat venditori illud augere, nec emptori minuere; nisi venditor sponte velit minus exigere: quia publica potestas, pro vi, quam habet obligandi suos subditos in ordine ad bonum commune, restringit pretium ad aliquid determinatum, ideóque indivisibile. Vulgare verò habet quamdam latitudinem, intra quam licet pluris, vel minoris, vendere, aut emere. Ratio est, quia legitimum constituitur ab uno, vel à pluribus in idem consentientibus: vulgare autem pendet à multis non idem omnino judicantibus. Quòd enim quidam æstimant novem, hoc alii decem, alii vero undecim æstimant. Quare ex communi, triplex est vulgare pretium, nempe infimum, medium seu mediocre, & summum seu rigorosum. Sic juxta communem si pretium medium sit viginti, infimum erit novemdecim circiter, summum viginti-unum. Item si medium sit centum, infimum erit nonaginta quinque summum verò centum quinque, aut circiter. Et ita cum proportione de aliis secundùm æstimationem prudentem. Sic tamen ut latitudo sit major, si res sit pretiosior, & minor, si res sit minùs pretiosa, ùt patet in exemplis allatis, in quorum primo latitudo est trium aureorum, in secundo decem. Imò ipsum medium suam habet latitudinem, similiter infimum, & summum.

Sed

Sed quidsi res quædam neque lege, neque ex communi æstimatione hominum pretia habeant, cujusmodi sunt gemmæ exquisitæ, aves raræ, tabellæ, statuæ antiquæ, flores, artefacta quædam rara, & similia, quæ non sunt necessaria?

Resp. Res illæ non possunt vendi pro arbitrio vendentis, sed debent secundùm æstimationem peritorum. *Ita Cajetan. Navar. Rebellus, Lessius, Salas, De Lugo, & alii.* quia justum earum pretium sumendum est, non ex beneplacito Domini, sed ex judicio prudenti, spectatis novitate, antiquitate, raritate, utilitate, & aliis circumstantiis ad valorem rei facientibus. Nam non ideo res tanti valet, quia venditori placet tanti vendere, sed quia intelligentium judicio tanti æstimatur. Et nemo prudenter potest judicare rem tanti valere, quanti potest vendi: pretium autem justum debet esse prudenter æstimatum. Nec refert, quòd nulla vis, aut necessitas inferatur emptori, alioqui possent usuræ retineri, quando mutuum petitur ad usus non necessarios, ut ludum, &c.

Q. 3. *An licet vendere ultra justum pretium, saltem extraneo, vel emere infra?*

Resp. Neg. *Ita nunc omnes Theologi.* Constat 1. ex cap. 1. *de empt.* 2. Quia in omni contractu æqualitas justitiæ jure naturali ser-

vari debet erga omnes: at non servatur justitiæ æqualitas inter rem, & pretium, si res pluris vendatur, vel minoris ematur, quàm valeat. *Emptio & venditio videtur esse introducta pro communi utilitate utriusque: quod autem pro communi utilitate inductum est, non debet esse magis in gravamen unius, quàm alterius, & ideo debet secundùm æqualitatem rei inter eos contractus institui... & ideò carius vendere, vel vilius emere rem, quàm valeat, est secundùm se injustum, & illicitum.* ait S. Thom. 2. 2. q. 77. a. 1.

Quare venditor tenetur in conscientia excessum pretii restituere, & emptor supplere pretium justum: nam illud, quod excedit, vel deficit, non censetur liberaliter, ac gratis, & absolutè donatum; sed pretium datur solùm tanquam debitum, ac justum pretium mercis, merx verò tanquam aliquid æquivalens, ac debitum pretio oblato. Quamvis in foro externo non detur actio, nisi cùm est injustitia, seu læsio ultra medietatem justi pretii, ad vitandam multitudinem litium, quæ passim emergerent, si ex quavis inæqualitate daretur actio.

Cùm autem in pretio vulgari detur aliqua amplitudo, licet vendere pretio summo, & emere infimo, nam utrumque justum est. Non licet tamen ei, qui aliquid pretio infimo vendidit, pretium occulta mercis imminutione reducere ad medium, vel summum: nam ageret contra conventionem, & contra jus

alterius

alterius ex ea acquisitum, sícque teneretur ad restitutionem. Venditio enim est perfecta consensu ementis, & vendentis, etiam antequam tradatur merx.

Obj. L. 16. ff. *de Minor.* Dicitur in pretio emptionis, & venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumvenire.

Resp. Id intelligendum est intra latitudinem vulgaris, ac justi pretii: vel solùm significatur in foro externo non dari actionem, nec pœnam pro læsione infra dimidium. Alioquin lex ista injusta, ac nulla esset, & repugnaret isti legi divinæ naturali. 1. ad Thess. 4. *Nequis supergrediatur, neque circumveniat in negotio fratrem suum, quoniam vindex est Dominus de his omnibus.*

Not. Est injustitia, quoties, dato justo pretio, additur emptori, vel venditori onus aliquod pretio æstimabile, quod non compensatur. Nam tunc est inæqualitas, nam emptor ultra pretium justum, vel venditor ultra rem venditam compellitur ad aliquid pretio æstimabile pro quo nihil rependitur. *De Lugo.*

Q. 4. *An qui fraude, vel mendacio induxit alium ad emendum majore pretio, quàm aliàs emisset, quamvis non excedente summum, peccat, & tenetur ad restitutionem?*

Resp. Aff. Quia emptori est illius damni, vel

lucri cessantis causa per injuriam: nam quisque habet jus, ut fraude, vel mendacio, vel vi non inducatur ad aliquod damnum patiendum, vel lucrum amittendum.

Q. 5. *An sunt aliquæ causæ, ob quas liceat res pluris vendere, vel minoris emere, quàm alioqui valeant?*

Resp. I. Etsi nunquam liceat rem pluris vendere, vel minoris emere, quàm hîc & nunc valeat, omnibus consideratis, cùm aliàs non servaretur æqualitas justitiæ inter mercem, & pretium; sunt tamen variæ causæ pluris vendendi, vel minoris emendi rem, quàm alioqui valeat pretio vulgari, eo quòd ob illas pluris, vel minoris æstimetur, & valeat, quàm si abessent.

Resp. II. Ex communi, causæ pluris vendendi hæ sunt. 1. Lucrum cessans, vel damnum emergens, deductis deducendis: ùt si merces, quas in aliud tempus servare decreveras, quo plus probabiliter valituræ sunt, vendas in gratiam alterius, ex cap. ult. *de usur.* aut si vendas merces, quas cogêris postea cariùs emere: nam præter pretium rei currens exigi potest compensatio jacturæ lucri sperati, & damni, quæ ex alienatione rei sequuntur, ùt dixi de mutuo, venditor enim non tenetur ex justitia cum suo damno vendere. Sed tunc cum venduntur merces anticipata pretii majoris taxa-

tione

tione deduci debent impensæ, quas venditor facturus erat ad servandas merces usque ad statutum tempus, & computari æstimatio diminutionis, deteriorationis, & periculi harum mercium in id tempus servandarum. Alioqui non servaretur æqualitas, & venditor exigeret ultra suam indemnitatem, ideóque plusquam sibi deberetur. Exigeret enim totum lucrum cessans, non compensando damnum, ac periculum quod subiret, merces suas servando, & quo immunis est eas vendendo. Item vendenti ante tempus quo statuerat vendere, licet convenire cum emptore, ut solvatur pretium sive majus, sive minus, quod res valebit eo tempore, quo venditor decreverat vendere, sed deductis paulò ante dictis.

2. Causa est affectus rationabilis domini erga rem, quæ venditur in gratiam alterius, ut quia est antiqua, quia à principe, vel à majoribus accepta, &c. Atque etiam oblectatio: nam molestia subeunda ex carentia rei specialiter amatæ, & privatio oblectationis in gratiam alterius sunt pretio æstimabiles, tanquam incommoditas quædam, perinde, ac privatio utilitatis. Sed illud pretium debet esse moderatum judicio prudentum: affectus enim immoderatus intra terminos rationis, & moderationis reduci debet, nec pretio enormi redimi.

Not. Cùm ob prædictas causas plus exigitur, emptor de hoc monendus est; alioqui ei

fieret injuria. Nam ipso ignorante ideoque non consentiente acciperetur pretii excessus pro aliquo merci extrinseco, cùm tamen ipse solùm consentiret in pretium mercis secundùm se spectatæ; & fortè rem non emeret, sed aliunde sibi provideret, si sciret pretium propositum esse majus, quam res secundùm se valeat: deinde deciperetur circa valorem rei absolutum, & alios postea decipere posset.

3. Est copia emptorum, vel pecuniarum, & penuria mercium; ùt fit, v. g. in adventu subito principis, exercitûs, &c. Id enim pluris æstimatur, quod à pluribus quæritur, quódque difficiliùs, vel minore copia invenitur.

4. Pericula, impensæ, labores in rebus istis conquirendis, conservandis, &c. communiter occurrentia: nam hæc sunt pretio æstimabilia: nisi tamen merces illæ jam suum habeant pretium, quo passim vendantur. Nam tunc in pretio æstimando jam habita est ratio laborum, & impensarum, quæ communiter fieri solent. Dico *communiter*, nam si quis plures impensas fecerit, & plus laboris, vel periculi, aut damni subierit, quàm alii communiter, non potest ideò pretium augere, sicut non tenetur minuere, si ordinarias impensas non fecerit: quia infortunium, vel difficultas, sicut felicitas, vel industria unius venditoris non mutat communem æstimationem, quæ sumitur à communiter accidentibus: res quippe tanti valet, quanti æstimatur communiter, non quan-

quanti per infortunium, vel imprudentiam aliquibus constat.

5. Modus vendendi, ut cum res venditur in parva quantitate, & minutatim: tunc enim propter labores, impensas, operas, & curas, quæ ad id exiguntur, potest pluris vendi, quàm si venderetur simul in magna quantitate.

Resp. III. Ex communi, sunt quoque variæ causæ ob quas licet minoris rem emere, quàm aliàs valeret.

1. Si res emptori parùm sit utilis, nec eam emat nisi in gratiam venditoris. Res enim vilescit tum ex eo, quòd emptores non inveniantur, tum ex eo, quòd res ementi parùm sit utilis. Item si res ultrò offerantur, & emptores quærantur, aut rogentur, juxta illud effatum, *merces ultroneæ vilescunt:* quia hoc indicat paucitatem emptorum; nisi tamen aliud charitas exigat: neque enim licet viliùs emere res pauperum, quas ipsi necessitate compulsi venales proponunt, eo solo prætextu, quòd offeruntur venales. Imò ob necessitatem præcisè, qua proximus rem suam vendere cogitur, pretium imminuere injustum est, perinde ac illud augere ob necessitatem, vel utilitatem emptoris: quia sicut emptoris necessitas non auget valorem rei, sic venditoris necessitas eundem absque alio titulo non minuit.

2. Ob emptorum paucitatem, quia id minoris æstimatur, quod minùs quæritur.

3. Ob

3. Ob mercium copiam supervenientem. Tunc enim vulgare pretium minuitur, quia minoris id æstimatur, cujus major est copia.

4. Cum merces in magna quantitate simul emuntur, tunc minoris emi possunt, quàm si minutatim, & per partes emerentur: quia hoc vendendi modo mercator liberatur multis curis ac impensis, & operis, quas circa illas subiisset, & fit expeditior ad novas merces comparandas: quod magis ipsi quæstuosum est, quàm si eas pretio ordinario sensim vendidisset.

5. Cùm venduntur auctione publica, seu sub hasta; tunc possunt minoris emi, & interdum pluris vendi, quàm ferat pretium mercatorum. Quia ibi res fortuito, ac incerto pretio subjiciuntur: ita ut seclusâ vi, fraude & subornatione possint justè minoris emi ob licitantium paucitatem, ac frigus, & pluris vendi ob offerentium multitudinem, ac fervorem. Quare juxta multos justum illius fori pretium est illud, quod absque vi, fraude, & subornatione offertur, & acceptatur ab intelligentibus, ut passim fert eruditorum, ac piorum sensus, & usus, in quem publica potestas tacitè consentire videtur.

Dixi, *absque fraude*, &c. nam si per fraudem vel subornationem extrahatur res extra pretium mercatorum, tunc erit injustitia & obligatio restituendi: ut si venditor inducat fictum licitatorem, ut augeat pretium; vel si emptor

emptor impediat alios, ne pretium liberè augeant, vel per vim aut fraudem avertat alios ab emendo. Nam quisque jus habet ne fraude, aut vi impediatur ejus commodum.

Q. 6. *An licet pluris vendere rem, eo quòd sit emptori valde grata, vel utilis, aut necessaria?*

Resp. Neg. *Est communis.* Quia hæc utilitas, affectio, necessitas non est aliquid vendentis; sed est ex conditione ementis: at injustum est vendere rem cariùs propter aliquid, quod suum non est S. Thom. 2. 2. q. 77. a. 1. Hinc injustè mihi cariùs vendis domum tuam meæ contiguam, quia mihi perutilis est.

Q. 7. *An privatim sciens pretium mercis brevi auctum, vel imminutum iri, potest justè eam pretio currente vendere, vel emere, non monito altero contrahente?*

Resp. Aff. Modò absit fraus omnis. Ita S. Thom. q. 77. a. 3. ad 4. & alii communiter. Quia pretium currens, sive sit lege, sive communi æstimatione constitutum, est justum, & nondum immutatum; nam scientia privata vendentis, vel ementis non mutat decretum Magistratûs, nec communem æstimationem, unde petitur justum rei cujusque pretium.

Sic

Sic Joseph. Gen. 41. sciens privatim fore magnam frumenti caritatem, frumentum Ægypti pretio currente emit, quod postea carius vendidit; eadem autem est in eo casu, quantùm ad justitiam, venditoris, ac emptoris conditio. Idem dic de pecunia, cujus valor præsens justus est, donec per edictum principis mutetur. Sed observa 1. Potest interdum in hoc peccari contra charitatem, ut si pauperi magnam copiam rerum brevi minuendarum vendas. Ita *Rebellus, Reginal. & alii.* Quia charitas vetat, ne proximum in gravem necessitatem conjicias, ut lucreris; sicut jubet ei subvenire etiam cum aliqua bonorum tuorum jactura. Quare si peccas contra charitatem non subveniendo proximo in gravi necessitate constituto, cùm potes sine tuo gravi incommodo, à fortiori peccabis, si eum in talem necessitatem conjicias, ut lucreris.

2. Esset contra justitiam vendere pretio currente res, quarum pretium minuendum est ob ipsius rei vitium: nam eo ipso res illa jam censetur esse tunc vitiosa, ac proinde jam tunc minus valet *Ita communiter.* Hinc qui occultè scit suum debitorem non esse solvendo, non potest hoc debitum pretio ordinario vendere: quia hoc debitum jam vitiosum est in se, cum debiti seu obligationis valor multum pendeat à solutionis certitudine. *Ita Lessius.*

3. Si interrogatus, an pretium minuendum sit, neges, & ideò alter inducatur ad emendum

dum, *ex communi*, peccas contra Justitiam, & teneris restituere: quia mendacio, ideóque viâ injustâ inducis proximum ad contrahendum cum suo damno; & injustum est proximi bonum fraude, mendacio, vel dolo impedire, aut minuere.

4. Magistratus peccant contra Justitiam, & tenentur ad restitutionem, si prètia rerum mutent ob privatam suam utilitatem; vel si edicti justi promulgationem differant eo solum fine, ut priùs merces vendant, aut emant, vel pecunias distrahant; aut si alicui Legem brevi promulgandam significent, quâ notitiâ ille utatur cum aliorum detrimento. *Ita Rebellus, De Lugo, & alii multi.* Quia ex suo officio tenentur impedire damna aliorum, & curare ne ex suis Decretis damnum aliquibus præ aliis eveniat. Enimverò eorum officium in communem utilitatem institutum est: ergo non possunt eo uti in damnum aliquorum, ob utilitatem propriam, vel privatam alterius.

Q. 8. *An excusatur vendens ultra pretium justum, eò quòd emptor tale pretium offerat?*

Resp. Neg. *Est communis.* Quia emptor non vult liberaliter donare excessum pretii justi, sed emere, & solvere duntaxat justum pretium. Unde excessum non offert, nisi ex errore tollente voluntarium, vel ex necessitate, aut affectu erga rem illam; quæ non augent

pretium

pretium mercis respectu venditoris, cùm sint ex conditione emptoris. Si tamen constaret excessum illum liberaliter donari, ùt faciunt aliquando Principes, posset retineri: donatio enim liberalis est justus titulus, ob quem etiam emptor posset minoris emere; sed hoc nunquam præsumi debet, nisi absint ignorantia justi pretii, necessitas, fraus, ac coactio, & adsit aliqua causa ùt consanguinitas, affinitas, amicitia, vel liberalitas.

Q. 9. *Si venditor ignoret valorem mercis suæ, ad quid tenetur emptor?*

Resp. Ex communi, tenetur illum ei aperire, si rogetur, alioqui injustè deciperet. Si non rogetur, tenetur pretio justo saltem infimo emere, quamvis minus ex ignorantia petatur; nam non servaretur æqualitas; & injustum est rem emere, vel vendere minori pretio, quàm communi æstimatione valeat, cùm hoc pretium sit injustum. Neque enim venditor intendit donare id, quod deest justo pretio, sed rem uti est vendere justo pretio. Et manente ignorantia, quævis ejus condonatio non est voluntaria, nec proinde valida.

Q. 10. *An qui scit in agro alieno latere thesaurum, licitè emit agrum pretio communi, ut fiat Dominus totius thesauri?*

Resp. Communiter affirmant. Quia 1. Chri-

Christus Matth. 13. innuit hoc licere. 2. Thesaurus non est pars fundi, nec ejus fructus, cùm ibi non natus, sed positus fuerit; nec pertinet ad Dominum agri donec eum invenerit, cùm thesaurus in nullius bonis sit, *Instit. de rer. divis.* 3. Justum pretium rei petitur, ex communi æstimatione, non ex utilitate soli emptori notâ, quæ est per accidens, & extrinseca rei. Nec emptor tenetur indicare, cùm cuilibet liceat uti propriâ scientiâ ad acquirendam rem, quæ nullius est.

Aliud est de venis metallicis, vel alio minerali, quæ latent in agro: nam sunt partes fundi, qui non consistit in sola superficie, sed in tota profunditate usque ad centrum Terræ; aut saltem sunt fructus agri: Ergo sunt Domini agri, & in emptione fundi debet haberi eorum ratio, cùm verè simul emantur. Sunt tamen, qui docent, si emens id nesciverit, & bonâ fide emerit, non teneri hoc compensare: quia quæ à nemine cognoscuntur, non æstimantur pretio, sed se habent in æstimatione hominum tanquam si ibi non essent.

Q. 11. *An licet justo pluris vendere ob dilatam solutionem pretii, vel minoris emere ob anticipatam?*

Resp. Neutrum licet, nisi adsit alius titulus justus, ut lucrum cessans, vel damnum emergens. *Est communis.* & Constat 1. ex cap. 6.

& cap. 10. *de usur.* 2. Quia res non venderetur, aut emeretur pretio justo, nam pretium justum est illud quod aut lege, aut communi æstimatione constitutum currit. Neque pretium debet æstimari ex anticipatione, vel dilatione solutionis: nam perinde justum est, si illud tunc detur, aut solùm post annum. Sola quippe ratio temporis per se nihil confert ad pretium: alioqui usura esset licita, & pecunia numerata esset pretiosior numerandâ, quod damnavit Innoc. XI. unde solutio futura per se æqualis est æstimationis cum præsenti. 3. In dilata, vel anticipata solutione est mutuum implicitum, & virtuale: nam cùm creditor concedit dilationem solutionis, perinde facit, ac si acceptam à debitore pecuniam eidem usque ad tempus mutuaret. Similiter qui solutionem pretii anticipat, idem præstat, acsi nunc mutuam daret pecuniam usque ad tempus mercis accipiendæ. Ratione autem mutui aliquid ultra valorem rei exigere injustum, ac usurarium est. S. Thom. q. 78. a. 2. ad. 7. Ex *communi* tamen licet numeratâ pecuniâ vendere pretio infimo, non numeratâ summo, quia utrumque justum est. Hinc injustum est nunc emere pretio currente triticum tradendum eo tempore, quo speratur plus valiturum. Licet tamen merces emere minore pretio, quàm valeant, cùm emuntur, & datur pretium, si verisimiliter putentur minùs valituræ tempore, quo

quo tradentur, nam aliàs emptor damnum pateretur.

Not. Mercatoribus, qui credito vendunt merces, non licet plerumque aliquid supra justum pretium exigere ob lucrum cessans: quia rarò lucrum eis ideo cessat, imò ordinariè augetur: nam sic vendendo, plures emptores habent, & plures merces vendunt, quam si exigerent solutionem præsentem, & liberi sunt à periculo, & labore conservandi merces.

Q. 12. *An licet credita, Chirographa, & census minoris emere, quàm contineant, v. g. an jus ad centum nummmos solvendos intra annum emi potest numeratis tantùm nonaginta?*

Resp. I. Si hæc sint litigiosa, vel si eorum solutio sit incerta, aut cum difficultate, ac molestiis exigenda, *ex communi* licitè emuntur minoris, quàm contineant: nam tunc in æstimatione communi minùs valent. Hinc ex. l. *minùs.* ff. de reg. jur. *minùs est actionem habere, quàm rem*, quæ scilicet certò, & sine molestiis, ac sumptibus haberi nequit. Idem dic, si ex tali emptione lucrum cesset, vel damnum oriatur ementi. Non licet tamen ipsis debitoribus ea debita minoris emere, cùm sint causa eorum minoris æstimabilitatis, & teneantur ad integram solutionem. Quæstores verò publici, & ii quibus incumbit aliorum de-

bita solvere, si cum creditoribus durè, ac molestè agant, ut ad creditum ipsis vel eorum amicis vendendum adigant, tenentur ad restitutionem; cùm sint causa injusta difficultatis solutionis, & damni.

Resp. II. Secluso lucro cessante, vel damno emergente, non licet credita, & Chirographa liquida, ac secura minoris emere, quàm contineant. *Est communis. teste De Lugo.* Prob. Quia non servaretur æqualitas pretii cum re empta, nam minoris emeretur creditum, quàm valet. Jus enim ad debitum liquidum mille aureorum exigendum, & certò recipiendum sine difficultate, ac molestiâ valet mille aureos: nam si debitum illud, quod emitur, non esset exigendum post annum, sed nunc, idque sine ulla difficultate, molestiâ, ac damno, non potest dici non valere mille aureos: at ob solam dilationem temporis non potest minui ejus valor, alioqui usura esset licita. Præterea mille aurei certò in futurum solvendi tanti valent, quanti mille præsentes, ùt constat ex propos. 41. ab Innoc. XI. damnata.

Ob eandem rationem non licet census jam constitutos nulli periculo expositos emere infra pretium lege vigente taxatum. Alioqui emerentur viliùs justo, cùm pretium legitimum sit indivisibile, & census jam constitutus nulli periculo, ac difficultati expositus tanti valeat, quanti novus. Quòd si lex sit abrogata per consuetudinem legitimè præscriptam, vel

vel revocata ex consensu saltem tacito Principis, ita ut census constitutus habeat pretium vulgare, (ùt varii dicunt ex consuetudine habere) potest emi infimo pretio census, qui summo venditus fuit, cùm utrúmque justum sit. Non tamen potest redimi à vendente nisi eo, quo emptus est pretio: quia ad justam venditionem cum pacto retrovendendi requiritur, ut venditor idem pretium ab emptore datum reddat, cùm hoc pactum sit simile pacto rescindendi contractum.

Q. 13. *Ad quid tenetur, qui falsam monetam pro vera ignoranter tradidit?*

Resp. Tenetur ubi id novit, veram tradere, vel si non potest, rescindere contractum: quia rem dedit intrinsecè, ac substantialiter vitiosam, & se obligavit ad dandam veram monetam. Item fuit error circa substantiam monetæ, quæ est materia contractûs, & alioqui esset inæqualitas, quæ ubi innotescit reduci debet ad æqualitatem, ne fiat injuria.

Q. 14. *An licet vendere res defectuosas, vel mixtas?*

Resp. Ex communi D. D. sententia, peccat contra justitiam, & tenetur ad restitutionem. 1. Qui scienter vendit rem vitiosam sive in substantia, tunc enim contractus est etiam

nullus, ob defectum consensûs substantialis: sive in quantitate seu pondere, numero, vel mensurâ, ex Deut. 25. *Non habebis diversa pondera majus & minus: nec erit in domo tua modius major & minor. Pondus habebis justum & verum, & modius æqualis & verus erit tibi... abominabitur enim Dominus Deus tuus eum qui facit hæc, & aversatur omnem injustitiam:* sive in qualitate, non minuto pretio, etiamsi vitium non sit noxium: nam in his casibus violatur æqualitas, quam justitia exigit: non enim servatur æqualitas inter rem & pretium; nam res defectuosa, seu vitiosa in quantitate, vel qualitate minùs valet, quàm integra, & bona. Ergo non potest justè vendi, nisi pretio minore pro ratione defectûs. quòd si qualitas rei sit noxia, venditor tenetur emptori de damno, cùm fuerit ejus causa injusta.

2. Qui vendit rem mixtam aliâ viliori, v. g. vinum aquâ mixtum, vel farinam frumenti mixtam hordeaceâ, si mixtio noxia sit, vel reddat rem inutilem, aut deteriorem: quia injustè decipit emptorem, qui res puras non mixtas putat, & vult emere, eique injustè infertur damnum contra bonam fidem contractûs.

Imò etiam si res mixta non fiat deterior, nec inutilis, non licet eam vendere eodem pretio, ac si esset pura: quia minoris valet estque injustum eodem pretio rem vilem, quo pretiosiorem, v. g. aquam pretio vini, panem hordeaceum pretio tritici vendere secundùm ali-

quam

quam quantitatem. In ejusmodi autem rebus mixtis est aliqua quantitas rei vilis. *Ita S. Antonin. 2. p. tit. 1. c. 17. Rebellus & alii.* Nec refert quòd vinum sic mixtum æque vel fortasse meliùs emptori sapiat, quàm si esset purum: hoc enim per accidens est, & emptor admiscere aquam poterit. Vinum autem mixtum est minoris æstimabilitatis, ac valoris secundum se, quàm purum, éstque in se deterius, & citiùs acescit, & ad plures effectus minùs utile est. Igitur tunc minui debet pretium pro ratione mixtionis.

3. Qui utitur aliquo artificio, ut mercis bonitas magis appareat, & ideo vendit supra summum. Non enim ideo pluris valet, cùm bonitas non inde augeatur. Item qui aliquo artificio auget pondus, vel extensionem mercis, v. g. avenam aquâ perfundit, lanam ponit in locis humidis, ut fiat ponderosior: nam emptor decipitur in pondere, vel mensurâ; & res verè, ac in se minorem habet quantitatem.

Q. 15. *An venditor tenetur aperire vitium ac defectum rei venalis?*

Resp. I. Si emptor quærat an res careat vitio, venditor tenetur ex justitia aperire rei vitia, præsertim occulta. *Est communis sententia Doctorum, inquit Lessius.* Quia alioqui emptorem injustè deciperet: nam emptor habet jus

cognoscendi rem, quàm vult emere, & ut ei secundùm veritatem respondeatur, idque bona fides contractûs postulat. Quare si venditor asserat vitio carere rem, quæ occultum habet, & ideo illiciat emptorem ad eam emendam, aliàs non empturum, tenetur ad rescindendum contractum, si emptor velit: quia dolus illi causam dedit. Si verò eam emisset quidem, sed minoris, venditor tenetur ei restituere ex pretio quanti minoris justè emisset, nam eatenus eum decepit, eique fecit injuriam, l. 13. ff. *de actione empti.* Quòd si venditor putaret manifesta vitia non deprehendi ab emptore, teneretur etiam illa aperire, inquit Lessius, quia generatim rogat de omnibus.

Resp. II. Si res putetur noxia, vel inutilis ad usum, ad quem petitur, venditor etiam non rogatus tenetur ejus vitium aperire, alioqui tenebitur ad restitutionem pretii dati, & damnorum inde secutorum, ut si vendat, etsi pretio modico, corium fragile, vel pannum adustum pro durabili, equum segnem pro generoso, animal infirmum pro sano, domum ruinosam pro firmâ, semina corrupta pro recentibus, carnes infectas, ovem morbidam, ex qua grex morbum contrahat, Tigna vitiosa unde ædes corruant, &c. *Est communis*, & Constat 1. ex l. 13. ff. *de act empt.* & aliis. 2. Quia eo casu censetur emptor involuntarius, & quasi dolo ad emendum inductus, cùm putet mercem bonam, & sibi utilem offerri, talem-

lémque emere velit; & tamen noxia, aut inutilis offertur. 3. *Venditor ex hoc ipso dat emptori damni, vel periculi occasionem, quòd rem vitiosam ei offert, si ex ejus vitio damnum, vel periculum incurrere possit.* ait. S. Th. q. 77. a. 3. *Sed qui occasionem damni dat, damnum dedisse videtur.* cap ult. *de iniur.* Idem dic si rem vitiosam vendas emptori revendituro, quia eris causa periculi, vel damni aliis emptoribus obventuri ex ignorantia vitii.

Imò si res sit notabiliter minùs utilis, quàm rationabiliter exoptet emptor, tunc venditor tenetur ei defectum rei detegere: quia tenetur cum emptore secundùm voluntatem ejus rationabilem contrahere, id enim exigit bona fides in contractibus servanda. Sic merces, quæ diu servari nequeunt, non licet vendere quærenti res diu servandas.

Porro venditor ignarus vitii occulti suæ mercis, tenetur eo cognito vel rescindere contractum, vel resarcire inæqualitatem, restituendo excessum pretii. Nam injustum est retinere pretium majus, quàm res valeat. Non tenetur tamen compensare alia damna indè secuta, modo absit culpa lata & levis: quia non est causa injusta illorum, cum ignorantia invincibilis eum excuset, sed se habet ùt possessor bonæ fidei; & aliunde tenetur ex contractu de sola culpa lata, & levi.

Not. Quamvis dum vitium rei est manifestum, censeatur notum emptori; si tamen

venditor sciat emptorem illud non advertere, & esse periculosum, tenetur ei declarare etsi non rogatus. *Ita communiter teste Rebello.* Nam tunc respectu Emptoris est occultum, & error dat causam contractui: deinde bona fides in contractibus debita id exigit. Idem docet Valentia cum aliis, si vitium adversetur intentioni, quam actu habet emptor in emendo, quamvis ex incuria illud non advertat, quia emptoris incuria nullum dat jus emptori, & nihilominus verum est, quod emptor non vult, nec intendit emere rem cum tali vitio.

Resp. III. Si vitium non reddat rem noxiam nec periculosam, nec notabiliter minus utilem, quàm emptor rationabiliter exoptet, nec venditor interrogetur de vitio; *ex communi* is non tenetur aperire vitium etiam occultum, modò minuat pretium pro ratione vitii: quia tunc nulla fit emptori injuria, nec damnum; & aliàs non possent conservari commercia in Rep. Nam si defectus omnes non notabiles in se, nec relatè ad usum emptoris detegerentur, multi ab emendo deterrerentur in magnum venditorum detrimentum, vel multum de pretio justo detraherent.

Si tamen venditor probabiliter judicet emptorem rem eam esse revenditurum tanto pretio, quanto si careret defectu, seu vitio, tenetur ei aperire defectum saltem post contractum: quia hoc ipso, quòd rem suam exponat venalem cum occulto vitio, tenetur ex officii

officii sui lege cavere ex parte sua, ne quis inde aliquod damnum patiatur; & alias daret occasionem damni aliis inferendi. Imò si emptor non aliter consentit in contractum, nisi posita conditione, quod res careat tali vitio licèt non noxio, & venditor expressè id cognoscit, aut in verbis emptoris, aut verisimiliter ex aliis signis, aut conjecturis, quocunque pretio res vendatur, fit injustitia emptori, accipiendo pretium non detecto vitio: quia tunc contractus est nullus, cùm consensus emptoris fuerit conditionalis, & desit conditio, cui alligatus erat.

Q. 16. *Cuinam res vendita perit, vel deterior fit?*

Resp. I. Si res vendita pereat post traditionem, fide de pretio data, perit emptori, etiamsi pretium nondum solverit; quia emptor est illius Dominus, cùm per traditionem supposito titulo dominium rei acquiratur, res autem perit Domino suo.

Resp. II. Si res pereat ante traditionem, sítque res certa, ac determinata, ut hic equus, hic grex, &c. perit emptori, ex variis legibus & ex *Instit. de empt. & vendit.* ratio est legum dispositio, quæ etsi impediant dominium ante rei traditionem; tamen statuunt, ut effectus ex eo profluentes, & omnia rei commoda, ac incommoda post perfectam venditionem pertineant

tineant ad emptorem, perinde ac si jam translatum esset dominium rei, ex l. 1. *Cod. de peric. & commod. rei vendit.* & l. 22. *Cod. de act. empt.* Emptio autem, & venditio perficitur solo consensu mutuo contrahentium, seu simul atque de merce tradenda, & solvendo pretio determinato convenerint, dum sine scriptura res agitur, *ex instit. sup.*

Si tamen morâ, vel culpâ levi venditoris, qui tenetur rem custodire, donec tradiderit, res fiat deterior, vel pereat, vel si ita conventum sit, ipse tenebitur de damno. Item si venditio fiat sub conditione, & res pereat ante conditionis eventum, perit venditori: quia venditio sub conditione non est perfecta ante conditionis eventum, l. 7. ff. *de contrab. empt. &c.* ibi: *conditionales venditiones tunc perficiuntur, cùm impleta fuerit conditio.* Ideoque ante illius eventum periculum, & detrimentum rei pertinet ad venditorem. l. 10. ff. *de jure dotium.*

Resp. III. Si res sit indeterminata quoad individuum, ùt si emantur sex modii tritici ex granario, sex oves ex grege: vel si res sit determinata quoad mensuram tantùm aut numerum, v. g. totum acervum tritici uno aureo in singulas mensuras, vel hunc gregem taxato pretio in singula capita, &c. tunc ante traditionem, aut mensurationem, vel numerationem res perit venditori, qui proinde tenetur restituere pretium, si erat solutum. Quia ejusmodi

modi venditio censetur fieri sub tacita conditione, si venditor tradiderit tot oves, mensus fuerit tot modios tritici, &c, ita l. 35. ff. *de contrab. empt. &c.* Si tamen constitutus fuerit terminus, in quo res numeranda, vel mensuranda esset, & emptor monitus in mora sit, periculum rei deinceps emptoris erit: unde, pereunte toto grege, vel acervo emptor pretium amittet l. 5. ff. *de peric. & commod. rei vend.* & l. 2. *Cod. eod. tit.*

Resp. IV. Cùm ex duabus rebus una disjunctivè venditur, v.g ex duobus equis unus, non determinando utram, si ambæ pereant post venditionem absolutè factam, emptor tenetur solvere pretium promissum, licet nihil receperit. Si verò alterutra duntaxat pereat, perit venditori, qui tenetur alteram tradere, l. 34. ff. *de contrab. empt. & vend.*

Q. 17. *An venditor potest fructus, & utilitates rei venditæ percipere, donec solvatur pretium?*

Resp. Secluso titulo lucri cessantis, vel damni emergentis non potest, si rem emptori tradiderit pretio promisso. *Est communis.* Quia tunc rei dominium translatum est absolutè in emptorem, ex l. 19. ff. *de contrab. empt.* res autem Domino fructificat, nec licet quidquam exigere præcisè ob dilationem solutionis: quod verum est etiamsi emptor sit in mora

mora culpabili solvendi pretii, quia non desinit idcircò esse Dominus rei, ac proinde etiam fructuum. Sed tunc tenetur compensare interesse, quod ex dilatione pretii venditor patitur. Hinc quando venditio absoluta dissolvitur ex mutuo consensu, fructus sunt emptoris, cùm tempore inter medio fuerit Dominus rei.

Imò non potest venditor accepta solùm de pretio fide, fructus rei venditæ percipere, etiamsi res emptori non fuerit tradita, nec persolutum pretium. Quia perfecta venditione sicut rei emptæ periculum, & incommodum spectant ad emptorem, ita & fructus, & commoda ad eum pertinere debent: alioqui inæqualis esset contrahentium conditio, ideoque injustitia. Et ita statuitur *Instit. de empt. & vend.* ubi hæc ratio additur. *Nam & commodum ejus esse debet, cujus periculum est.*

Q. 18. *An licet vendere cum pacto retrovenditionis, & emere cum pacto redemptionis?*

Resp. I. Peccat contra justitiam, qui credito seu non numeratâ pecuniâ vendit alicui merces summo, vel medio pretio, ea lege, ut sibi retrovendantur pretio infimo numeratâ pecuniâ. Quia 1. Innoc. XI. damnavit hanc propos. *Contractus mohatra licitus est, etiam respectu ejusdem personæ, & cum contractu retro-*

trovenditionis prævie inito cum intentione lucri. 2. In pacto ut res retrovendatur venditori infimo pretio, est inæqualitas, ideóque injustitia; nam ultra pretium justum imponitur onus pretio æstimabile retrovendendi pretio infimo, & sic tollitur facultas retinendi, vel vendendi pretio summo, aut medio. Imò hoc pactum reddit contractum usurarium, & facit, ut sit jam mutuum virtuale, in quo aliquid ultra sortem exigitur: nam perinde se habet, ac si venditor minorem pecuniæ summam mutuaret, ut reciperet majorem.

An autem secluso tali pacto, & onere, idem venditor licitè emere possit ab emptore pretio infimo easdem merces? Negant S. Antonin. Toletus & alii. Affirmant plures, seclusâ tamen lege positivâ, quâ id in multis locis prohibitum est: quia, venditor easdem merces justo pretio vendidit, & postea emit: nam quilibet alius justè potest merces alteri venditas emere infimo pretio, cur id non liceret etiam venditori, qui relinquit emptori libertatem eas sibi retinendi vel alteri tradendi? Neque eum gravat, sed potiùs liberat onere quærendi alios emptores.

Resp. II. Venditio cum pacto retrovendendi, & emptio cum pacto redimendi non est licita, nisi positis his conditionibus. 1. Ut nihil fiat in fraudem usurariam, & adsit intentio vera emendi, & vendendi. Alioqui jam esset mutuum implicitum, ideoque lucrum inde pro-

proveniens esset usura. 2. Ut onus impositum compensetur: nam omne onus contractui extrinsecum, & pretio æstimabile compensari debet, aliàs non servaretur æqualitas, & justitia: ac proinde minui debet pretium, si emptor teneatur emptam rem revendere venditori; nam talis obligatio est onus pretio æstimabile, cum privet emptorem facultate eam retinendi, aut aliter alienandi: augeri verò debet, si venditor teneatur rem venditam redimere, si emptor velit, cùm hoc onus sit pretio æstimabile, & extrinsecum venditioni. 3. Ut res non redimatur majore pretio, quo priùs vendita fuit, nisi melior industriâ vel operâ emptoris effecta sit: nam vis pacti retrovendendi in eo est, ut emptor restituat rem, restituto pretio pro ea dato: perinde est enim cum eo pacto contrahere, ac cum pacto, ut liceat post aliquod tempus contractum dissolvere. 4. Ut emptor fiat verè Dominus rei emptæ, ejúsque periculum subeat, & fructus, & commoda percipiat; nam hoc exigit natura contractûs.

Cùm his conditionibus pactum illud ex communi, licitum est, cùm non repugnet substantiæ contractûs, & aliunde compensetur onus impositum. Emptio tamen rei frugiferæ facta ea lege, ut venditor teneatur postea rem suam recipere, totum pretium pro ea acceptum reddere emptori retinenti sibi fructus, est saltem in praxi usuræ palliandæ obnoxia.

Et

Et reipsa est mutuum virtuale cum lucro respectu ejus, qui nolens mutuare alteri pecuniam quærenti, emit ab eo, v.g. vineam ea lege, ut post duos aut tres annos redimatur eodem pretio, quo empta fuit, retentis fructibus ex ea perceptis: nam talis non habet intentionem sinceram emendi, sed intendit solùm dare pecuniam præsentem ea lege, ut totam postea recipiat cum lucro, quod est usurarium.

Q. 19. *An qui rem nomine alterius vendit ultra pretium sibi designatum, sed justum, potest excessum sibi retinere?*

Resp. Neg. Quia 1. Dominus præscribens rei suæ pretium, intendit solùm ut non minoris vendatur, non autem ne pluris, si justè possit. 2. Totum rei pretium justum, cùm succedat loco ipsius rei, pertinet ad Dominum rei venditæ. Nihil ergo ex eo retinere licet, sine ejus consensu.

Nec dic hunc excessum esse fructum industriæ vendentis: nam ipsam industriam vel gratis præstitit, & tunc non potest eam sibi compensare, cùm eam donaverit: vel pretio locavit, & tunc nihil ei debetur ultra mercedem pactam; vel si est famulus, tunc ad eam tenetur ex suo officio absque nova mercede: si tamen famulus, vel alter rem illam pretio à Domino designato sibi emat, & postea suo

nomine divendat Paulo majore pretio justo; potest sibi retinere hoc lucrum: quia rem illam justo pretio sibi comparavit, & postea justo pretio suo nomine vendidit. Nisi Dominus ei mandâsset, ut venderet, quanti intra latitudinem justi pretii vendi posset, quo casu tenetur illam diligentiam præstare. *Ita Lessius.*

Similiter qui alterius nomine rem emit infra pretium sibi præfinitum, non potest residuum pretium sibi retinere: quia præscribens pretium non intendit excessum donare, sed solùm vult, ut res non pluris ematur. Hinc sartores peccant retinendo excessum pretii dati ad emendum pannum; vel si faciliores sint in licitando, eo quòd à mercatore aliquid obtineant; nam tenentur aliorum negotium à se susceptum utiliter gerere perinde, ac suum. Et hoc ipso quòd quis mandatum alterius suscipit, se obligat ad ejus commoda procuranda; nec aliter res gerenda alteri committitur. Neque possunt operam impensam occultè compensare, nam sufficienter compensatur per hoc, quod iis præ aliis vestis facienda committatur, & communi pretio persolvatur. Deinde qui negotium alterius suscipit nihil petendo, censetur velle suam operam gratis præstare, ex l. 1. ff. *Mandat.* &c.

Q. 20. *Cuinam res debetur, dum fuit duobus ſucceſſive vendita?*

Reſp. Ex communi, ſi res neutri tradita ſit, debetur priori emptori: quia res illa non poterat vendi alteri ſine injuria prioris emptoris, qui jus ad illam priùs habet, l. 26. ff. *locat.* Si verò res tradita ſit ſecundo emptori; hujus eſt, quia per traditionem acquiſivit ejus dominium, l. 15. Cod. *de rei vindict.* priori autem competit ſolùm actio in venditorem, ut vel reſciſſo ſecundo contractu rem ſibi tradat, vel compenſet intereſſe: nam ſecundùm leges ſolo contractu ſine traditione non acquiritur dominium.

Excipe niſi res vendita, vel donata ſit civitatibus, aut Eccleſiis, vel piis cauſis: nam per ſolam emptionem, aut donationem, ante traditionem acquirunt dominium. Poteſt tamen prior emptor rem evincere à poſteriore, ſi hic emit mala fide, hoc eſt, ſciens rem jam eſſe alteri venditam. Imò hic poſterior tenetur ſpontè rem priori tradere, recepto pretio, ſi impulerit venditorem ad ſibi iterum vendendum, ſciens rem jam eſſe alteri venditam: quia violat jus prioris emptoris, & eſt cauſa injuſta venditionis, & damni inde ſecuti; unde tenetur injuriam à ſe illatam tollere, & reſarcire.

Not. Hoc idem procedit in aliis contractibus, v. g. in locatione: nam ſi ſecundo conductori res locata tradita fuerit, is præfertur

priori: quia habet tunc rei detentionem, à qua expelli non debet.

Q. 21. *An Monopolia licita sunt?*

Not. Monopolium propriè est, cùm unus, vel pauci efficiunt ut merces certas vendant, emántve soli, vel etiam plures inter se conveniunt, ut merces aut operas non vendant, nisi certo pretio. Non agitur hìc de monopolio latè sumpto, seu facto auctoritate publicâ, cum scilicet unus vel pauci facultatem à Principe obtinent, ut ipsi soli certas merces vendant: nam patet hoc esse licitum, si fiat ob justam causam, & justo pretio: quia hoc interdum postulat bonum commune, ne scilicet deseratur rerum aliquarum negotiatio, vel artificium: sunt enim aliquæ merces, quæ sine magnis sumptibus comparari nequeunt, quos sumptus ob damni periculum nemo vellet in se suscipere citra privilegium, ut solus venderet, ùt liquet in librorum impressione. Præterea id potest Princeps, cùm ipsi necessaria est pecunia ob bonum commune; sed tunc moderatè taxari debet pretium illarum mercium, præsertim si sint communiter necessariæ ad commodè, civilitérque vivendum: nam aliàs daretur occasio privatis alios pro arbitrio gravandi, magnóque damno afficiendi.

Resp. Quælibet Monopolia auctoritate privata

vata facta, sunt prohibita non solùm lege humanâ, Cod. *de Monopol.* sed etiam divina naturali: nam sunt 1. Contra charitatem, vetantem ne quis impediat commodum aliorum, & efficiat ut proximus rem cariùs emat, quàm esset empturus; nemo enim vellet id sibi fieri. 2. Contra bonum commune, cùm multis noceant. 3. Contra justitiam commutativam, ideóque obligant ad restitutionem: nam populus habet jus, ut non augeantur privata auctoritate, & ob bonum privatum, pretia rerum, vel caritas variis machinationibus inducatur.

Quatuor modis & quidem contra justitiam fiunt, 1. Cum pauci vel plures inter se conveniunt, ut merces, aut operas non vendant nisi certo pretio, licet non excedente summum vigens ante conventionem, vel non emant nisi infimo: nam hi violant jus, quod singuli habent emendi pretio medio, vel infimo, & vendendi summo, aut medio; impediendo privata auctoritate, ne sic jam emere, vel vendere possint, & restringendo pretium ad summum, vel infimum. *Ita multi.* contra alios fatentes tamen esse contra charitatem, imò etiam contra justitiam, si summum pretium excedant. 2. Cùm quis vi, metu, vel fraude impedit ne merces aliunde advehantur: nam cives habent jus, ne impediatur eorum commodum, præsertim injustâ viâ. *Ita communis.* 3. Cùm unus, vel pauci emendo omnes ferè merces

certi generis, v. g. frumentum, inducunt charitatem. *Ita communis.* nam inducere charitatem est contra jus populi, & dare illi causam damni: unde hos in raptorum numero recenset Catechismus Romanus. Vel nolunt postea vendere, nisi summo pretio: nam impediunt privata auctoritate, ne jam alii possint emere medio, aut infimo pretio, contra illorum jus. 4. Cùm mercatores supprimunt merces suas, ut inde earum pretium crescat: quia efficiunt, ut augeatur earum pretium perinde, ac si raræ essent, cùm tamen raræ non sint. Deinde Resp. habet jus emendi res venales eo pretio, quod spectatâ earum copiâ justum censetur. Secùs, si quis suas res nondum venditioni expositas servet usque ad tempus, quo cariùs venduntur, modo hac suppressione non inducatur charitas; tunc enim nemini fit injuria, nec occasio damni datur.

Porro ad hanc injustitiam pertinet, si apponatur fictus licitator, ut alter emptor augeat pretium. Item si artifices conspirent ad non docendam artem suam, nisi certo pretio injusto; vel ut opus ab uno inchoatum alter non perficiat; quod prohibetur, l. uno Cod. *de Monopol.* nam hæc conventio cedit in damnum aliorum.

Q. 22. *Quænam vendere non licet?*

Resp. Ex communi omnium sententiâ, non licet

licet vendere nec emere 1. Res spirituales, vel spiritualibus annexas, quia Simonia est. 2. Ea, quæ justa lege prohibentur: nam leges justæ obligant in conscientia. 3. Ea, quibus emptor non potest uti sine peccato, vel quæ moraliter non nisi ad nocendum inserviunt, vel quibus prævidetur emptor usurus ad peccandum, vel ea quibus homines communiter malè utuntur, & quæ sunt occasio emptoribus peccandi, nisi constet hunc emptorem benè usurum: quia esset cooperari peccato alterius, vel eum exponere periculo peccandi, imò ei instrumentum, & materiam peccandi præbere. Hinc peccat mortaliter, qui vendit obscœnas imagines, vel librum contra Religionem, aut bonos mores, aut famam proximi. Sed qui ejusmodi res habet, tenetur eas destruere. Quòd si inde damnum patiatur, id sibi imputet: nam tales libros non debuit sibi comparare; nec ideo magis excusatur, quàm qui falsam monetam ignoranter ab alio accepit, quam tamen aliis tradere non potest.

Sed an peccat mortaliter qui vendit sal, aut aliàs merces sola lege civili prohibitas?

Resp. Aff. Non solùm quia violat legem Principis, sed præsertim quia se exponit morali periculo vitam, aut libertatem, & bona omnia amittendi cum exitio familiæ. Est autem mortale saltem contra charitatem tali pe-

riculo se exponere, ob aliquod commodum temporale longè inferius damno, cui se exponit. Quare nec licet aliis ista emere, quia dant occasionem peccato vendentium.

Q. 23. *Quænam sunt obligationes emptoris, & venditoris?*

Resp. Præter hactenus dictas tenetur ex justitia constituto tempore emptor solvere pretium promissum, & venditor tradere mercem; nam ex contractu oritur jus strictum, & obligatio justitiæ.

Q. 24. *Quid dicendum de Retractu gentilitio?*

Resp. I. Est Jus concessum proximo consanguineo venditoris ad rescindendam intra certum tempus, & ad se revocandam venditionem rei immobilis, eodem oblato pretio, quo res illa ab extraneo, vel à remotiore consanguineo empta fuit. Quod jus concessum est ad bona immobilia intra consanguineos conservanda; quare non potest extraneo vendi, nec dari.

Resp. II. Peccat mortaliter, & tenetur ad restitutionem. 1. Consanguineus, qui rem venditam retrahit animo eam alteri suo nomine comparandi; quia lex non dat jus retrahendi, nisi ut sibi retineat. Imò sæpè juramento affirmare cogitur velle sibi retinere. 2. Extra-

traneus, qui nomine consanguinei ab emptore rem emptam vindicat; nam facit emptori injuriam. 3. Qui fraudibus, vel minis impedit consanguineum, ne rem sibi retrahat, vel qui ab eo majus pretium exigit, quàm dederit: nam illius Jus violat.

CAPUT VI.

De Locatione, & Conductione.

Q. 1. *Quid sunt?*

Resp. Locatio est contractus, quo rei usus vel fructus, vel personæ opera pro certo pretio conceditur ad tempus. Conductio est contractus, quo rei usus, vel fructus, aut personæ opera pretio accipitur. Unde sunt unus, idémque realiter contractus mutuus, qui ex parte dantis est locatio, & ex parte accipientis est conductio. Si res locata ante traditionem pereat, contractus dissolvitur, & conductor liberatur.

Porro, *Locatio, & conductio proxima est emptioni, & venditioni, iisdémque regulis juris consistit.* Instit. l. 3. tit. 25. nam sunt emptio, & venditio usûs, aut fructûs rei, vel operæ personæ. Hinc nunquam licet locare pretio justo majore, nec conducere justo minore.

Q. 2. *Quænam sunt obligationes locatoris, & conductoris ad se invicem?*

Resp. I. Ex communi, locator tenetur 1. Aperire conductori vitia rei locandæ, ùt dixi de te vendenda: nam locatio, & conductio iisdem regulis consistunt. Alioqui tenebitur conductori de damno, etiamsi illud vitium locator ignoret, sed culpabili er, ex l. 19. ff. locati, ibi: *Si quis dolia vitiosa gnarus locaverit, deinde vinum effluxerit, tenebitur in id, quod interest, nec ignorantia ejus erit excusata.* Quia locator tenetur expendere diligenter, num res, quam locat, sit apta usui, ad quem datur, nec noxia; idque postulat æquitas, & natura locationis, quæ instituta est in commodum utriusque contrahentis.

2. Tenetur ad impensas necessarias tum ad reparationem rei locatæ, tum ad convenientem usum ad quem locatur: nam debet reddere rem aptam ad usum conductoris, etsi hanc aptitudinem amiserit, eandem reddere, cum pretium propter usum accipiat, l. 15. ff *locat.* Quòd si à conductore aliquid in hunc finem fuerit necessario impensum, v. g. in curationem equi, restaurationem domûs, &c. tenetur locator id rependere, ex l. 55. ff. *locat.* nam si talis obligatio oritur ex commodato, quod gratis fit, à fortiori exsurgit ex locato, in quo merces accipitur. Item tenetur ad onera publica ad eam pertinentia, nisi aliter conventum sit, servata æqualitate.

3. Te-

3. Tenetur remittere pretium locationis pro eo toto tempore, quo conductor non potuit uti re, vel operâ locatâ; si impedimentum proveniat ex parte locatoris, vel rei locatæ, ex l. 27. & 33. ff. *locat.* nam conductor non censetur promittere pretium, nisi quatenus re locata uti, aut frui poterit, quantùm est ex parte locatoris, & rei locatæ; & tunc nihil esset, quod pretium mereretur. Agrorum autem locator tenetur pensionem totam remittere colono, si hic sine suâ culpâ, sed ob sterilitatem, vel grandinem nihil recipiat, vel si vi tempestatis, hostium depopulatione, aut incendio absque Coloni culpa segetes pereant etiam collectæ in manipulos, l. 15. ff. *locat.* quòd si Colonus aliquid receperit, sed sterilitas, vel jactura fuerit magna, tunc locator tenetur imminuere pensionem pro rata, *nisi cum ubertate præcedentis, vel subsequentis anni valeat sterilitas compensari.* cap. 3. *de locat.* quæ intellige, nisi Colonus convenerit ab initio, ut quovis eventu solvere teneatur integram pensionem, quæ ob hoc onus minor sit, ex l. 9. ff. *locat.* nam tunc conductor cedit jure suo, quod compensatur.

4. Si rem locatam Dominus vendat, debet ea lege divendere, ut conductor eadem conditione apud emptorem maneat; à quo si domo, vel fundo pellatur, tenetur venditor conductori de damno, l. 25. ff. *locat.*

5. Tenetur ad non privandum conductorem

rem re locata antè terminum constitutum, alioqui tenebitur ad interesse: quia conductor per contractum acquisivit jus utendi, vel fruendi reusque ad illud tempus. Excipiuntur, cap. 3. *de locat* & l. 3. Cod. *de locat.* quatuor casus, in quibus conductor ante terminum amoveri potest. 1. Si casus improvisus accidat, ob quem res locata sit necessaria Domino, ut incendii, matrimonii, &c. 2. Si res locata, v. g. domus egeat refectione, seu instauratione, sed remitti debet pensio pro residuo tempore. 3. Si conductor pensionem per biennium non solverit. 4. Si re locata ad malos usus, vel ad damnum inferendum utatur, aut rem destruat.

Denique Locator tenetur rem non locare ei, qui eâ malè usurus est: quia hoc esset ei dare occasionem, seu commoditatem peccandi, ejúsque peccatis cooperari, perinde ac si daret ensem ei, quem sciret uti velle ad duellum.

Resp. II. *Ex communi* Conductor tenetur 1. Uti re locata juxta boni viri arbitrium, & non ad alios usus præter concessos: nam qui usurpat usum aliquem rei alienæ sine consensu Domini, peccat contra justitiam.

2. Tenetur pro illius conservatione eam curam adhibere, quam diligentiores, ac prudentiores in re sua simili impendere solent. Quare si ex ejus culpa lata, vel levi, res pereat, aut deterior fiat, tenetur ad restitutionem: nam contractus cedit in utriusque utilitatem. Imò tene-

tenetur etiam de culpa famulorum, operariorum, & eorum, quos admittit, si ex negligentia non impedivit, vel si idoneos non conduxit, vel malos homines admisit, l. 11. & l. 25. ff. *Locat.* Item curare debet, ut nullum detrimentum Dominus patiatur, sive quoad jus rei, sive quoad ejus substantiam, & tenetur de casu fortuito eveniente ex eo, quòd aliquid egerit contra pactum, l. 11. ff. *locat.*

3. Tenetur ad impensas modicas, & quotidianas necessarias ad conservationem rei conductæ, v. g. ad equi alimenta.

4. Tenetur pensionem statо tempore solvere, nam hæc tunc ex justitia debetur: unde si sit in mora culpabili, tenetur locatori de interesse, l. 17. *Cod. de locat.* Quòd si re conducta uti, vel frui non potuerit, ob causam non provenientem ex parte sua, v. g. ob bellum, vel si domus ex parte corruat, si equus morbo afficiatur, non tenetur solvere pensionem pro eo tempore, ex l. 27. & 33. ff. *locat.* ob rationem supra dictam. At si non possit ea re uti, aut frui, ob causam ex parte sua licèt sine culpa sua provenientem, tenetur totam pensionem solvere, etiam pro toto tempore quo non potest uti: nam æquitas postulat ut locator damnum non patiatur ob causam supervenientem ex parte conductoris, & sicut conductor non tenetur solvere pensionem, quando potest uti re conductâ ob causam provenientem ex parte locatoris aut rei locatæ:

tæ: ita par est, ut locator percipiat pensionem quando conductor non potuit uti re conductâ, ob causam ex parte sua provenientem.

5. Tenetur rem conductam non dimittere antè terminum constitutum: alioqui tenetur solvere integram pensionem, perinde, ac si eâ re usus esset, nisi ejus usus impediatur ob causam non provenientem ex parte sua: quia tenetur servare contractum, l. 53. ff. *Locat.* Porro nisi aliter conventum sit, conductori licet rem sibi locatam locare alteri, æquè idoneo, qui primo conductori tenebitur pensionem solvere, & hic primo locatori, l. 6. *Cod. de locat.*

6. Rem locatam completo locationis tempore restituere locatori: nam non habet jus eam diutiùs detinendi; aliàs tenetur de damno.

Not. Licèt rei locatæ periculum maneat penes Dominum, tamen ex l. 23. ff. *de reg jur.* potest apponi pactum, ut conductor præstet casus fortuitos, & in se suscipiat periculum omne rei locatæ. Sed hoc onus imminutione pretii compensari debet: alioqui esset inæqualitas, ideóque injustitia.

Q. 3. *Quænam sunt observanda circa locationem operariorum, & famulorum?*

Resp. Ex communi sententia Doctorum ista.

1. Ju-

1. Justum stipendium locationis operæ famulorum, ancillarum, & operariorum censetur illud, quod illis communiter in illis locis dari solet. Nam petitur à communi æstimatione: pretium quippe operarum, & obsequiorum perindè ac rerum venalium potest habere latitudinem summi, medii, & infimi, quando non est lege taxatum. Quare si quis exigat stipendium majus summo, vel solvat minùs infimo, peccat contra justitiam, & tenetur ad restitutionem, perinde ac vendens supra summum, vel emens infra infimum: nam tunc tollitur justitia inter pretium, & operam. Item stipendium censetur justum, quando multi alii reperiuntur, qui libenter talem operam, tale munus, tale obsequium pro tali stipendio sunt præstituri: nam illud pretium communi æstimatione justum censetur, quod non solet tanquam insufficiens recusari, aut quod uno recusante statim admittitur ab alio.

2. Si nulla facta sit pactio, & pretium relictum sit arbitrio conductoris, hic tenetur dare infimum saltem mercedis justæ pretium: nam talis conductio est quædam emptio obsequiorum, quæ semper exigit pretium justum: & quamvis alter nullum pretium determinârit, non intendit tamen totum obsequium, vel ejus partem gratis præstare; sed mens ejus est, ut solvat conductor, quod justum esse judicaverit secundùm communem æstimationem.

3. Si famulus, vel operarius se ultrò obtulerit

lerit Domino, & hic illius operâ non egeat, sed solùm ex charitate ad preces ejus eum conducat; tunc tenetur ei dare alimenta; & si ejus opera conductori afferat utilitatem, quæ pluris ei valeat, quàm alimenta, tenetur præter alimenta dare pretium æquale valori utilitatis inde perceptæ. Nam alter non intendit operam suam donare, sed vendere justo pretio, non ex mera voluntate, sed ex æquitate constituendo; & Jure naturali *dignus est operarius mercede suâ*, Luc. 10. Quare cum opera pluris valeat conductori, quàm alimenta, compensari debet ex justitia juxta hanc valorem. In tali autem casu opera æstimari debet ex utilitate quam conductor ex eâ percipit, nam in talibus circumstantiis secundùm communem æstimationem non plus valet.

4. Si operarius, vel artifex convenerit de pretio minore quàm valeat ejus opera, vel opus, falsò putans opus, v. g. ædificium minore tempore, & labore, vel sumptu egere; tenetur conductor supplere defectum justi pretii, etiamsi læsio fuerit intra dimidium justi pretii: quia alioqui esset inæqualitas inter pretium, & operam, vel opus, ideóque injustitia. Neque enim sponte, ac scienter, sed ex ignorantia consensit in pretium justo minus, nec sponte donat id, quod deest. Præterea qui emit aliquid pretio proposito, sed inæquali tenetur complere pretium saltem infimum, ut tollatur inæqualitas.

5. Si

5. Si conductor non possit operâ alterius conductâ uti, ob impedimentum, quod non proveniat ex parte operarii, tenetur totam mercedem pactam ei solvere, perinde ac si operas suas impendisset, l. 38. ff. *locati* ibi: *Qui operas suas locavit, totius temporis mercedem accipere debet; si per eum non stetit, quò minùs operas præstaret.* Nam fidem contractûs impleri æquum est; & locator habet jus, ut non patiatur damnum, ob causam non provenientem ex parte sua, sed si operarius ex opera sua alibi impensa aliquid lucratus fuerit, conductor potest tantumdem detrahere de pretio conductionis, vel nihil dare si tantumdem lucratus fuerit, ex l. 19. ff. *locati.* quia locator nullum damnum sustinuit, & opera illa ratione conductionis erat conductori debita. Si verò locator operam conductam non præster, ob impedimentum ex sua parte proveniens, licet sine sua culpa, non debetur illi merces, & accepta restitui debet, ex l. 38. cit. Nam conductor non se obligavit ad dandum pretium pro opera, quæ præstari nequeat ob causam provenientem ex parte locatoris. Imò ipse tenebitur ad interesse conductoris, si operam toto tempore non impenderit: quia est causa injusta damni, cùm hoc oriatur ex non servato culpabiliter contractu, qui ex justitia impleri debebat.

6. Benè laborantibus justum stipendium statim solvi debet, nam habent jus statim ac-

cipiendi post operam præstitam. *Quicunque sibi aliquid operatus fuerit, statim ei mercedem restitue.* Tob. 4. Si verò non benè laboraverint, peccant contra justitiam, nec debetur illis stipendium, nisi pro æstimatione laboris: quare si integrum receperint tenentur vel supplere defectum laboris, vel restituere excessum stipendii, cùm ad eum ius non habeant, imò & compensare conductori damnum, & lucrum cessans: nam fuerunt causa illius injusta, cùm tenerentur ex conventione diligenter laborare.

CAPUT VII.

De Censu, Emphyteusi, & Feudo.

Q. 1. *Quid, & quotuplex est Census?*

Resp. Q Census alius est reservativus, & alius consignativus. Census reservativus sumptus pro contractu, est ille, quo quis in alterum transfert rei suæ dominium directum, & utile, reservato sibi jure pensionis annuæ super eadem re. Hunc licitum esse patet, nam sicut quis potest rem suam tradere, vel non tradere, ita & tradere reservato sibi jure pensionis.

Census consignativus sumptus pro contractu, est contractus, quo emitur, & venditur jus percipiendi pensionem annuam ex re, vel persona alterius, vel utraque. Sæpè sumitur pro

pro tali jure, hic census dividitur 1. in realem, qui fundatur super re aliqua, ùt prædio, domo, &c. Ita ut ex ea re pensio debeatur, ad quemcunque res illa transeat, donec census redimatur, in personalem, qui constituitur immediatè super persona alterius, eam obligando immediatè, bona verò ejus mediatè tantùm; & in mixtum, qui fundatur super utrisque, ita ut re pereunte adhuc persona maneat obligata. 2. In vitalitium, qui extenditur solùm ad vitam unius, vel plurium; éstque virtualis sponsio nixa eventu fortuito; & in perpetuum, seu donec redimatur.

Censum realem esse licitum declarârunt Martin. V. & Callixt. III. Sed re, super qua fundatur, destructâ, perit, nam corruente fundamento perit res in eo fundata: ùt si domus, vel molendinum corruant, perit census super his fundatus, ita ut jam nihil liceat exigere à venditore.

Q. 2. *An jure naturæ licitus est census consignativus personalis, vel mixtus?*

Resp. Communior, imò nunc communis sententia affirmat, modò ematur justo pretio, id est lege, vel consuetudine constituto, & venditor censûs possit suâ opera, vel industriâ lucrari, aut habeat bona in re, vel in spe certa, ex quibus pensio duci possit, nec obligetur ad censum redimendum, licet semper pro libito eum redimere possit eodem, quo vendidit, pretio.

Prob. 1. Ex communi praxi piorum, & eruditorum in Galliâ & Belgio, &c. 2. Quia pretio æstimabile est, adeóque potest emi, & vendi jus ad pensionem non solùm ex re frugifera, sed etiam ex persona alterius, quæ potest lucrum facere ex labore, industria, vel ex bonis suis saltem per alios, & quæ proinde potest obligari immediatè ad pensionem solvendam; cùm quis possit in alterum transferre jus percipiendi aliquid à se acquisitum, ergo & vendere. Nec refert quod decursu temporis pensiones percipiendæ summam pretio dato majorem efficiant: nam non emuntur illæ pensiones, sed jus ad illas percipiendas. At jus ad pensiones per partes, & tot intervalla annorum recipiendas non pluris æstimatur, quàm summa simul habita, licèt minor illis pensionibus collectivè sumptis: quia illa summa divisa per multas partes multáque, ac longa temporum intervalla, cum incertitudine recipienda, & variis incommodis exposita, minoris valet secundùm prudentum æstimationem, quàm istarum partium collectio simul habita, quæ opportunior, ac utilior est ad quodlibet lucrum, ac negotiationem, & nullis incommodis obnoxia. Et verò in emptione agri pretium commune censetur justum, licèt diuturnitate temporis fructus superent pretium agri. 3. Teste Toleto Nicol. Papa an. 1450 approbavit hunc contractum ad petitionem Alphonsi Regis Arragon.

Obj.

Obj. 1. Contractus censualis personalibus videtur esse mutuum virtuale.

Resp. Neg. Nam ille census est emptio non pensionis, sed iuris ad pensionem, pro pretio ab emptore irrevocabiliter dato: unde nec in eo emitur pecunia, sed ius ad pecuniam, nec pecunia data potest unquam repeti. At in mutuo datur pecunia præsens pro pecunia futura æquali tota simul solvenda, quæ potest à mutuante post certum tempus exigi.

Obj. 2. S. Pius V. in Bullâ, *Cum onus* statuit *censum constitui nullo modo posse, nisi in re immobili, aut quæ pro immobili habeatur, de sua natura frugifera.*

Resp. In hoc non explicat ius naturale, nec divinum, sed solùm sancit ius humanum, quod in Gallia, & in multis aliis locis non viget.

Not. Non licet pensiones debitas coniungere sorti, & per illas eam augere, & postea exigere maiorem pensionem: nam id prohibetur Jure Cæsareo, & Gallico, & à Pio V. Porro quando redimitur census, non potest cogi emptor ad recipiendum pretium per partes, sed totum simul reddi debet, nisi aliter iustè conventum sit; nam in eo onus, & damnum sentiret.

Q. 3. *An licitus est census utrinque redimibilis?*

Resp. Neg. Quia census præsertim personalis utrinque redimibilis, seu factus cum

conditione, ut venditor teneatur illum redimere, ſicut poteſt cogere emptorem ad illum redimendum, videtur mutuum implicitum, ac virtuale, ex quo aliquid ultra ſortem exigitur: in eo enim emptor dat pecuniam ea lege, ut totam ad certum tempus recipiat cum lucro quod eſt mutuare ad uſuram ſub emptionis larva. Et verò ſi talis contractus liceret, uſura ſaltem cum mercatoribus poſſet per illum excuſari, modò minus lucrum exigatur, quàm ſit penſio annua cenſus irredimibilis ad nutum emptoris. Quare Toletus, l. 5. c. 47. docet in cenſu perſonali non poſſe venditorem cogi ad redimendum cenſum, *quia tunc videtur mutuum virtuale.*

Q. 4. *Quid ſunt Emphyteuſis, & Feudum, & ad quid obligant.*

Reſp. I. Emphyteuſis eſt contractus, quo res immobilis conceditur quoad dominium utile, ſub onere annuæ penſionis ſolvendæ proprietario retinenti dominium directum, idque vel in perpetuum, vel ad unius, aut plurium vitam, vel ad certum tempus, quod decennio non ſit minus. Differt à locatione, quòd emphyteuſis conſtitui ſolùm poſſit in re immobili, & ad tempus non minus decennio, & quòd per eam transferatur dominium utile.

Emphyteuta tenetur 1. Certam penſionem, vel in pecunia, vel in fructibus Domino directo ſolvere ſtatis temporibus: alioqui amittit

tit rem emphyteuticam cum omnibus impensis in ejus meliorationem factis, si non solverit per biennium pro Ecclesiastica, per triennium pro sæculari. 2. Rem concessam fructuosiorem facere, aut saltem non deteriorem, nam ad hunc finem præcipuè conceditur.

Resp. II. Feudum pro contractu est concessio rei immobilis, vel æquipollentis quoad dominium utile, sub onere fidelitatis, & obsequii personalis Domino directo præstandi. Differt ab emphyteusi præsertim, quòd in puro feudo non debeatur pensio, sed solùm obsequium personale, ad quod datur.

Feudatarius tenetur 1. Præstare juramentum fidelitatis. 2. Suo tempore requisitus obsequia debita præstare. 3. Non debet disponere de feudo sine consensu infeudatoris. Amittit autem feudum neglectu obsequiorum, & ob crimen feloniæ, id est, belli contra Dominum directum gesti.

CAPUT VIII.

De Contractu Societatis.

Q. 1. *Quid est Contractus Societatis?*

Resp. Est duorum, vel plurium conventio contribuendi aliquid ad communem quæstum, vel usum. Sunt qui addunt, & sustinendi commune damnum . . . Esse licitum Constat. 1. Ex Jure civili. ff. & Cod. *pro socio.*

cio. & Jure Canonico cap. 7. *de donat inter vir.* &c. Ubi mandatur dotem uxoris ad lucrum dari mercatori, nimirum in societatem. 2. Quia licet convenire ad lucrum ex pecunia, & industria captandum, servata æqualitate: quamvis enim pecunia de se sterilis sit, non est tamen sterilis ut subest industriæ tanquam instrumentum negotiationis quæstuosæ. Et hæc societas valdè differt à mutuo; nam in ea qui confert pecuniam, retinet illius dominium, & subit ejus periculum ac damnum, quod non fit in mutuo. Unde ultra sortem, potest accipere aliquid tanquam fructum suæ pecuniæ negotiationi & periculo expositæ, vel animalium de se fructuosorum.

Q. 2. *Quænam ad justitiam societatis requiruntur?*

Resp. Ex communi sequentia. 1. Ut negotiatio sit licita, alioqui societas esset mala, & nulla, l. 57. ff. *pro socio.* 2. Ut singuli socii aliquid aptum ad lucrum faciendum conferant in commune; sive pecuniam, sive operam, ac industriam, sive animalia, vel instrumenta, ùt navem, equos, &c. qui enim in ea nihil confert utile, non habet jus ex ea emolumentum percipiendi. 3. Ut lucrum dividatur inter socios pro rata portione eorum, quæ quisque contulit, l. 29. ff. *pro socio*, alioqui non servaretur æqualitas. 4. Ut impensæ, damnum, ac periculum sint communia, l. 67. ff. *pro socio*, ibi.

ibi. *cum societas contrahitur, tam lucri quàm damni communio initur.* Et verò societas est quædam fraternitas; & æquitas postulat, ut qui sentit commodum, sentiat & onus, juxta reg. jur. 5. Ut si res vel pecunia collata pereat citra culpam latam, & levem socii, pereat ei, qui contulit, quia hic retinet illius dominium: res autem Domino suo perit. Quod si pereat ex culpa lata, & levi socii, hic tenetur eam restituere Domino, l. 70. ff. *pro socio.* nam qui rem alterius accipit, tenetur ex culpa lata, & levi, quando contractus cedit in utilitatem utriusque. Tamen juxta Doujat. in Gallia socii nón tenentur, nisi de culpa lata, & dolo. 6. Ut ad certum tempus ineatur societas, ante quod repetere non liceat, quod in eam collatum est: nam hoc exigit finis societatis.

Ex his patet finita societate sortem reddi debere Domino, & lucrum, quod ea dempta supereſt, dividi inter socios pro rata contributionis ad societatem: nam alter remanet Dominus pecuniæ collatæ; nisi tamen pecunia communicata fuerit socio, aut aliter justè conventum sit, ita declaravit Sixtus V. Constit. *Detestabilis.*

Q. 3. *An licitus est Contractus societatis triplex?*

Not. 1. Contractus triplex est ille, quo pecuniam in societatem conferens paciscitur cum altero socio, ut quidquid contingerit, sibi

sua sors integra reddatur cum certo lucro, sed minore eo, quod probabiliter sperare potuisset. Dicitur triplex, quia in eo tres contractus sive formaliter, sive virtualiter, contineri dicuntur. 1. Et principalis est contractus societatis, quo confers pecuniam in societatem. 2. Est contractus assecurationis sortis, pro qua cedis socio magnam partem lucri sperati, v. g. si sit spes ex centum aureis lucrandi triginta, quorum media pars ad te pertineret, ex iis cedis quinque pro assecuratione sortis, retentis tibi decem. 3. Est venditio lucri scilicet majoris sperati incerti pro certo, sed minori, v. g. hanc spem decem aureorum vendis pro quinque certò solvendis. Unde conferens in societatem centum aureos, per alios contractus hanc summam servas indemnem, & certum ex ea lucrum facis, scilicet quinque aureorum.

Not. 2. Consentiunt omnes non licere hos contractus celebrare cum eo, qui non putetur ex ea negotiaturus, v. g. cum paupere, qui indiget illâ pecuniâ ad suam sustentationem, vel ad solvenda debita: quia tunc non esset nisi ficta societas, quæ usuram velaret, nec verus esset titulus aliquid suprà sortem exigendi.

Resp. Contractus triplex videtur jure naturali illicitus. Ita S. Antonin. S. Bernardin. Panormitan. Azor, Rebellus, &c.

Prob. Quia 1. in illis aliquid exigitur ultra sortem absque titulo, quod est injustum: si

quis

quis est titulus, maximè societas, sed hæc destruitur per assecurationem sortis: societas enim essentialiter exigit, ut damnum, ac periculum, sicut lucrum, sit inter socios commune; nam *cum societas contrahitur, tam lucri, quam damni communio initur.* l. 67. ff. *pro soc.* 2. Totum jus lucrandi in societate per solam pecuniam sine opera, & labore, fundatur in periculo, cui quis pecuniam suam committit in negotiatione: nam pecunia otiosi Domini non potest ei esse instrumentum quæstuosum, nisi quatenus ejus periculo negotiationi subjicitur, ex S. Thom. 2. 2. q. 78. a. 2. ad 5. ibi: *Ille qui committit pecuniam suam, vel mercatori, vel artifici, per modum societatis cujusdam, non transfert dominium pecuniæ suæ in illum, sed remanet ejus: ita quod cum periculo ipsius mercator de eâ negotiatur, vel artifex operatur.* Et *ideo sic licitè potest partem lucri inde provenientis expetere tanquam de re suâ.* Enimverò pecunia de se sterilis est, nec alia ratione fructuosa, nisi vel per industriam utentis, vel per hoc, quòd periculo exponatur in negotiatione. At posita assecuratione solùm conceditur usus pecuniæ, ùt pecuniæ nulli periculo expositæ, ideóque prorsus sterilis, & quæ nullum Domino fructum parere potest. 3. Violatur æqualitas in societate servanda, si qui nihil confert, nisi quod est de se sterile, participet de lucro, & nihil de damno, nec periculo; sítque certus de sorte, & lucro: alter verò non sit cer-

sit certus de ullo lucro, & subeat omne periculum operæ propriæ, ac pecuniæ alienæ. Hinc l. 52. ff. *pro socio.* dicitur: *Sicuti lucrum, ita damnum quoque commune esse oportet, quod non culpa socii contingit.* 4. Sixtus V. tres contractus in Bullâ *detestabilis* damnavit ùt per sequentes illicitos his verbis. *Irrepsit enim versute, & callidè antiquus humani generis hostis per varios dolos, & fallacias, & incautos homines... ut seipsos in usurarum voraginem Deo hominibúsque odiosam, sacris Canonibus damnatam, & Christianæ charitati contrariam, fœdè immergant; & dum vanas, & terrenas divitias quærunt, veras, ac cælestes amittant, sicuti nuper cum magno dolore audivimus hoc malum quasdam Provincias pervasisse... proinde nos... ut gregem dominicum... ab offensione, & vitæ æternæ discrimine tutum in viam salutis dirigere nitamur, hujusmodi morbi contagionem, antequam in cõmunem fidelium perniciem latiùs serpat... tollere cupientes... Damnamus & reprobamus omnes & quoscumq; contractus, conventiones & pactiones post hac ineundos seu ineundas, per quos seu quas cavebitur personis pecunias, animalia, aut quaslibet alias res societatis nomine tradentibus, ut etiamsi fortuito casu quamlibet jacturam, damnum, aut amissionem sequi contingat, sors ipsa seu capitale semper salvum sit, & integrum à socio recipiente restituatur, sive ut de certa quantitate, vel summâ in singulos annos, aut menses, durante societate respondeatur. Statuimúsque ejusmodi contractus, conventiones*

& pa-

& pactiones usurarios, ac illicitos posthac censeri debere ... ac ne de cætero societates ineantur sub hujusmodi pactis, & conditionibus, quæ usurariam pravitatem sapiunt, districtè interdicimus & prohibemus.

Nec obstat, cap. 7. *de donat.* quia Innoc. III. ibi solùm permittit uxoris dotem dari mercatori, ut de parte honesti lucri vir onera matrimonii possit sustinere, nulla facta mentione assecurationis. Nec refert quòd aliàs exponeretur dos periculo; quia dos erat securior apud mercatorem, quàm apud ejus maritum dilapidatorem, nec cautionem dare valentem.

Objic. 1. Licet sit de natura societatis puræ, ut commune sit periculum, ac damnum inter socios, perinde ac lucrum: potest tamen vi alterius pacti redimi hoc periculum per compensationem. Nec magis per assecurationem destruitur societas, quàm contractus depositi, & commodati, vel locati: nam etsi periculum rei depositæ, commodatæ, locatæ suâpte naturâ pertineat ad rei Dominum; paciscì tamen sub justa mercede licet, ut alter totum periculum subeat. 2. L. 29. ff. *pro socio* dicitur: *Ita coiri societatem posse, ut nullius partem damni alter sentiat, lucrum verò commune sit, Cassius putat*, &c. 3. Securitas, & lucrum certum non præstantur ex vi contractûs societatis, sed ob remissionem majoris lucri sperati, & vi alterius contractûs. 4. Ad æqualitatem contractûs satis est, quòd commoda æquivaleant incom-

commodis: periculum autem sortis, quod subit socius, satis compensatur per majus lucrum speratum: & sic non est societas leonina, quâ totum periculum rejicitur in socium, nec id onus aliunde compensatur .5. Tres contractus seorsim & cum diversis personis liciti sunt, ergo & simul cum socio: nam quæ facta cum diversis & seorsim justa sunt, etiam simul cum eodem facta justa sunt; justitia enim consistit in æqualitate rei ad rem, non verò in habitudine ad diversas personas & tempora. 6. In triplici contractu non intervenit mutuum: quia non transfertur dominium pecuniæ in socium: nam hic non potest de pecunia sibi in societatem data disponere pro libito, etiamsi eam assecuraverit, sed hanc tenetur vi contractûs societatis in negotiationem ad lucrum impendere; aliàs faceret injuriam conferenti, qui ideo posset contractum rescindere, cùm hæc pecunia solùm data sit ad negotiationem: quare si pecunia illa surrepta fuisset, hanc posset collator vindicare actione in rem.

Respondeo ad 1. Periculi, & damni ac lucri communicationem esse essentialem societati, ideóque ab eâ inseparabilem per aliud pactum, sicut obligatio servandi rem depositam est essentialis depósito. Unde l. *verum.* ff. *pro socio.* societas dicitur: *jus quodam modo fraternitatis habere.* Aliud est de depósito & aliis, inquibus assecuratio est præter, sed non

contra

contra naturam illorum: nam natura depositi est ut res deposita servetur, natura commodati ut usus rei gratis concedatur, &c. At natura societatis est, ut sit communio contributionis, & lucri ac damni, ex l. 52. & l. 67. cit. Ad 2. legem intelligendam esse ratione socii duntaxat, qui operas ponit, ita ut si ejus opera ac industria tanti valeat, quanti pecunia ab alio socio collocata, non debeat ille pecuniæ alterius sibi communicatæ periculum ac damnum subire: nam aliàs plus de damno, quàm de lucro participaret, & sic inter illos non esset æqualitas: subiret enim damnum propriæ industriæ & partis pecuniæ communicatæ. Ad 3. & 4. Lucrum majus speratum fundari in societate, quæ destruitur per assecurationem sortis, ideoque tunc nihil posse ob remissionem lucri majoris sperati exigi. Ad 5. Vel negant, vel hanc disparitatem afferunt quòd alia pacta, cum alio facta non impediant quominùs stet vera societas cum mercatore, qui in eo statu constituitur quem postulat societas: per accidens enim respectu illius est quòd alii pecuniam collatam assecurent: at pacta illa cum socio inita evertunt societatem & æqualitatem, cum hic totum periculum ac damnum subire debeat, ille verò solùm lucrum certum ultra sortem recipiat. Ad 6. Pactum illud esse injustum: nam eo ipso quod mercator tenetur sortem in omni eventu restituere, eâ potest uti sive in negotiatione, sive

sive extra pro libito. Quid enim ad dantem attinet quos in usus alios impendat, modo sors ipsi cum lucro certo restituatur? Unde obligatio imposita socio pecuniam datam non impendendi, nisi in negotiationem est majus onus additum, quod ad nihil aliud sibi quam pro pallio usurario prodest.

CAPUT IX.

De Cambio.

Q. 1. *Quid & quotuplex est?*

Resp. Cambium est permutatio pecuniæ pro pecunia cum lucro. Hinc differt 1. A quavis alia permutatione, qua non pecunia, sed aliæ res permutantur. 2. A mutuo, quod non est permutatio, quódque perficitur sola rei mutuatæ traditione, & essentialiter exigit, ut res alia similis non reddatur, nisi post lapsum temporis. At cambium non perficitur nisi pecunia sit ex utráque parte data & accepta, saltem æquivalenter: permutatio enim omnis utrimque dationem requirit.

Cambium duplex distinguitur, scilicet reale, & siccum. Reale seu verum est vera pecuniarum permutatio, æqualitate inter datum & acceptum servatâ. Siccum est cambium fictum, & verum mutuum specioso nomine cambii velatum, ut cúm habetur sola ratio temporis ad lucrum exigendum, aut quando

fingitur

fingitur solutio alibi facienda, & fit in eodem loco cum lucro. Dicitur siccum, quia caret humore, seu justo titulo ad lucrum pariendum. Unde à Pio V. Bulla *In eam* omne cambium siccum declaratur usurarium. Hinc patet lucrum ex eo perceptum, esse injustum & restituendum.

Cambium reale dividitur in manuale & locale. Manuale seu minutum, est permutatio monetæ diversæ speciei, & rationis, ut aureæ cum argentea, minoris cum majore, patriæ cum externa, &c. & viciſſim. Locale, seu per litteras est permutatio pecuniæ præsentis cum absente, ut si des hîc, Titio pecuniam & Titius tradat tibi litteras cambii quarum ope eandem summam recipias Romæ.

Q. 2. *An in Cambio reali licitum est lucrum?*

Resp. Aff. Modò sit moderatum, & secundùm leges aut consuetudinem locorum, vel communem peritorum æstimationem: nam tale lucrum in cambio manuali percipitur non solum ratione lucri cessantis, aut damni emergentis ex cambio, sed etiam ratione laboris & operæ in conquirendis, coacervandis, custodiendis variis speciebus monetarum, & in numeranda pecunia, &c. in Cambio verò locali ratione trajectionis realis vel virtualis pecuniæ de loco in locum, cui trajectioni faciendæ campsor operam suam locat, susceptο in se omni labore, & periculo: quæ quidem opera,

labor, & periculum in gratiam alterius susceptа, sunt pretio æstimabilia.

Nec obstat, quòd interdum campsor id faciat sine labore & incommodo, imò cum suo commodo: nam hoc est per accidens, & provenit ex ejus cura, industria, & officio, pro quo sustinendo multæ aliunde impensæ, & operæ præstandæ sunt; cum reipsâ suscipiat obligationem ex se laboriosam, & periculosam.

Q. 3. An licitum est Cambium ad terminum solutionis, seu, ut ajunt, ad nundinas? Sic fit, Campsor vel mercator dat hîc pecuniam ea lege, ut illam cum lucro recipiat Francofurti, vel alibi ad proximas nundinas: ita ut plus vel minus exigatur pro cambio, quo magis vel minus remotæ sunt nundinæ.

Resp. Secluso alio titulo justo excusante ab usura, cambium hoc est usurarium: nam est verum mutuum, ratione cujus lucrum exigitur: nihil enim aliud est quàm contractus, quo traditur pecunia ut reddatur cum lucro intra terminum. Seu in quo exigitur aliquid ob dilatam solutionem.

CA-

CAPUT X.

De Transactione, Assecuratione, Fidejussione, Pignore, & Hypothecâ.

Q. 1. *Quid est Transactio?*

Resp. Est pactio utrinque onerosa de re dubia, & lite incerta sive mota, sive movenda. Hinc ad ejus justitiam tria requiruntur. 1. Ut res, super qua transigitur, sit dubia saltem probabili existimatione utriusque partis: alioqui fieret injuria parti clarè habenti jus, quæ non componere transigendo, sed vexationem injustam redimere censeretur. 2. Ut conventio sit cum aliquo onere utriusque partis: alioqui donatio esset, non transactio. 3. Per eam lis componatur, vel dirimatur: nam ad hoc instituta est.

Q. 2. *Quid est Assecuratio?*

Resp. Est contractus, quo quis rei alienæ periculum in se suscipit, obligando se, vel gratis vel certo pretio ad solvendum ejus pretium, si perierit. Quando hæc obligatio pretio suscipitur, est contractus similis venditioni: nam venditur obligatio præstandi Domino rem indemnem, quæ est pretio æstimabilis.

Ex communi, ad ejus justitiam requiritur. 1. Ut periculum subsit saltem probabiliter, vel ab utroque judicetur subesse, ita ut rei eventus sit utrique incertus. Si enim ante contractum

constaret assecuranti res, vel merces alterius esse extra omnem aleam positas, v. g. jam perveniisse ad portum, peccaret, & teneretur restituere pretium acceptum: nam nullus est titulus accipiendi pretii, cùm assecuratio non sit in hoc casu digna pretio. Deinde assecurans sua deceptione dedisset causam contractui. Idem dic de eo, qui sciens rem suam periisse, paciscereturcum altero de illius assecuratione: quia impossibilis est rei, quæ periit, assecuratio; hæc enim potest esse duntaxat de re, cujus periculum caveri potest: ergo tunc nullus est contractus, cùm deficiat ejus materia. Deinde tunc dolus daret causam contractui. 2. Requiritur, ut pretium sit proportionatum periculo, spectata æstimabilitate rei, quæ assecuratur, alioqui non servaretur æqualitas.

Q. 3. *Quid est Fidejussio?*

Resp. Est contractus, quo quis alienam obligationem suscipit implendam, si debitor principalis eam non impleverit. Circa quod observa

1. Si obligatio debitoris principalis sit invalida, aut extinguatur, cessat etiam obligatio fidejussoria defectu materiæ: quia hæc semper supponit obligationem principalem, éstque illius accessoria.

2. *Fidejussores ita obligari non possunt, ut plus debeant, quàm debet is pro quo obligantur: nam eorum*

eorum obligatio accessio est principalis obligationis; nec plus in accessione debet esse, quam in principali re. Instit. de fidejussor.

3. Fidejussor non potest conveniri ad solvendum, nisi priùs à principali debitore repetitum fuerit debitum, & constiterit eum non esse solvendo. Hæc enim est veluti conditio hujus contractûs, nisi aliter conventum sit.

4. Fidejussoris obligatio transit ad hæredes.

5. Peccat graviter, qui certus de sua impotentia ad solvendum pro alio, ejus fidejussorem se constituit, putans fieri posse, ut debitor non sit solvendo: nam creditorem injustè decipit, falsam ei securitatem offerendo, & dat ei occasionem periculi, ac damni.

6. Principalis debitor tenetur non solùm rependere, quæ fidejussor pro eo solvit, sed etiam resarcire omnia damna orta ex eo, quòd ipse tempore debito non solverit: nam vi contractûs tenetur fidejussorem indemnem servare, ea quippe lege is fidejubet.

Sed an licet pro fidejussione exigere pretium à debitore?

Resp. Multi affirmant licere de eo paciscì, pro ratione quantitatis debiti, & periculi: quia obligatio civilis solvendi debitum alterius est onus pretio æstimabile, nec fidejussor tenetur eam gratis suscipere. Neque id exigit pro solutione pecuniæ alterius loco datæ, vel dandæ, nam hoc esset usurarium; sed pro subeunda

obligatione solvendi debitum alterius. Alii negant, si fidejussor sciat nullum subesse periculum, nec molestiam: quia tunc obligatio, quàm suscipit, nullum affert onus pretio compensabile. Imò negant, etiamsi prævideatur periculum: quia obligatio solvendi pro alio, eis videtur esse mutuum virtuale, eoquòd hic teneatur totum rependere fidejussori, quod pro eo solvit. Prior opinio videtur probabilior, saltem si periculum aliquod subeat fidejussor. Nec fidejussio videtur esse mutuum virtuale: quia non consistit in traditione rei, sed præcisè in susceptione obligationis alienæ.

Q. 4. *Quid est Pignus, & Hypothecâ?*

Resp. Pignus est contractus, quo debitor rem aliquam mobilem tradit creditori ad securitatem debiti, pro quo sic obligata est, ut possit ex ea solutio peti, si debitor non solverit.

Hypotheca verò est contractus, quo res immobilis obligatur creditori ad securitatem debiti, ita ut Jus habeat ex ea solutionem petendi. Differunt inter se 1. Quòd in pignore res tradatur creditori, in hypotheca verò res solâ conventione obligetur sine traditione. Interdum tamen mobilia bona sine traditione hypothecantur. 2. Quòd pignus sit rei mobilis, hypotheca verò rei immobilis. Hæc tamen nomina passim in Jure idem sonant, & sumuntur etiam pro ipsâ re alteri obligata ad

securitatem debiti, & pro Jure petendi solutionem ex re sic obligata.

Hypotheca alia est conventionalis, seu expressa, quæ mutuo consensu expresso constituitur. Alia tacita, seu legalis, quam lex, vel consuetudo attribuit, etiamsi de hac nulla facta sit in contractu mentio: sic bona tutoris, & curatoris sunt hypothecata pupillo, & minori pro administratione bonorum, bona mariti pro dote uxoris, &c. Item alia est universalis, per quam omnia bona tum præsentia, tum futura obligantur: alia particularis, id est, unius, vel plurium rerum in specie, & hæc semper afficit rem ad quemcunque perveniat, donec debitum solvatur.

Q. 5. *Quænam sunt obligationes dantis, & accipientis pignus & hypothecam?*

Resp. I. Ex parte dantis, seu debitoris hæ sunt 1. Non licet eandem rem dare pluribus in pignus, seu hypothecam, nisi sit sufficiens pro omnibus debitis. Nam ideo res subjicitur hypothecæ, ut creditor ex ea solutionem capiat, si debitor non solvat: at plures creditores non possunt solutionem accipere ex re insufficiente pro pluribus debitis. Excipe nisi posteriores creditores moneantur de priori hypotheca, nam tunc his non fiet injuria, cùm scienti, & volenti non fiat. 2. Debitor tenetur creditori impensas factas in pignoris conservationem, & ne deterius fiat, restituere,

l. 25. ff. *de pignerat. act.* nec potest pignus rè petere, donec debitum integrè solverit, l. 6. Cod. *de distract. pignor.* 3. Ei non licet vendere rem hypothecatam, nisi emptore monito de hypotheca: quia illum deciperet: nam emptor putaret emere rem ab omni onere liberam, cùm tamen teneretur ex ea debita solvere, res enim transit ad emptorem cum suo onere reali; nec emptor plus Juris acquirere potest, quàm haberet venditor: hic autem non habebat ejus dominium liberum à debitis, cùm res sit ad debita obligata.

Resp. II. Ex communi, creditor tenetur 1. Diligenter servare pignus, & curare, ne pereat, aut deterius fiat: Alioqui tenebitur de damno secuto ex culpa lata, & levi, l. 13. ff. *de pignerat. act.* non tamen levissima, quia contractus cedit in utriusque partis utilitatem, Potest autem pignus acceptum, vel hypothecam alteri obligare, sed non pro majore summa, l. 1. Cod. *Si pignus*, &c. 2. Non potest uti re oppigneratâ sine consensu debitoris: alioquin furti actione tenetur, l. 56. ff. *de furtis.* nisi utatur in gratiam debitoris, ne scilicet alioqui deterior fieret: quia est res aliena ad securitatem tantùm, non ad usum concessa: at injustum est uti re aliena sine consensu Domini. Quòd si debitor concedat illius usum, valor talis usûs debet in sortem computari: alioqui committeretur usura, nam ob concessam dilationem solutionis, acciperetur aliquid

quid ultra sortem; cum usus pignoris sit quid pretio æstimabile, & veluti ejus fructus ad Dominum pertinens. 3. Tenetur fructus ex pignore, vel hypotheca perceptos, & consumptos in sortem computare, deductis sumptibus suis, ac laboribus, & extantes restituere, vel deducere: quia res illa est debitoris, ad quem proinde pertinent fructus ex ea nati, res enim Domino suo fructificat. 4. Non potest vendere pignus, nisi debitore tempore debito non solvente, & eo priùs monito. Quòd si pluris vendat, quàm sit debitum, tenetur excessum restituere debitori, cum nullo justo titulo possit eum retinere. 5. Non potest paciscì cum debitore, ùt si non solvat statuto tempore, pignus sit creditoris, sed hic semper tenetur pignus totum restituere, cùm ei postea debitum solutum fuerit: nam talis conventio utroque Jure prohibetur, l. ult. Cod. *de pact. pignor.* & cap. 7. *de pignor.* 6. Tenetur soluto integrè debito statim restituere pignus, nam tunc cessat titulus & jus illud retinendi, l. 6. ff. *Quibus modis pignus*, &c.

CAPUT XI.

De Ludo, & Sponsionibus.

Q. 1. *Quid est Ludus, & quænam requirantur, ut sit licitus?*

Resp. 1. Ludus generatim est jucundum ali-

quod dictum, vel factum ad animi relaxationem ordinatum. Ejus finis proximus est, ut animus oblectatione relaxetur, fiátque aptior ad applicationem, ac intentionem necessariam, eo modo, quo vires corporis, per somnum reficiuntur: quies enim animæ est delectatio, inquit S. Th. 2. 2. q. 168. a. 2. Hinc ludus tam potest esse honestus, quàm dormitio, si cum debitis circumstantiis ob finem honestum exerceatur, pertinétque ad virtutem quam Aristot. & S. Thomas Eutrapeliam vocant, quæ est species temperantiæ, per quam homo dirigitur, ac inclinatur ad modum debitum in ludo tenendum.

Ut autem ludus sit licitus hæc *ex communi* requiruntur. 1. Ut ludi genus nullo jure sit prohibitum. 2. Ut non sit occasio peccandi; nec scandalum, aut damnum ullum cuiquam pariat. 3. Ut modus debitus, decorum, & omnes circumstantiæ debitæ serventur, ita ut congruat personæ, tempori, & loco, &c. nam bonum ex integra causa, malum ex quovis defectu. Hinc Conc. Senonense prohibet Clericis ne in publico ludant pila, aut aliis ludis, maximè cum Laïcis, ob indecentiam. 4. Ut nec sæpiùs nec diutiùs ludatur, quàm exigit necessitas reficiendi vires animi, & eum expediti orem reddendi ad debita officia. Necessitas enim est mensura ludi, sicut cibi, & potûs. *Parum* autem *de delectatione sufficit ad vitam quasi pro condimento, sicut parum de sale sufficit in cibo.*

cibo. ait Aristot. à S. Thoma q. cit. a. 4. relatus. His adde ut ludus necessarius referatur ad finem honestum, nam homo semper propter finem honestum agere tenetur.

Resp. II. Ludus pro contractu sumptus, est contractus, quo ludentes inter se paciscuntur, ut victori cedat id, quod exposuerunt. Jure naturæ licitus est, servatis debitis conditionibus: sicut enim licet rem suam alteri absolutè donare, ita & dare sub conditione licita, putà si victor ludendo extiterit.

Conditiones autem requisitæ in contractu ludi sunt. 1. Ut omnes conditiones ad ludum honestum necessariæ, modò dictæ serventur: nam hic contractus continet, ac supponit ludum, cui est accessorius. 2. Ut summa, quæ ludo exponitur sit modica secundùm cujusque facultatem, ac conditionem, & non major quàm opus sit ad excitandum cum oblectatione animum, & impediendum, ne ludus langueat. 3. Ut ludentes habeant dominium, ac liberam dispositionem eorum, quæ exponunt; & aliunde habeant, unde familiam alant, debita solvant, eleemosynas erogent, & cæteris officiis planè satisfaciant. 4. Ut non ludatur principaliter ob lucrum: nam finis ludi proximus est animi levamen, & oblectatio, ut animus sit vegetior, & aptior ad exercitia debita propter Deum rectè obeunda. Deinde lucrum non potest esse finis honestus. 5. Ut absit omnis fraus, & injuria. 6. Ut sit

æqualitas moralis quoad omnes in ſpe lucrandi, & periculo perdendi: nam hæc requiritur ad juſtitiam hujus contractûs, qui eſt utrimque oneroſus: quippe in eo emitur ſpes lucrandi periculo perdendi.

Q 2. *Quinam ludi ſunt prohibiti?*

Reſp. Jure divino naturali prohibiti ſunt ludi ex ſe mali, ac turpes, indecori, & ad luxuriam provocantes; vel qui ſunt occaſio proxima peccati, aut aliis ſcandalum. Jure autem humano tam Civili quam Canonico prohibitus eſt omnibus etiam Laicis ludus ſaltem frequens aleæ, l. 1. & 2. Cod. *de aleator.* & cap. *Epiſcopus.* diſt. 35. ex Canon. Apoſtolorum, ibi: *Epiſcopus aut Presbyter, aut Diaconus aleæ atque ebrietati deſerviens, aut deſinat, aut certè damnetur. Subdiaconus aut lector, aut cantor ſimilia faciens, aut deſinat, aut communione privetur. Similiter etiam Laicus.* Ratio prohibitionis eſt periculum, & occaſio multorum peccatorum, & malorum, ùt iræ, rixarum, litium, blaſphemiæ, perjurii, jacturæ temporis, neglectûs officiorum debitorum, everſionis fortunarum, &c. Ludus autem aleæ eſt ille, cujus ſucceſſus unicè, vel magis ex fortuna, ſeu caſu, quàm ex induſtria pendet, ùt ludus taxillorum, & chartarum. Nomine autem fortunæ, ac caſûs intelligi debet diſpoſitio providentiæ divinæ præter certam aliquam ſpem, & opinionem humanam à ſola Dei voluntate pendens.

Hinc

Hinc, ùt patet ex pœna gravi appoſita, peccat mortaliter, qui aleæ deſervit, hoc eſt, qui tali ludo crebrò, & per longum tempus lucri causâ ludit. *Ludus aleæ eſt peccatum mortale ſecundùm Raymundum, quod credo verum, quando ex cupiditate quis ludit, ſcilicet principaliter motus, non ob recreationem, ſed ad acquirendum quid notabile per ludum: nam ludere quid modicum, ut pueri faciunt, vel ob recreationem, & moderatè, non videtur mortale.* ait S. Antonin. 2. p. tit. 1. cap. 23. §. 8. Imò ſecluſo jure poſitivo ſæpe eſt mortalis aleæ ludus ratione multarum circumſtantiarum, ut docet Toletus, poſt S. Chryſoſt. qui Homil. 15. ad popul. ait: *Aleas tractare non videtur multis peccatum eſſe manifeſtum, ſed infinita vitæ mala ſolet inferre... Circa aleas ſtudium, blaſphemias, jacturas, iras, convitia, infinitáque alia his graviora ſæpe produxit.*

Hinc etiam graviter peccant, qui aleatoribus domum ſuam ad ludendum commodant: quia occaſionem, & commoditatem graviter peccandi aliis præbent; ídque jure Cæſareo, & Francico prohiberur. His ergo denegandа eſt abſolutio, niſi reſipuerint, ùt monet S. Carolus.

Q. 3. *Quandonam committitur peccatum mortale in ludo?*

Reſp. Ex communi his caſibus 1. Si ludus ſit per ſe graviter illicitus, ac turpis, vel ſolo jure poſi-

positivo graviter vetitus, ut si quis aleæ deserviat. 2. Si ludenti, vel aliis sit occasio proxima peccati mortalis, ut blasphemiæ, perjurii, fraudum, rixæ, libidinis, &c. 3. Si idcircò negligantur, officia sui statûs, vel muneris; aut omittantur opera graviter præcepta. 4. Si immodica summa ludo exponatur, ita ut reliqua bona non sufficiant ad sustentandam familiam, collocandos filios, ad dotandas filias decenter secundùm suum statum, ad solvenda debita, ad dandas eleemosynas, &c. 5. Si injuria, vel damnum grave alteri inferatur fraudibus, violentis attractionibus ad ludum &c. 6. Affectu ad ludum graviter immoderato. *Nam potest esse peccatum mortale propter vehementiam affectûs ad ludum, cujus delectationem præponit aliquis dilectioni Dei, ita quod contra Præceptum Dei, vel Ecclesiæ, talibus ludis uti non refugiat.* Ait S. Thom. 2. 2. q. 168. a. 3. Denique si quis ludat cum eo qui non potest alienare: nam vult sine titulo justo alienum obtinere, quod est injustum, & cooperatus injustitiæ alterius.

Q. 4. *Quibus casibus lusor ante omnem sententiam tenetur ad restitutionem?*

Resp. *Ex communi* Victor restituere tenetur 1. Si victus non habeat rei dominium, & liberam dispositionem. 2. Si victor vi, minis, dolo, convitiis, vel simulatione imperitiæ induxit alterum ad ludendum. Nam fecit ei injuriam

juriam, eíque occasionem damni injustè dedit. Si tamen coactus lucretur, non tenetur restituere lucrum: quia ludus ex parte ipsius est justus, & omnem inæqualitatem circa spem lucri sustulit injuria coactionis, & victus sponte in hoc periculum se coniecit. 3. Si fraude aliqua contra ludi leges usus sit v. g. Si chartas signo aliquo notaverit, aut per nutus circumstantium, vel ex industria agnoscat, vel artificiosè ita componat, ut meliores sibi obveniant, &c. Et tunc tenetur restituere tum id quod lucratus est, cùm illud acquisierit per injuriam: tum etiam id quod alter justè lucratus fuisset, nam hæc spes lucri erat pretio æstimabilis, & ei per injuriam sublata fuit. Ludi autem leges sunt, quæ vel cõmuni ludentium consensu constitutæ sunt, vel loci consuetudine receptæ. Quædam tamen fraudes, seu potiùs astutiæ, quæ ex communi consuetudine adhibentur, & noscuntur adhiberi, non censentur contra ludi leges, nec injustæ, ut si quis sciens se meliores chartas habere, timorem simulet, quo alter ad augendam sponsionem impellatur. 4. Si victor ante ludum habuerit animum non solvendi, vel si non possit alienare rem ludo expositam aut quidquam amittere; vel si arte ludendi sit notabiliter alteri superior, ita ut moraliter certus sit de victoria. Quia tunc error dedit causam contractui: alter enim non voluit ludere, nisi quia contrarium putavit. Præterea hæc sunt contra justitiam ludi exigen-

gentem, ut inter ludentes sit æqualitas moralis in spe lucrandi, & in periculo perdendi: nam hic contractus est utrimque oneroſus, non donatio, nec ad remunerandum digniorem, & peritiorem inſtitutus; ſed in eo emitur ſpes lucrandi periculo perdendi: ideóque requirit æqualitatem inter ſpem, & periculum. Idque verum eſt, etiamſi exceſſus peritiæ unius ſit notus alteri; niſi prudenter ex circumſtantia cenſeatur donatio ſpontanea lucri ex parte minùs periti: nam ſicut non ſufficit ad juſtitiam venditionis, ſi emptor vitium rei nôrit, & rei cupiditate ſolvat pretium juſto majus, quia aliter eam habere nequit, nec donare exceſſum cenſetur: ita in ludo, &c. niſi inæqualitas peritiæ aliundè compenſetur. Quamdiu tamen uterque ignorat exceſſum notabilem peritiæ alterius, lucrum eſt juſtum etiam in peritione: quia uterque tunc ſe exponit periculo perdendi; & ſicut lucranti occurrit imperitior, ita poterat occurrere peritior, & ſic contractus fuit forunæ, & ex utraque parte æqualis. Deinde ludentes hoc animo ludunt, ut lucrum retineri poſſit, dum neutri conſtat de notabili exceſſu. §. Juxta varios ſi victor luſerit ex animo repetendi ſolutum: quia non habebat jus lucrandi, & decepit alterum, qui non voluit ludere niſi ſuppoſita ſpe lucrandi. Qui tamen luſit animo ſolvendi, poteſt mutare animum peracto ludo, & ſolutum repetere in judicio.

Q. §.

Q 5 *An qui ludo vetito, seu alea, aliquid lucratus est, tenetur lucrum restituere, vel qui perdidit solvere?*

Not. Agitur hic de magnâ summâ: nam qui modicum perdidit, tenetur solvere. Quia contractus ludi fuit justus, obligátque naturaliter; nec leges, quæ vigent, prohibent modicum quid ludo per se licito exponere, ac proinde lucrum modicum solutum retineri potest, nec conceditur jus illud repetendi.

Resp. I. *Juxta communem sententiam*, secluſa lege speciali loci irritante contractum ludi, magna pecuniæ summa jam acquisita ludo vetito seu aleâ, servatâ aliunde justitiâ, potest retineri in conscientia, donec per sententiam judicis exigatur restitutio: quia contractus ludi Jure naturæ habet vim transferendi dominii ex libero consensu ludentium; & jure positivo communi, vel saltem ex consuetudine non est ipso facto itritus; nec ludentes redduntur inhabiles ad transferendum dominium, neque obligantur ad restitutionem nisi post sententiam judicis: ex eo autem quòd contractus sit prohibitus, non ideò hoc ipso est irritus: *quia multa fieri prohibentur, quæ si facta fuerint, obtinent roboris firmitatem.* cap. 16. de Regular. ùt patet in matrimonio post votum simplex castitatis contracto, in negotiatione clericis interdicta, &c.

Resp. II. Qui aleâ lusit, & notabilem pecuniæ summam perdidit, sistendo in jure natu-

rali, tenetur ſolvere. Quia contractus fuit validus, ac proindè ex illo victor comparavit jus ad id quod lucratus eſt. Præterea qui perdidit, debuit ludendo conſentire in ſolutionem ſi perderet: alioqui mala fide luſiſſet, ideóque lucrari non potuiſſet.

Sed controvertitur, an Jure Civili communi, ſeu Cæſareo luſor teneatur in conſcientia ſolvere debita ludo contracta? Alii negant quia l. 1. *Cod. de aleator.* conceditur victo, & ejus hæredibus jus repetendi in judicio, quod ſolvit, Ergo victus poteſt Jure retinere id, quod ſolutum repetere ſtatim poſſet: cui enim lex dat actionem repetendi, eidem etiam dat exceptionem, ut non ſolvat, juxta, reg. jur. 71. in 6. *Qui ad agendum admittitur, eſt ad excipiendum multò magis admittendus.* Et l. 198. ff. *de reg. jur.* Deinde leges Cæſareæ ſtatuunt, ut victus non cogatur ſolvere. Unde cùm retinere meam rem, & datam recipere æquivaleant, injuſtum non eſt commodiorem modum absque inutili circulo eligere. Hinc l. 3. ff. *De compenſat.* dicitur: *intereſt noſtra potiùs non ſolvere, quàm ſolutum repetere.*

Alii verò contendunt debitorem teneri ſolvere, niſi judicem requirat pro debiti ſui abſolutione. Quia 1. qui luſit, validè luſit: ergo contraxit obligationem ſtandi contractui valido, donec irritetur: & ſic victor habet jus ad ſolutionem, donec eo privetur per judicem. 2. Sicut qui validè luſit, & perdidit, non poteſt

test ante sententiam judicis solutum repetere, aut occultè recipere, ita nec potest ante sententiam non solvere. 3. Leges non concedunt jus repetendi solutum nisi in judicio: ergo jus non solvendi acquiritur solùm per sententiam judicis: & cùm dicunt, victus non cogatur solvere, subintelligitur *à judice:* unde significant solùm actionem victori non dari ad repetendum debitum. Porro certum est victum teneri solvere, si juraverit se soluturum: quia juramentum de re licita præstanda servari debet ex religione, & reverentia erga Deum.

Dixi *jure communi*; nam potest esse alia consuetudo Patriæ, vel lex specialis annullans obligationem naturalem solvendi debita ludo contracta, pro ut est in Galliâ ex edicto Ludovici XIII. quoad hoc recepto. Sed videtur in his rebus standum esse consuetudini receptæ, nec lege abrogatæ.

Q. 6. *Quid est sponsio, & quid ad ejus justitiam requiritur?*

Resp. Sponsio est contractus, quo duo, vel plures de veritate, aut eventu rei alicujus contendentes, sibi invicem aliquid spondent, ut id sit ejus, qui veritatem fuerit assecutus.

Ut hic contractus sit justus necesse est 1. ut res, de qua agitur, in eodem sensu ab utroque accipiatur: nam alioqui nullus esset contractus sponsionis, si quidem spondentes non

consentirent in idem, si diversimodè rem intelligerent. 2. Ut res, de quâ contenditur, sit incerta utrique contrahenti. Alioqui jam non esset æqualitas in spe, & periculo, quæ ad justitiam sponsionis requiritur: nam sponsio est contractus onerosus, quo emitur spes lucrandi periculo perdendi.

Hinc si quis certus de rei veritate, vel eventu, aliquid sponsione lucratus est, tenetur id restituere, etiamsi de sua certitudine alterum monuisset, qui nihilominus vellet contendere: quia hic non vult donare, aut se punire, sed spondere, eo quòd putet rem esse semper incertam, & falli ab alio: & ideo diligenter postea veritatem inquirit. Cum autem in sponsione ematur, & vendatur spes lucri periculo amittendi, veluti merx pretio: si nullum sit periculum perdendi, nihil emitur, nec venditur: ac proinde invalidus est contractus, sicuti invalida est emptio gemmæ falsæ pro vera, etiamsi emens monitus fuisset falsam esse, sed credere noluisset. *De Lugo.*

CAPUT XII.

De Ultimis voluntatibus.

Q. 1. *Quid est Testamentum?*

Resp. Est legitima dispositio de iis, quæ quis vult fieri post mortem cum institutione hæredis, vel legatarii universalis. Quod addo, quia

quia in Gallia ad testamentum non requiritur hæredis institutio: imò si fieret, dicitur testamentum à judicibus declarandum esse irritum: quia lex consuetudinaria permittit solùm institutionem legatarii universalis.

Dividitur in solemne, in quo servantur omnes solemnitates à jure præscriptæ; & in privilegiatum, quod valet etiamsi non omnes illæ solemnitates serventur, tale est testamentum militare. Solemne subdividitur in scriptum, seu clausum, quod fit scripto coram testibus requisitis; & in nuncupativum, seu apertum, quod fit viva voce coram testibus requisitis, licèt postea possit scripto mandari.

Circa solemnitates à jure in testamentis requisitas consuli debent leges, ac locorum consuetudines.

Jure autem Cæsareo ad testamentum scriptum hæc requirentur. 1. Ut hæres claris, & expressis verbis instituatur, illiúsque nomen propria manu testatoris scribatur; vel si aliena ipse testator subscribat, & subscriptum, ac involutum ostendat testibus, dicátque in eo suam ultimam voluntatem contineri. 2. Ut adhibeantur septem testes rogati, masculi, puberes, idonei, hoc est, qui non excludantur à jure, quales sunt hæres, Filius-familias, furiosi, damnati ob crimen, &c. 3. Ut omnes, & singuli testes nomen suum subscribant propria manu, & annulo, seu sigillo obsignent. 4. Demum ut id totum in uno eodémque loco,

pore unóque contextu peragatur. l. 21. Cod. *de Testam.*

Ad nuncupativum requiritur solùm, ut testator suam ultimam voluntatem tam circa hæredis institutionem, quàm circa legata coram septem testibus, masculis, liberis, puberibus, & ad id vocatis declaret, distincta voce, ut possit audiri.

Q. 2. *An testamentum destitutum solemnitate requisita à Jure Civili validum est in conscientia?*

Resp. Circa hoc multiplex est sententia. 1. Docet tale testamentum esse invalidum in utroque foro, ita ut hæres per illud institutus, & legatarius teneatur ante sententiam judicis restituere hæredibus ab intestato. 2. Asserit valere in conscientia, ita ut hæredes ab intestato non possint licitè repetere hæreditatem, vel legatum, etsi adjudicetur ipsis à judice, teneri ad restitutionem, si ipsis constet de voluntate testatoris. 3. Inter has media docet illud nullam parere obligationem civilem, sed solùm naturalem, & quidem infirmam, quæ per judicem tolli possit: atque ita non esse omnino invalidum in foro conscientiæ, sed valere ad hoc, ut hæreditas, vel legatum possit retineri in conscientia, donec à judice adjudicetur hæredibus ab intestato: neque etiam omnino firmum, quia post sententiam judicis relicta per illud restitui debent hæredibus ab intestato.

Ita

Ita Sanchez, Layman, & alii, qui sic putant conciliari posse leges in speciem contrarias. Unde leges, quæ dicunt testamentum destitutum solemnitate pro infecto habendum, nullum esse, scilicet, inquiunt, per sententiam judicis, qui ob defectum solemnitatis efficaciam eius elidit.

Ego assentior illis docentibus, hac in re consulendam esse locorum consuetudinem, & praxim iudiciorum, atque servandum id, quod æquus iudex perspecta penitus veritate judicaret: nam idem in utroque foro servandum est, ubi forum externum non nititur falsa præsumptione, nec damnat in pœnam, quæ judicis sententiam requirit. Quare si iudex quamvis certò nôrit voluntatem testatoris, rescindat testamentum ob defectum solemnitatis, & hæreditatem, ac legata profana adiudicet hæredi ab intestato; ea ipsi debentur in conscientia ante sententiam: quia sicut privati possunt apponere contractibus suis certas conditiones, quibus omissis nolunt valere contractum: ita Princeps, vel Resp. cui subditorum personæ, ac bona subiiciuntur in ordine ad bonum commune, potuit propter fraudis periculum, & majorem dispositionis cautionem facere, ut consensus contrahentium, ac disponentium sine certa solemnitate esset de facto irritus: fecisse autem constat ex verbis legis, vel consuetudine, & praxi judiciorum, quæ est legum interpres.

Not. Testator tenetur hæredes instituere in portione legitima descendentes, & his deficientibus ascendentes, nisi justam ex hæredandi causam habeat: unde hi dicuntur hæredes necessarii.

Q. 3. *Quinam testari non possunt?*

Resp. 1. Qui carent usu rationis, ùt infantes & perpetuò amentes. 2. Filius-familias. Si tamen pubes sit, potest testari de bonis castrensibus, & quasi castrensibus ad quaslibet causas, & de adventitis ad piàs causas: sed cum Patris consensu, ex cap. 4. *de sepult. in* 6. 3. Servus. 4. Religiosi solemniter professi. 5. Prodigi post interdictam administrationem. 6. Qui commiserunt aliquod crimen, cui jure annexa est talis pœna, & morte damnati. 7. Clerici de bonis Ecclesiasticis, cap. 9. *de Testam.* in multis tamen locis consuetudo est contraria, sed semper tenentur de iis in pias causas disponere: nam juxta communem sententiam tenentur jure divino naturali ea bona toto vitæ tempore sic impendere. Quare nulla consuetudo, nec potestas humana potest eos excusare, vel dispensare.

Q. 4. *Quid est Codicillus?*

Resp. Est scriptura continens ultimæ voluntatis dispositionem circa ea, quæ quis vult fieri post mortem citra hæredis, seu legatarii universalis institutionem. Adhibetur ad legata, ac fidei-

ac fidei-comissa relinquenda, vel ad aliquid explicandum aut mutandum circa testamentum. Ad ejus valorem sufficiunt quinque testes licet non rogati, nec requiritur, ut testator manu propria subscribat.

Q. 5. *Quænam notanda sunt circa Legata?*

Resp. Sequentia. 1. Legatum est ultimæ voluntatis dispositio, qua testator particulare donum ab hæreditate selectum directis verbis alicui relinquit, sumitur etiam pro ipso dono sic relicto.

2. Legata solvi debent ex justitia statim post aditam hæreditatem, & ex hoc legatarius acquirit eorum dominium. Quare si executor testamenti negligat ea solvere, tenetur de damno inde secuto: nam peccat contra proprium officium in damnum alterius; executor enim constituitur ad præstandum id omne, quod testator fieri voluit: qui autem peccat contra proprium officium ad alterius commodum spectans, peccat contra justitiam. Si nullus sit constitutus executor, tenetur hæres: nam hæreditatem acceptando se obligavit implicitè ad præstanda onera ei annexa.

3. Legatum transmittitur ad hæredes legatarii.

4. Legatum sub modo factum obligat ad modum illum observandum, si modus sit in utilitatem tertii, vel legantis; quia tunc testator præsumitur voluisse ad eum obligare: se-

cus, sit modus sit in solam utilitatem legatarii, quia non præsumitur obligatio inducta, nisi aliunde colligatur, sed solùm Testator explicuisse motivum legandi. Quando autem testator obligat ad modum implendum, aliquando obligare vult, non ita tamen, ut si non impleatur, legatum revocetur, & restitui debeat; sed ut peccet legatarius contra Justitiam, si non observet. Aliquando vult, ut modo non observato res legata restituatur, vel cum fructibus perceptis, vel sine illis. Quæ omnia pendent ex intentione testatoris, quæ arbitrio prudentis ex ejus verbis, & aliis conjecturis, ac circumstantiis colligenda est. Quando legatum relictum est Ecclesiæ, vel piæ causæ sub modo obligante, nisi aliud testator expresserit, non censetur voluisse, quòd revocetur legatum, si modus non servetur, cap. *verum.* de condit. appos.

5. Si legatum ad certam piam causam factum, nequeat ei applicari, debet ab hærede dari in alteram piam causam impendendum judicio Episcopi: nam defunctus censetur in tali casu voluisse, ut alteri piæ causæ applicaretur, cùm id æquè sit gratum Deo, & utile ejus animæ. Episcopus verò ùt interpres voluntatis defuncti, tunc habet Jus legata pia ad alium pium usum destinandi, ex cap. 3. & 17. *de testam.* Legatum verò relictum ad causam profanam, si impleri nequit, redit ad hæredem.

6. Quam-

6. Quamvis testamentum ad causam non piam defectu solemnitatis esset invalidum in utroque foro; tamen legata pia in eo contenta valida sunt, & ea statim solvere tenetur hæres ab intestato, si constet quoad illa de voluntate defuncti, ex cap. 11. *de testam.* tum quia ipsa pia legata sunt remedia vulgò ad testatoris salutem necessaria, & semper utilia, imò sæpe restitutiones ex justitia debitæ, & à Confessario præscriptæ. Tum quia juxta leges Cæsareas legata etiam profana relicta sine solemnitate requisitâ solvi debent, si constet de voluntate defuncti, ex *Instit. de fidei commiss.* & ex cap. 4. *de Testam.* In Gallia verò jure consuetudinario secundùm communem Doctorum Gallorum sententiam hæres tenetur in conscientia solvere legata ad pias causas, quamvis in iis, vel in testamento præscriptæ solemnitates omissæ fuerint: secùs, si sint ad causas profanas. Hinc quando hæredi constat voluntatem testatoris esse, ut aliquid in causam piam distribuatur, licet id in foro externo probari nequeat, tenetur in conscientia solvere. Tunc enim probatione opus non est, dum de veritate constat.

Q. 6. *Quid est Fideicommissum?*

Resp. Est ultimæ voluntatis dispositio, qua testator Fidei hæredis committit aliquid alteri tradendum. Duplex est, aliud universale, in quo tota hæreditas committitur danda alteri.

Sed

Sed Jus Cæsareum concedit Fidei-commissario quartam partem hæreditatis, quæ Trebellianica dicitur à Jure-consulto Trebelliano, ne inutiliter hæreditatem adierit.

Aliud particulare, in quo tantùm pars hæreditatis committitur danda alteri.

Q. 7. *An valet in foro conscientiæ Fidei-commissum in favorem ejus, qui per leges non potest hæres, vel legatarius institui?*

Resp. I. Testator peccat mortaliter ita disponendo, & etiam is, qui talis dispositionis executionem promittit: quia violat legem justam, quæ id graviter prohibet. Hinc [S.] Hieron. Epist. ad Nepotian. ait. *Per Fidei-commissa legibus illudimus.*

Resp. II. Is qui per fidei-commissum etiam occultum, hæreditatem, aut legatum accepit tradendum personæ, quæ per leges excluditur ab hæreditate, vel legato, seu dono, putà filio spurio, vel uxori defuncti, ita ut non acceperit nisi sub hac conditione sibi significatâ; non potest licitè tale fidei-commissum exequi, sed tenetur accepta restituere legitimis hæredibus ab intestato. Quia 1. alioqui ageret contra intentionem, & finem legis, & ipsam legem prohibentem ne hæreditas, vel legatum & donum talibus personis tradatur simpliciter, ideoque sive directè sive indirectè. Nam *certum est, quod is committit in legem, qui legis verba com-*

complectens, contra legis nititur voluntatem. Reg. 88. Jur. in 6. *Et cùm quid unâ viâ prohibetur alicui, ad id aliâ non debet admitti,* Reg. 84. Jur. in 6. Jam verò *quæ contra jus fiunt, debent pro infectis haberi.* Reg. 64. Jur. in 6. & leges justæ obligant in conscientia. 2. Tale fidei commissum est in fraudem legis, ejúsque efficaciam prorsus elideret, si liceret, aut valeret. *At fraus, & dolus alicui patrocinari non debent,* ait Conc. Gener. Later. 4. cap. 46 Item persona, quæ per legem excluditur ab hæreditate, vel legato, re ipsa bona acciperet à principali testatore per alium tanquam instrumentum: at lex id vetat hoc ipso, quòd illam excludit à bonis defuncti. *Ita Covar. Azor asserens, esse communem sententiam.*

Igitur tale Fidei-commissum debet censeri tanquam si factum non fuisset: ac proinde bona defuncti per illud accepta pertinent ad hæredes legitimos ab intestato: nam qui accepit aliquid tradendum alteri, non potest illud sibi retinere, quia revera non ei donatum fuit: neque potest tradere illis, qui per leges sunt incapaces illud accipiendi. Hinc Covar. & Azor *ex communi,* (ut ipse ait) *sententiâ* docent, filium spurium, qui accepisset bona Patris per Fideicommissum, vel alio modo, teneri ante omnem sententiam ea restituere legitimis hæredibus ab intestato venientibus, vel testamento institutis, cùm justa lege eorum bonorum capax non sit.

Porro

Porro in Gallia id omnino certum est: nam ibi, & fortè etiam in multis aliis locis, quodvis Fideicommissum jure saltem consuetudinario vim legis habente & obligante in conscientiâ, reprobatum est, nullúmque jus tribuit.

Finis Tomi Secundi.

INDEX

INDEX
QUÆSTIONUM
TOMI SECUNDI.

TRACTATUS de Virtutibus Moralibus & Vitiis eis oppositis. Pag. 1.

CAP. I. De Prudentia & Vitiis ei oppositis. 4

CAP. II. De Fortitudine & Virtutibus ei annexis, ac Vitiis oppositis. 6

Q. 1. Quid est Fortitudo, & quænam sunt vitia ei opposita? ibid.

Q. 2. Quænam sunt Virtutes Fortitudini annexæ, & Vitia his opposita? 7

CAP. III De Temperantia & Virtutibus ei annexis. 11

Q. 1. Quid est Temperantia? ibid.

Q. 2. An licet agere ob voluptatem seu delectationem moderatam & per se licitam, eámque propter se appetere? 14

Q. 3. Quænam sunt virtutes Temperantiæ annexæ? 16

Sed an mulieres peccant, si se ornent ad placendum viris? 22

APPEND. De Jejunio Ecclesiastico. 23

Q. 1. Quænam ad illud requiruntur? ibid.

Q. 2. An præceptum jejunii per se obligat sub mortali? 26

An autem mortale sit tempus refectionis notabiliter anticipare sine justa causa? ibid.

Q. 3.

Q. 3. Quid dicendum de Cænula seu Collatiuncula? 28
Q. 4. An qui ex justa causa dispensatus est in abstinentia carnis, hoc ipso liberatur abstinentiâ ab alterâ refectione? 29
Q. 5. An toties quis peccat mortaliter, quoties die jejunii sumit refectionem iteratam? 30
Q. 6. An violat jejunium qui extra refectionem consuetam, & cænulam aliquid bibit, vel comedit? 31
Q. 7. Quinam excusantur à Lege jejunii? 33
CAP. IV. De Virtutibus Justitiæ annexis. 40
Q. 1. An omne Mendacium est intrinsecè malum? 44
Q. 2. An aliquando licet uti æquivocatione, vel restrictione mentali? 46

TRACTATUS de Justitia & Jure, Injuriis, & restitutione. 53
PARS I. *ibid.*
CAP. I. De Justitia. *ibid.*
Q. 1. Quid est Justitia, prout est Virtus specialis? ibid.
Q. 2. Quomodo dividitur Justitia? 54
CAP. II. De Jure. 57
Q. 1. Quid est Jus? ibid.
Q. 2. Quomodo dividitur Jus? ibid.
Q. 3. Quænam sunt species juris realis? 58
§. I. *De Dominio.* *ibid.*
Q. 1. Quid est Dominium & quotuplex? ibid.
Q. 2. Quænam subjiciuntur Dominio hominis? 59
Q. 3. Quænam requiruntur ad acquirendum Dominium? 62
Q. 4. Quomodo acquiritur Dominium animalium? 64
Sed cujus est fera læsa, vel laqueo capta? 66
Q. 5. Cujus est Thesaurus? ibid.
Q. 6. Cujus sunt Lapidicinæ, venæ Metallicæ, Gemmæ, Lapilli, &c. 68.
Q. 7. Quinam sunt alii speciales modi acquirendi Dominium? 69

Q. 8.

INDEX

Q. 8. Quinam sunt capaces Dominii? 71
Q. 9. An Filiusfamilias habet dominium bonorum quæ dicuntur fortunæ? 72
Q. 10. An servi seu mancipia habent dominium aliquarum rerum? 73
§. II. *De Præscriptione.* 74
Q. 1. An per Præscriptionem verè acquiritur in foro conscientiæ dominium rei alienæ, absque consensu & culpa prioris Dominii? 75
Q. 2. Quænam conditiones requiruntur ad legitimam præscriptionem? 76
Q. 3. An qui bonâ fide accepit aliquid ab auctore malæ fidei, potest illud præscribere? 82
Q. 4. An res omnes præscribi possunt? 84
§. III. *De usu-fructu & servitute.* 85
Q. 1. Quid est usus? ibid.
Q. 2. Ad quid tenetur Usuarius? ibid.
Q. 3. Quid est ususfructus? ibid.
Q. 4. Ad quid tenetur usufructuarius? 86
Q. 5. Quid, & quotuplex est servitus? 87
§. IV. *De Possessione.* 88
PARS II. De Injuriis, & necessariâ restitutione in genere. 91
CAP. I. De injuriâ, seu injustitiâ in genere. ibid.
Q. 1. Quid est injuriâ? ibid.
Q. 2. An volenti potest fieri injuria? ibid.
CAP. II. De natura & necessitate restitutionis. 93
Q. 1. Quid est restitutio? ibid.
Q. 2. An restitutio actualis necessaria est ad salutem necessitate præcepti? 94
Q. 3. Quandonam peccatum injustæ detentionis continuatur, & multiplicatur? 96
Sed quid si detentor utatur re aliena? 98
CAP. III. De Radice obligationis restituendi. 99
Q. 1. Unde oritur obligatio restituendi? ibid.
Q. 2. An oritur obligatio restituendi ex damnificatione nullatenùs peccaminosâ, v. g. ob inconsiderationem,

distractionem mentis, oblivionem prorsùs involuntariam? 100
Q. 3. An oritur obligatio restituendi ex damnificatione veniali? 101
Q. 4. An oritur obligatio restituendi ex damno dato per culpam juridicam in officio, vel extra illud, commissam? 103
Q. 5. Ex quâ culpâ juridicâ in contractibus oritur obligatio restituendi? 107
Dices, in prædictis legibus depositarius dicitur obligari solùm ex dolo, non ex culpâ. 109
Q. 6. An qui inculpabiliter dixit vel fecit aliquid, ad quod Jus nullum habet, & ex quo impendet damnum proximo, tenetur ex Justitia illud impedire, vel restituere, si non impediat quantum commodè potest? 111
Q. 7. Quid restitui debet ratione injustæ acceptionis vel damnificationis? 112
Q. 8. An injustus damnificator tenetur insuper aliquid solvere pro culpâ in pœnam? 116
Q. 9. An fur vel injustus possessor aut damnificator tenetur restituere rem alienam, si peritura fuisset apud Dominum? ibid.
Sed, si rem alienam quæ incendio, vel aliter peritura erat apud Dominum auferam, & post elapsum periculum non statim restituam, & postea apud me pereat, non jam peritura apud Dominum, an teneor ejus pretium restituere? 119
Q. 10. An ratione injuriæ restitutio facienda est juxta summam æstimationem, quam res à tempore detentionis habuit? ibid.
Q. 11. An qui ponit actionem ex quâ damnum obvenit alteri, tenetur illud restituere? 122
Q. 12. An in dubio de damno secuto ex actione mala per se damnificativa, est obligatio restituendi? 124
Q. 13. An qui solo exemplo movit efficaciter alium ad damnum inferendum, tenetur damnum ab hoc illatum resarcire in ejus defectum? 126

Q. 14.

INDEX.

Q. 14. An quis tenetur restituere damnum irrogatum per suum mancipium, animal, vel Filium? ibid.
Q. 15. An qui impedivit alterum à consecutione alicujus boni, tenetur ad restitutionem? 128
Sed quidsi alterius procuratorem, vel tabellarium, litteras aut mandata alterius deferentem ad impetrandum beneficium, vel ad aliquod negotium, detineam prætextu recreationis vel potationis, sciens hanc detentionem nocituram mandatario? 132
Q. 16. An accepta ob opus malum restitui debent? 133
Q. 17. An accepta ob opus bonum jam debitum restitui debent? 135
Q. 18. Quid restitui debet ratione rei acceptæ? 138
Q. 19. Ad quid tenetur possessor bonæ fidei? ibid.
Q. 20. An & cui restituenda sunt bona vacantia & derelicta? 141
Q. 21. An & cui restitui debent bona inventa, & bona ac debita incerta? 142
Sed quid, si post applicationem inveniatur Dominus? 145
Q. 22. An qui habet rem alienam, tenetur ad restitutionem si pereat vel deterior fiat ex casu fortuito? 147
CAP. IV. De Cooperantibus ad damnum. 148
Q. 1. An qui Cooperantur ad damnum alterius, tenentur ad restitutionem? ibid.
Q. 2. Quid requiritur ut Cooperantes teneantur ad restitutionem? 149
Sed quid, si executor consilio aut aliâ simili causâ motus est tantùm ad damnum inferendum faciliùs, confidentius, vel citius? 152
Q. 3. An omnes cooperantes ad damnum tenentur singuli in solidum? 153
Q. 4. Quo ordine cooperantes tenentur ad restitutionem? 156
Q. 5. Quando plures sunt causæ æquè principales, vel æquè secundariæ, quæ videantur æqualiter contulisse ad totum damnum, ad quid singulæ tenentur? 160
Q. 6. Si una causa restituerit, an aliæ obligantur? 161

Q. 7. Quandonam in particulari singulæ causæ cooperantes ad damnum, tenentur ad restitutionem? 163
§. I. *De Mandante.* 164
Sed an qui ratum habet damnum suo nomine factum, tenetur restituere? 156
§. II. *De Consulente.* 166
§. III. *De Consentiente.* 168
§. IV. *De Palpone, seu adulatore & laudatore.* 170
§. V. *De Receptore.* 171
§. VI. *De Participante.* 172
§. VII. *De Causis Negativis.* 173
Sed ad quid tenentur Custodes agrorum, vinearum, sylvarum, si non impediant damnum, vel non manifestent damnificatores, ut resarciatur? 175
CAP. V. *De Circumstantiis Restitutionis, & Ordine in eâ servando.* 176
Q. 1. Cuinam res debet restitui? ibid.
Q. 2. Quo tempore fieri debet restitutio? 177
Q. 3. In quo loco & cujus impensis fieri debet restitutio? 178
Q. 4. Cujus periculo fieri debet restitutio? 182
Q. 5. Quo ordine restituendum est? 183
Q. 7. An prius petenti licet priùs solvere? 189
Sed si debitor non valens solvere omnibus creditoribus, solverit uni creditori non habenti jus prælationis, an hic tenetur restituere alteri creditori habenti tale jus? 190
Q. 8. An debitor potest solvere totum debitum creditori non petenti, si ipse non sit solvendo aliis, qui pariter non habent hypothecam nec privilegium? 191
Q. 9. An qui aliquid gratis vel cum onere accipit ab eo, quem scit exinde reddi impotentem ad solvenda debita, peccat contra Justitiam, & tenetur accepta restituere, licet eum ad id non induxerit? ibid.
CAP. VI. *De Causis excusantibus à restitutione, vel ejus dilatione.* 192
Q. 1. An remissio creditoris excusat à restitutione? ibid.

Q. 2.

INDEX.

Q. 2. An cessio bonorum creditoribus facta liberat à restitutione? 194
Q. 3. An ingressus in Relig. liberat à restitutione? 195
Q. 4. An si debitor immemor sui debiti tantum donet creditori, quantum ei debet, excusatur a restitutione? 197
Q. 5. An debitor liberatur à restitutione, si creditori sui creditoris solvat, quod debet? ibid.
Q. 6. An excusatur a restitutione, qui non potest restituere, nisi per bona superioris vel inferioris ordinis? 198
Q. 7. Quænam sunt causæ justæ differendi restitutionem vel solutionem debiti? 203
Q. 8. An est obligatio compensandi lucrum cessans & damnum emergens ex dilatione solutionis, vel restitutionis? 208
PARS III. De Injuriis in particulari, & necessaria restitutione. 210
CAP. I. De Injuriis & damnis in bonis spiritualibus, & necessaria restitutione. *ibid.*
Q. 1. An qui injustè læsit alterum in bonis spiritualibus naturalibus tenetur ad restitutionem? ibid.
Q. 2. An qui alterum læsit in bonis supernaturalibus, tenetur ad aliquam restitutionem? 211
Q. 3. An qui avertit aliquem à Religione, tenetur ad aliquam restitutionem? 213
CAP. II. De Injuriis in corpus per homicidium, & mutilationem, & necessaria restitutione. 215
Q. 1. An licet peccatores occidere? 216
Sed an licet verberare aliquem, ob culpam, quam admisit? ibid.
Q. 2. An licet occidere uxorem, vel Filiam in adulterio deprehensam, vel ipsum adulterum? 217
Q. 3. An licet seipsum occidere, vel mutilare? 218
Q. 4. An licet aliquando occidere innocentem? 221
Q. 5. Nunquamne licet procurare abortum? 222
Sed num licet ad Matris conservationem ei præbere pharmacum, quo fœtus putetur moriturus? 225

Q. 6. An licet injustum aggressorem actualem occidere in vitæ suæ defensionem? 227
Sed an tenetur ad restitutionem, qui in defensione vitæ alterum occidit, vel mutilavit? 230
Q. 7. An licet occidere accusatorem, & falsos testes, qui vitam injustè oppugnant? ibid.
Q. 8. An licet occidere pro defensione pudicitiæ, eum qui eam tentat violare? 231
Q. 9. An licet occidere furem, in defensionem bonorum, quæ dicuntur fortunæ? 233
Q. 10. An licet occidere alium in defensionem honoris & famæ? 236
Q. 11. An in defensionem alterius licet occidere injustum invasorem, & an ad hoc tenemur? 239
Q. 12. Quandonam homicidium casuale est peccatum, & obligat ad restitutionem? 241
Q. 13. An duellum est aliquando licitum? 245
Q. 14. Quænam sunt pœnæ duelli? 249
Q. 15. Quid tenetur homicida, vel mutilator restituere? 252
Q. 16. An occisor, vel mutilator tenetur restituere non solùm uxori & liberis, sed etiam aliis, & creditoribus? 255
Q. 17. An debet aliquid restitui pro vita, membro, cicatrice hominis liberi? 258
Q. 18. An tenetur ad restitutionem, qui putans occidere Petrum, occidit Paulum, quem invincibiliter putabat esse Petrum? 259
CAP. III. De Injuriis in corpus proximi per stuprum & adulterium, & de necessaria restitutione. ibid.
Q. 1. Ad quid tenetur corruptor Virginis? ibid.
Sed quid, si is qui verâ vel fictâ promissione matrimonii, seduxit aut stupravit, nec potest satisfacere nisi nubendo, habeat votum castitatis aut Religionis? 267
Quid dicendum de seductore mulieris non Virginis? 269
Q. 2. Ad quid tenetur, qui sub promissione matrimonii consanguineam violavit? ibid.

Q. 3.

INDEX.

Q. 3. Ad quid tenentur adulteri? 270
Sed quid, si dubium sit utrum ab ipso adultero, an à marito proles sit genita? 273
Q. 4. Quomodo tenetur adultera damna compensare? 274
CAP. IV. De Injuriis Contra famam & honorem per judicium temerarium, detractionem, calumniam, & contumeliam, & de necessaria restitutione. 277
Q. 1. Quale peccatum est judicium temerarium, item suspicio ac dubitatio temeraria? ibid.
Sed hic quæri potest utrum dubia sint in meliorem partem interpretanda? 281
Q. 2. Quid est detractio, contumelia & calumnia? 284.
Q. 3. An & quando detractio, calumnia, & contumelia sunt peccata mortalia? 286
Q. 4. An contumelia & detractio differant specie? 295
Q. 5. An & quando auditor detractoris peccat mortaliter? 296
Q. 6. An audita, lecta, vel alia quælibet referens absque asseveratione peccat? 300
Q. 7. An crimen proximi quod publicum est in aliquo loco, licet detegere in alio ubi ignoratur, vel in eodem? 301
Q. 8. An eum, qui uno aut altero crimine infamis est, licet de aliis infamare? 308
Q. 9. An licet aliquando revelare crimen occultum alterius? 310
Q. 10. An est mortale detrahere defuncto in re gravi? 313
Q. 11. An licet se ipsum infamare? ibid.
Q. 12. An licet contumeliam illatam repellere? 315
Q. 13. An & quomodo restituenda est fama? 316
Q. 14. An qui crimen falsum alteri imponit, vel verum sed occultum injustè detegit, tenetur omnia alia damna sive in corpore sive in aliis bonis inde secuta resarcire? 318
Q. 15. An tenetur ad restitutionem qui falsò sed bonâ

fide putans crimen esse verum & publicum illud narravit? 319
Sed quid si me narrante de aliquo publicè infamato auditores alium intelligant. 321
Q. 16. An hæres detractoris tenetur ad restitutionem famæ à defuncto violatæ? ibid.
Q. 17. Quænam excusant à restitutione famæ? 322
Q. 18. An in restitutione famæ potest fieri compensatio? 325
Q. 19. An qui infamiam à se injustè illatam tollere nequit, tenetur pecuniâ compensare? 328
Q. 20. An honor contumeliâ læsus restitui debet, & quomodo? 330
CAP. V. *De Injuriis in bonis quæ dicuntur fortunæ, & necessariâ restitutione.* 332
Q. 1. Quid est furtum, & rapina, quomodo differunt inter se? 333
Q. 2. Quomodo dividitur furtum? 335
Q. 3. Quale peccatum sunt furtum & quævis injusta damnificatio & rapina? ibid.
Q. 4. Quænam quantitas requiritur ut furtum, vel quævis alia damnificatio in rebus externis sint mortalia? 336
Q. 5. An & quomodo peccatur mortaliter per minuta furta? 339
Q. 6. An quando plures uni per levia furta grave damnum inferunt, singuli peccant mortaliter, & tenentur ad restitutionem, licet singuli parum accipiant? 345
Q. 7. An fur acquirit dominium rei furtivæ? 346
Q. 8. An licet occultè recipere rem suam apud alium extantem? 348
Q. 8. An uti liceat occultâ compensatione? 349
Q. 9. An licet in gravi vel extremâ necessitate aliena surripere? 354
Q. 10. Quandonam uxor marito, & maritus uxori injuriam infert in bonis, & tenetur ad restitutionem? 357

Q. 11.

INDEX.

Q. 11. An liberi peccant, & tenentur ad restitutionem, surripiendo bona parentum? 359
Q. 12. An si Filiusfamilias plus cæteris Fratribus pro Patre laboret, & aliquid ultra suam sustentationem ex labore suo ac industria lucretur, potest ex tali lucro pretium operarum suarum subtrahere, Patre inscio? 361
Q. 13. An qui rem furtivam emit, teneturillam restituere Domino? 362
Q. 14. An qui pascit, vel ligna cædit contra justam prohibitionem tenetur ad restitutionem? 366
Q. 15. An is qui contra prohibitionem venatur, piscatur, vel aucupatur, peccat & tenetur ad restitutionem? 368
Q. 16. An tributa solvi debent ex justitiâ? 370
Q. 17. Quid dicendum de Decimis? 373
Q. 18. An malè distribuens bona vel onera communia, tenetur ad restitutionem? 374
Q. 19. An in dubio utrum res sit aliena, restitui debet? 376
Q. 20. An qui dubitat utrum solverit debitum, tenetur adhuc illud integrè solvere, si certò scire nequeat se solvisse? 380
Q. 21. An est contra justitiam prodere alterius secretum suæ fideicommissum, & obligatio resarciendi damnum inde secutum? 381
Q. 22. An obligatio restituendi bona externa, & resarciendi damna in illis injustè illata à defuncto, transit ad hæredes etiam extraneos? 383

TRACTATUS *de Contractibus.* 386
PARS *I. de Contractibus in genere.* *ibid.*
CAP. I. De Natura, divisione, & effectu Contractûs. *ibid.*
Q. 1. Quid est Contractus? ibid.
Q. 2. Quænam requiruntur ad valorem Contractûs? 387.
Q. 3. Quomodo dividuntur Contractus? ibid.
Q. 3. Quænam est materia Contractuum? 390.

Q. 4. An omnis contractus obligat in conscientia? ibid.
Q. 5. An qui habuit animum contrahendi, sed cum voluntate expressa non se obligandi, manet obligatus? 392.
Q. 6. An contractus sine solemnitatibus à jure requisitis factus ligat conscientiam? ibid.
Q. 7. An contractus invalidus firmatur juramento, & obligat ex justitia? 394
Q. 8. An & quomodo obligant contractus ad diem, sub modo, ad causam, & ad demonstrationem! 397.
Q. 9. Ad quid obligat contractus alternativus, seu sub disjunctione? 399
Q. 10. An & quando contractus sub conditione valet, & obligat? 400
CAP. II. De consensu ad valorem contractûs requisito. 404
Q. 1. Quisnam & qualis consensus requiritur ad valorem contractûs? ibid.
Q. 2. An consensus ex errore, vel dolo datus contractum invalidat? 406
Q. 3. An validus ac firmus est contractus ex metu celebratus? 412
CAP. III. De iis qui contrahere possunt. 418.
Q. 1. Quinam generatim valide possunt contrahere? ibid.
Q. 2. An uxor potest contrahere? 419
Q. 3. An Filius-familias, pupillus, & minor possunt contrahere? 420
Q. 4. An Pupillus vel minor tenetur solvere pecuniam, quam sine consensu tutoris, vel curatoris mutuam accepit? 423
PARS II. De Contractibus in specie. 424
CAP. I. De Promissione. ibid.
Q. 1. Qnid est promissio? ibid.
Q. 2. Quænam requiruntur, ut promissio valeat & obliget? 425
Q. 3. An quævis promissio etiam gratuita obligat sub mortali in re gravi? 429

Q. 4.

INDEX.

Q. 4. Ad quid obligat promissio facti alieni? 431
Q. 5. An promissio facta ob causam turpem, seu opus illicitum obligat? ibid.
Q. 6. Quænam promissiones secundùm omnes sunt jure positivo irritæ? 433
Q. 7. Quandonam promissio acceptata, & valida desinit obligare? 434
CAP. II. De Donatione. 437
Q. 1. Quid, & quotuplex est Donatio? ibid.
Q. 2. Quinam possunt validè donare? 438
Q. 3. Quæ donationes sunt jure civili invalidæ? 439
Q. 4. An donatio acceptata potest revocari? 441
Q. 5. An donatio facta ad certum finem valeat, si finis ille non præstetur? 443
Q. 6. An dolus vel error circa causam finalem irritat donationem, & promissionem gratuitam? 444
CAP. III. De Mutuo, & usurâ. 445
Q. 1. Quid est mutuum, seu Mutuatio? ibid.
Q. 2. Quænam sunt obligationes mutuatoris, & mutuatarii? 447
Q. 3. In qua specie & bonitate res mutuata reddi debet? 448
Q. 4. An licet pacisci de reddenda re mutuata in eâdem mensurâ, & quantitate, vel pecuniâ in eadem specie physica? 449
Q. 5. An Filius-familias, qui sub patria potestate constitutus mutuam accepit ab alio pecuniam sine consensu patris, tenetur eam restituere post mortem Patris? 450
Q. 6. Quid est usura & quotuplex? 451
Q. 7. An & quo jure usura est prohibita? 453
Q. 8. Quænam propositiones usuræ palliatæ damnatæ sunt? 459
Q. 9. Num saltem licet exigere aliquid ultra sortem divitibus, & iis qui ex pecuniis mutuatis magnum lucrum faciunt, ut sunt Judæi, mercatores, &c. 460
Q. 10. An licet tutoribus auctarium exigere pro pecuniis pupillorum mutuatis, eo quòd per leges cogantur

tur eorum bona integra reddere, & simul ex eis lucrum facere in commodum eorumdem sub pœna compensationis? 461
Q. 11. An est usurarium imponere ratione mutui aliquod onus seu obligationem novam ultra sortis solutionem? ibid.
Q. 12. Nunquamne licet in mutuo auctarium exigere? 463
Q. 13. An hæc in mutuo licita est pactio, ut mutuatarius, si ad terminum præstitutum non restituerit, aliquid solvat in pœnam suæ moræ? 469
Q. 14. An licet aliquid ultra sortem exigere ratione periculi ejusdem sortis? 471
Q. 15. An lex vel consuetudo Provinciæ est titulus legitimus aliquid ultra sortem exigendi? 476
Q. 16. An qui pignus pro mutui assecuratione accepit, tenetur fructus ex illo perceptos computare in diminutionem sortis, deductis expensis, laboribus ac operis? 477
Q. 17. An est usurarium ac illicitum mutuare ob spem lucri tanquam finem principaliter intentum, licet sine ullo pacto? 479
Q. 18. An licet mutuum petere, vel accipere sub usura? 480
Q. 19. Quid Usurarius restituere tenetur? 482
Q. 20. An usura mentalis obligat ad restitutionem? ibid.
Q. 21. An cooperatores usurarii tenentur ad restitutionem in ejus defectum? 484
Q. 22. Quænam sunt pœnæ usurariis constitutæ? 485
CAP. IV. De Deposito, Commodato, Precario & Mandato. 486
Q. 1. Quid est Depositum? ibid.
Q. 2. Quænam sunt obligationes depositarii? 487
Q. 3. Quid sunt Commodatum & Precarium? 490
Q. 4. Quænam sunt obligationes commodantis & commodatarii? ibid.
Q. 5. An res aliena commodata, deposita, conducta, &c.

&c. debet præferri propriæ, si utraque conservari nequeat, ut in periculo incendii, naufragii, &c. 493
Q. 5. Quid est Mandatum? 495
Q. 7. Quænam sunt obligationes mandatarii, & mandantis? ibid.
Sed quid dicendum de eo, qui absentis & ignorantis negotium gessit sine mandato? 496
CAP. V. De Emptione & Venditione. 497
Q. 1. Quid est Emptio, & Venditio? ibid.
An autem cum arrha datur, liceat resilire cum sola illius jactura? 498
Q. 2. Quodnam est pretium justum rerum venalium? 499
Sed quid, si res quædam neque lege, neque ex communi æstimatione hominum pretia habeant, ejusmodi sunt gemmæ exquisitæ, aves raræ, tabellæ, statuæ antiquæ, flores, artefacta quædam rara, & similia, quæ non sunt necessaria? 501
Q. 3. An licet vendere ultra justum pretium, saltem extraneo, vel emere infra? ibid.
Q. 4. An qui fraude vel mendacio induxit alium ad emendum majore pretio, quàm aliàs emisset, quamvis non excedente summum, peccat & tenetur ad restitutionem? 503
Q. 5. An sunt aliquæ causæ, ob quas liceat res pluris vendere, vel minoris emere, quam alioqui valeant? 504
Q. 6. An licet pluris vendere rem eò quòd sit emptori valde grata, vel utilis, aut necessaria? 509
Q. 7. An privatim sciens pretium mercis brevi auctum, vel imminutum iri, potest justè eam pretio currente vendere, vel emere, non monito altero contrahente? ibid.
Q. 8. An excusatur vendens ultrà pretium justum, eò quòd emptor tale pretium offerat? 511
Q. 9. Si venditor ignoret valorem mercis suæ, ad quid tenetur emptor? 512
Q. 10. An qui scit in agro alieno latere thesaurum, licitè emit agrum pretio communi, ut fiat Dominus thesauri? ibid.

Q. 11.

Q. 11. An licet justo pluris vendere ob dilatam solutionem pretii, vel minoris emere ob anticipatam? 513
Q. 12. An licet credita, Chirographa, & census minoris emere, quàm continent, v. g. an jus ad centum nummos solvendos intra annum emi potest numeratis tantum nonaginta? 515
Q. 13. Ad quid tenetur qui falsam monetam pro verâ ignoranter tradidit? 517
Q. 14. An licet vendere res defectuosas, vel mixtas? ibid.
Q. 15. An venditor tenetur aperire vitium ac defectum rei venalis? 519
Q. 16. Cuinam res vendita perit, vel deterior fit? 523
Q. 17. An venditor potest fructus & utilitates rei venditæ percipere donec solvatur pretium? 525
Q. 18. An licet vendere cum pacto retrovenditionis, & emere cum pacto redemptionis? 526
Q. 19. An qui rem nomine alterius vendit ultra pretium sibi designatum, sed justum, potest excessum sibi retenêre? 529
Q. 20. Cuinam res debetur, dum fuit duobus successivè vendita? 531
Q. 21. An Monopolia licita sunt? 532
Q. 22. Quænam vendere non licet? 534
Sed an peccat mortaliter qui vendit sal, aut aliàs merces solâ lege civili prohibitas? 535
Q. 23. Quænam sunt obligationes emptoris, & venditoris? 536
Q. 24. Quid dicendum de Retractu gentilitio? ibid.
CAP. VI. De Locatione & Conductione. 537
Q. 1. Quid sunt? ibid.
Q. 2. Quænam sunt obligationes locatoris, & conductoris ad se invicem? 538
Q. 3. Quænam sunt observanda circa locationem operarum & famulorum? 542
CAP. VII. De Censu, Emphyteusi, & Feudo. 546
Q. 1. Quid & quotuplex est Census? ibid.

Q. 2.

Q. 2. An jure naturæ licitus est census consignativus personalis, vel mixtus? 547
Q. 3. An licitus est utrimque redimibilis? 549
Q. 4 Quid sunt Emphyteusis & Feudum, & ad quid obligant? 550
CAP. VIII. De Contractu Societatis. 551
Q. 1. Quid est Contractus Societatis? ibid.
Q. 2. Quænam ad justitiam societatis requiruntur? 552
Q. 3. An licitus est Contractus societatis triplex? 553
CAP. IX. De Cambio. 560
Q. 1. Quid & quotuplex est? ibid.
Q. 2. An in Cambio reali licitum est lucrum? 561
Q. 3. An licitum est Cambium ad terminum solutionis, seu, ut aïunt, ad nundinas? Sic fit Campsor vel mercator dat hic pecuniam eâ lege, ut illam cum lucro recipiat Francofurti, vel alibi ad proximas nundinas: ita ut plus vel minus exigatur pro cambio, quo magis vel minus remotæ sunt nundinæ? 562
CAP. X. De Transactione, Assecuratione, Fidejussione, Pignore, & Hypothecâ. 563
Q. 1. Quid est Transactio? ibid.
Q. 2. Quid est Assecuratio? ibid.
Q. 3. Quid est fidejussio? 564
Sed an licet pro fidejussione exigere pretium à debitore? 565
Q. 4. Quid est Pignus, & Hypothecâ? 566
Q. 5. Quænam sunt obligationes dantis, & accipientis pignus & hypothecam? 567
CAP. XI. De Ludo & Sponsionibus. 569
Q. 1. Quid est Ludus, & quænam requiruntur ut sit licitus? ibid.
Q. 2. Quinam ludi sunt prohibiti? 572
Q. 3. Quandonam committitur peccatum mortale in ludo? 573
Q. 4. Quibus casibus lusor ante omnem sententiam tenetur ad restitutionem? 574
Q. 5. An qui ludo vetito, seu aleâ, aliquid lucratus est, tene-

tenetur lucrum restituere, vel qui perdidit solvere? 576
Q. 6. Quid est sponsio, & quid ad ejus justitiam requiritur? 579
CAP. XII. De Ultimis voluntatibus. 580
Q. 1. Quid est Testamentum? ibid.
Q. 2. An testamentum destitutum solemnitate requisitâ a Jure Civili validum est in conscientia? 582
Q. 3. Quinam testari non possunt? 584
Q. 4. Quid est Codicillus? ibid.
Q. 5. Quænam notanda sunt circa Legata? 585
Q. 6. Quid est Fidei-commissum? 587
Q. 7. An valet in foro conscientiæ Fidei-commissum in favorem ejus, qui per leges non potest hæres, vel legatarius institui? 588

Th
2233